

**REVIDIRANI AKCIONI PLAN BOSNE I HERCEGOVINE
O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA**

3

**РЕВИДИРАНИ АКЦИОНИ ПЛАН БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА**

39

**REVIDIRANI AKCIONI PLAN BOSNE I HERCEGOVINE
ZA OBRAZOVNE POTREBE ROMA**

75

**BOSNAKO THAJ HERCEGOVINAKO REVIDIRANO AKCIONO PLANO
KATARO ROMENGO EDUKATIVNO TRUBUJIPE**

111

**REVISED ACTION PLAN OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
ON ROMA EDUCATIONAL NEEDS**

147

REVIDIRANI AKCIONI PLAN BOSNE I HERCEGOVINE
O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA

Izdavač: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Predgovor: Saliha Đuderija, pomoćnica ministra,
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Materijal
pripremila: Radna grupa za reviziju Akcionog plana o obrazovnim
potrebama Roma

Urednik: Milena Jurić, stručna savjetnica
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Lektori: Grupa lektora iz Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini

Prevodioci: Hedina Sijerčić, romski jezik
OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, engleski jezik

DTP: Agencija "Forma Graf"

Štamparija: Štamparija Fojnica

Tiraž: 3000

Mjesto: Sarajevo, 2010. god.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

37.014.12(497.6=214.58)

**REVIDIRANI akcioni plan Bosne i Hercegovine o
obrazovnim potrebama Roma** = Bosnako thaj
Hercegovinako revidirano akciono plano kataro
Romengo edukativno trubujipe = Revised action plan
of Bosnia and Herzegovina on Roma educational
needs / [urednik Milena Jurić] ; [prevodioci
Hedina Sijerčić ... [et al.]]. - Sarajevo :
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH,
2010. - 180 str. ; 30 cm

Tekst lat. i cir. na više jezika

ISBN 978-9958-522-15-4
1. Up. stv. nasl.
COBISS.BH-ID 18517510

Revidirani akcioni plan
Bosne i Hercegovine o
obrazovnim potrebama
Roma

"Svako gledište, izjava i mišljenje, izraženo u ovoj publikaciji, a za koje nije izričito naznačeno da potječe iz Misije OSCE-a u BiH, ne odražava nužno zvaničnu politiku Misije OSCE-a u BiH"

"Misija OSCE-a u BiH je podržala štampanje ovog materijala"

10. novembar 2010. godine

PREDGOVOR

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je, 3. jula 2008. godine, usvojilo Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, a na istoj sjednici donesena je odluka o pristupanju Bosne i Hercegovine programu *Dekada inkluzije Roma*, koja je i zvanično potpisana 4. septembra 2008. godine, na sjednici Upravnog komiteta programa *Dekada inkluzije Roma*.

Bosna i Hercegovina je ranije donijela Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH koji je, nakon što je Bosna i Hercegovina pristupila programu *Dekada inkluzije Roma* (2005.-2015.), bilo potrebno revidirati, s ciljem da se osigura rješavanje problema koji se odnosi na kvalitetniji i odgovorniji pristup pravu na obrazovanje djece Roma, kao djece najbrojnije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini.

Akcionim planom o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH, koga su potpisali svi nadležni ministri obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2004. godine, Romima, kao najbrojnijoj nacionalnoj manjini u BiH, bila je omogućena formalna jednakost u pristupu pravu na obrazovanje.

Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma urađen je u skladu sa preporukama i prijedlozima dogovorenim na 16. sastanku Međunarodnog upravnog komiteta programa *Dekada inkluzije Roma*.

Ovim dokumentom, koga je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine razmotrilo i usvojilo na 128. sjednici, održanoj 14. jula 2010. godine, definirana su četiri cilja i četrdesetsedam (47) mjera, kako bi djeca ove marginalizirane grupacije imala ravnopravnost u pogledu dostupnosti kvalitetnom obrazovanju i kako bi mogla stjecati neophodna znanja za kasnije kvalitetnije integriranje u društvo.

Kvalitetno obrazovanje za Rome jedini je put izlaska iz kruga marginalizacije i socijalne izolacije.

SALIHA ĐUDERIJA, pomoćnica ministra
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Radna grupa za reviziju Akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma:

1. Ruzmira Tihić-Kadrić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
2. Milena Jurić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
3. Samir Šlaku, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
4. Almina Jerković, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
5. Vesna Puratić, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine
6. Goran Jurčić, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
7. Cvijan Jovanović, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
8. Sead Pašić, Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH
9. Ilijana Vidaković, Pedagoški zavod Republike Srpske
10. Jasminka Bujanović, Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture Unsko-sanskog kantona
11. Nada Dujković, Ministarstvo obrazovanja, nauke, religije i sporta Posavskog kantona
12. Fikret Vrtagić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona
13. Sefedin Hodžić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Zeničko-dobojskog kantona
14. Amira Borovac, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosansko-podrinjskog kantona
15. Elma Opijač, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona
16. Ljubo Tomić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Zapadnohercegovačkog kantona
17. Mirsada Baraković, Ministarstvo obrazovanja, nauke i informiranja Kantona Sarajevo

Predstavnici romskog NVO-a

18. Dervo Sejdić
19. Sanela Bešić
20. Ramo Salešević
21. Salko Musić
22. Azemina Bešić
23. Snježana Mirković
24. Jasmina Hakić
25. Adnan Tahirović
26. Mujo Fafulić
27. Mirsad Bajramović

U radu Radne grupe učestvovali su i predstavnici UNICEF-a i OSCE-a.

RAZLOZI ZA DONOŠENJE REVIDIRANOG AKCIONOG PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Dekada inkluzije Roma, od 2005. do 2015. godine, veliki međunarodni projekt, osnovan sa ciljem da se odgovori izazovu koji je zajednički za sve evropske države, a tiče se inkluzije Roma, približava se polovini svog postojanja. Ovim projektom obuhvaćene su četiri ključne oblasti u pogledu prestanka diskriminacije i smanjenja nejednakosti, a to su: smještaj, zapošljavanje, zdravstvo i obrazovanje, kao usklađen, otvoren i transparentan proces.

Na 16. konferenciji Međunarodnog upravnog komiteta programa *Dekade inkluzije Roma*, koji je održan u Beogradu, 25. i 26. juna 2009. godine, a kojem su prisustvovali i predstavnici Bosne i Hercegovine, prisutne države članice usuglasile su se oko preporuka i prijedloga, u cilju sprečavanja diskriminacije u obrazovanju.

Vlade svih država u kojima se provodi program *Dekada inkluzije Roma* trebale bi uzeti principe i preporuke sa Beogradske konferencije o obrazovanju kao „mapu puta“ za buduće faze njihovog rada u oblasti obrazovanja, ubrzavanja progressa prema cilju istinskog uključivanja obrazovanja za svu djecu.

Obrazovanje je široko prihvaćeno kao ključ za prevazilaženje siromaštva, kao i veoma bitna stavka u prevazilaženju lošeg materijalnog stanja koje se prenosi kroz generacije. Inkluzivno obrazovanje također je i put ka prevazilaženju društvene izopćenosti. Pa ipak se Romi, u svim državama u kojima se provodi program *Dekade inkluzije Roma*, i dalje susreću s niskim stepenom dostupnosti kvalitetnog obrazovanja, što za posljedicu ima njihov nizak obrazovni nivo. Siromaštvo i marginalizacija romskih zajednica, uz segregaciju u školama, smještanje u specijalne škole i odjeljenja, kao i diskriminacija, i dalje pojačavaju ovaj problem. Malo je romske djece koja imaju koristi od usluga vezanih za rani razvoj. Obrazovanje niskog kvaliteta ne osposobljava mlade za posao, tako da se malo značaja pridaje pohađanju škole.

Samim tim, jednakost, kada je dostupnost kvalitetnog obrazovanja u pitanju, postaje posebno značajna za romsku djecu i mlade.

Napori da se otklone prepreke i unaprijedi inkluzija moraju se zasnivati na općeprihvaćenim principima:

- Pravo svakog pojedinog djeteta mora se prepoznati i poštivati – sva djeca imaju pravo da se razviju do svog punog potencijala;
- Države imaju odgovornost da svoj djeci osiguraju podjednak pristup kvalitetnom i inkluzivnom obrazovanju, koje zadovoljava potrebu sve djece u integriranom okruženju;
- Predstavnici romske zajednice, roditelji i djeca, moraju se konsultirati i učestvovati u postizanju ovog cilja;
- Diskriminacija se mora pratiti uspostavljenim mehanizmima, kako bi se osiguralo njeno suzbijanje;
- Rane godine života kritične su za kasniji razvoj djeteta, to se naročito odnosi na period od rođenja, do treće godine starosti, gdje je potreban brz razvoj predškolskih i servisa za podršku roditeljima i djeci, koji pripadaju marginaliziranim društvenim grupama.

Radi otklanjanja prepreka i unapređenja inkluzije, postignut je sporazum o ciljnom djelovanju u četiri kritične oblasti kroz: osiguravanje integriranog ranog obrazovanja, okončanja segregacije i unapređenje inkluzije, kreiranje poticajne sredine u školama i učionicama i javno finansiranje inkluzivnog obrazovanja.

Dok su fokus konferencije činile ove specifične oblasti djelovanja, spomenut je i veliki broj problema koji se djelimično podudaraju s ovim oblastima, a u kojima je neophodno ostvariti napredak, kako bi se postigle održive promjene.

Za unapređenje poboljšanja kvaliteta i efikasnosti sistema obrazovanja, bitno je stalno imati u vidu **princip poštivanja ljudskih prava**. Njega moraju pratiti:

- Ozbiljan pristup u donošenju zakona protiv diskriminacije u oblastima obrazovanja i zdravstva (donošenje podzakonskih akata, uvođenje inspekcije, itd.);
- Veća edukacija i opći nivo svijesti o ljudskim pravima i pravima djeteta;
- Škole postaju te ustanove, koje pristupaju djeci (angažiraju se, kako bi privukle djecu da dolaze u školu i preuzimaju inicijativu u radu sa porodicama), stvaraju prijateljsko okruženje za dijete (osjećaj dobrodošlice u učionicama, humanosti, sigurnosti i odsustvo diskriminacije) i poboljšavaju sposobnosti djece (obučavaju djecu u vještinama koje će im koristiti u daljnjem životu i radu);
- Sagledavanje finansiranja obrazovanja u kontekstu ljudskih prava.

Sistem obrazovanja može biti ili najveća prepreka ili najveća pomoć pri društvenoj inkluziji Roma. Za transformaciju sistema obrazovanja bit će potrebni:

- Odlučan zaokret u politici, gdje se rano djetinjstvo prepoznaje kao ključna faza u procesu učenja koje traje čitav život. Neophodno je romskim porodicama omogućiti široku dostupnost usluga vezanih za rani razvoj djece;
- Prestanak segregacije romske djece;
- Desegregacija, koju moraju pratiti promjene u sistemu školstva, uključujući tu i osiguranje poticajne sredine u školama i učionicama. Desegregacija mora biti podržana potrebnim finansijskim sredstvima i mehanizmima finansiranja, koji daju poticaj lokalnim vlastima da stanu na put podijeljenosti u školstvu.

Nastavno osoblje može najviše doprinijeti u procesu promjene. Njihove sposobnosti moraju se unaprijediti na svim nivoima.

- Moraju se ojačati sposobnosti i vještine nastavnog osoblja za rad u multikulturalnoj sredini i prepoznati vrijednosti kojima romska djeca i njihove porodice doprinose zajednici;
- Multikulturalno obrazovanje mora se sistematski uvesti u pripremnu obuku, kao i u stručno usavršavanje nastavnika – umjesto oslanjanja na brze kurseve i dopunsku obuku;
- Moraju biti doneseni propisi vezani za viši nivo obrazovanja, koji će osigurati postavljanje i izbor nastavnika, edukatora i medijatora romskog porijekla.

Rješenja ne leže isključivo u obrazovanju. Nije moguće postići održivu i efikasnu društvenu inkluziju radom u samo jednom sektoru. Potrebno je poduzeti akcije i u oblasti usluga u pogledu smještaja, zapošljavanja i zdravstva. Istovremeno, promjene u sistemu obrazovanja mogu biti tzv. okidač za pokretanje promjena u drugim sektorima.

Stav većine stanovništva ostaje značajan dio problema u mnogim državama. Jedan od najefikasnijih načina za otklanjanje predrasuda i smanjenje društvene distance jeste povećanje interakcije među djecom iz različitih društvenih zajednica, kao i osiguranje visokih standarda u školstvu.

Na kraju, **iako su partnerstva unapređivala, još uvijek postoji disproporcija, kada je u pitanju učešće Roma** u procesu planiranja i odlučivanja. Ovo i dalje ostaje pitanje od suštinskog značaja za napredak.

Osiguravanje kvalitetnog i integriranog ranog obrazovanja

Danas postoje mnogobrojni dokazi o značaju prve tri godine života u razvoju djeteta. Investiranje u usluge vezane za djecu u najranijoj životnoj dobi, donosi odlične rezultate u kasnijim fazama života, pa ipak, takve usluge tek treba omogućiti romskoj djeci. Usluge treba kontinuirano osiguravati, od rođenja, pa kroz čitav period formalnog obrazovanja.

Rano uključivanje u sistem obrazovanja djece iz grupa sa visokim rizikom od nepovoljnih utjecaja, i prije nego što otpočne obavezno školovanje, mora se aktivno provoditi kroz jednostavno usvajanje jezika, usvajanje vještina i specifičnih znanja, poticanje samopoštivanja i socijalizacije u kulturu nacionalne manjine, za čije se predstavnike provodi formalno obrazovanje.

Zaustavljanje segregacije i unapređivanje inkluzije

Segregacija Roma poprima različite oblike i njen se obim razlikuje, u ovisnosti o općini, regiji i državi, ali se njoj mora stati na put kroz djelovanje vlasti. Segregacija se manifestira na različite načine; može rezultirati raspoređivanjem djece u specijalne škole, ili odjeljenja sa prilagođenim nastavnim planom i programom i zahtjevima, kroz politiku upisa, koja direktno ili indirektno vodi stvaranju jednoobrazne obrazovne sredine; kroz onemogućenost škola da spriječe ili prevaziđu predrasude roditelja, koji nisu romske nacionalnosti (a ponekad i usuglašavanje samog osoblja

škole sa takvim predrasudama); prostorna segregacija romskih naselja i nedostatak prijevoza do drugih škola koji uz nju ide, doprinose segregaciji u sferi obrazovanja. Svi segregacijski modeli višestruko su ukorijenjeni u postojeću praksu, ispunjavanje obrasca o psihičkom stanju i finansijske operacije. Kao primjer treba navesti često nezvanično poticanje roditelja romske nacionalnosti da svoju djecu upišu u specijalne škole.

Javljaju se također i finansijske smetnje prilikom pokušaja da se postigne veća heterogenost na nivou školstva, jer osiguravanje kvalitetnog obrazovanja za siromašnu romsku populaciju nosi i dodatne troškove. Što se tiče specijalnih obrazovnih ustanova, često se dešava da su one i previše razvijene, da u njima radi veći broj stručnog nastavnog kadra nego što je to potrebno, da se nudi finansijski poticaj za škole, osoblje i porodice koje upisuju djecu u ovakve ustanove, ali da je sam nastavni plan i program manje zahtjevan, horizontalna i vertikalna prohodnost nisu osigurane, a procedure za testiranje prilikom upisa odražavaju pristrasnost i zloupotrebljavaju se. Ipak, jedan od glavnih razloga za upis učenika u specijalne škole jeste nemogućnost zaposlenih u obrazovanju da potpomognu inkluziju i omoguće stvaranje nastavne sredine u kojoj nema predrasuda i gdje se prepoznaju kulturne razlike, kao i nedostatak općeg koncepta, koji vodi stvaranju sistema obrazovanja sa većim jednakostima.

Najbolji način ka eliminaciji segregacije vodi kroz poštivanje, posebno, sljedećih preporuka:

- Sve države u kojima se provodi program primjene *Dekade inkluzije Roma* trebale bi razviti poseban akcioni plan za eliminaciju segregacije djece romske nacionalnosti. Plan se mora baviti neophodnim finansijskim, pravnim i administrativnim postupcima, mora omogućiti praćenje njegove provedbe i imati određen vremenski okvir i namjenu. Učešće Roma od suštinskog je značaja, prilikom izrade plana, praćenja njegove primjene i procjene njegovog utjecaja.
- Treba odrediti pokazatelje za praćenje segregacije, a oni se mogu zasnivati na udjelu romske djece u ukupnom broju djece u školi ili razredu na određenom geografskom području, kao i na udjelu romske djece koja idu u specijalne škole/odjeljenja i uče prema prilagođenom nastavnom planu i programu, u odnosu na udio djece koja nisu romske nacionalne pripadnosti, a koja koriste isti obrazovni model. Prije početka primjene plana treba sakupiti početne podatke u skladu s pokazateljima, a treba omogućiti i redovno moderniziranje plana, u skladu sa novonastalim okolnostima.

Poticažno okruženje u školama i odjeljenjima

Okruženje u školama i učionicama oblikuje dječiju predstavu o sebi i drugima, i doprinosi trenutnim i dugoročnim obrazovnim ambicijama i rezultatima. Djeca romske nacionalnosti rjeđe se upisuju, a mnogo češće ispisuju iz škola, ne samo usljed siromaštva, već i zbog nesposobnosti sistema obrazovanja da stvori poticažno okruženje u kome se glas djeteta čuje, potiče njegovo učešće, a kulturne razlike visoko vrednuju.

U svim državama u kojima se provodi program primjene *Dekade inkluzije Roma*, veliki procent djece romske nacionalnosti napušta školu veoma rano, prvenstveno usljed različitih prepreka, koje se javljaju u sistemu obrazovanja i društvu. Postoje brojni dokazi da djeca romske nacionalnosti, čak i kada se upišu u redovne škole, ipak ne dobijaju isti kvalitet obrazovanja kao ostala djeca, zato što dobijaju manje povratnih informacija, njihovi domaći zadaci rjeđe se pregledaju, sjede u zadnjem dijelu učionice, itd. Nastavno osoblje obično slabo vrednuje njihove sposobnosti i motivaciju, što dalje uvjetuje ponašanje nastavnika i slabe rezultate, koji potvrđuju očekivanja nastavnika. Umjesto da ponude dodatnu pomoć u savlađivanju gradiva, škole zahtijevaju podršku roditelja, koju roditelji romske djece rijetko mogu pružiti. Roditelji romske djece često su slabo zastupljeni u školskim odborima i vijećima roditelja, tako da se njihov glas rijetko čuje.

Primjeri uspješnog uklanjanja jedne, čak i više prepreka, i stvaranja poticajnog i prijateljskog okruženja za dijete, dokazuju kako su promjene ove vrste moguće. Ipak, sistemi obrazovanja moraju uložiti mnogo više napora nego što je to do sada bio slučaj, kako bi se pobrinuli da romska djeca dobiju odgovarajuću podršku u učenju i razvoju.

Javno finansiranje inkluzivnog obrazovanja

Dekadom inkluzije Roma zagovara se povećana dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome. Ostvarenje ovog cilja zahtijeva intervencije, kako u potražnji (roditelji i učenici zahtijevaju kvalitetnije obrazovanje), tako i u ponudi (država/općine nude školstvo visokog kvaliteta za svu, pa tako i djecu romske nacionalnosti). Javno finansiranje, i način na koji se ova sredstva raspodjeljuju, jesu najznačajnije oruđe koje vlasti koriste u postizanju boljih obrazovnih rezultata kod romske djece,

u pogledu njihovih većih postignuća i boljeg učenja. Ukoliko raspodjela sredstava nije adekvatno izvršena, javno finansiranje ne samo da ne doprinosi otklanjanju obrazovnih prepreka, već može i da odmogne, ukoliko postoje određeni finansijski poticaji za segregaciju romske djece i obrazovanja slabijeg kvaliteta za njih. Osim toga, postoje i skriveni troškovi obrazovanja, koje snose pojedinci, kao što su, naprimjer, privatni nastavni sati, koji nisu dostupni siromašnim porodicama, što implicira da obrazovanje i nije besplatno za sve.

Reforma školstva u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi trebala bi osigurati da sistem finansiranja potakne postizanje boljih rezultata za sve, sa pomakom u smjeru finansiranja po učeniku, upravljanjem, koje se obavlja u samoj školi, i budžetima koji se dodjeljuju školama, kao i ka širenju visokokvalitetnih sistema integriranog obrazovanja. Javni servisi za djecu moraju počinjati od servisa, koji se tiču ranog djetinjstva. Pomak ka decentralizaciji mogao bi omogućiti bavljenje pogubnim efektima društvenih nejednakosti na obrazovanje, uključujući ovdje i Rome, ili bi, ukoliko nije pažljivo osmišljen, mogao favorizirati institucionalnu segregaciju.

Pomoć djeci nepovoljnog društvenog položaja, da postignu bolje rezultate u školovanju, zahtijeva i dodatna finansijska sredstva za škole. Ipak, ukoliko su dobro raspodijeljene, ove dodatne investicije trebale bi se jako dobro isplatiti u budućnosti – na kraju, rezultirajući stanovništvom višeg obrazovnog nivoa i veće produktivnosti. Raspodjela sredstava po učeniku otvara mogućnost da se nadomjeste početne obrazovne nepovoljnosti, tako što će se ova sredstva koristiti za pokrivanje onih dodatnih troškova, koji se odnose na kvalitetno obrazovanje. Iskustva iz ekonomski razvijenih država, u pogledu finansiranja obrazovanja, mogu ukazati na smjer kojim bi države Centralne i Jugoistočne Evrope trebale krenuti u sklopu daljnjih reformi.

MEĐUNARODNI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA O PRAVU NACIONALNIH MANJINA NA OBRAZOVANJE

Bosna i Hercegovina je, kao članica Ujedinjenih naroda od maja 1992. godine, a od aprila 2002. godine i kao članica Vijeća Evrope, pristupila i/ili ratificirala brojne međunarodne dokumente,¹ koji su od važnosti za zakonodavno uređenje države. To je i na međunarodnom planu stvorilo obavezu da BiH svoje zakonodavstvo uskladi sa svim prihvaćenim međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava - u svim oblastima, te tako i u oblasti ostvarivanja prava nacionalnih manjina na obrazovanje. Zbog toga je veoma važno, u ovom dijelu, da se razmotri koliko je pravno uređenje pitanja prava na obrazovanje u Bosni i Hercegovini, zasnovano na međunarodnim standardima, zbog čega je potrebno da se ovoj problematici posveti nužna pažnja.

Sama činjenica da ljudska prava podrazumijevaju odnos pojedinca i države, a da je pravo na obrazovanje isključivo pravo pojedinca, čije uživanje država mora osigurati, ali i zaštititi je dodatna obaveza svih državnih struktura, koje moraju imati spoznaju o međunarodno priznatim ljudskim pravima, kako bi mogle osigurati njihovu primjenu i, po potrebi, zaštitu. Propusti u omogućavanju uživanja ljudskih prava i njihove zaštite bilo kojem građaninu, mogu dovesti do međunarodne odgovornosti države.

Najveći stepen razumijevanja ljudskih prava moguće je postići putem izučavanja prava utvrđenih u međunarodnim ugovorima, jer je oko ovih dokumenata postignuta suglasnost većine država, zbog čega se ti ugovori smatraju i međunarodnim standardima ljudskih prava. Svakako da su, s ovog aspekta, značajni standardi Ujedinjenih naroda, jer je većina država njihova članica. Tako su sve države, potpisnice Opće deklaracije o temeljnim ljudskim pravima i slobodama, dok je 80% država ratificiralo četiri ili više ugovora UN-a. Ova činjenica predstavlja izraz stepena univerzalnosti ljudskih prava i njihovog općenitog priznanja.

Aspekt historijskog razvoja ljudskih prava ukazuje na to da je prvo postojala potreba za razvojem i zaštitom određenih prava, a u kasnijem stadiju nametnula se potreba razvoja prava određenih grupa, čija su prava više ugrožena. Tako su ljudska prava prve generacije, prava poznata i kao građanska i politička prava. Primjeri tih prava su: pravo na život; zabrana mučenja i lošeg postupanja; pravo na slobodu; pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; pravo na slobodu mirnog okupljanja. Ta prava smatraju se temeljnim pravima.

Prava, koja su se razvila šezdesetih godina prošlog stoljeća, smatraju se drugom generacijom prava, koja su poznata još kao ekonomska, socijalna i kulturna prava. Ona podrazumijevaju pravo na socijalnu sigurnost, pravo na zaposlenje, pravo na obrazovanje i pravo na učešće u životu zajednice.

Osnovna razlika između prve i druge generacije prava upravo je u odnosu države prema tim pravima. Tako se država, kod prve generacije prava, treba suzdržati od svih radnji koje bi mogle imati za posljedicu kršenje nekog od prava iz prve generacije. Nasuprot tome, ponašanje države prema pravima druge generacije više je aktivno, odnosno, zahtijeva pozitivnu akciju države, usmjerenu na poduzimanje mjera koje bi trebale rezultirati ostvarivanjem prava iz druge generacije.

Pored ove dvije generacije prava, u međunarodnoj sferi ljudskih prava razvila se i grupa standarda, kojima se štite prava određenih kategorija stanovništva, kao što su: djeca, žene, manjine, i sl.

Bosna i Hercegovina je, kao što je i navedeno, ratificirala sve međunarodne standarde ljudskih prava, čime se, na međunarodnom planu, obavezala da će ih se pridržavati i o tome redovno izvještavati odgovarajuće međunarodne mehanizme zaštite, dakle, istovremeno svoje zakonodavstvo usuglasiti s propisanim standardima. Tako je Bosna i Hercegovina, nakon dobijanja statusa neovisne države, u aprilu 1992. godine, a kao država nasljednica SFRJ, automatski postala članica ugovora o ljudskim pravima koje je ratificirala SFRJ.²

Međunarodni standardi, koje je BiH, u značajnom dijelu, prihvatila, definiraju i pitanje prava nacionalnih manjina na obrazovanje, kao i obavezu da primjenjuju određene obrazovne standarde i norme.

1 Nekim međunarodnim standardima BiH je pristupila odmah, nakon priznanja samostalnosti, a neke je potpisala i ratificirala naknadno.

2 BiH je ratificirala glavne međunarodne ugovore ljudskih prava: Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima i njegova dva dopunska protokola, Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina, Konvenciju o eliminaciji rasne diskriminacije, Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, s njenim Dopunskim protokolom, Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, Konvenciju o pravima djeteta, sa dva dopunska protokola i Konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica. Ovi međunarodni dokumenti u potpunosti su integrirani u zakonodavstvo BiH i sadržani su u Aneksu I. Ustava BiH.

Opća deklaracija o ljudskim pravima

Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine predstavljala je novinu, pošto je bila prvi međunarodni instrument, kojim je obrazovanje proglašeno ljudskim pravom.

Članom 26 Deklaracije govori se o osnovnom obrazovanju kao obaveznom obrazovanju. Članom se države potiču na to da tehničko i stručno obrazovanje učine općedostupnim, a visokoškolsko obrazovanje dostupno na osnovu uspjeha. Članom se jasno utvrđuje da bi cilj obrazovanja morao biti potpuni razvoj ljudske ličnosti i jačanje i poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. U članu 26 dalje se navodi da obrazovanje mora unapređivati razumijevanje, toleranciju, i prijateljstvo među narodima, rasnim i vjerskim grupama i doprinositi održavanju mira. Članom se, također, jasno navodi da roditelji imaju prvenstveno pravo da odaberu vrstu obrazovanja, koje će imati njihova djeca.

Članom 26 postavljaju se okviri otvorenosti i sveobuhvatnosti naknadnim međunarodnim instrumentima koji su se kasnije pojavili, i koji su potvrdili i dalje razradili pravo na obrazovanje, i u općim kategorijama, i posebno s obzirom na obrazovanje manjina.

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda

Članom 2 Ustava BiH navodi se da: "Prava i slobode, predviđene Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenim protokolima, direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima." Član 2 Protokola br. 1 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda glasi: "Nijedna osoba neće biti lišena prava na obrazovanje. U obavljanju bilo koje funkcije, koju preuzme radi obrazovanja i nastave, država će poštovati pravo roditelja da osiguraju obrazovanje i nastavu, u skladu s njihovim vlastitim religijskim i filozofskim ubjeđenjima."

Prema Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i u skladu sa sudskom praksom, pravo na obrazovanje prošireno je na sve oblike obrazovanja koje pruža država. Pravo na obrazovanje obuhvata:

- Pravo pristupa obrazovnim ustanovama u svakom trenutku;
- Pravo na efikasno obrazovanje;
- Pravo na službeno priznavanje studija, koji je student uspješno završio.

Dva se posljednja prava uzimaju u značenju da pojedinac treba imati mogućnost da izvuče korist od stečenog obrazovanja, a da student mora dobiti priznanje za svaki stečeni stepen obrazovanja. To podrazumijeva pravo na stjecanje, u ovoj ili onoj formi, službenog priznanja o završenom studiju.

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda također štiti "religijska i filozofska ubjeđenja" roditelja. Sudska praksa proširila je ovu klauzulu, naglašavajući da ima za cilj "zaštitu mogućnosti pluralizma u obrazovanju, koje je suštinsko za očuvanje demokratskog društva", onako kako je ono zamišljeno ovom Konvencijom, te utvrđuje da se država mora pobrinuti da se informacije ili znanje, uključeno u nastavni plan i program, prenose na objektivan, kritički i pluralistički način. Državi je zabranjeno da teži cilju indoktrinacije (od države ili nastavnika), što može biti smatrano nepoštivanjem roditeljskih, religijskih i filozofskih ubjeđenja.

Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

BiH je formalno ratificirala Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 6. marta 1992. godine. U skladu s ovim Sporazumom, sistem obrazovanja u BiH treba uključiti sljedeće:

<i>Raspoloživost.</i>	Obrazovanje mora postojati, mora biti u dovoljnom obimu i mora biti u odgovarajućem kontekstu;
<i>Dostupnost.</i>	Obrazovanje mora biti nediskriminatorno i fizički dostupno svima;
<i>Prihvatljivost.</i>	Forma i sadržaj obrazovanja, uključujući nastavne planove i programe i nastavne metode, moraju biti relevantni i moraju, radi kulturološkog okruženja, odgovarati i učenicima i roditeljima;
<i>Prilagodljivost.</i>	Sistem obrazovanja mora biti u mogućnosti prilagoditi se potrebama društva koje se mijenja, i odgovoriti potrebama studenata u njihovim raznovrsnim socijalnim i kulturnim sredinama.

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava (CESCR), uspostavljen prema Rezoluciji Vijeća za ekonomska i socijalna pitanja 1985/17, od 28. maja 1985. godine, tijelo je sastavljeno od neovisnih stručnjaka, koje prati kako strane potpisnice primjenjuju Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije

BiH je pristupila Međunarodnoj konvenciji o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, 16. juna 1993. godine, i na taj način se obavezala da:

- Neće počinuti nikakvo djelo rasne diskriminacije ili vršiti rasnu diskriminaciju protiv osoba, grupe osoba ili ustanova, i da će osigurati da se sve javne vlasti i institucije pridržavaju ove obaveze;
- Neće poticati, braniti ili podržavati rasnu diskriminaciju, koju provodi bilo koja osoba ili organizacija;
- Ponovno će razmatrati nacionalne i lokalne vladine politike, da će dopuniti i izmijeniti ili poništiti zakone i propise koji stvaraju ili održavaju rasnu diskriminaciju;
- Zabranit će i zaustaviti rasnu diskriminaciju koju provode osobe, grupe ili organizacije;
- Pomagat će multirasne integracionističke organizacije ili pokrete, čiji je cilj ukidanje prepreka između rasa, te ojačavati i druge mehanizme, kao i da će se boriti protiv svega što teži da potakne rasnu podjelu.

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije (CERD) prvo je tijelo koje su uspostavili Ujedinjeni narodi, s ciljem da prati i kontrolira aktivnosti koje poduzimaju države, kako bi ispunile obaveze iz određenog Sporazuma o ljudskim pravima. Ovo se tijelo sastoji od neovisnih stručnjaka, koji prate kako države članice primjenjuju Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

Konvencija o pravima djeteta

Konvenciju o pravima djeteta BiH je ratificirala 1993. godine i potvrdila Aneksom 4 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH. Član 28 Konvencije bavi se pravom na obrazovanje (prava na osnovno, srednje, opće, stručno i visoko obrazovanje), a član 29(1) bavi se pravima u obrazovanju. Općim komentarom o njenoj provedbi dalje se objašnjava da "dječije pravo nije samo pitanje pristupa, već i sadržaja" i utvrđuje da se članom 29(1) "podvlači pojedinačno i subjektivno pravo na specifičan kvalitet obrazovanja... Zbog toga, nastavni plan i program mora biti neposredno relevantan za socijalno, kulturno, ekološko i ekonomsko stanje djeteta."

Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina

Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina jedan je od najznačajnijih međunarodnih pravnih instrumenata za zaštitu i unapređenje pravnog položaja nacionalnih manjina. Članom 2 Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina izričito se navodi: "Države članice obavezuju se da unapređuju jednake mogućnosti pristupa obrazovanju na svim stepenima za pripadnike nacionalnih manjina."

Članom 14 navodi se: "Države članice obavezuju se da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči jezik svoje manjine."

Deklaracija UN-a o pravima osoba koje pripadaju

nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama

Delaracija UN-a o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama, također u svom članu 4, tretira prava na obrazovanje pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičkih manjina.

Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima

Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima pravni je okvir reference za zaštitu i promociju jezika, koje koriste pripadnici nacionalnih manjina i jedna od ključnih Povelja Vijeća Evrope. Bosna i Hercegovina potpisala je ovu Povelju, a očekuje se da će je vrlo brzo i ratificirati. Evropska povelja na najbolji način promovira jezik i druge manjinske jezike, između ostalog i u oblasti obrazovanja, medija i kulture.

Član 8 Evropske povelje izričito se odnosi na oblast *Obrazovanje*, gdje izričito stoji:

"U pogledu obrazovanja, na onom teritoriju na kojem su ovi jezici u upotrebi, u skladu sa situacijom svakog od ovih jezika, i bez ikakvih ometanja učenja zvaničnog jezika, države preuzimaju obavezu da:

a)

- omogućiti predškolsko obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
- omogućiti značajan dio predškolskog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili

- primijene jednu od ovih mjera, makar na one polaznike čije porodice tako nešto zahtijevaju, a čiji se broj smatra dovoljnim; ili
 - ako javne vlasti nemaju direktnih ovlasti u oblasti predškolskog obrazovanja da stimuliraju ili potaknu primjenu mjera koje su navedene;
- b)**
- omogućće osnovno obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - omogućće značajan dio osnovnog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - omogućće, u okviru osnovnog obrazovanja, da učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika postane integralni dio nastavnog plana; ili
 - primijene jednu od ove tri mjere, makar na one polaznike čije porodice tako nešto zahtijevaju, a čiji se broj smatra dovoljnim;
- c)**
- omogućće srednje obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - omogućće značajan dio srednjeg obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - stvore, u okviru srednjeg obrazovanja, uvjete za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika u okviru nastavnog plana i programa; ili
 - primijene jednu od ovih mjera, makar na one polaznike koji tako žele, ili ako je to primjenljivo, čije porodice tako žele i čiji se broj smatra dovoljnim;
- d)**
- omogućće tehničko ili stručno obrazovanje na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - omogućće značajan dio tehničkog obrazovanja na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - u okviru tehničkog ili stručnog obrazovanja stvore uvjete za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika u okviru nastavnog plana; ili
 - primijene jednu od ovih mjera, makar prema onim polaznicima koji tako žele ili, ako je to primjenljivo, čije porodice tako žele, i u broju koji se smatra dovoljnim;
- e)**
- omogućće visoko ili više obrazovanje na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - da stvore uvjete za studiranje ovih jezika, kao predmeta na univerzitetima ili višim školama; ili
 - ukoliko se prema ulozi države, koju ona ima u odnosu na visokoobrazovne ustanove, ne mogu primijeniti spomenuti podstavovi, da potaknu ili dozvole mogućnost visokog ili višeg obrazovanja na regionalnim ili manjinskim jezicima, ili da stvore uvjete za proučavanje ovih jezika na univerzitetima ili višim školama;
- f)**
- predvide obrazovanje odraslih putem stalnih kurseva, koji bi bili održavani, uglavnom ili u potpunosti, na regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - ponude ove jezike kao predmete u okviru obrazovanja za odrasle; ili
 - ako vlasti nemaju direktne ovlasti u oblasti obrazovanja odraslih da stimuliraju ili potaknu proučavanje tih jezika, kao predmeta u okviru obrazovanja odraslih;
- g)**
- načine aranžmane koji bi omogućili učenje historije i kulture, koja se tiče regionalnih ili manjinskih jezika;
- h)**
- omogućće osnovno i, kasnije, osposobljavanje nastavnika, potrebnih da primijene odredbe sadržane u tačkama od a) do g) ovog stava, a koje su prihvatile;
- i)**
- uspostave nadzorno tijelo ili tijela koja bi bila odgovorna za nadgledanje mjera koje su preuzete i napretka koji je ostvaren u proučavanju regionalnih ili manjinskih jezika, kao i za pisanje periodičnih izvještaja vlastitih nalaza koji bi bili objavljeni.

Što se tiče obrazovanja na teritorijima izvan oblasti u kojima su regionalni ili manjinski jezici tradicionalno u upotrebi, strane preuzimaju obavezu, ako broj onih koji govore te jezike tako nešto opravdava, da odobre, potaknu ili omoguće učenje na regionalnim ili manjinskim jezicima na svakom od odgovarajućih stepena obrazovanja.

Svim ovim dokumentima u različitoj mjeri proglašava se pravo manjina da očuvaju svoj kolektivni identitet, posredstvom svog maternjeg jezika. To se pravo, prije svega, ostvaruje obrazovanjem. Isti instrumenti, međutim, podvlače da pravo održavanja kolektivnog identiteta, pomoću jezika manjina, mora biti uravnoteženo s odgovornošću integriranja i učešća u široj državnoj zajednici. To učešće zahtijeva stjecanje dobrog znanja i o zajednici i o jeziku ili jezicima države. Unapređivanje tolerancije i pluralizma još je jedan važan sastavni dio ove dinamike.

Postprijemne obaveze prema Vijeću Evrope

Nakon pristupanja Vijeću Evrope, 24. aprila 2002. godine, BiH je preuzela nekoliko obaveza u oblasti obrazovanja. Ove "postprijemne" obaveze BiH nalažu da BiH mora usvojiti, u skladu sa standardima Vijeća Evrope, Zakon o obrazovanju, kako na nivou države, tako i na entitetskom nivou. BiH se, također, obavezala da "održi i nastavi reformu u oblasti obrazovanja i da eliminiše sve aspekte segregacije i diskriminacije, zasnovane na nacionalnom porijeklu."

Bolonjski proces

BiH je postala potpisnica Bolonjskog procesa u septembru 2003. godine. Bolonjski proces propisuje posebne kriterije i uvjete, koji imaju za cilj reformiranje sektora visokog obrazovanja na temelju istih standarda i normi prihvaćenih širom Evrope. Ovaj "proces", mada nije pravno obavezujući, politička je obaveza koju su preuzeli ministri obrazovanja 40 država, kako bi uspostavili evropski prostor visokog obrazovanja do 2010. godine, te time značajno povećali mobilnost studenata i akademskog osoblja. Bolonjski proces određuje deset pravaca djelovanja, kako bi se reformiralo visoko obrazovanje širom Evrope. Ovo uključuje uspostavu tri stepena strukture diploma: dodiplomske, postdiplomske i doktorske, uvođenje evropskog sistema prijenosa bodova i uspostavu sistema osiguranja kvaliteta na institucionalnom, državnom i evropskom nivou.

Lisabonska konvencija o priznavanju diploma

BiH je ratificirala Lisabonsku konvenciju o priznavanju diploma, u januaru 2004. godine.

Njen cilj je stvaranje mehanizama, definiranje procedura i kriterija za pravedno, nediskriminatorno i transparentno priznavanje kvalifikacija visokog obrazovanja, tj. priznavanje diploma, u Evropi.

Obaveze koje je preuzela država, između ostalih, su:

- Uspostaviti nacionalni informacioni centar, kako bi se osiguralo da procedure i kriteriji, primijenjeni u ocjeni i priznavanju kvalifikacija, tj. diploma, budu transparentni, koherentni i pouzdani.
- Stvoriti uvjete da postoji pravo pristupa odgovarajućem tijelu za ocjenjivanje kvalifikacija, tj. diploma, u razumnim rokovima i dostupno po realnoj cijeni, priznavanje kvalifikacija, tj. diploma, može biti odbijeno, samo ako postoje značajne razlike između strane kvalifikacije, tj. diplome, i odgovarajuće kvalifikacije, tj. diplome države domaćina na tom nivou.

Obaveze koje se tiču procesa pristupanja Evropskoj uniji

Principi, prioriteti i uvjeti sadržani u evropskom partnerstvu sa BiH

- Ispuniti sve preostale postprijemne obaveze prema Vijeću Evrope, posebno u oblasti obrazovanja i izbora;
- Osigurati da usvajanje Zakona o visokom obrazovanju na državnom nivou „poploča“ put za primjenu glavnih elemenata Bolonjskoga procesa i Lisabonske konvencije o priznavanju diploma;
- Osigurati potpunu usuglašenost domaće legislative s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima;
- Pojačati napore ka poboljšanju sistema obrazovanja, uključujući osnovno obrazovanje i izraditi savremeni sistem srednjeg stručnog obrazovanja i obuke;
- Riješiti problem fragmentiranosti sistema obrazovanja i podudaranja ovlasti između njegovih različitih nivoa;
- Ojačati izradu politike rada i strateškog planiranja, kako bi se poboljšao kvalitet obrazovanja.

SPORAZUM O STABILIZACIJI I PRIDRUŽIVANJU
između Evropske unije, njenih država članica i BiH

Strane će surađivati radi podizanja nivoa općeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini i politike mladih i rada sa mladim ljudima, uključujući i neformalno obrazovanje. Prioritet sistema visokog obrazovanja bit će postizanje ciljeva Bolonjske deklaracije unutar Bolonjskog procesa.

Strane će, također, surađivati zbog stvaranja uvjeta da pristup svim nivoima obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini bude oslobođen svakog oblika diskriminacije na temelju spola, rase, nacionalnog porijekla ili religijske pripadnosti. Prioritet za BiH treba biti ispunjavanje obaveza preuzetih u okviru relevantnih međunarodnih konvencija, koje se bave ovim pitanjima.

Odgovarajući programi i instrumenti društvene zajednice doprinijet će unapređenju obrazovnih struktura i struktura za obuku, kao i aktivnosti u vezi s njima u Bosni i Hercegovini.

Suradnjom će se uzeti u obzir prioriteta područja, koja se odnose na naslijeđa društvene zajednice u ovoj oblasti.

ZAKON O ZAŠTITI PRAVA PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

Bosna i Hercegovina je, ratifikacijom Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina Vijeća Evrope 2002. godine, preuzela obavezu da aktivnom politikom, zakonima i drugim aktima, radi na ostvarivanju principa utvrđenih Konvencijom. Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (2003. godine) Bosna i Hercegovina je priznala status nacionalne manjine za 17 manjinskih zajednica. To su: Albanci, Crnogorci, Česi, Italijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci i Ukrajinci.

Zakonom je propisano da pripadnici manjina, pored prava koja uživaju kao i svi ostali građani, državljani Bosne i Hercegovine, uživaju dodatnu zaštitu i prava utvrđena Okvirnom konvencijom i ovim Zakonom, a posebno u oblasti historije, kulture, običaja, tradicije, jezika, pisma, obrazovanja, vjerskih sloboda, i dr.

Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srpskoj donesen je 2005. godine („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 2/05).

Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Dokument pod nazivom Reforma obrazovanja, kojim je jasno definirano da je reforma obrazovanja nužna, kako bi se Bosni i Hercegovini osigurala bolja budućnost, usvojen je 2002. godine u Bruxellesu. Ovim dokumentom, koji je ujedno i poruka građanima Bosne i Hercegovine, određeni su i ciljevi koji se reformom obrazovanja moraju postići:

„Prioritetni cilj je depolitizirati obrazovanje, uz stvaranje uvjeta koji će osigurati jednaku mogućnost visokokvalitetnog i modernog obrazovanja širom Bosne i Hercegovine. Naš je cilj prekinuti segregaciju i diskriminaciju u obrazovanju, te potaknuti porodice povratnika sa djecom školskog uzrasta da se nastave vraćati u svoje domove.“

Također, definirano je da je cilj izvršiti desegregaciju obrazovanja, poštujući bogate kulturološke raznolikosti, koje su obilježje naše države, izgraditi sistem sa jakom pravnom osnovom, u kojem će potrebe i interesi svih učenika i djece biti na prvom mjestu, smanjiti višak, dupliranje i neefikasnosti koje postoje u sistemu obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uključiti princip inkluzivnog obrazovanja za učenike s posebnim potrebama u sve aspekte zakonodavnih i pedagoških reformi, na demokratski i transparentan način, udružiti sve nosioce aktivnosti u oblasti obrazovanja u ove reforme, uključujući učenike, roditelje i nastavnike, energično otkloniti sve birokratske i organizacijske prepreke reformi našeg sistema obrazovanja, te unaprijediti i podržati inovacije u nastavnom procesu na svim nivoima i promovirati provedbu odredaba i kriterija Bolonjske deklaracije i Lisabonske konvencije u oblasti visokog obrazovanja.

Reformu obrazovanja potrebno je izvršiti, kako bi se našim građanima kvalitetnim obrazovanjem osigurala bolja budućnost.

Kvalitetno obrazovanje potrebno je za pojedinca, jer jača samopouzdanje i razvoj ličnosti, kao i sposobnost, znanje, vrijednost i stavove koji su neophodni za mladu osobu na putu da postane dobar i uspješan građanin, ali i za zajednicu, jer ono stvara savjesno i aktivno građanstvo, jača potencijal za napredak zajednice, koja je i pravedna i moralna. Kvalitetno obrazovanje nužno je i za državu u nastojanju Bosne i Hercegovine da postane moderna evropska država, kao neophodan element za njen napredak i integraciju u društvo zasnovano na znanju, što Evropska unija danas jeste.

Kako bi se postigli navedeni ciljevi, ovim dokumentom obećano je građanima Bosne i Hercegovine da će se osigurati transparentno, konkretno, racionalno i finansijski održivo finansiranje javnih resursa i implementiranje zakonodavstva u oblasti obrazovanja na svim nivoima, koje se zasniva na evropskim standardima i normama, a što je utemeljeno na međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima, na sljedeći način:

- Primjenjivat će se Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kako je propisano obavezama, koje smo prihvatili po pristupanju Vijeću Evrope i implementirati ljudska prava i obrazovne principe, utvrđene ovim pristupanjem, te usvajati zakone u entitetima i kantonima, koji su u skladu s ovim Zakonom;

- Primjenjivat će se savremeni zakoni i za visoko i za stručno obrazovanje i obuku, koje je u skladu s najvišim evropskim standardima jednakosti i upravljanja, te koje ide ukorak s prioritetnim potrebama države;
- Primjenjivat će se savremeni zakoni za predškolsko obrazovanje i uzeti u obzir potreba za razvoj savremenih zakona za obrazovanje odraslih, kao i odgovarajući zakoni i instrumenti za podršku cjeloživotnom učenju i usavršavanju.

U oblasti obrazovanja, Obećanjem 1, dokumenta Reforma obrazovanja, koji je, ujedno, za poboljšanje statusa Roma u obrazovanju, i najvažniji, građanima je dato obećanje, koje glasi:

„Radit ćemo kako bismo osigurali da sva djeca imaju mogućnost kvalitetnog obrazovanja u integriranim multikulturalnim školama na svim stepenima, oslobođeni političkih, vjerskih, kulturnih i drugih predrasuda i diskriminacije, gdje se poštuju prava sve djece.“

Ovo ćemo postići na sljedeći način, a za poboljšanje statusa Roma u obrazovanju je bitno:

- Osigurat ćemo da djeca povratnici imaju neometan pristup obrazovanju u integriranim multikulturalnim školama u njihovim područjima povratka, gdje će biti oslobođeni političkih, vjerskih i kulturoloških predrasuda i diskriminacije;
- Osigurat ćemo da sva djeca, pripadnici nacionalnih manjina, (posebno djeca Romi) budu na odgovarajući način uključena u sistem obrazovanja na prostoru cijele BiH;
- Osigurati da nacionalne manjine, a posebno Romi, budu u mogućnosti definirati vlastite potrebe, i pružiti im našu podršku u procjeni onog što je neophodno za uspješno obrazovanje (mart 2003. godine);
- Izraditi dugoročna, stalna rješenja za obrazovanje djece, pripadnika svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina (august 2003. godine);
- Izraditi fleksibilan plan provedbe za uključivanje sve djece koja pripadaju nacionalnim manjinama (a posebno djece Roma), u sistem obrazovanja koji se bavi problemima mogućnosti obrazovanja, finansiranja za udžbenike i/ili prijevoza, za područje cijele Bosne i Hercegovine (august 2003. godine);
- Osigurat ćemo da svoj djeci bude omogućeno da završe osnovno obrazovanje;
- Prikupiti podatke o upisu u osnovne škole i procentu završavanja škola, kako bi se utvrdili razlozi zašto se djeca, uzrasta za osnovne škole, ne uključuju i/ili ne završavaju osnovnu školu u Bosni i Hercegovini (august 2003. godine);
- Izraditi fleksibilan plan provedbe, kako bi se osiguralo da sva djeca završe osnovnu školu i kako bi se ispravili propusti u pogledu obrazovanja mladih, kao što su: lokacije škola i prijevoz, finansiranje, potrebe zajednice i alternativno obrazovanje (naprimjer, neformalno obrazovanje), (decembar 2003. godine).

OKVIRNI ZAKON O OSNOVNOM I SREDNJEM OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI („Službeni glasnik BiH”, broj: 18/03)

Sistem obrazovanja Bosne i Hercegovine zahtijevao je reformu na svim nivoima, u cilju poboljšanja kvaliteta odgoja i obrazovanja uopće, kako bi naša djeca, počevši od predškolskog, osnovnog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, bila osposobljena za zajednički život i rad, u svijetu koji se neprestano mijenja.

Nastavni planovi i programi bili su pretrpani, modeli podučavanja zastarjeli, a učenje često utemeljeno na mehaničkom prijenosu velikog broja činjenica. Sve ovo je hitno zahtijevalo korjenitu promjenu, zasnovanu na kritičnom promišljanju, kreativnosti, sposobnosti rješavanja problema, te ovladavanju upravljanja novim tehnologijama. Dokumenti koji su doneseni u proteklom periodu, trebaju osigurati kvalitetno integrirano obrazovanje, s jednakim uvjetima za svu djecu.

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini utvrđen je i konkretiziran tok procesa promjena u osnovnom odgoju i obrazovanju, a kantonalni zakoni, koji su u toku 2004. godine s njim usuglašeni, daju pravnu osnovu za promjenu u osnovnom odgoju i obrazovanju i implementaciju tih promjena, kroz zajedničke aktivnosti svih kantona, koje koordinira Ministarstvo obrazovanja i nauke FBiH. Urađena je i nova koncepcija devetogodišnjeg obrazovanja, koje predstavlja prekretnicu i temeljitu promjenu nastavnog plana i programa, metoda rada, shvatanja uloge učenika i nastavnika u nastavnom procesu, a čija je srž u promjeni obrazovne paradigme da težište nije na onome što nastavnik treba predavati, već na onome što dijete treba znati.

Ovim Okvirnim zakonom uređeni su: principi osnovnog i srednjeg obrazovanja i odgoja, obrazovanja odraslih i osnivanja i funkcioniranja institucija za pružanje usluga u obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kao i dopunska nastava za djecu državljana Bosne i Hercegovine u inozemstvu.

Zakonom se regulira sljedeće:

- I. Opće odredbe**
 - 1. Svrha obrazovanja
 - 2. Opći ciljevi obrazovanja, priroda i osnovna polazišta obrazovanja i odgoja
- II. Principi u obrazovanju**
 - 1. Pravo djeteta na obrazovanje
 - 2. Značaj dječijih prava
 - 3. Unapređenje poštivanja ljudskih prava
 - 4. Sloboda kretanja
- III. Nivoi obrazovanja**
- IV. Prava i obaveze roditelja**
- V. Javne i privatne škole**
- VI. Uloga i obaveze škole**
- VII. Autonomija škole**
- VIII. Standardi u obrazovanju**
- IX. Tijela za uspostavu standarda u obrazovanju**
- X. Upravljanje u školama**
 - 1. Organi upravljanja u školi/školski odbori
 - 2. Direktor škole
 - 3. Vijeće roditelja
 - 4. Vijeća učenika
 - 5. Stručni organi škole
- XI. Praćenje i nadzor nad provedbom ovog Zakona**
- XII. Zaštita prava**
- XIII. Prijelazne i završne odredbe**

Organi vlasti nadležni za organiziranje sistema obrazovanja u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i kantonima, u skladu s Ustavom (u daljnjem tekstu: nadležne obrazovne vlasti), ustanove koje se prema važećim zakonima u Bosni i Hercegovini registrišu za pružanje usluga u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i obrazovanja odraslih (u daljnjem tekstu: škole), i druge stručne institucije u oblasti obrazovanja, obavezni su primjenjivati i poštivati principe i norme, utvrđene ovim Zakonom i osigurati obrazovanje pod jednakim uvjetima za sve učenike.

Principi i standardi, utvrđeni ovim Zakonom i na osnovu ovoga Zakona, ne mogu se mijenjati.

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, naglašava se značaj ovog dokumenta nakon višegodišnje podijeljenosti obrazovanja po entitetima i kantonima.

Naglasak je stavljen na osiguranje i poticanje razvojnih efekata ranog učenja, kao ključnog faktora za razvoj sposobnosti učenja uopće. Dijete treba biti aktivni subjekt procesa učenja kroz programe učenja usmjerene na dijete, što je uobičajena praksa mnogih evropskih država.

Najvažnija obilježja programa usmjerenih na dijete, jesu aktivnost djeteta u procesu učenja, u kojem je dijete aktivni subjekt, koji kroz igru istražuje i otkriva znanje.

Okvirnim zakonom ističe se kako obrazovanje ima za cilj optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, u skladu s njegovim mogućnostima i sposobnostima.

U skladu s ovim Zakonom, od strane škole promovira se princip „jednako obrazovanje za sve“, aktivno učešće roditelja u radu škole kroz školske odbore i vijeće roditelja, s ciljem praćenja i vrednovanja rada nastavnika, kao i praćenje postignuća u obrazovanju.

Obaveza školskih ustanova unutar osnovnoškolskog obrazovanja, koja počinju za djecu koja su do 1. aprila tekuće godine napunila šest godina starosti, jeste osiguranje uvjeta za funkcioniranje devetogodišnje osnovne škole. Kada je riječ o nastavnom planu i programu, Zakon nalaže primjenu Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa, u okviru koje školske institucije imaju pravo, odnosno slobodu, izrade i primjene nastavnih sadržaja po izboru, u skladu sa navedenom legislativom.

Usvajanjem ovog Zakona u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, otpočela je realizacija Reforme obrazovanja i ispunjenje Obćanja 1 Dokumenta iz Bruxellesa, navedenog u gornjem dijelu teksta, čime je osigurano da sva djeca imaju mogućnost kvalitetnog obrazovanja u integriranim multikulturalnim školama na svim stepenima, oslobođeni političkih, vjerskih, kulturnih i drugih predrasuda i diskriminacije, gdje se poštuju prava sve djece.

Većina kantonalnih skupština je, u toku 2004. godine, ispunila svoje obaveze, proistekle iz Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini i donijela vlastite zakone, usklađene sa navedenim. Izuzetak predstavljaju Kanton 10, Srednjobosanski kanton i Zapadnohercegovački kanton.

Visoki predstavnik je, 7. jula 2004. godine, donio više odluka o nametanju Zakona o osnovnom školstvu Kantona 10, Zakona o srednjem školstvu Kantona 10, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom školstvu Srednjobosanskog kantona, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu Srednjobosanskog kantona, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom školstvu Zapadnohercegovačkog kantona i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu Zapadnohercegovačkog kantona. Razlog za nametanje ovih zakona leži u činjenici da kantoni nisu pokazivali namjeru da svoje zakonodavstvo usklade s Okvirnim zakonom, odnosno, da njihova postojeća rješenja nisu garantirala ista dječija i ljudska prava na obrazovanje za svu djecu na području tih kantona.

Također, zamjenik visokog predstavnika i supervizor za Brčko distrikt BiH, Henry L. Clarke, donio je nalog o nametanju Zakona o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Skupština Kantona 10 je, 30. novembra iste godine, usvojila oba zakona u istovjetnom tekstu, kako ih je proglasio visoki predstavnik.

Odluke visokog predstavnika, koje se odnose na izmjene i dopune Zakona za Srednjobosanski kanton, objavljene su u „Službenim novinama SBK“, broj 11/04.

Odluke visokog predstavnika, koje se odnose na izmjene i dopune Zakona za Zapadnohercegovački kanton, nisu objavljene u „Narodnim novinama ZHK“.

Zakon o osnovnoj školi Republike Srpske objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 38/04, a taj Zakon je stavljen izvan snage donošenjem Zakona o osnovnom obrazovanju i odgoju („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 74/08). Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju Republike Srpske objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 74/08. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Republike Srpske objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 119/08.

U Republici Srpskoj donesen je i Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece pripadnika nacionalnih manjina („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 89/04).

U Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, nalogom supervizora nametnut je Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, koji je objavljen u „Službenom glasniku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 9/01, a izmjene i dopune istog Zakona objavljene su u „Službenom glasniku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 28/03.

AKCIONI PLAN O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA I PRIPADNIKA OSTALIH NACIONALNIH MANJINA U BOSNI I HERCEGOVINI (2003.)

Ovaj Akcioni plan bio je zasnovan na činjenici da se nepovoljan položaj Roma u Bosni i Hercegovini ne može prevazići, ukoliko se Romima ne garantiraju jednake mogućnosti u oblasti obrazovanja, i pri tome se imalo na umu Obećanje 1 Strategije reforme obrazovanja.

Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH dosljedan je odredbama Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 18/03), koji utvrđuje da:

Svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. (Član 4 Okvirnog zakona)

Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljnjeg obrazovanja. (Član 4 Okvirnog zakona)

Jezik i kultura svake značajnije manjine koja živi u Bosni i Hercegovini poštivat će se i uklapati u školu u najvećoj mjeri u kojoj je to izvodivo, u skladu s Okvirnom konvencijom o zaštiti prava nacionalnih manjina. (Član 8 Okvirnog zakona)

Sve nabrojano u skladu je sa međunarodnim instrumentima, koji se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini na osnovu Ustava Bosne i Hercegovine, odnosno Aneksa IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH.

Također, Akcioni plan je dosljedan odredbama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 06/03), koji utvrđuje da, neovisno o broju pripadnika nacionalne manjine, entiteti i kantoni su obavezi osigurati da pripadnici nacionalne manjine, ako to zahtijevaju, mogu imati učenje svog jezika, književnosti, historije i kulture na jeziku manjine kojoj pripadaju, kao dodatnu nastavu.

Akcionim planom definiran je **sveobuhvatni cilj**, čija je svrha unaprijediti pristup sistemu redovnog obrazovanja Roma u Bosni i Hercegovini putem rješavanja brojnih prepreka sa kojima se trenutno suočavaju i to: praktična pitanja, sistemska pitanja, pitanja šire prirode, istovremeno učvršćujući učešće romskih zajednica i zalaganje za potpuno uključivanje njihove djece u redovno obrazovanje.

U izradi Akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH bila su uključena i dva ministarstva Bosne i Hercegovine (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstvo civilnih poslova), s određenom ulogom u koordiniranju i monitoringu aktivnosti u njegovoj implementaciji. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je Akcioni plan prihvatilo i predložilo svim ostalim nivoima izvršne vlasti u BiH da također prihvate sve sadržaje i norme sadržane u njemu i smatra ga sastavnim dijelom Strategije BiH za rješavanje problema Roma, u segmentu koji se odnosi na sferu obrazovanja romske nacionalne manjine u BiH.

Međutim, nakon iskustava stečenih u periodu od više od šest godina primjene, došlo se do zaključka da **Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini**, posebno u segmentu koji se odnosi na Rome, nije u potpunosti suglasan, kako sadržinski, tako i metodološki, trenutnim potrebama i u pogledu teksta, i u pogledu normi koje propisuje i imperativa koji se nalažu pojedinim relevantnim subjektima vladinog i nevladinog sektora u njegovoj provedbi, koji se, uz mnoge nejasnoće i prepreke, otežano odvija i daje nedovoljne rezultate, kako s finansijskog aspekta (nabavka udžbenika, pribora, opreme, plaćanje prijevoza, toplih obroka, i sl.), tako i s aspekta povećanog procenta novoupisanih učenika romske nacionalnosti u osnovne škole, organiziranje ljetnih škola, uključivanje pomoćnika u nastavi romske nacionalnosti u obrazovni proces, itd.

OBRAZLOŽENJE CILJEVA I MJERA U REVIDIRANOM AKCIONOM PLANU BOSNE I HERCEGOVINE O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA

Ovim dokumentom definirani su ciljevi i mjere za jednake mogućnosti učešća u obrazovanju Roma, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, i pomoć djeci nepovoljnog društvenog položaja da postignu bolje rezultate u školovanju, a u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje.

CILJ 1. Osiguranje da se djeca pripadnici romske nacionalne manjine uključe u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja

Realizacijom ovog cilja osigurava se romskoj nacionalnoj manjini ispunjavanje potrebnih uvjeta za nastavak daljnjeg školovanja, odnosno upisa u srednje stručne škole.

Pozitivnom zakonskom regulativom omogućeno je pravo svoj djeci da steknu osnovno obrazovanje, koje ima za cilj optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, u skladu s njegovim mogućnostima i sposobnostima.

Kako bi pripadnici romske nacionalne manjine mogli ostvariti ovo zakonsko pravo, potrebno je da prethodno budu ispunjeni određeni uvjeti. Ti uvjeti utvrđeni su kao problemi, za koje se, u cilju njihovog rješavanja, kao poseban potcilj izdvaja:

1.1. Uključivanje romske djece oba spola u predškolske programe

Za realizaciju ovog cilja predlaže se šesnaest odgovarajućih mjera.

Mjera 1.

Promovirati važnost obaveznog osnovnog obrazovanja u romskim zajednicama

Osnovni uvjet za uključivanje djece pripadnika romske nacionalne manjine u osnovno obrazovanje je da su romske zajednice i roditelji informirani o tome da je osnovno obrazovanje zakonska obaveza, ali i ključ za prevazilaženje siromaštva.

(U suradnji sa nadležnim ministarstvima u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 2.

Obuka i podizanje nivoa svijesti romske zajednice i romskih aktivista o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta

Romske zajednice i romski aktivisti trebaju biti upoznati s time da su rane godine kritične za kasniji razvoj djeteta, a naročito period od rođenja do treće godine života. Usluge, vezane za djecu u najranijoj životnoj dobi, donose odlične rezultate u kasnijim fazama života.

(U suradnji sa nadležnim ministarstvima u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 3.

Osnivanje dnevnih centara za najmlađu djecu i pružanje usluga mladim ženama i majkama romske nacionalnosti, te uključivanje i upis u te centre

Dnevni centri za najmlađu djecu pružaju mogućnost ranog uključivanja djece u sistem obrazovanja. Programski bi trebalo da se djeci sa visokim rizikom od nepovoljnih utjecaja pomaže da lakše usvoje jezik, vještine i specifična znanja, potiče samopoštivanje i socijalizacija u kulturu nacionalne manjine, za čije se predstavnike provodi formalno obrazovanje.

Mladim romskim i drugim siromašnim ženama i majkama, kroz savjetodavnu pomoć, treninge i slično, pomoći da shvate značaj odgoja i obrazovanja njihove djece i razviju nivo svijesti o značaju ljudskih prava.

(U suradnji sa nadležnim ministarstvima u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Potcilj 1.1. Uključivanje romske djece oba spola u predškolske programe

Realizacijom ovog potcilja daje se veliki prioritet djeci iz siromašnih zajednica za rano pohađanje predškolskih ustanova.

Mjera 1.1.1.

Kontinuirano povećavati broj djece romske nacionalnosti uključene u predškolski odgoj i obrazovanje

Osnovni uvjet za postizanje ove mjere je davanje visokog prioriteta djeci, od 4 do 6 godina, iz siromašnih romskih zajednica za rano pohađanje predškolskih ustanova. Ova mjera uključuje i besplatne vrtiće za romsku djecu.

Mjera 1.1.2.

Informiranje roditelja djece romske nacionalnosti o potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje

Ova mjera bit će postignuta kroz informativne skupove i tematska predavanja za roditelje u romskim zajednicama. Predškolski odgoj i obrazovanje, u skladu s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju, podrazumijeva, za svu djecu, učenje jezika, razvijanje radnih navika, društveno ponašanje, te sve druge aktivnosti, koje potiču ukupan psihofizički razvoj djeteta. Znači, prije upisa djece u predškolsku ustanovu, kao i u prvim mjesecima pohađanja, treba povećati broj dobro osmišljenih sastanaka sa roditeljima i otvorenih savjetovanja.

(U suradnji sa nadležnim institucijama za implementaciju u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 1.1.3.

Radi pripreme djece romske nacionalnosti za polazak u školu, uključiti što veći broj djece romske nacionalnosti u predškolske programe

Mjera je značajna zbog činjenice da bi djeca bila bolje pripremljena za polazak u školu i na taj način bi se smanjio obrazovni jaz između djece romske i neromske nacionalnosti. Organizirati pripremnu nastavu (ljetne škole, igraonice). U okviru ove mjere treba pružiti i pomoć roditeljima predškolske djece, uključujući i kurseve za opismenjavanje.

(U suradnji sa nadležnim institucijama za implementaciju u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 1.1.4.

Osigurati sredstva za uključivanje djece u predškolske programe

Kako bi se što veći broj romske djece uključio u predškolske programe, neophodno je da nadležna entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH u svojim budžetima planiraju i osiguraju sredstva u skladu sa brojem djece romske nacionalnosti, koja trebaju biti uključena u predškolske programe.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, a posredstvom nadležnih centara za socijalni rad, početkom 2010. godine, završilo je popisivanje romske populacije na teritoriju Bosne i Hercegovine. Nadležna ministarstva obrazovanja mogu, od centara za socijalni rad, koja imaju listu s imenima djece romske nacionalnosti, dobiti sve potrebne podatke za svoje područje nadležnosti.

Mjera 1.1.5.

Kroz projekte omogućiti i kraće dnevne programe za djecu romske nacionalnosti pred polazak u školu

Nadležna entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH trebaju dati stručni doprinos NVO-ima, koji su dobili projekte kraćih dnevnih programa za djecu romske nacionalnosti pred polazak u školu. Također, nadležna ministarstva obrazovanja, Ministarstvo civilnih poslova i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine trebaju, u svojim budžetima, planirati grantove za nevladine organizacije, koje u svojim programskih aktivnostima provode kraće dnevne programe za djecu romske nacionalnosti pred polazak u školu.

Mjera 1.1.6.

Dodatna edukacija osoblja za rad sa djecom iz socijalno i ekonomski ugroženih sredina i pomoćnika u nastavi romske nacionalnosti (referenti romske nacionalnosti sa završenom srednjom školom radi pomoći odgajateljima)

Kako bi se ojačale sposobnosti i vještine nastavnog osoblja za rad u multikulturalnim sredinama i prepoznale vrijednosti, kojima djeca romske nacionalnosti i njihove porodice doprinose zajednici, neophodna je dodatna edukacija, koja će biti programski osmišljena i redovno godišnje planirana kao stručno usavršavanje nastavnika. Također, pomoćnici u nastavi romske nacionalnosti trebaju biti uključeni u dodatnu edukaciju, odnosno, stručno usavršavanje nastavnog kadra.

Mjera 4.

Kontinuirano povećavati broj djece romske nacionalnosti uključene u obavezno osnovno obrazovanje

Činjenica je da još uvijek određeni broj romske djece nije upisan u matične knjige rođenih, te da određeni broj romskih roditelja djece nije informiran o važnosti i obavezi osnovnog obrazovanja njihove djece. Mjera predviđa kontinuirano povećanje broja djece romske nacionalnosti oba spola uključene u obavezno osnovno obrazovanje. Pokazatelj ove mjere će, ujedno, pokazati i koliko se efikasno provode mjere 1., 2. i 3.

Mjera 5.

Osigurati redovno i sistematsko prikupljanje podataka o stopi upisa i završavanju škole djece Roma

Ova mjera posebno je važna zbog obaveze nadležnih ministarstava obrazovanja o redovnom i sistematskom prikupljanju podataka, ne samo o stopi upisa djece romske nacionalnosti, nego i završavanju škole. Obaveza obrazovnih ustanova (škola) je da vode evidenciju za svako dijete romske nacionalnosti o redovnom pohađanju nastave i poduzimaju stimulativne mjere, te vode evidenciju o mjerama koje su poduzeli, kako bi spriječili napuštanje obaveznog školovanja djece romske nacionalnosti.

Mjera 6.

Izraditi prilagođen nastavni plan i program koji bi se koristio kao pomoć djeci koja nikada nisu pohađala školu, ili imala duži vremenski prekid

Kako bi se što većem broju djece romske nacionalnosti, koja su do sada propustila šansu za polazak u školu, ili imala duži vremenski prekid, omogućilo završavanje obaveznog osnovnog obrazovanja, nadležne institucije za implementaciju izradit će prilagođene nastavne planove i programe, koji će podržavati stjecanje osnovnih znanja i vještina, odnosno, neće umanjivati kvalitet u obrazovanju.

Mjera 7.

Osigurati besplatne udžbenike, prijevoz i topli obrok (školsku užinu) za svu djecu romske nacionalnosti uključenu u osnovno obrazovanje

S obzirom na to da su Romi i njihova djeca najsiromašnija grupa u Bosni i Hercegovini, ova mjera bitna je zbog težnje za postizanje jednakosti djece u osnovnom obrazovanju. Osim omogućavanja besplatnih udžbenika, prijevoza i toplog obroka, trebalo bi težiti tome da se romskoj djeci osigura i odjeća, kako ne bi postojale razlike u odnosu na drugu djecu i kako bi se ljepše i bolje osjećali u školskom okruženju.

Mjera 8.

Omogućiti uključivanje Roma u sistem vanrednog obrazovanja, tj. omogućiti besplatno vanredno polaganje

Ovom mjerom bi se Romima pružila druga šansa da se obrazuju, a samim tim prevazilaze siromaštvo u kome se nalaze.

Mjera 9.

Promovirati veće učešće roditelja djece romske nacionalnosti u radu organa škola

Ova mjera omogućava bolje razumijevanje između roditelja djece romske i neromske nacionalnosti, ali i općenito, nastavnog osoblja i rukovodstva u školama.

Mjera 10.**Provoditi i organizirati kontinuiranu edukaciju nastavnog osoblja, roditelja i sve djece u osnovnim školama, u cilju eliminiranja stereotipa i diskriminacije u obrazovanju**

Ova mjera podrazumijeva edukaciju svih, sa ciljem podizanja nivoa svijesti, prvenstveno o ljudskim pravima i pravima djeteta. U cilju eliminiranja stereotipa, edukacija treba biti osmišljena i na način da romski identitet bude prihvaćen i razvijan zajedno sa drugim identitetima i da omogućava djeci, ali i roditeljima, da se upoznaju sa različitim kulturama i tradicijama. Također, s obzirom na to da diskriminacija može imati veoma prikrivene forme, potrebno je upoznavanje sa svim njenim oblicima, značenjem i posljedicama.

CILJ 2. Poticanje romske populacije za nastavak srednjoškolskog obrazovanja, višeg i visokog obrazovanja, ali i osposobljavanja za prvo zanimanje

Realizacijom ovog cilja osigurava se pripadnicima romske nacionalne manjine da budu konkurentni na tržištu rada. Kako bi ovaj cilj bio realiziran, posebno su izdvojena tri potcilja, s ukupno 15 aktivnosti.

Potcilj 2.1. Povećanje upisa učenika romske nacionalnosti oba spola u srednje škole

Realizacijom ovog potcilja, osigurava se pripadnicima romske nacionalne manjine da nastave i završe srednjoškolsko obrazovanje.

Mjera 2.1.1.**Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole**

Ova mjera omogućava djeci romske nacionalnosti da budu bolje pripremljena za kvalifikacijske ispite pri upisu u srednje škole, odnosno, da nadoknade eventualno propušteno znanje, koje su trebali steći u osnovnoj školi.

Mjera 2.1.2.**Osigurati kvotu upisa djece romske nacionalnosti u srednje škole**

Kako bi ova mjera bila primijenjena, djeca romske nacionalnosti trebala bi dobiti određeni broj stimulativnih bodova pri upisu u srednje škole.

Mjera 2.1.3.**Osigurati besplatne udžbenike za srednje obrazovanje i prijevoz za učenike**

Mjera je bitna zbog same činjenice da su romske porodice izuzetno siromašne, te da bi nabavka udžbenika i besplatan prijevoz potpomogli djecu da nastave daljnje školovanje.

Mjera 2.1.4.**Osigurati stipendiranje djece romske nacionalnosti za redovno pohađenje srednjih škola**

Stipendiranje djece romske nacionalnosti za redovno pohađenje srednjih škola jak je motivacijski faktor za nastavak školovanja.

Mjera 2.1.5.**Osigurati smještaj u učeničke domove**

Mjera se odnosi na djecu koja ne mogu pohađati srednju školu, jer takva srednja škola ne postoji u mjestu gdje žive, kao i na djecu koja nemaju najnužnije stambene uvjete.

Mjera 2.1.6.**Stvaranje uvjeta za zadržavanje učenika romske nacionalnosti u srednjim školama**

Dopunskom nastavom, kao mjerom, za učenike romske nacionalnosti (djeca romske nacionalnosti ne mogu očekivati pomoć od svojih roditelja), te određenom edukacijom roditelja i redovnim informacijama o napretku djece, postiže se da učenici završe srednjoškolsko obrazovanje.

Mjera 2.1.7.

Omogućiti pristup vanrednim programima za stručno osposobljavanje

Mjerom se postiže da zainteresirana djeca romske nacionalnosti, koja nisu nastavila srednje stručno obrazovanje, dobiju šansu kroz vanredne programe za stručno osposobljavanje.

Potcilj 2. 2. Poticanje učenika romske nacionalnosti za stjecanje višeg i visokog obrazovanja

Realizacijom ovog potcilja osigurava se romskoj nacionalnoj manjini da nastave i steknu više i visoko obrazovanje.

Mjera 2.2.1.

Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove

Ova mjera omogućava romskoj nacionalnoj manjini, koja želi nastaviti daljnje školovanje, da bude bolje pripremljena za uspješno polaganje kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove.

Mjera 2.2.2.

Osigurati određenu kvotu za upis na više i visokoškolske ustanove

Romima (oba spola), koji žele nastaviti i steći više i visokoškolsko obrazovanje, treba omogućiti određeni broj stimulativnih bodova, te i na taj način djelovati na popravljivanje neravnopravnog statusa, koji imaju zbog izuzetnog siromaštva u kojem se nalaze. Ova mjera posebno je važna za upis na nastavničke fakultete, što treba dati puni poticaj Romima da postanu prosvjetni radnici.

Mjera 2.2.3.

Osigurati stipendiranje za redovno pohađanje nastave na višim i visokoškolskim ustanovama

Osiguranje stipendija za romsku populaciju nije samo motivacijski faktor, nego nužnost za uspjeh završavanja više i visoke škole.

Mjera 2.2.4.

Osigurati smještaj u domovima, za određeni broj romskih studenata

Mjera se odnosi na studente romske nacionalnosti koji ne žive u mjestima gdje su smješteni fakulteti na koje su upisani, kao i one studente koji nemaju najnužnije stambene uvjete stanovanja. Također, nadležne institucije za provedbu ove mjere trebaju javno informirati o povlasticama koje nude studentima romske nacionalnosti.

Potcilj 2. 3. Omogućavanje odraslim Romima oba spola završavanje osnovne škole i osposobljavanje za prvo zanimanje

Realizacijom ovog potcilja omogućava se pripadnicima romske nacionalne manjine da steknu propušteno osnovno obrazovanje i da se osposobe za prvo zanimanje, koje će im omogućiti zapošljavanje.

Mjera 2.3.1.

Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole

Nadležne institucije za provedbu ove mjere dužne su romskoj populaciji omogućiti pristup programima obrazovanja odraslih. Nadležne institucije za provedbu trebaju javno informirati o programima obrazovanja odraslih Roma, a posebno romska udruženja i NVO-e.

Mjera 2.3.2.

Osigurati finansiranje i druge vrste olakšica za mogućnost pohađanja obrazovnih programa za odrasle

Institucije nadležne za provedbu ove mjere dužne su osigurati finansiranje i druge vrste olakšica za pohađanje obrazovnih programa za odrasle. Nadležne institucije za provedbu dužne su, o načinima

finansiranja i drugim vrstama olakšica, javno informirati, a posebno informirati romska udruženja i NVO-e. Također, nadležne institucije dužne su voditi godišnje evidencije o finansiranju i drugim vrstama olakšica, kako bi nadležna tijela za monitoring mogla bolje pratiti rezultate ove mjere.

Mjera 2.3.3.

Sistemske rad na povećanju broja odraslih Roma sa završenom osnovnom školom

Kako bi mjera bila realizirana, predviđa se izrada nacrti i usvajanje Okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini. Trenutno, ovu oblast pokrivaju Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, Okvirni zakon o srednjem i stručnom obrazovanju i obuci u BiH i Zakon o obrazovanju odraslih u Republici Srpskoj.

Mjera 2.3.4.

Provedba obrazovanja za prvo zanimanje (jednostavna zanimanja), prema potrebama tržišta rada i zavoda za zapošljavanje

Provedbom ove mjere popravila bi se konkurentnost romske populacije na tržištu rada. Nadležne institucije o svojim aktivnostima dužne su dostavljati godišnje informacije nadležnom tijelu za monitoring Akcionog plana.

CILJ 3. Očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i historije

Za realizaciju ovog cilja predviđeno je devet (9) mjera i potrebna je suradnja na regionalnom nivou.

Mjera 3.1.

Standardizacija romskog jezika kroz regionalne inicijative

Provedba ove mjere podrazumijeva regionalnu suradnju i materijalna sredstva koja će biti osigurana iz budžeta institucija BiH, ali i iz donatorskih sredstava.

Mjera 3.2.

Izrada stručne literature o historiji, kulturi i jeziku Roma

Mjera podrazumijeva izradu nove literature, jer postojeći priručnik o kulturi, baštini i tradiciji nacionalnih manjina ne odslikava u dovoljnoj mjeri historiju, kulturu i tradiciju Roma.

Mjera 3.3.

Uvesti romski jezik kao fakultativni predmet u škole, u kojima su djeca romske nacionalnosti u većem broju

Ova mjera predviđena je za školsku 2011./2012. godinu, kako bi se nadležna ministarstva obrazovanja mogla adekvatno pripremiti za realizaciju.

Mjera 3.4.

Osigurati alternativna rješenja izučavanja romskog jezika prema postojećim zakonskim propisima

Ova mjera također je predviđena početkom školske 2011./2012. godine, kako bi nadležna ministarstva obrazovanja mogla sačiniti plan alternativnih rješenja.

Mjera 3.5.

Osigurati (iz okruženja) školsku literaturu za izučavanje romskog jezika, u školama u kojima su djeca romske nacionalnosti u većem broju

Mjera predviđa korištenje postojeće školske literature iz susjednih država u školskoj 2010./2011. godini, ali i kontinuirano, pod pretpostavkom da će izbor literature biti veći u godinama koje slijede.

Mjera 3.6.

Stručno osposobljavanje predavača za romski jezik

Kako bi mjera bila provedena, pedagoški zavodi entiteta i kantona trebaju odmah po usvajanju Akcionog plana izvršiti odabir osoba koje žele završiti ovu vrstu edukacije.

Mjera 3.7.

Kroz regionalne inicijative uspostaviti suradnju sa katedrama u regiji

Ovu mjeru treba provesti akademska zajednica – univerziteti u BiH, a sredstva će biti osigurana iz budžeta institucija BiH i donatorskih sredstava.

Mjera 3.8.

Promoviranje kulture i historije Roma kao vannastavne aktivnosti

Realizacijom ove mjere daje se poticaj većem vrednovanju kulturnih razlika i ujedno poticajnom i prijateljskom okruženju za djecu romske nacionalnosti.

Mjera 3.9.

Izraditi priručnik za nastavno osoblje u cilju njihovog upoznavanja sa romskom tradicijom, kulturom i običajima

Ovom mjerom postiže se bolja pripremljenost nastavnika za rad u multikulturalnim sredinama, koje zahtijevaju razumijevanje drugog i drugačijeg i poštivanje drugih kultura.

CILJ 4. Izgradnja sistemskih rješenja koja će dovesti do zadovoljavanja u obrazovnim potrebama Roma

Za realizaciju ovog cilja predviđeno je sedam (7) mjera.

Mjera 4.1.

Upisati svu djecu i odrasle osobe romske nacionalne manjine u matične knjige rođenih

Osnovni uvjet za ostvarivanje bilo kojih prava pripadnika romske nacionalne manjine, uključujući i pravo na obrazovanje, jeste da se izvrši upis u matične knjige rođenih, a na osnovu čega se osiguravaju identifikacijski dokumenti, što se ovom mjerom i postiže.

Mjera 4.2.

Sve općine, kao i viši nivoi vlasti, uključujući kantonalne i entitetske vlasti, obavezno trebaju planirati finansijska sredstva u budžetima, koja moraju biti dovoljna da potpomognu upis, pohađanje i završetak škole sve djece romske nacionalnosti sa tog područja

Ovom mjerom postiže se besplatno obrazovanje za djecu romske nacionalnosti, odnosno, javnim finansiranjem se doprinosi otklanjanju obrazovnih prepreka. Mjera je posebno važna zbog činjenice da postoje i skriveni troškovi obrazovanja koje snosi pojedinac (od nabavke udžbenika, do održavanja privatnih nastavnih sati), što nije dostupno siromašnim porodicama.

Mjera 4.3.

Općinske i obrazovne ustanove unutar postojećih sistema za srednje i visoko obrazovanje, trebaju dodijeliti potreban broj stipendija za učenike/studente romske nacionalnosti, uz njihovu obavezu redovnog pohađanja nastave

Ovom mjerom postižu se bolji obrazovni rezultati kod djece romske nacionalnosti, u pogledu njihovih većih postignuća i boljeg učenja.

Mjera 4.4.

Povećanje zastupljenosti nastavnog osoblja romske nacionalnosti u školama

Ovom mjerom postiže se to da djeca romske nacionalnosti imaju svoje uzore u obrazovnim ustanovama, ali i doprinosi razbijanju određenih stereotipa i predrasuda kod djece neromske nacionalnosti.

Mjera 4.5.

Osigurati finansijske i pravne mogućnosti u cilju angažiranja asistenata ili medijatora romske nacionalnosti u nastavi

U zakonskim rješenjima precizno regulirati i definirati ulogu asistenta/medijatora romske nacionalnosti, tako da bude jasno utvrđeno ko je odgovaran za pomaganje učenicima na nastavnom satu, ko im pruža vanškolsku podršku u učenju, a ko surađuje sa roditeljima i romskim zajednicama.

Mjera 4.6.**Uspostava Stručnog tima za praćenje primjene (provedbe) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma**

Ovom mjerom omogućava se praćenje primjene ovog Akcionog plana, sa svim pokazateljima, ali i praćenje osnovnih pokazatelja:

- Nivo postignuća djece romske nacionalnosti u odnosu na ostalu djecu;
- Broj ispisane djece romske nacionalnosti iz škole u odnosu na ostalu djecu;
- Pokazatelje diskriminacije u obrazovanju.

Mjera 4.7.**Uspostava sistema obaveznog dostavljanja informacija Stručnom timu**

Ovom mjerom uspostavlja se sistem obaveznog dostavljanja informacija Stručnom timu za praćenje primjene (provedbe) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma. Sve nadležne institucije za primjenu ovog Akcionog plana, a u cilju prikupljanja i dostavljanja informacija, dužne su imenovati osobu iz reda zaposlenika (odluku o imenovanju dostaviti Stručnom timu), čija je obaveza dostavljanje relevantnih informacija Stručnom timu za praćenje primjene (provedbe) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma.

AKCIONI PLAN O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA U BIH

CILJ	MJERE KOJE TREBA PODUZETI	OČEKIVANI REZULTATI	POKAZATELJI	NADLEŽNE INSTITUCIJE ZA IMPLEMENTACIJU	SUBJEKTI MONITORINGA	VREMENSKI OKVIR	BUDŽET (godišnji)
Cilj 1. Osigurati da se djeca pripadnici romske nacionalne manjine uključe u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja	1. Promovirati važnost obaveznog osnovnog obrazovanja u romskim zajednicama	1. Svi roditelji informirani o obavezi osnovnog obrazovanja u romskim zajednicama	1. Broj održanih edukativnih seminara i kampanja za roditelje o obavezi osnovnog obrazovanja	1. Entitetska, kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH, u suradnji sa romskim NVO-ima	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH, Savez Roma RS, Ministarstvo za ljudska prava i Ministarstvo civilnih poslova	2010. godina i kontinuirano	37.500 KM i projekti i donatorska sredstva
	2. Obuka i podizanje nivoa svijesti romske zajednice i romskih aktivista o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta	2. Romska zajednica informirana i svi romski aktivisti prošli obuku o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta	2. Broj održanih informativnih skupova u zajednici i romskih aktivista educiranih o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta	2. Entitetska, kantonalna ministarstva obrazovanja, nadležna ministarstva zdravlja i ministarstva za socijalnu politiku, i nadležne općinske službe	2. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH, Savez Roma RS, Ministarstvo za ljudska prava i Ministarstvo civilnih poslova	2010. godina i kontinuirano	37.500 KM i projekti i donatorska sredstva
	3. Osnivanje dnevnih centara za najmlađu djecu i pružanje usluga mlađim romskim i drugim siromašnim ženama i majkama, te uključivanje i upis u te centre	3. U svim većim romskim zajednicama osnovani dnevni centri za najmlađu djecu (do 3 ili 4 godine)	3. Broj djece upisane u postojeće dnevne centre, broj otvorenih dnevnih centara i broj mladih romskih majki kojima su pružene usluge	3. Entitetska, kantonalna ministarstva rada i socijalne politike, zdravstva, obrazovanja i nadležni odjeli Brčko distrikta BiH, nadležne općinske službe	3. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH, Savez Roma RS, Ministarstvo za ljudska prava i Ministarstvo civilnih poslova	Od 2010. do 2014. godine	690.000 KM i donatorska sredstva
1.1. Uključivanje romske djece oba spola u predškolske programme	1.1.1. Kontinuirano povećavati broj romske djece uključene u predškolsko obrazovanje	1.1.1. Svake godine procent povećan za 20% djece predškolskog uzrasta, uključene u predškolsko obrazovanje	1.1.1. Broj djece uključene u predškolsko obrazovanje	1.1.1. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	1.1.1. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	180.000 KM i donatorska sredstva

1.1.2. Informiranje roditelja romske djece o potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje	1.1.2. Svi roditelji romske djece informirani o potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje	1.1.4. Broj održanih informativnih skupova i tematskih predavanja za roditelje	1.1.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH, javne ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja, lokalna zajednica (općine), (općine), romska udruženja	1.1.4. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	2010. godina i kontinuirano	37.500 KM i donatorska sredstva
1.1.3. Radi pripreme romske djece za polazak u školu uključiti što veći broj romske djece u predškolske programe	1.1.3. Svake godine procent povećan za 20% djece predškolskog uzrasta, uključene u predškolske programe	1.1.3. Procent romske djece uključene u redovne predškolske programe	1.1.3. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	1.1.3. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	Redovna obavezna sredstva nadležnih ministarstava
1.1.4. Osigurati sredstva za uključivanje djece u predškolske programe	1.1.4. Osigurana sredstva - godišnje	1.1.4. Visina sredstava godišnje	1.1.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	1.1.4. Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	Redovna obavezna sredstva nadležnih ministarstava
1.1.5. Kroz projekte omogućiti i kraće dnevne programe za romsku djecu pred polazak u školu	1.1.5. Povećanje broja djece kroz različite programe	1.1.5. Broj projekata i programa (grantovi i druga donatorska sredstva)	1.1.5. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH, MCP i MLJP	1.1.5. Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS i potencijalni donatori	Od 2010. do 2014. godine	Projekti i donacije
1.1.6. Dodatna edukacija osoblja za rad sa djecom iz socijalno i ekonomski ugroženih sredina i pomoćnika u nastavi romske nacionalnosti sa završenom srednjom školom, radi pomoći odgajateljima	1.1.6. Doneseni godišnji planovi i programi edukacije	1.1.6. Broj edukacija	1.1.6. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH, prosvjetno-pedagoški zavodi entiteta i kantona	1.1.6. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i MLJPI	Od 2010. do 2014. godine	Redovna obavezna sredstva minimalnog obrazovanja i projekti i donacije

4. Kontinuirano povećavati broj romske djece uključene u obavezno osnovno obrazovanje	4. Sva djeca školskog uzrasta uključena u obavezno osnovno obrazovanje	4. Broj (procent) djece uključene u obavezno osnovno obrazovanje	4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH u suradnji sa romskim NVO-ima	Od 2010./2011. do 2014. godine	Redovna obavezna sredstva ministarstva obrazovanja
5. Osigurati redovno i sistematsko prikupljanje podataka o stopi upisa i završavanju škole Roma završavanju škole djece Roma	5. Prikupljeni i ažurirani podaci o stopi upisa i završavanju škole za djecu Rome	5. Broj djece koja upisuju i završavaju osnovnu školu	5. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH, obrazovne ustanove (škole) i agencije za statistiku	Od 2010. do 2014. godine	U sklopu redovnih aktivnosti nadležnih ministarstava
6. Izraditi prilagođeni nastavni plan i program koji bi se koristio kao pomoć djeci koja nikada nisu pohađala školu ili su imala duži vremenski prekid	6. Urađeni i prilagođeni nastavni planovi i programi i opočela primjena	6. Broj programa i broj djece koja su završila osnovno obrazovanje po prilagođenom nastavnom planu i programu	6. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i pedagoški zavodi entiteta i kantona i entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	Nadležna ministarstva će, u odnosu na broj zainteresirane i prijavljene djece, planirati sredstva
7. Osigurati besplatne udžbenike, prijevoz i topli obrok za svu romsku djecu uključenu u osnovno obrazovanje	7. Osigurani besplatni udžbenici, prijevoz i topli obrok	7. Broj škola i broj učenika kojima je osiguran besplatni prijevoz i topli obrok	7. Entitetska ministarstva obrazovanja i Brčko distrikt BiH	Od 2010. do 2014. godine	2.040.000 KM
8. Omogućiti uključivanje Roma u sistem vanrednog obrazovanja, tj. omogućiti besplatno vanredno polaganje	8. Uključeni Romi koji žele vanredno obrazovanje	8. Broj kandidata sa završenim vanrednim obrazovanjem	8. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Zavod za obrazovanje odraslih RS	Od 2010. do 2014. godine	Nadležna ministarstva će, u odnosu na broj zainteresiranih, planirati sredstva
9. Promovirati veće učešće roditelja romske djece u organima škola	9. 10% roditelja Roma uključenih u rad organa škola	9. Procent roditelja koji su uključeni u rad organa škola	9. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	U sklopu redovnih aktivnosti nadležnih ministarstava
10. Provoditi i organizirati kontinuiranu edukaciju nastavnog osoblja, roditelja i sve djece u osnovnim školama, u cilju eliminiranja stereotipa i diskriminacije u obrazovanju	10. Educirano nastavno osoblje i pedagozi u školama - Svi roditelji i učenici upoznati s oblicima diskriminacije i stereotipima	10. Broj škola koje su provele edukaciju i broj educiranog nastavnog osoblja - Broj održanih aktivnosti za roditelje i učenike	10. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH, pedagoški zavodi i škole	Po usvajanju Akcionog plana i kontinuirano	30.000 KM i donatorska sredstva

Cilj 2. Poticanje romske populacije za nastavak srednjoškolskog obrazovanja, višeg i visokog obrazovanja i osposobljavanja za prvo zanimanje	2.1.1. Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole	2.1. Realizirana instruktivna nastava za pripremu kvalifikacijskih ispita	2.1. Broj djece koja pohađaju dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole	2.1. Entitetska, kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, općinske službe, škole u kojima se programi realiziraju	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	34.000 KM
	2.1.2. Osigurati kvotu upisa romske djece u srednje škole	2.2. Zadovoljena kvota upisa romske djece u srednje škole	2.2. Broj djece upisane u srednje škole	2.2. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, općinske službe, škole u kojima se programi realiziraju	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	25.000 KM
	2.1.3. Osigurati besplatne udžbenike za srednje obrazovanje i prijevoz za učenike	2.3. Osigurani udžbenici za srednje obrazovanje	2.3. Broj djece koja su dobila besplatne udžbenike	2.3. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, općinske službe, škole	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	400.000 KM
	2.1.4. Osigurati stipendiranje romske djece za redovno pohađanje srednjih škola	2.4. Osigurane stipendije za djecu u srednjem obrazovanju	2.4. Broj djece koja su dobila stipendije	2.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH i općinske službe	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	1.200.000 KM i donatorska sredstva
	2.1.5. Osigurati smještaj u učeničke domove	2.5. Osigurana sredstva za smještaj u učeničke domove	2.5. Broj učenika u učeničkim domovima	2.5. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	360.000 KM
	2.1.6. Stvaranje uvjeta za zadržavanje romskih učenika u srednjim školama	2.6. Dopunska nastava, edukacija i informacije roditeljima	2.6. Broj učenika romske nacionalnosti u drugim razredima trogodišnjih i četverogodišnjih škola	2.6. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, obrazovne ustanove (srednje škole)	Pedagoški zavodi entiteta i kantona i Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	50.000 KM
	2.1.7. Omogućiti pristup vanrednim programima za stručno osposobljavanje	2.7. Realizirani stručni programi	2.7. Broj osoba koje su završile stručne vanredne programe, broj zaposlenih osoba nakon stručnog programa	2.7. Stručne škole, Agencija POS - Odjel za srednje stručno obrazovanje, Zavod za obrazovanje odraslih RS i nadležna ministarstva obrazovanja, zavodi za zapošljavanje	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	50.000 KM

2.2. Poticanje romskih učenika na stjecanje višeg i visokog obrazovanja	2.2.1. Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove	2.1.1. Realizirana besplatna instruktivna dopunska nastava za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove	2.1.1. Broj studenata romske nacionalnosti upisanih na prve godine viših i visokoškolskih ustanova	2.1.1. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, univerziteti u BiH	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	35.000 KM
	2.2.2. Osigurati određenu kvotu upisa u više i visokoškolske ustanove	2.1.2. Upisani studenti romske nacionalnosti	2.1.2. Broj upisanih studenata	2.1.2. Ministarstvo civilnih poslova, entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, univerziteti u BiH	MLJP	Od 2010. do 2014. godine	25.000 KM
	2.2.3. Osigurati stipendiranje za redovno pohađanje više i visokoškolske ustanove	2.1.3. Osigurane stipendije za redovno pohađanje visokoškolske ustanove	2.1.3 a. Broj studenata upisanih na fakultete 2.1.3.b. Broj studenata sa završenim fakultetom	2.1.3. Ministarstvo civilnih poslova, entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, romska udruženja, lokalne zajednice	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	540.000 KM i donatorska sredstva
	2.2.4. Osigurati smještaj u studentskim domovima za određeni broj studenata romske nacionalnosti	2.1.4. Osigurana sredstva i povlastice za smještaj studenata romske nacionalnosti	2.1.4. Broj mjesta i povlastica dodijeljenih studentima romske nacionalnosti u studentskim domovima	2.1.4. Nadležna ministarstva obrazovanja u BiH, lokalne zajednice, više škole, univerziteti, romska udruženja	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	225.000 KM
	2.3.1. Omogućiti pristup programima obrazovanja odraslih	2.2.1. Završeni programi obrazovanja odraslih	2.2.1. Broj osoba sa završenim obrazovanjem - broj zaposlenih	2.2.1. Ustanove (zavodi) za programe obrazovanja odraslih, NVO-i, entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH i zavodi za zapošljavanje	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	100.000 KM
2.3. Omogućavanje odraslim Romima oba spola završavanje osnovne škole i osposobljavanje za prvo zanimanje							

Cilj 3. Očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i historije	2.3.2. Osigurati finansiranje i druge vrste olakšica za mogućnost pohađanja obrazovnih programa za odrasle	2.2.2. Različite olakšice dodijeljene odraslim osobama koje su uključene u proces pohađanja obrazovnih programa za odrasle	2.2.2. Broj i vrste olakšica dodijeljenih zainteresiranim osobama	2.2.2. Institucije za obrazovanje, zavodi za zapošljavanje FBiH i RS	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	50.000 KM
	2.3.3. Sistemski rad na povećanju broja odraslih Roma sa završenom osnovnom školom	2.2.3. Izrada nacrtu Okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u BiH (trenutno ovu oblast pokrivalu: Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH, Zakon o obrazovanju odraslih u RS)	2.2.3. Pripremljen nacrt Okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u BiH	2.2.3. MCP i nadležna ministarstva obrazovanja u BiH	MCP i MLJP	Od 2011. do 2014. godine	30.000 KM (budžet institucija za 2011. godinu)
	2.3.4. Provedba obrazovanja za prvo zanimanje (jednostavna zanimanja) prema potrebama tržišta rada i zavoda za zapošljavanje	2.2.4. U okviru istog programa implementirati i grant sheme, koje će biti dodijeljene onim institucijama, javnim ili privatnim, koje su uspostavile programe za stručno osposobljavanje	2.2.4. Broj davalaca usluga obrazovanja odraslih, koji su uključili određeni broj odraslih Roma u završavanje osnovne škole i osposobljavanje za stručna zanimanja	2.2.4. Davaoci usluga obrazovanja odraslih (škole, javne i privatne institucije, centri za obuku)	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2011. do 2014. godine	600.000 KM
	3.1. Standardizacija romskog jezika – kroz regionalne inicijative	3.1. Pritvraćen regionalni model standardiziranog romskog jezika	3.1. Broj održanih regionalnih konferencija i stručnih radionica na temu standardizacije romskog jezika	3.1. Stručni tim na državnom nivou (Ministarstvo za ljudska prava BiH dužno je formirati Stručni tim na državnom nivou)	Odbor za Rome, Vijeće nacionalnih manjina, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010./2011. do 2014. godine	50.000 KM budžet institucija i donatorska sredstva
	3.2. Izrada stručne literature o historiji, kulturi i tradiciji Roma	3.2. Izrađena literatura	3.2. Broj škola koje koriste literaturu	3.2. Stručni tim na državnom nivou, koji je Ministarstvo za ljudska prava BiH dužno formirati	Vijeće nacionalnih manjina, Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, MLJPI	Od 2010./2012. godine	100.000 KM budžet institucija i donatorska sredstva

3.3. Uvesti romski jezik kao fakultativni predmet u škole u kojima su djeca romske nacionalnosti u većem broju	3.3. Uveden romski jezik kao fakultativni predmet	3.3. Broj škola koje su uvele romski jezik kao fakultativni predmet	3.3. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Brčko distrikt BiH	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, MLJPI	Od 2011./2012. godine i kontinuirano	30.000 KM
3.4. Osigurati alternativna rješenja izučavanja romskog jezika prema postojećim zakonskim propisima	3.4. Osigurana alternativna rješenja za izučavanje romskog jezika	3.4. Sačinjen plan alternativnih rješenja	3.4. Entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH	Odbor za Rome, Vijeće nacionalnih manjina, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2011. godine i kontinuirano	20.000 KM
3.5. Osigurati školsku literaturu za izučavanje romskog jezika (iz okruženja) u škole u kojima su djeca romske nacionalnosti u većem broju	3.5. Literatura pripremljena, odštampana u dovoljnom broju primjeraka i podijeljena svoj djeci romske nacionalnosti	3.5. Procent nabavljene udžbeničke literature za uzrast od 1. do 5. razreda osnovne škole	3.5. Vijeće za udžbeničku politiku u suradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja i prosvjetno-pedagoškim zavodima	3.5. Odbor za Rome, Vijeće nacionalnih manjina, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010./2011. godine i kontinuirano	30.000 KM
3.6. Stručno osposobljavanje predavača za romski jezik	3.6. Stručno osposobljen kadar, od 12 do 15 osoba završilo edukaciju u regiji (certificirani)	3.6. Broj polaznika iz BiH koji pohađa romološke studije u regiji (do uspostave sistemske edukacije predavača)	3.6. Pedagoški zavodi entiteta i kantona	3.6. Odbor za Rome i Vijeće nacionalnih manjina	Od 2010./2011. godine i kontinuirano	100.000 KM i donatorska sredstva
3.7. Kroz regionalne inicijative uspostaviti suradnju sa katedrama za romološke studije u regiji	3.7. Uspostavljena suradnja sa regionalnim inicijativama	3.7. Broj ostvarenih regionalnih kontakata	3.7. Akademski zajednica - univerziteti u BiH	3.7. Vijeće nacionalnih manjina i Odbor za Rome	Odmah po usvajanju Akcionog plana	50.000 KM budžet institucija i donatorska sredstva
3.8. Promoviranje kulture i historije Roma kao vannastavne aktivnosti	3.8. Redovno medijsko obilježavanje i praćenje kulturnih dešavanja i značajnih datuma Roma	3.8. Broj škola u kojima se izučava kultura i historija nacionalnih manjina, a posebno Roma	3.8. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Brčko distrikt BiH, obrazovne ustanove (škole)	3.8. Vijeće nacionalnih manjina, Odbor za Rome, Savez Roma RS i Vijeće Roma FBiH	Odmah po usvajanju Akcionog plana	20.000 KM i donatorska sredstva
3.9. Izraditi priručnik za nastavno osoblje, u cilju njihovog upoznavanja sa romskom tradicijom, kulturom i običajima	3.9. Izrađen priručnik i dostavljen nastavnom osoblju	3.9. Broj škola i nastavnog osoblja koji koriste priručnik u svom radu	3.9. Pedagoški zavodi entiteta i kantona	3.9. Vijeće nacionalnih manjina i Odbor za Rome	Od 2012. godine	(Planiranje sredstava za 2012. godinu)

Cilj 4. Izgradnja sistemskih rješenja koja će dovesti do zadovoljavanja u obrazovnim potrebama Roma	4.1. Upisati svu djecu i odrasle osobe romske nacionalne manjine u MKR	4.1. Sva djeca i odrasle osobe romske nacionalne manjine upisane u MKR	4.1. Procenat djece i odraslih osoba romske nacionalne manjine upisane u MKR	4.1. Ministarstvo lokalne uprave i samouprave ili služba u ministarstvu pravde entiteta, matični uredi, nadležne općinske službe i novozaposleni referenti za romsku populaciju u općinama, porodilišta, MCP – sektor za zdravstvo i obrazovanje	4.1. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Odbor za Rome, Vijeće nacionalnih manjina, Savez Roma RS i Vijeće Roma FBiH	Od 2010. godine	50.000 KM i donatorska sredstva
	4.2. Sve općine, kao i viši nivoi vlasti, uključujući kantonalne i entitetske vlasti, obavezno da planiraju finansijska sredstva u budžetima, koja moraju biti dovoljna da podrže upis, pohađanje i završetak škole sve djece romske nacionalnosti sa tog područja	4.2. Planirana sredstva na svim nivoima	4.2. Visina planiranih budžetskih sredstava na godišnjem nivou	4.2. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Brčko distrikta BiH, lokalna zajednica – općine koje imaju romsku populaciju na svom području	4.2. Odbor za Rome, Savez Roma RS i Vijeće Roma FBiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH	Od 2010. do 2014. godine	-
	4.3. Općinske i obrazovne institucije unutar postojećih sistema za srednje i visoko obrazovanje, da dodjele potreban broj stipendija za učenike/studenite romske nacionalnosti, uz njihovu obavezu redovnog pohađanja nastave	4.3. Planirana sredstva na svim nivoima	4.3. Broj dodijeljenih stipendija	4.3. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni odjel Brčko distrikta BiH, lokalna zajednica – općine koje imaju romsku populaciju na svom području	4.3. Odbor za Rome, Savez Roma RS i Vijeće Roma FBiH	Od 2010./2011. do 2014. godine	Prena broju zainteresiranih za stipendije
	4.4. Povećanje zastupljenosti nastavnog osoblja romske nacionalnosti u školama	4.4. Povećan broj nastavnog osoblja romske nacionalnosti u školama	4.4. Broj nastavnog osoblja romske nacionalnosti u školama	4.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Brčko distrikta BiH	4.4. MLJP, Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010./2011. do 2014. godine	-
	4.5. Osigurati finansijske i pravne mogućnosti, u cilju angažiranja pomoćnika u nastavi ili medijatora romske nacionalnosti u nastavi	4.5. Usvojena zakonska rješenja i usklađeni budžeti	4.5. Zakonska rješenja i budžet	4.5. Entitetske i kantonalne vlade i ministarstva obrazovanja i Vlada Brčko distrikta BiH	4.5. MCP, Vijeće nacionalnih manjina, Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2011. godine	30.000 KM i donatorska sredstva <i>(ukupna godišnja sredstva za ciljeve 1+2+3+4=</i> 7.256.500 KM)
	4.6. Uspostava Stručnog tima za monitoring i ocjenu primjene ovog Akcionog plana	4.6. Sve informacije o stepenu primjene (pokazateljima) dostupne u Ministarstvu za ljudska prava BiH	4.6. Odluka o formiranju ovog tijela, zadacima i dužnostima i imena članova 4.7.1. Godišnji izvještaji Vijeća ministara BiH o provedbi AP	4.6. Vijeće ministara BiH, Ministarstvo za ljudska prava BiH	4.6. Vijeće ministara BiH	Od 2010. godine, odmah po usvajanju Akcionog plana	Donatorska sredstva
	4.7. Uspostava sistema obaveznog dostavljanja informacija Stručnom timu	4.7. Uspostavljena mreža suradnje i sistem prikupljanja podataka sa svim nadležnim institucijama za implementaciju 4.8.1. Sve nadležne institucije imenovala osobu za dostavu informacija Stručnom timu	4.7. Prikupljene informacije od nadležnih institucija	4.7. Sva navedena ministarstva i institucije u ovom Akcionom planu	4.7. Vijeće ministara BiH, Ministarstvo za ljudska prava BiH i Ministarstvo civilnih poslova BiH	Od 2010. godine	Donatorska sredstva

Ревидирани акциони план
Босне и Херцеговине о
образовним потребама
Рома

**“Свако мишљење и изјава, објављени у овој публикацији,
а за које није изричито назначено да је из Мисије ОЕБС-а у
БиХ, не одражава званичну политику Мисије ОЕБС-а у БиХ”**

“Мисија ОЕБС-а у БиХ подржала је штампање овог материјала”

10. новембар 2010. године

ПРЕДГОВОР

Савјет министара Босне и Херцеговине је, 3. јула 2008. године, усвојио Акциони план Босне и Херцеговине за рјешавање проблема Рома у областима запошљавања, стамбеног збрињавања и здравствене заштите, а на истој сједници донесена је одлука о приступању Босне и Херцеговине програму *Декада инклузије Рома*, која је и званично потписана 4. септембра 2008. године, на сједници Управног комитета програма *Декада инклузије Рома*.

Босна и Херцеговина је раније донијела Акциони план о образовним потребама Рома и припадника осталих националних мањина у БиХ који је, након што је Босна и Херцеговина приступила програму *Декада инклузије Рома* (2005-2015.), било потребно ревидирати, с циљем да се обезбиједи рјешавање проблема који се односи на квалитетнији и одговорнији приступ праву на образовање дјеце Рома, као дјеце најбројније националне мањине у Босни и Херцеговини.

Акционим планом о образовним потребама Рома и припадника осталих националних мањина у БиХ, кога су потписали сви надлежни министри образовања у Босни и Херцеговини 2004. године, Ромима, као најбројнијој националној мањини у БиХ, била је омогућена формална једнакост у приступу праву на образовање.

Ревидирани акциони план Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома урађен је у складу са препорукама и приједлозима договореним на 16. састанку Међународног управног комитета програма *Декада инклузије Рома*.

Овим документом, кога је Савјет министара Босне и Херцеговине размотрио и усвојио на 128. сједници, одржаној 14. јула 2010. године, дефинисана су четири циља и четрдесетседам (47) мјера, да би дјеца ове маргинализоване групације имала равноправност у погледу доступности квалитетном образовању и да би могла да стичу неопходна знања за касније квалитетније интегрисање у друштво.

Квалитетно образовање за Роме једини је пут изласка из круга маргинализације и социјалне изолације.

САЛИХА ЂУДЕРИЈА, помоћник министра
Министарство за људска права и избјеглице БиХ

Радна група за ревизију Акционог плана о образовним потребама Рома:

1. Рузмира Тихић – Кадрић, Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине
2. Милена Јурић, Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине
3. Самир Шлаку, Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине
4. Алмина Јерковић, Министарство за људска права и избјеглице Босне И Херцеговине
5. Весна Пуратић, Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине
6. Горан Јурчић, Федерално министарство образовања и науке
7. Цвијан Јовановић, Министарство просвјете и културе Републике Српске
8. Сеад Пашић, Одјељење за образовање Владе Брчко дистрикта БиХ
9. Илијана Видаковић, Педагошки завод Републике Српске
10. Јасминка Бујановић, Министарство образовања, науке и културе Унско-санског кантона
11. Нада Дујковић, Министарство образовања, науке, религије и спорта Посавског кантона
12. Фикрет Вртагић, Министарство образовања, науке, културе и спорта Тузланског кантона
13. Сефедин Хоџић, Министарство образовања, науке, културе и спорта Зеничко-добојског кантона
14. Амира Боровац, Министарство образовања, науке, културе и спорта Босанско-подрињског кантона
15. Елма Опијач, Министарство образовања, науке, културе и спорта Херцеговачко-неретванског кантона
16. Љубо Томић, Министарство образовања, науке, културе и спорта Западнохерцеговачког кантона
17. Мирсада Бараковић, Министарство образовања и науке Кантона Сарајево

Представници ромског НВО-а

18. Дерво Сејдић
19. Санела Бешић
20. Рамо Салешевић
21. Салко Мусић
22. Аземина Бешић
23. Сњежана Мирковић
24. Јасмина Хакић
25. Аднан Тахировић
26. Мујо Фафулић
27. Мирсад Бајрамовић

У радној групи су партиципирали представници УНИЦЕФ-а и OEBS-а.

РАЗЛОЗИ ЗА ДОНОШЕЊЕ РЕВИДИРАНОГ АКЦИОНОГ ПЛАНА О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

„Декада инклузије Рома од 2005. до 2015. године“, велики међународни пројекат основан са циљем да се одговори изазову који је заједнички за све европске државе, а тиче се инклузије Рома, приближава се половини свог постојања. Овим пројектом обухваћене су четири кључне области у погледу престанка дискриминације и смањења неједнакости, а то су: смјештај, запошљавање, здравство и образовање, као усклађен, отворен и транспарентан процес.

На 16. конференцији Међународног управног комитета програма „Декаде инклузије Рома“, одржаној у Београду, 25. и 26. јуна 2009. године, на којој су присуствовали и представници Босне и Херцеговине, присутне државе чланице су се договориле око препорука и приједлога у циљу спречавања дискриминације у образовању.

Све владе држава у којима се спроводи програм „Декада инклузије Рома“ требало би да преузму принципе и препоруке са Београдске конференције о образовању као „мапу пута“ за будуће фазе њиховог рада на образовању, убрзавању прогреса према циљу истинског укључивања све дјеце у процес образовања.

Образовање је широко прихваћено као кључ за превазилажење сиромаштва, као и веома битна ставка у превазилажењу лошег материјалног стања, које се преноси генерацијама. Инклузивно образовање је и пут ка превазилажењу друштвене изопштености. Па ипак, Роми се у свим државама у којима се спроводи пројекат „Декада инклузије Рома“ и даље сусрећу са малим степеном доступности квалитетног образовања, што за последицу има њихов низак образовни ниво. Сиромаштво и маргинализација ромског становништва, уз сегрегацију у школама, смјештање у специјалне школе и одјељења и дискриминацију, и даље појачавају овај проблем. Мало је ромске дјеце која имају користи од услуга које се односе на рани развој. образовање ниског квалитета не оспособљава младе за посао, тако да се мало значаја придаје похађању школе.

Самим тим, једнакост, када је доступност квалитетног образовања у питању, постаје нарочито значајна за ромску дјецу и омладину.

Напори да се отклоне препреке и унаприједи инклузија морају да се заснивају на општеприхваћеним принципима:

- Право сваког дјетета мора да се препозна и поштује – сва дјеца имају право да се развију до свог потпуног потенцијала.
- Државе имају одговорност да свој дјечи омогуће једнак приступ квалитетном и инклузивном образовању, које задовољава потребу све дјеце у интегрисаном окружењу.
- Представници ромске заједнице, родитељи и дјеца морају да се консултују и учествују у постизању овог циља.
- Дискриминација мора да се прати успостављеним механизмима да би се омогућило њено сузбијање.
- Прве године живота критичне су за каснији развој дјетета, а то се нарочито односи на период од рођења до узраста од три године, гдје је потребан брз развој предшколских сервиса, као и сервиса за подршку родитељима и дјечи који припадају маргинализованим групама друштва.

Ради отклањања препрека и унапређења инклузије постигнут је споразум о циљном дјеловању у четирима критичним областима кроз: омогућавање интегрисаног раног образовања, окончања сегрегације и унапређење инклузије, креирање подстицајне средине у школама и учионицама и јавно финансирање инклузивног образовања.

Док су фокус конференције чиниле ове специфичне области дјеловања, поменут је и велики број проблема који се дјелимично подударају с овим областима, у којима је неопходно остварити напредак да би се постигле одрживе промјене.

За унапређење побољшања квалитета и дјелотворности образовног система битно је стално имати у виду **принцип поштовања људских права**. Њега мора да прати следеће:

- Озбиљан присутуп у доношењу закона против дискриминације у областима образовања и здравства (доношење подзаконских аката, увођење инспекције итд.);
- Већа едукација и општи ниво свијести о људским правима и правима дјетета;
- Школе постају те које приступају дјеци (ангажују се да би привукле дјецу да долазе у школу и преузимају иницијативу у раду са породицама), стварају пријатељско окружење за дијете (које ствара осјећај добродошлице у учионицама, хуманости, безбједности и одсуство дискриминације) и побољшавају способности дјеце (обучавају дјецу у вјештинама које ће им користити у даљем животу и раду);
- Сагледавање финансирања образовања у контексту људских права.

Образовни систем може да буде или највећа препрека или највећа помоћ при друштвеној инклузији Рома. За трансформацију образовног система биће потребни:

- Одлучан заокрет у политици рада, гдје се рано дјетињство препознаје као кључна фаза у процесу учења које траје читав живот. Неопходно је ромским породицама омогућити широку доступност услуга у погледу раног развоја дјеце.
- Престанак сегрегације ромске дјеце.
- Десегрегација коју морају да прате промјене у систему школства, укључујући ту и обезбјеђење подстицајне средине у школама и учионицама. Десегрегација мора да буде потпомогнута потребним финансијским средствима и механизмима финансирања који дају подстицај локалним властима да стану на пут подвојеном школству.

Наставно особље је то које може највише да допринесе у процесу промјене. Њихове способности морају да се унаприједи на свим нивоима.

- Морају се ојачати способности и вјештине наставног особља за рад у вишенационалној средини и препознати вриједности којима ромска дјеца и њихове породице доприносе заједници.
- Вишенационално образовање мора се систематски увести у припремну обуку, као и у стручно усавршавање наставника – умјесто ослањања на брзе курсеве и допунску (опционалну) обуку.
- Морају се донијети прописи у погледу вишег образовања, који ће омогућити избор и постављење наставника, едукатора и медијатора ромског поријекла.

Рјешења се не налази искључиво у образовању. Није могуће постићи одрживу и дјелотворну друштвену инклузију радом у само једном сектору. Потребно је предузети активности и у области услуга смјештаја, запошљавања и здравства. Истовремено, промјене у систему образовања могу да буду почетна идеја за покретање промјена у другим секторима.

Став већине становништва остаје као знатан дио проблема у многим државама. Један од најдјелотворнијих начина за отклањање предрасуда и смањење друштвене дистанце јесте повећања интеракције међу дјецом из различитих друштвених заједница, као и омогућавање високих стандарда у школству.

На крају, **иако су партнерства узнапредовала, још увијек постоји диспропорција када је у питању учешће Рома** у процесу планирања и одлучивања. Ово и даље остаје питање од суштинског значаја за напредак.

Осигуравање квалитетног и интегрисаног раног образовања

Данас постоје многобројни докази о значају првих трију година живота у развоју дјетета. Инвестирање у услуге, када су у питању дјеца у најранијем узрасту, доноси одличне резултате у каснијим фазама живота, па ипак такве услуге тек треба да буду омогућене ромској дјечи. Услуге треба континуирано омогућавати од рођења, па кроз читав период формалног образовања.

Рано укључивање у систем образовања дјеце из група са високим ризиком од неповољних утицаја, и прије него што отпочне обавезно школовање, мора активно да се спроводи кроз лакше усвајање језика, усвајање вјештина и специфичних знања, подстицање самопоштовања и социјализације у културу националне мањине за чије се представнике спроводи формално образовање.

Заустављање сегрегације и унапређивање инклузије

Сегрегација Рома поприма различите облике и њен обим се разликује у зависности од општине, региона и државе, али се њој мора стати на пут кроз дјеловање органа власти. Сегрегација се манифестује на различите начине; може да резултира распоређивањем дјеце

у специјалне школе или одјељења са прилагођеним наставним програмом и захтјевима, кроз политику уписа која директно или индиректно води стварању униформне образовне средине; кроз онемогућеност школа да спријече или превазиђу предрасуде родитеља који нису ромске националности (а понекад и слагање самог особља школе са таквим предрасудама); просторна сегрегација ромских насеља и недостатак превоза до других школа, који уз њу иде, доприносе сегрегацији у сфери образовања. Сви сегрегациони модели вишеструко су укоријењени у постојећу праксу, испуњавање обрасца о психичком стању дјетета и финасијске операције. Као примјер треба навести често незванично подстицање ромских родитеља да своју дјецу упишу у специјалне школе.

Јављају се такође и финансијске сметње приликом покушаја да се постигне већа хетерогеност на нивоу школства, јер омогућавање квалитетног образовања за сиромашну ромску популацију носи и додатне трошкове. Што се тиче специјалних образовних установа, често се дешава да су оне и превише развијене, да у њима ради већи број специјализованог наставног кадра него што је то потребно, да се нуди финансијски подстицај за школе, особље и породице које уписују дјецу у овакве установе, али да је сам наставни план мање захтјеван, хоризонтална и вертикална проходност нису обезбијеђене, а процедуре за тестирање приликом уписа одражавају пристрасност и злоупотребљавају се. Ипак, један од главних разлога за упис дјеце у специјалне школе јесте немогућност запослених у образовању да потпомогну инклузију и у наставном процесу омогуће такву средину у којој нема предрасуда и гдје се препознају културне разлике, као и недостатак општег концепта, који води стварању образовног система већих једнакости.

Најбољи начин ка елиминацији сегрегације води кроз поштовање, нарочито, следећих препорука:

- Све државе у којима се спроводи програм „Декада инклузије Рома“ требало би да развију посебан акциони план за елиминацију сегрегације ромске дјеце. План мора да се бави неопходним финансијским, правним и административним поступцима, мора да омогући праћење његовог спровођења и да има одређен временски оквир и намјену. Учешће Рома од суштинског је значаја приликом израде плана, праћења његове примјене и процјене његовог утицаја.
- Треба одредити показатеље за праћење сегрегације, а они могу да се заснивају на удјелу ромске дјеце у укупном броју дјеце у школи или разреду на одређеном географском подручју, као и на удјелу ромске дјеце која иду у специјалне школе/одјељења и уче према прилагођеном наставном програму у односу на удио дјеце која нису ромске националне припадности, а која користе исти образовни модел. Прије почетка примјене плана треба сакупити почетне податке у складу с показатељима, а треба омогућити и редовно осавременјевање плана, у складу са новонасталим околностима.

Подстицајно окружење у школама и одјељењима

Окружење у школама и учионицама обликује дјечију представу о себи и другима и доприноси тренутним и дугорочним образовним амбицијама и резултатима. Ромска дјеца рјеђе се уписују, а много чешће исписују из школа, не само због сиромаштва, већ и због неспособности образовних система да створе подстицајно окружење у коме се глас дјетета чује, његово учешће подстиче, а културне разлике високо вреднују.

У свим државама обухваћеним програмом „Декада инклузије Рома“ велики проценат ромске дјеце напушта школу веома рано, првенствено због различитих препрека које се јављају у образовном систему и друштву. Постоје бројни докази да ромска дјеца, чак и када се упишу у редовне школе, ипак не добијају исти квалитет образовања као остала дјеца, зато што добијају мање повратних информација, њихови домаћи задаци се рјеђе прегледају, сједе у задњем дијелу учионице, а наставно особље обично недовољно вреднује њихове способности и мотивацију, што даље условљава понашање наставника и лоше резултате који потврђују наставникова очекивања. Умјесто да понуде додатну помоћ у савлађивању градива, школе захтијевају подршку родитеља, коју родитељи ромске дјеце ријетко могу да пруже. Родитељи ромске дјеце недовољно су заступљени у школским одборима и савјетима родитеља, тако да се њихов глас ријетко чује.

Примјери успјешног отклањања једне, чак и више препрека и стварања окружања које је подстицајно и пријатељско за дијете, доказује како су промјене ове врсте могуће. Ипак, образовни системи морају да уложе много више напора него што је то до сада био случај, како би се постарали да ромска дјеца добију одговарајућу подршку у учењу и развоју.

Јавно финансирање инклузивног образовања

Програмом „Декада инклузије Рома“ заговара се повећана доступност квалитетног образовања за Роме. Остварење овог циља захтијева интервенције како у потражњи (родитељи и ученици захтијевају квалитетније образовање) тако и у понуди (држава/општине нуде школство високог квалитета за сву, па тако и ромску дјецу). Јавно финансирање и начин на који се ова средства расподјељују, јесу најзначајније оруђе које власти користе у постизању бољих образовних резултата код ромске дјеце, у смислу постизања већег успјеха и бољег учења. Уколико расподјела средстава није адекватно извршена, јавно финансирање не само да не доприноси отклањању образовних препрека, већ може и да одмогне, уколико постоје одређени финансијски подстицаји за сегрегацију ромске дјеце и образовања лошијег квалитета за њих. Осим тога, постоје и скривени трошкови образовања које сnose појединци, као што су, на примјер, приватни часови који нису доступни дјечи из сиромашних породица, што имплицира да образовање и није бесплатно за све.

Реформа школства у Централној и Југоисточној Европи требало би да омогући да систем финансирања подстакне постизање бољих резултата за све, са помаком у смјеру финансирања по ученику, управљањем које се обавља у самој школи и буџетима који се додјељују школама, као и ка ширењу висококвалитетних система интегрисаног образовања. Јавни сервиси за дјецу морају да почињу од сервиса који се тичу раног дјетињства. Помак ка децентрализацији могао би да омогући бављење погубним ефектима друштвених неједнакости на образовање, укључујући овдје и Роме, или би, уколико није пажљиво осмишљен, могао да фаворизује институционалну сегрегацију.

Помоћ дјечи неповољног друштвеног положаја да постигну боље резултате у школовању захтијева и додатна финансијска средства за школе. Ипак, уколико су добро расподијељене, ове додатне инвестиције требало би да се јако добро исплате у будућности – на крају резултирајући становништвом вишег образовног нивоа и веће продуктивности. Расподјела средстава по ученику отвара могућност да се надомјесте почетне образовне неповољности, тако што ће се ова средства користити за покривање оних додатних трошкова који се односе на квалитетно образовање. Искуства из економски развијених држава у погледу финансирања образовања могу да укажу на смјер којим би државе Централне и Југоисточне Европе требало да крену у склопу даљњих реформи.

МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ ЉУДСКИХ ПРАВА У ПОГЛЕДУ ПРАВА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА НА ОБРАЗОВАЊЕ

Босна и Херцеговина је, као чланица Уједињених нација од маја 1992. године, а од априла 2002. године и као чланица Савјета Европе, приступила и/или ратификовала бројне међународне документе¹, који су од важности за законодавно уређење државе. То је и на међународном плану створило обавезу да БиХ своје законодавство усклади са свим прихваћеним међународним стандардима за заштиту људских права - у свим областима, те тако и у области остваривања права националних мањина на образовање. Стога је веома важно, у овм дијелу, да се размотри колико је правно уређење питања права на образовање у Босни и Херцеговини засновано на међународним стандардима, због чега је потребно да се овој проблематици посвети неопходна пажња.

Сама чињеница да људска права представљају однос појединца и државе, а да је право на образовање искључиво право појединца, чије уживање држава мора да обезбиједи, али и заштити, је додатна обавеза свих државних структура које морају да имају спознају о међународно признатим људским правима, да би могле да обезбиједи њихову примјену и, по потреби, заштиту. Пропусти у омогућавању уживања људских права и њихове заштите било којем грађанину могу да доведу до међународне одговорности државе.

Највећи степен разумијевања људских права могуће је постићи путем изучавања права утврђених у међународним уговорима, јер је око ових докумената постигнута сагласност већине држава, због чега се ти уговори и сматрају међународним стандардима људских права. Свакако да су с овог аспекта значајни стандарди Уједињених нација, јер је већина држава њихова чланица. Тако су све државе чланице прихватиле Општу декларацију о основним људским правима и слободама, док је 80% држава ратификовало четири или више УН-ових уговора. Ова чињеница представља израз степена универзалности људских права и њиховог признања уопште.

Аспект историјског развоја људских права указује да је прво постојала потреба за развојем и заштитом одређених права, а у каснијем стадијуму наметнула се потреба развоја права одређених група, чија су права више угрожена. Тако су људска права прве генерације права позната и као грађанска и политичка права. Примјери тих права су: право на живот; забрана мучења и лошег поступања; право на слободу; право на слободу мисли, савјести и вјероисповијести; право на слободу мирног окупљања. Наведена права сматрају се основним правима.

Права која су се развила шездесетих година прошлог вијека сматрају се другом генерацијом права, која су позната још као економска, социјална и културна права. Она подразумевају право на социјалну сигурност, право на запослење, право на образовање и право на учешће у животу и раду заједнице.

Основна разлика између прве и друге генерације права је управо у односу државе према тим правима. Тако се држава код прве генерације права треба да суздржи од свих радњи које би за посљедицу могле да имају кршење неког од права из прве генерације. Насупрот томе, понашање државе према правима друге генерације је више активно, односно захтијева позитивне активности државе, усмјерене на предузимање мјера које би требало да резултирају остваривањем права из друге генерације.

Поред ових двију генерација права, у међународној сфери људских права развили су се и стандарди којима се штите права одређених категорија, као што су: дјеца, жене, мањине и сл. Босна и Херцеговина је, као што је и наведено, ратификовала све међународне стандарде људских права, чиме се на међународном плану обавезала да ће их се придржавати и о томе редовно извјештавати одговарајуће међународне instance заштите, дакле истовремено своје законодавство ускладити са прописаним стандардима. Тако је Босна и Херцеговина, након добијања статуса независне државе, априла 1992. године, а као држава наслједница СФРЈ, аутоматски прихватила уговоре о људским правима које је ратификовала СФРЈ.²

Међународни стандарди, које је БиХ у знатном дијелу прихватила, дефинишу и питање права националних мањина на образовање, као и обавезу да примјењују одређене образовне стандарде и норме.

1 Неким међународним стандардима БиХ је приступила одмах након признавања самосталности, а неке је потписала и ратификовала накнадно.

2 БиХ је ратификовала главне међународне уговоре о људским правима: Међународни уговор о грађанским и политичким правима и његова два допунска протокола, Међународни уговор о економским, социјалним и културним правима, Оквирну конвенцију о заштити националних мањина, Конвенцију о елиминацији расне дискриминације, Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације жена са њеним Допунским протоколом, Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих поступака и кажњавања, Конвенцију о правима дјетета са два допунска протокола и Конвенцију о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица. Ови међународни документи у потпуности су интегрисани у законодавство БиХ и садржани су у Анексу I Устава БиХ.

Општа декларација о људским правима

Општа декларација о људским правима из 1948. године представљала је новину, пошто је била први међународни инструмент који је право на образовање прогласио људским правом.

У члану 26 Декларације говори се о основном образовању као обавезном. Његовим одредбама државе се подстичу да техничко и стручно образовање учине општедоступним, а да високошколско образовање буде доступно на основу успјеха. Њима се јасно утврђује да би циљ образовања морао да буде постепени развој људске личности и јачање и поштовање људских права и основних слобода. У члану 26 даље се каже да образовње мора да унапређује разумијевање, толеранцију и пријатељство међу народима, расним и вјерским групама и да доприноси одржавању мира. У њему се такође јасно говори о томе да родитељи имају првенствено право да одаберу врсту образовања које ће имати њихова дјеца.

У члану 26 постављају се оквири отворености и свеобухватности накнадним међународним инструментима, који су се касније појавили и који су потврдили, и даље разрадили, право на образовање, и у општим категоријама, а посебно у погледу образовања мањина.

Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода

У члану 2 Устава БиХ наводи се: "Права и слободе предвиђене Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода и њеним протоколима директно се примјењују у Босни и Херцеговини. Ови акти имају приоритет над свим другим законима". Члан 2 Протокола бр. 1 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода гласи: "Ниједно лице неће бити лишено права на образовање. У обављању било које функције коју преузме ради образовања и наставе, држава ће поштовати право родитеља да омогуће образовање и наставу у складу са њиховим властитим религијским и филозофским убјеђењима".

Према Европској конвенцији о заштити људских права и основних слобода и одговарајућој судској пракси, право на образовање проширено је на све облике образовања које пружа држава. Право на образовање обухвата:

- право приступа образовним установама у сваком тренутку;
- право на ефикасно образовање;
- право на службено признавање студија које је студент успјешно завршио.

Два посљедња права узимају се у значењу да појединац треба да има могућност да извуче корист од стеченог образовања, а да студент мора да добије признање за сваки стечени степен образовања. То подразумијева право на стицање, у овој или оној форми, службеног признања о завршеним студијама.

Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода такође штити "религијска и филозофска убјеђења" родитеља. Судска пракса је проширила ову клаузулу, наглашавајући да је циљ "заштита могућности плурализма у образовању, које је суштинско за очување демократског друштва", онако како је оно предвиђено овом конвенцијом, те утврђује да се држава мора да побрине да се информације или знање уврштено у наставни план и програм пренесе на објективан, критички и плуралистички начин. Држави је забрањено да тежи циљу индоктринације (од државе или наставника), што може да буде сматрано непоштовањем родитељских религијских и филозофских убјеђења.

Међународни споразум о економским, социјалним у културним правима

БиХ је формално ратификовала Међународни споразум о економским, социјалним и културним правима, 6. марта 1992. године. У складу с овим споразумом, образовни систем БиХ треба да уврсти сљедеће:

- Расположивост.** Образовање мора да постоји, мора да буде у довољном обиму и мора да буде у одговарајућем контексту.
- Доступност.** Образовање мора да буде недискриминаторско и физички доступно свима.
- Прихватљивост.** Форма и садржај образовања, укључујући наставне планове и програме и наставне методе, морају да буду релевантни и морају, ради културолошког окружења, да одговарају и ученицима и родитељима.
- Прилагодљивост.** Образовни систем мора да буде у стању да се прилагоди потребама друштва које се мијења и да одговори потребама студената у њиховим разноврсним социјалним и културним срединама.

Комитет за економска, социјална и културна права (CESCR), успостављен према Резолуцији Савјета за економска и социјална питања, 1985/17 од 28. маја 1985. године, је тијело састављено од независних стручњака, који прате како стране потписнице примјењују Међународни споразум о економским, социјалним и културним правима.

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације

БиХ је приступила Међународној конвенцији о укидању свих облика расне дискриминације, 16. јуна 1993. године, и на тај начин се обавезала:

- да неће починити никакво дјело расне дискриминације или вршити расну дискриминацију против лица, групе лица или установа, и да ће обезбиједити да се сви органи власти и јавне институције придржавају ове обавезе;
- да неће подстицати, бранити или подржавати расну дискриминацију коју спроводи било које лице или организација;
- да ће поновно разматрати националне и локалне владине политике рада, да ће допунити и измијенити или поништити законе и прописе који стварају расну дискриминацију или је одржавају;
- да ће забранити и зауставити расну дискриминацију коју спровode лица, групе или организације;
- да ће помагати мултирасне интеграционистичке организације или покрете, чији је циљ укидање препрека између раса, те ојачавати и друге механизме, као и да ће се борити против свега што тежи да подстакне расну подјелу.

Комитет за укидање расне дискриминације (CERD) је прво тијело које су успоставиле Уједињене нације да прати и контролише активности које предузимају државе како би испуниле обавезе из одређеног Споразума о људским правима. Ово тијело састоји се од независних стручњака, који прате како државе чланице примјењују Конвенцију о укидању свих облика расне дискриминације.

Конвенција о правима дјетета

Конвенцију о правима дјетета БиХ је ратификовала 1993. године и потврдила Анексом 4 Општег оквирног споразума за мир у БиХ. Чланом 28 Конвенције утврђује се право на образовање (право на основно, средње, опште, стручно и високо образовање), а чланом 29(1) утврђују се права у образовању. Општим коментаром о његовом спровођењу даље се објашњава: "дјечије право није само питање приступа, већ и садржаја" и утврђује да се чланом 29(1) "подвлачи појединачно и субјективно право на специфичан квалитет образовања... Стога, наставни план и програм мора да буде непосредно релевантан за социјално, културно, еколошко и економско стање дјетета".

Оквирна конвенција о заштити националних мањина

Оквирна конвенција о заштити националних мањина један је од најзначајнијих међународних правних инструмената за заштиту и унапређење правног положаја националних мањина. У члану 2 Оквирне конвенције о заштити националних мањина изричито се каже: "Државе чланице се обавезују да унапређују једнаке могућности приступа образовању на свим степенима за припаднике националних мањина".

У члану 14 наводи се: "Државе чланице се обавезују да признају право сваког припадника националне мањине да учи језик своје мањине".

Декларација УН-а о правима лица која припадају националним или етничким вјерским и језичким мањинама

Декларација УН-а о правима лица која припадају националним или етничким вјерским и језичким мањинама, такође у свом члану 4 третира право на образовање припадника националних или етничких вјерских и језичких мањина.

Европска повеља о регионалним или мањинским језицима

Европска повеља о регионалним или мањинским језицима је правни оквир референце за заштиту и промоцију језика које користе припадници националних мањина, и једна од кључних Повеља Савјета Европе. Босна и Херцеговина је потписала ову повељу, а очекује се да ће је врло брзо и ратификовати. Европска повеља на најбољи начин промовише језик и друге мањинске језике, између осталог, и у области образовања, медија и културе.

Члан 8 Европске повеље искључиво се односи на област *Образовање* гдје се изричито наводи:

"У погледу образовања, на оној територији на којој су ови језици у употреби, у складу са ситуацијом сваког од ових језика, и без икаквих ометања учења званичног језика, државе преузимају обавезу да:

- а)**
 - омогуће предшколско образовање на одговарајућем регионалном или мањинском језику; или
 - омогуће знатан дио предшколског образовања на одговарајућем регионалном или мањинском језику; или
 - примијене једну од ових мјера, макар на оне полазнике чије породице тако нешто захтијевају, а чији се број сматра довољним; или
 - ако органи власти немају директних овлашћења у области предшколског образовања да стимулишу или подстакну примјену мјера које су поменуте;
- б)**
 - омогуће основно образовање на одговарајућем регионалном или мањинском језику; или
 - обезбиједе већи дио основног образовања на одговарајућем регионалном или мањинском језику; или
 - обезбиједе, у оквиру основног образовања, да учење одговарајућег регионалног или мањинског језика постане интегрални дио наставног плана; или
 - примијене једну од ових трију мјера, макар на оне полазнике чије породице тако нешто захтијевају, а чији се број сматра довољним;
- ц)**
 - омогуће средње образовање на одговарајућем регионалном или мањинском језику; или
 - омогуће већи дио средњег образовања на одговарајућем регионалном или мањинском језику; или
 - обезбиједе, у оквиру средњег образовања, услове за учење одговарајућег регионалног или мањинског језика у оквиру наставног плана; или
 - да примијене једну од ових мјера, макар на оне ђаке који тако желе или, ако је то примјенљиво, чије породице тако желе и чији се број сматра довољним;
- д)**
 - омогуће техничко или специјалистичко образовање на одговарајућим регионалним или мањинским језицима; или
 - омогуће знатан дио техничког образовања на одговарајућим регионалним или мањинским језицима; или
 - да у оквиру техничког или специјалистичког образовања створе услове за учење одговарајућег регионалног или мањинског језика у оквиру наставног плана; или
 - примијене једну од ових мјера, макар према оним ђацима који тако желе или, ако је то примјенљиво, чије породице тако желе у броју који се сматра довољним;
- е)**
 - омогуће високо или више образовање на одговарајућим регионалним или мањинским језицима; или
 - омогуће услове за студирање ових језика као предмета на факултетима или вишим школама; или
 - уколико се према улози државе коју она има у односу на високообразовне установе, не могу да примијене поменути подставови, да охрабре или дозволе могућност високог или вишег образовања на регионалним или мањинским језицима, или да омогуће услове за изучавање ових језика на факултетима или вишим школама;
- ф)**
 - предвиде образовање одраслих путем сталних курсева, који би били одржавани углавном или у потпуности на регионалним или мањинским језицима; или
 - понуде ове језике као предмете у оквиру образовања за одрасле; или
 - ако власти немају директног овлашћења у области образовања одраслих да стимулишу или подстакну изучавање тих језика као предмета у оквиру образовања одраслих;

- г) - начине аранжмане који би обезбиједили учење историје и културе која се тиче регионалних или мањинских језика;
- х) - обезбиједити основно, као и даљње оспособљавање наставника потребних да примјене одредбе садржане у тачкама од а) до г) овог става, које су прихватиле;
- и) - успоставе надзорно тијело или тијела која би била одговорна за надгледање мјера које су преузете и напретка који је остварен у изучавању регионалних или мањинских језика, као и за писање периодичних извештаја о својим налазима, који би били објављивани".

Што се тиче образовања на територијама ван области у којима су регионални или мањински језици традиционално у употреби стране преузимају обавезу, ако број оних који говоре те језике тако нешто оправдава, да одобре, подстакну или омогуће учење на регионалним или мањинским језицима на сваком од одговарајућих степена образовања.

Сви ови документи у различитој мјери проглашавају право мањина да очувају свој колективни идентитет управо својим матерњим језиком. То право се, прије свега, остварује образовањем. Истим инструментима, међутим, подвлачи се да право одржавања колективног идентитета помоћу језика мањина мора да буде уравнотежено с одговорношћу интегрисања и учешћа у широј државној заједници. То учешће захтијева стицање доброг знања и о заједници и о језику или језицима државе. Унапређивање толеранције и плурализма још је један важан саставни дио ове динамике рада.

Постпријемне обавезе према Савјету Европе

Након приступања Савјету Европе, 24. априла 2002. године, БиХ је преузела неколико обавеза у области образовања. Ове "постпријемне" обавезе БиХ налажу да она мора да усвоји, у складу са стандардима Савјета Европе, Закон о образовању како на нивоу државе тако и на ентитетском нивоу. БиХ се, такође, обавезала да "одржи и настави реформу у области образовања и да елиминисе све аспекте сегрегације и дискриминације засноване на националном поријеклу".

Болоњски процес

БиХ је постала потписница Болоњског процеса у септембру 2003. године. Болоњски процес прописује посебне критеријуме и услове који имају за циљ реформисање сектора високог образовања на основу истих стандарда и норми прихваћених широм Европе. Овај "процес", мада није правно обавезујући, политичка је обавеза коју су преузели министри образовања 40 држава, како би успоставили европски простор високог образовања до 2010. године, те тиме знатно повећали мобилност студената и академског особља. Болоњским процесом одређује се десет праваца дјеловања да би се реформисало високо образовање широм Европе. Ово обухвата успостављање трију степена структуре диплома: додипломске, постдипломске и докторске, увођење европског система преноса бодова и успостављање система осигурања квалитета на институционалном, државном и европском нивоу.

Лисабонска конвенција о признавању диплома

БиХ је ратификовала Лисабонску конвенцију о признавању диплома у јануару 2004. године.

Њен циљ је стварање механизма, дефинисање процедура и критеријума за праведно, недискриминаторско и транспарентно признавање квалификација високог образовања, тј. признавања диплома у Европи.

Обавезе које је преузела држава, између осталих, су да се:

- успостави национални информациони центар, како би се омогућило да процедуре и критеријуми примјењени у оцјени и признавању квалификација, тј. диплома, буду транспарентни, кохерентни и поуздани;
- омогући да постоји право приступа одговарајућем тијелу за оцјењивање квалификација, тј. диплома у разумним роковима и доступно по реалној цијени, признавање квалификација, тј. диплома може да буде одбијено само ако постоје знатне разлике између стране квалификације, тј. дипломе, и одговарајуће квалификације, тј. дипломе државе домаћина на том нивоу.

Обавезе које се тичу процеса приступања Европској унији

Принципи, приоритети и услови садржани у европском партнерству са БиХ

Испунити све преостале постпријемне обавезе према Савјету Европе, посебно у области образовања и избора.

Створити услове да усвајање Закона о високом образовању на државном нивоу поплоча пут за примјену главних елемената Болоњског процеса и Лисабонске конвенције о признавању диплома.

Омогућити потпуну усаглашеност домаће легислативе с Европском конвенцијом о људским правима.

Појачати напоре ка побољшању система образовања, укључујући основно образовање и израдити савремени систем средњег стручног образовања и обуке. Ријешити проблем фрагментираности система образовања и подударана овлашћења између његових различитих нивоа; ојачати израду политике рада и стратешког планирања, како би се побољшао квалитет образовања.

СПОРАЗУМ О СТАБИЛИЗАЦИЈИ И ПРИДРУЖИВАЊУ између Европске уније, њених држава чланица и БиХ

Стране ће сарађивати ради подизања нивоа општег образовања и средњег стручног образовања и обуке у Босни и Херцеговини и политике младих и рада са младим људима, укључујући и неформално образовање. Приоритет система високог образовања биће постизање циљева Болоњске декларације унутар Болоњског процеса.

Стране ће, такође, сарађивати због стварања услова да приступ свим нивоима образовања и обуке у Босни и Херцеговини буде ослобођен сваког облика дискриминације на основу пола, расе, националног поријекла или религијске припадности. Приоритет за БиХ треба да буде испуњавање обавеза преузетих у оквиру релевантних међународних конвенција које се баве овим питањима.

Одговарајући програми и инструменти друштвене заједнице допринијеће унапређењу образовних структура и структура за обуку, као и активности у вези с њима, у Босни и Херцеговини.

Сарадњом ће се узети у обзир приоритетне области које се односе на наслеђа друштвене заједнице у овој области.

ЗАКОН О ЗАШТИТИ ПРАВА ПРИПАДНИКА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

Босна и Херцеговина је ратификацијом Оквирне конвенције о заштити националних мањина Савјета Европе, 2002. године, преузела обавезу да активном политиком, законима и другим актима ради на остваривању принципа утврђених Конвенцијом. Законом о заштити права припадника националних мањина (2003) Босна и Херцеговина је признала статус националне мањине за 17 мањинских заједница. То су: Албанци, Црногорци, Чеси, Италијани, Јевреји, Мађари, Македонци, Нијемци, Пољаци, Роми, Румуни, Руси, Русини, Словаци, Словенци, Турци и Украјинци.

Законом је прописано да припадници мањина, поред права која уживају као и сви остали грађани, држављани Босне и Херцеговине, уживају додатну заштиту и права утврђена Оквирном конвенцијом и овим законом, а нарочито у области историје, културе, обичаја, традиције, језика, писма, образовања, вјерских слобода и др.

Закон о заштити права припадника националних мањина у Републици Српској донесен је 2005. године („Службени гласник Републике Српске“, број: 2/05).

Реформа образовања у Босни и Херцеговини

Документат под називом: *Реформа образовања*, којим је јасно дефинисано да је реформа образовања неопходна да би се Босни и Херцеговини обезбиједила боља будућност, усвојен је 2002. године у Бриселу. Овим документом, који је уједно и порука грађанима Босне и Херцеговине, одређени су и циљеви који се реформом образовања морају да постигну:

„Приоритетни циљ је деполитизовати образовање, уз стварање услова који ће створити једнаку могућност висококвалитетног и савременог образовања широм Босне и Херцеговине. Наш циљ је прекинути сегрегацију и дискриминацију у образовању, те подстаћи породице повратника са дјецом школског узраста да наставе да се враћају у своје домове.“

Такође је дефинисано да је циљ извршити десегрегацију образовања, поштујући богате културолошке разноликости, које су обиљежје наше државе, изградити систем са јаким правним основом, у којем ће потребе и интереси свих ученика и дјеце бити на првом мјесту, смањити вишак, дуплирање и неефикасности, које постоје у систему образовања у Босни и Херцеговини, укључити принцип инклузивног образовања за ученике са посебним потребама у све аспекте законодавних и педагошких реформи, на демократски и транспарентан начин, удружити све носиоце активности у области образовања у ове реформе, укључујући ученике, родитеље и наставнике, енергично отклонити све бирократске и организационе препреке реформи нашег система образовања, те унаприједити и подржати иновације у наставном процесу на свим нивоима и промовисати спровођење одредаба и критеријума Болоњске декларације и Лисабонске конвенције у области високог образовања.

Реформу образовања потребно је извршити како би нашим грађанима квалитетним образовањем обезбиједили бољу будућност.

Квалитетно образовање потребно је за појединца јер јача самопоуздање и развој личности, као и способност, знање, вриједност и ставове који су неопходни за младог човјека на путу да постане добар и успјешан грађанин, али и за заједницу, јер оно ствара савјесно и активно грађанство, јача потенцијал за напредак заједнице, која је и праведна и морална. Квалитетно образовање неопходно је и за државу у настојању Босне и Херцеговине да постане модерна европска држава, као неопходан елеменат за њен напредак и интеграцију у друштво засновано на знању, што Европска унија данас јесте.

Да би се постигли наведени циљеви, овим документом обећано је грађанима Босне и Херцеговине да ће се омогућити транспарентно, конкретно, рационално и финансијски одрживо финансирање јавних ресурса и примјена закона у области образовања на свим нивоима, које се заснива на европским стандардима и нормама, а што је засновано на међународним конвенцијама о људским правима, на сљедећи начин:

- примјењиваће се Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, како је прописано обавезама које смо прихватили по приступању Савјету Европе и поштовати људска права и образовни принципи утврђени овим приступањем, те усвојити закони у ентитетима и кантонима, који су у складу с овим законом;

- примјењиваће се савремени закони и за високо и за стручно образовање и обуку, који су у складу са највишим европским стандардима једнакости и управљања, те који иду у корак са приоритетним потребама државе;
- примјењиваће се савремени закони за предшколско образовање и узети у обзир потреба за развојем савременог законодавства за образовање одраслих, као и одговарајући закони и инструменти за подршку цјеложивотном учењу и усавршавању.

У области образовања, обећањем 1, докуменат *Реформа образовања*, који је уједно за побољшање статуса Рома у образовању и најважнији, грађанима је дато обећање, које гласи:

„Радићемо да бисмо омогућили да сва дјеца имају могућност квалитетног образовања у интегрисаним вишенационалним школама на свим степенима, ослобођени политичких, вјерских, културних и других предрасуда и дискриминације, гдје се поштују права све дјеце.“

Побољшање статуса Рома у образовању је битно, а то ћемо постићи на следећи начин:

- Омогућићемо да дјеца повратници имају несметан приступ образовању у интегрисаним вишенационалним школама у њиховим подручјима повратка, гдје ће бити ослобођени политичких, вјерских и културолошких предрасуда и дискриминације.
- Омогућићемо да сва дјеца припадници националних мањина, посебно дјеца ромске националности, буду на одговарајући начин укључена у систем образовања широм државе.
- Омогућићемо да националне мањине, а посебно Роми, буду у могућности да дефинишу своје потребе, и да им пружимо нашу подршку у процјени оног што је неопходно за успјешно образовање (март 2003).
- Сачинићемо дугорочна, стална, рјешења за образовање дјеце припадника свих конститутивних народа и националних мањина (август 2003).
- Израдићемо флексибилан план спровођења за укључивање све дјеце која припадају националним мањинама, а посебно дјеце Рома, у систем образовања, који се бави проблемима могућности образовања, финансирања за уџбенике и/или превоза, за подручје цијеле Босне и Херцеговине (август 2003).
- Створићемо услове да свој дјеци буде омогућено да заврше основно образовање.
- Прикупићемо податке о упису у основне школе и проценту завршавања школа, како би се утврдили разлози због чега се дјеца узраста за основне школе не уписују и/или не завршавају основну школу у Босни и Херцеговини (август 2003).
- Израдићемо флексибилан план спровођења, како би се омогућило да сва дјеца заврше основну школу и како би се исправили пропусти у погледу образовања младих, као што су: локације школа и превоз, финансирање, потребе заједнице и алтернативно образовање, на примјер, неформално образовање (децембар 2003).

ОКВИРНИ ЗАКОН О ОСНОВНОМ И СРЕДЊЕМ ОБРАЗОВАЊУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ („Службени гласник БиХ“, број: 18/03)

Систем образовања у Босни и Херцеговини захтијевао је реформу на свим нивоима, ради побољшања квалитета васпитања и образовања уопште, како би наша дјеца, почевши од предшколског, основног и средњошколског васпитања и образовања, била оспособљена за заједнички живот и рад у свијету који се непрестано мијења.

Наставни планови и програми били су претрпани, модели подучавања застарјели, а учење често засновано на механичком преносу великог броја чињеница. Све ово је захтијевало хитну и корјениту промјену, засновану на критичком промишљању, креативности, способности рјешавања проблема, те овладавању управљања новим технологијама. Документи који су донесени у протеклом периоду, треба да омогуће квалитетно интегрисано образовање с једнаким условима за сву дјецу.

Оквирним законом о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини утврђен је и конкретизован ток процеса промјена у основном васпитању и образовању, а кантонални закони који су у току 2004. године с њим усклађени дају правни основ за промјену у основном васпитању и образовању и реализацији тих промјена кроз заједничке активности свих кантона, које координира Федерално министарство образовања и науке. Урађена је и нова концепција деветогодишњег образовања, које представља прекретницу и темељиту промјену наставног плана и програма, метода рада, схватање улоге ученика и наставника у наставном процесу, чија је срж у промјени образовне парадигме да тежиште није на ономе што наставник треба да предаје, већ на ономе што дијете треба да зна.

Овим Оквирним законом уређени су принципи основног и средњег образовања и васпитања, образовања одраслих и оснивања и функционисања институција за пружање услуга у образовању у Босни и Херцеговини, као и допунска настава за дјецу држављана Босне и Херцеговине у иностранству.

Законом се регулише следеће:

I Опште одредбе

1. сврха образовања
2. општи циљеви образовања, природа и основна полазишта образовања и васпитања

II Принципи у образовању

1. право дјетета на образовање
2. значај дјечијих права
3. унапређење поштовања људких права
4. слобода кретања

III Нивои образовања

IV Права и обавезе родитеља

V Јавне и приватне школе

VI Улога и обавезе школе

VII Аутономија школе

VIII Стандарди у образовању

IX Тијела за успостављање стандарда у образовању

X Управљање у школама

1. органи управљања у школи/школски одбори
2. директор школе
3. савјет родитеља
4. савјет ученика
5. стручни органи школе

XI Праћење и надзор примјене овог закона

XII Заштита права

XIII Прелазне и завршне одредбе.

Органи власти надлежни за организовање образовног система у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине, Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине и кантонима, у складу с Уставом (у даљњем тексту: надлежне образовне власти), установе које се према важећим законима у Босни и Херцеговини региструју за пружање услуга у области предшколског, основног и средњег образовања и образовања одраслих (у даљњем тексту: школе), и друге стручне установе у области образовања, обавезни су да примјењују и поштују принципе и норме утврђене овим законом и омогуће образовање под једнаким условима за све ученике.

Принципи и стандарди утврђени овим законом и на основу овога закона не могу се мијењати. Оквирним законом о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, наглашава се значај овог документа након вишегодишње подијељености образовања по ентитетима и кантонима.

Нагласак је стављен на обезбјеђење и подстицање развојних ефеката раног учења, као кључног фактора за развој способности учења уопште. Дијете треба да буде активни субјекат процеса учења кроз програме учења усмјерене на дијете, што је уобичајена пракса многих европских држава.

Најважнија обиљежја програма усмјерених на дијете је активност дјетета у процесу учења, у којем је дијете активни субјекат, који кроз игру истражује и открива знање.

Оквирним законом истиче се да је циљ образовања оптимални интелектуални, физички морални и друштвени развој појединца, у складу са његовим могућностима и способностима.

У складу с овим законом, школа промовише принцип „једнако образовање за све“, активно учешће родитеља у раду школе кроз школске одборе и савјет родитеља, ради праћења и вредновања рада наставника, као и праћење достигнућа у образовању.

Обавеза школских установа унутар основног образовања, која почињу за дјецу која су до 1. априла текуће године напунила шест година, јесте стварање услова за функционисање деветогодишње основне школе. Када је ријеч о наставном плану и програму, Законом се налаже примјена Заједничког језгра наставних планова и програма у оквиру које школске установе имају право, односно слободу израде и примјене наставних садржаја по избору, у складу са наведеном легислативом.

Усвајањем овог закона у Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине, отпочела је реализација *Реформе образовања* и испуњење обећања 1 из горенаведеног документа из Брисела, чиме је обезбијеђено да сва дјеца имају могућност квалитетног образовања у интегрисаним вишенационалним школама на свим степенима, ослобођени политичких, вјерских, културних и других предрасуда и дискриминације, гдје се поштују права све дјеце.

У току 2004. године већина кантоналних скупштина испунила је своје обавезе, проистекле из Оквирног закона о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини и донијела своје законе усклађене са наведеним законом. Изузетак представљају Кантон 10, Средњобосански кантон и Западнохерцеговачки кантон.

Високи представник је, 7. јула 2004. године, донио више одлука о наметању Закона о основном школству Кантона 10, Закона о средњем школству Кантона 10, Закона о измјенама и допунама Закона о основном школству Средњобосанског кантона, Закона о измјенама и допунама Закона о средњем школству Средњобосанског кантона, Закона о измјенама и допунама Закона о основном школству Западнохерцеговачког кантона и Закона о измјенама и допунама Закона о средњем школству Западнохерцеговачког кантона. Разлог за наметање ових закона је у чињеници да кантони нису показивали намјеру да своје законодавство ускладе с Оквирним законом, односно да њихова постојећа рјешења нису гарантовала једнака дјечија и људска права на образовање за сву дјецу на подручју тих кантона.

Такође, замјеник високог представника и супервизор за Брчко, Henry L. Clarke, донио је Налог о наметању Закона о образовању у основним и средњим школама Брчко дистрикта Босне и Херцеговине.

Скупштина Кантона 10, 30. новембра исте године, усвојила је оба закона у истом тексту како их је прогласио високи представник.

Одлуке високог представника које се односе на измјене и допуне закона за Средњобосански кантон објављене су у Службеним новинама Средњобосанског кантона, број: 11/04.

Одлуке високог представника које се односе на измјене и допуне закона за Западнохерцеговачки кантон нису објављене у Народним новинама тог кантона.

Закон о основној школи Републике Српске објављен је у „Службеном гласнику Републике Српске“, број: 38/04, а тај закон је стављен ван снаге доношењем Закона о основном образовању и васпитању („Службени гласник Републике Српске“, број: 74/08). Закон о средњем образовању и васпитању Републике Српске објављен је у „Службеном гласнику Републике Српске“, број: 74/08. Закон о предшколском васпитању и образовању Републике Српске објављен је у „Службеном гласнику Републике Српске“, број: 119/08.

У Републици Српској донесен је и Правилник о васпитању и образовању дјеце припадника националних мањина („Службени гласник Републике Српске“, број: 89/04).

У Брчко дистрикту Босне и Херцеговине, налогом супервизора наметнут је Закон о образовању у основним и средњим школама Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, који је објављен у „Службеном гласнику Брчко дистрикта Босне и Херцеговине“, број: 9/01, а измјене и допуне истог закона објављене су у „Службеном гласнику Брчко дистрикта Босне и Херцеговине“, број: 28/03.

АКЦИОНИ ПЛАН О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА И ПРИПАДНИКА ОСТАЛИХ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (2003)

Овај акциони план био је заснован на чињеници да се неповољан положај Рома у Босни и Херцеговини не може превазићи уколико се Ромима не гарантују једнаке могућности у области образовања и при томе се на уму имало обећање 1 Стратегије реформе образовања.

Акциони план о образовним потребама Рома и припадника осталих националних мањина у БиХ досљедан је одредбама Оквирног закона о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине“, број: 18/03), којим се утврђује следеће:

Свако дијете има једнако право приступа и једнаке могућности учешћа у одговарајућем образовању, без дискриминације по било ком основу (члан 4 Оквирног закона).

Једнак приступ и једнаке могућности подразумевају стварање једнаких услова и прилика за све, за почетак и наставак даљњег образовања (члан 4 Оквирног закона).

Језик и култура сваке бројније мањине, која живи у Босни и Херцеговини, поштоваће се и уклапати у школу у највећој мјери у којој је то изводиво, у складу с Оквирном конвенцијом о заштити права националних мањина (члан 8 Оквирног закона).

Све набројано је у складу са међународним инструментима који се директно примјењују у Босни и Херцеговини на основу Устава Босне и Херцеговине, односно Анекса IV Општег оквирног споразума за мир у БиХ.

Такође, Акциони план је досљедан одредбама Закона о заштити права припадника националних мањина („Службени гласник Босне и Херцеговине“, број: 06/03), којим се утврђује да независно од броја припадника националне мањине, ентитети и кантони су обавези да омогуће да припадници националне мањине, ако то захтијевају, могу да имају, као додатну наставу, учење свог језика, књижевности, историје и културе на језику мањине којој припадају.

Акционим планом дефинисан је **свеобухватни циљ**, којим је потребно унаприједити приступ систему редовног образовања Рома у Босни и Херцеговини путем рјешавања бројних препрека, са којима се тренутно суочавају и то: практична питања, системска питања, питања шире природе, истовремено учвршћујући учешће ромских заједница и залагање за потпуно укључивање њихове дјеце у редовно образовање.

У израду Акционог плана о образовним потребама Рома и припадника осталих националних мањина у БиХ била су укључена и два министарства Босне и Херцеговине (Министарство за људска права и избјеглице и Министарство цивилних послова), с одређеном улогом у координирању и мониторингу активности у његовом спровођењу. Савјет министара Босне и Херцеговине прихватио је Акциони план и предложио свим осталим нивоима извршне власти у БиХ да, такође, прихвате све садржаје и норме садржане у њему и сматра га саставним дијелом Стратегије БиХ за рјешавање проблема Рома, у сегменту који се односи на област образовања ромске националне мањине у БиХ.

Међутим, након искустава стечених на више од шест година примјене, дошло се до закључка да **Акциони план о образовним потребама Рома и припадника осталих националних мањина у Босни и Херцеговини**, посебно у дијелу који се односи на Роме, није у потпуности сагласан како садржински тако и методолошки тренутним потребама и у погледу текста и у погледу норми које прописује и императива који се налажу појединим релевантним субјектима владиног и невладиног сектора у његовом спровођењу, који се, уз многе нејасноће и препреке, отежано одвија и даје недовољне резултате како с финансијског аспекта (набавка уџбеника, прибора, опреме, плаћање превоза, топлих obroка и сл.) тако и с аспекта повећаног процента новоуписаних ученика ромске националности у основне школе, организовање љетних школа, укључивање асистената Рома у образовни процес итд.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЦИЉЕВА И МЈЕРА У РЕВИДИРАНОМ АКЦИОНОМ ПЛАНУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА

Овим документом дефинисани су циљеви и мјере за једнаке могућности учешћа у образовању Рома, без дискриминације по било ком основу, и помоћ дјечи неповољног друштвеног положаја да постигну боље резултате у школовању, у складу са међународним стандардима људских права о праву националних мањина на образовање.

ЦИЉ 1 Омогућавање да се дјеца припадници ромске националне мањине укључе у систем обавезног основног образовања

Испуњавањем овог циља омогућава се ромској националној мањини испуњавање потребних услова за наставак даљњег школовања, односно уписа у средње стручне школе.

Позитивном законском регулативом омогућено је право свој дјечи да стекну основно образовање, чији је циљ оптимални интелектуални, физички морални и друштвени развој појединца, у складу са његовим могућностима и способностима.

Да би припадници ромске националне мањине могли да остваре ово законско право потребно је да се претходно испуне одређени услови. Ти услови су утврђени као проблеми, за које се, ради њиховог рјешавања, као посебан потциљ издваја:

1.1. Укључивање ромске дјеце обају полова у предшколске програме

За остваривање овог циља предлаже се 16 одговарајућих мјера.

Мјера 1

Промовисати важност обавезног основног образовања у ромским заједницама

Основни услов за укључивање дјеце припадника ромске националне мањине у основно образовање је да су ромске заједнице и родитељи информисани о томе да је основно образовање законска обавеза, али и кључ за превазилажење сиромаштва.

(У сарадњи са надлежним министарствима у овој активности знатан допринос могу да пруже невладине организације.)

Мјера 2

Обука и подизање нивоа свијести ромске заједнице и ромских активиста о важности програма раног развоја дјетета

Ромске заједнице и ромски активисти треба да буду упознати да су ране године критичне за каснији развој дјетета, а нарочито период од рођења до треће године живота. Услуге у погледу дјеце у најранијем узрасту доносе одличне резултате у каснијим фазама живота.

(У сарадњи са надлежним министарствима у овој активности знатан допринос могу да пруже невладине организације.)

Мјера 3

Оснивање дневних центара за најмлађу дјецу и пружање услуга младим ромским женама и мајкама, те укључивање и упис у те центре

Дневни центри за најмлађу дјецу пружају могућност раног укључивања дјеце у систем образовања. Програмски би требало да се дјечи са високим ризиком од неповољних утицаја помаже да лакше усвоје језик, вјештине и специфична знања, подстиче самопоштовање и социјализација у културу националне мањине за чије се представнике спроводи формално образовање.

Младим ромским и другим сиромашним женама и мајкама, кроз савјетодавну помоћ, тренинге и слично, помоћи да схвате значај васпитања и образовања њихове дјеце и развију свијест о значају људских права.

(У сарадњи са надлежним министарствима у овој активности знатан допринос могу да пруже невладине организације.)

Потциљ 1.1 Укључивање ромске дјеце обају полова у предшколске програме

Реализацијом овог потциља даје се велики приоритет дјеци из сиромашних заједница за рано похађање предшколских установа.

Мјера 1.1.1

Континуирано повећавати број ромске дјеце укључене у предшколско васпитање и образовање

Основи услов за постизање ове мјере је давање високог приоритета дјеци, од четири до шест година, из сиромашних ромских заједница за рано похађање предшколских установа. Ова мјера обухвата и бесплатне вртиће за ромску дјецу.

Мјера 1.1.2

Информисање родитеља ромске дјеце о потреби укључивања дјеце у предшколско васпитање и образовање

Ова мјера ће се постићи кроз информативне скупове и тематска предавања за родитеље у ромским заједницама. Предшколско васпитање и образовање, у складу с Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању, за сву дјецу подразумијева учење језика, развијање радних навика, друштвеност, примјерно понашање, те све друге активности које подстичу укупан психофизички развој дјетета. Значи, прије уписа дјеце у предшколску установу, као и у првим мјесецима похађања, треба повећати број добро осмишљених састанака са родитељима и отворених савјетовања.

(У сарадњи са надлежним институцијама за спровођење програма у овој активности знатан допринос могу да пруже невладине организације.)

Мјера 1.1.3

Ради припреме ромске дјеце за полазак у школу укључити што већи број ромске дјеце у предшколске програме

Мјера је значајна због чињенице да би дјеца била боље припремљена за полазак у школу и на тај начин би се смањио образовни јаз између ромске и неромске дјеце. Организовати припремну наставу (љетне школе, играонице). Овом мјером треба да се пружи и помоћ родитељима предшколске дјеце, укључујући и курсеве за описмењавање.

(У сарадњи са надлежним институцијама за спровођење програма у овој активности знатан допринос могу да пруже невладине организације.)

Мјера 1.1.4

Обезбиједити средства за укључивање дјеце у предшколске програме

Да би се што већи број ромске дјеце укључио у предшколске програме неопходно је да надлежна ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта у својим буџетима планирају и изнађу средства у складу са бројем ромске дјеце која треба да буду укључена у предшколске програме.

Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине, посредством надлежних центара за социјални рад, почетком 2010. године, завршило је пописивање ромске популације на територији Босне и Херцеговине. Надлежна министарства образовања могу од центара за социјални рад, која посједују списак ромске дјеце, добити све потребне податке за своје подручје надлежности.

Мјера 1.1.5

Кроз пројекте омогућити и краће дневне програме за ромску дјецу пред полазак у школу

Надлежна ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта треба да дају стручни допринос невладиним организацијама које су добиле пројекте краћих дневних програма за ромску дјецу пред полазак у школу. Такође, надлежна министарства образовања, Министарство цивилних послова и Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине треба да у својим буџетима планирају грантове за невладине организације које у својим програмских активностима спроводе краће дневне програме за ромску дјецу пред полазак у школу.

Мјера 1.1.6

Додатна едукација особља за рад са дјецом из социјално и економски угрожених средина и асистената Рома (референти - Роми са завршеном средњом школом као помоћ васпитачима)

Да би се ојачале способности и вјештине наставног особља за рад у вишенационалним срединама и препознале вриједности којима ромска дјеца и њихове породице доприносе заједници неопходна је додатна едукација, која ће програмски бити осмишљена и редовно годишње планирана као стручно усавршавање наставника. Такође, асистенти Роми треба да буду укључени у додатну едукацију, односно стручно усавршавање наставног кадра.

Мјера 4

Континуирано повећавати број ромске дјеце укључене у обавезно основно образовање

Чињеница је да одређени број ромске дјеце још увијек није уписан у матичне књиге рођених, те да одређени број њихових родитеља није информисан о значају и обавези основног образовања њихове дјеце. Мјера предвиђа континуирано повећање броја ромске дјеце обају полова укључене у обавезно основно образовање. Показатељ ове мјере уједно ће показати и колико се ефикасно спроводе мјере 1, 2 и 3.

Мјера 5

Омогућити редовно и систематско прикупљање података о стопи уписа и о завршавању школе ромске дјеце

Ова мјера је посебно важна због обавезе надлежних министарстава образовања о редовном и систематском прикупљању података, не само о стопи уписа ромске дјеце него и завршавању школе. Обавеза образовних установа (школа) је да воде евиденцију за свако ромско дијете о редовном похађању наставе и предузимају стимулативне мјере, те воде евиденцију о мјерама које су предузели да би спријечили њихово напуштање обавезног школовања.

Мјера 6

Израдити прилагођени наставни план и програм који би се користио као помоћ дјеци која никада нису похађала школу или која су у похађању школе имала дужи временски прекид

Да би се што већем броју ромске дјеце, која су до сада пропустила шансу за полазак у школу или имала дужи временски прекид, омогућило завршавање обавезног основног образовања надлежне установе за спровођење програма ће израдити прилагођене наставне планове и програме, који ће подржавати стицање основних знања и вјештина, односно неће умањивати квалитет у образовању.

Мјера 7

Обезбиједити бесплатне уџбенике, превоз и топли оброк (школску ужину) за сву ромску дјецу укључену у основно образовање

С обзиром да Роми припадају најсиромашнијој групи становништва Босне и Херцеговине, па тако и њихова дјеца, ова мјера је битна у тежњи за постизањем једнакости дјеце у основном образовању. Осим добијања бесплатних уџбеника, омогућавања бесплатног превоза и топлог obroка требало би тежити да се ромској дјеци обезбиједи и одјећа, како не би постојале разлике у односу на другу дјецу, те како би изгледали љепше и боље се осјећали у школском окружењу.

Мјера 8

Омогућити укључивање Рома у систем ванредног образовања тј. омогућити бесплатно ванредно полагање испита

Овом мјером би се Ромима пружио друга шанса да се образују, а самим тим превазишло сиромаштво у коме се налазе.

Мјера 9

Промовисати веће учешће родитеља ромске дјеце у органима школе

Ова мјера обезбјеђује боље разумијевање између родитеља ромске и неромске дјеце, али и наставног особља и руководства у школама уопште.

Мјера 10

Спроводити и организовати континуирану едукацију наставног кадра, родитеља и све дјеце у основним школама, ради елиминисања стереотипа и дискриминације у образовању

Ова мјера подразумијева едукацију свих, ради подизања нивоа свијести, првенствено о људским правима и правима дјетета. Ради елиминисања стереотипа, едукација треба да буде осмишљена и тако да ромски идентитет буде прихваћен и развијан заједно са другим идентитетима и омогућено дјечи, али и родитељима, да се упознају са различитим културама и традицијама. Такође, с обзиром да дискриминација може да има веома прикривене форме, потребно је упознавање са свим њеним облицима, значењем и посљедицама.

ЦИЉ 2 Подстицање Рома на

**наставак средњошколског,
вишег и високог
образовања, али и
оспособљавање за прво
занимање**

Постизањем овог циља омогућава се припадницима ромске националне мањине да буду конкуретни на тржишту рада. Да би се овај циљ остварио посебно су издвојена три потциља, са укупно 15 активности.

Потциљ 2.1 Повећање уписа ромских ученика обају полова у средње школе

Постизањем овог потциља омогућава се припадницима ромске националне мањине да наставе и заврше средњошколско образовање.

Мјера 2.1.1

Омогућити бесплатну инструктивну допунску наставу у оквиру припреме за квалификационе испите при упису у средње школе

Ова мјера омогућава ромској дјечи да буду боље припремљена за квалификационе испите при упису у средње школе, односно да надокнаде евентуално пропуштено знање које је требало да стекну у основној школи.

Мјера 2.1.2

Обезбиједити квоту уписа ромске дјеце у средње школе

Да би се ова мјера спровела ромска дјеца би требало да добију одређени број стимулативних бодова при упису у средње школе.

Мјера 2.1.3

Обезбиједити бесплатне уџбенике за средње образовање и превоз за ученике

Мјера је битна због саме чињенице да су ромске породице изузетно сиромашне, те да би куповина уџбеника и бесплатан превоз потпомогли дјecu да наставе даљње школовање.

Мјера 2.1.4

Обезбиједити стипендирање ромске дјеце за редовно похађање средњих школа

Стипендирање ромске дјеце за редовно похађање средњих школа јак је мотивациони фактор за наставак школовања.

Мјера 2.1.5

Обезбиједити смјештај у ђачке домове

Мјера се односи на дјecu у чијем мјесту боравка нема средња школа, као и дјecu која немају најнужније услове становања.

Мјера 2.1.6

Стварање услова за задржавање ромских ученика у средњим школама

Допунском наставом за ромске ученике (ромска дјеца не могу да очекују помоћ од својих родитеља), те одређеним едукацијама родитеља и редовном информисању о напретку дјеце постиже се да ученици заврше средњу школу.

Мјера 2.1.7

Омогућити приступ ванредним програмима за стручно оспособљавање

Мјером се постиже да заинтересована ромска дјеца, која нису наставила средње стручно образовање, добију шансу кроз ванредне програме за стручно оспособљавање.

Потциљ 2.2

Подстицање ромских ученика да стичу више и високо образовање

Остваривањем овог потциља омогућава се дјечи ромске националне мањине да наставе школовање и стекну више и високо образовање.

Мјера 2.2.1

Омогућити бесплатну инструктивну допунску наставу у оквиру припреме за квалификационе испите при упису на више школе и факултете

Ова мјера омогућава припадницима ромске националне мањине, који желе да наставе даље школовање, да буду боље припремљени за успјешно полагање квалификационих испита при упису на више школе и факултете.

Мјера 2.2.2

Обезбиједити одређену квоту за упис на више школе и факултете

Ромима, обају полова, који желе да наставе школовање и стекну више и високошколско образовање треба омогућити одређени број стимулативних бодова, те и на тај начин дјеловати на поправљање неравноправног статуса који имају због изузетног сиромаштва у ком се налазе. Ова мјера је нарочито важна за упис на наставничке факултете, што треба да да пуни подстицај Ромима да постану просвјетни радници.

Мјера 2.2.3

Омогућити стипендирање за редовно похађање наставе на вишим и високошколским установама

Додјелјивање стипендија припадницима ромске популације није само мотивациони фактор него нужност за успјех завршавања виших школа и факултета.

Мјера 2.2.4

Омогућити смјештај у домовима за одређени број ромских студената

Мјера се односи на ромске студенте који не живе у мјестима гдје имају факултети на које су уписани, као и оне студенте који немају најнужније услове становања. Такође, надлежне институције за спровођење ове мјере треба да информишу јавност о повластицама које нуде ромским студентима.

Потциљ 2.3

Омогућавање одраслим Ромима обају полова завршавање основне школе и оспособљавање за прво занимање

Остваривањем овог потциља омогућава се представницима ромске националне мањине да стекну пропуштено основно образовање и да се оспособе за прво занимање, које ће им омогућити запошљавање.

Мјера 2.3.1

Омогућити бесплатну инструктивну допунску наставу за припрему за квалификационе испите при упису у средње школе

Надлежне институције за спровођење ове мјере дужне су да представницима ромске популације омогуће приступ програмима образовања одраслих. Надлежне институције за спровођење треба да информишу јавност о програмима образовања одраслих Рома, а посебно ромска удружења и невладине организације.

Мјера 2.3.2**Обезбиједити финансирање и друге врсте олакшица за могућност похађања образовних програма за одрасле**

Институције надлежне за спровођење ове мјере дужне су да обезбиједе финансирање и друге врсте олакшица за похађање образовних програма за одрасле. Надлежне институције за спровођење дужне су да о начинима финансирања, као и другим врстама олакшица информису јавност, а посебно да информису ромска удружења и невладине организације. Такође, надлежне институције дужне су да воде годишњу евиденцију о финансирању и другим врстама олакшица, како би надлежна тијела за мониторинг могла боље да прате резултате спровођења ове мјере.

Мјера 2.3.3**Системски рад на повећању броја одраслих Рома са завршеном основном школом**

Да би мјера била спроведена предвиђа се израда нацрта и усвајање Оквирног закона о образовању одраслих у Босни и Херцеговини. Тренутно, ову област покривају Оквирни закон о основном и средњем образовању у БиХ, Оквирни закон о средњем и стручном образовању и обуци у БиХ и Закон о образовању одраслих у Републици Српској.

Мјера 2.3.4**Спровођење образовања за прво занимање (једноставна занимања) према потребама тржишта рада и завода за запошљавање**

Спровођењем ове мјере поправила би се конкурентност представника ромске популације на тржишту рада. Надлежне институције дужне су да о својим активностима достављају годишње информације надлежном тијелу за мониторинг Акционог плана.

**ЦИЉ 3 Очување и промовисање
ромског језика, културе и
историје**

За постизање овог циља предвиђено је девет мјера, а потребна је и сарадња на регионалном нивоу.

Мјера 3.1**Стандардизација ромског језика кроз регионалне иницијативе**

Спровођење ове мјере подразумијева регионалну сарадњу и материјална средства, која ће бити обезбијеђена из буџета институција БиХ, али и из донаторских средстава.

Мјера 3.2**Израда стручне литературе о историји, култури и језику Рома**

Мјера подразумијева израду нове литературе, јер постојећи Приручник о култури, баштини и традицији националних мањина не одсликава у довољној мјери историју, културу и традицију Рома.

Мјера 3.3**Увести ромски језик као необавезни предмет у школе које у већем броју похађају ромска дјеца**

Ова мјера предвиђена је за школску 2011/2012. годину, како би надлежна министарства образовања могла адекватно да се припреме за њено спровођење.

Мјера 3.4**Обезбиједити алтернативна рјешења изучавања ромског језика према постојећим законским прописима**

Спровођење ове мјере такође је предвиђено за почетак школске 2011/2012. године, како би надлежна министарства образовања могла да сачине план алтернативних рјешења.

Мјера 3.5

Обезбиједити (из окружења) школску лектуру (литературу) на ромском језику за школе које у већем броју похађају ромска дјеца

Мјера предвиђа коришћење постојеће школске лектире (литературе) из сусједних држава у школској 2010/2011. години, али и континуирано, под претпоставком да ће избор лектире (литературе) бити већи у наредним годинама.

Мјера 3.6

Стручно оспособљавање предавача за ромски језик

Да би се ова мјера спровела педагошки заводи ентитета и кантона треба да одмах по усвајању Акционог плана изврше одабир особа које желе да заврше ову врсту едукације.

Мјера 3.7

Кроз регионалне иницијативе успоставити сарадњу са катедрама за ромски језик у региону

Ову мјеру треба да спроведе академска заједница – универзитети у БиХ, а средства ће се обезбиједити из буџета институција БиХ и донаторских средстава.

Мјера 3.8

Промовисање културе и историје Рома као ваннаставне активности

Спровођењем ове мјере даје се подстицај већем вредновању културних разлика и, уједно, подстицајном и пријатељском окружењу за ромску дјецу.

Мјера 3.9

Израдити приручник за наставно особље, ради њиховог упознавања са ромском традицијом, културом и обичајима

Овом мјером постиже се боља припремљеност наставника за рад у вишенационалним срединама, које захтијевају разумијевање другог и другачијег и поштовање других култура.

ЦИЉ 4 Изградња системских рјешења која ће довести до задовољавања образовних потреба Рома

За остварење овог циља предвиђено је осам мјера.

Мјера 4.1

Уписати сву дјецу и одрасле особе ромске националне мањине у матичне књиге рођених

Основни услов за остваривање било којих права припадника ромске националне мањине, укључујући

и право на образовање, јесте да се изврши упис у матичне књиге рођених, на основу чега се добијају лични документи, што се овом мјером и постиже.

Мјера 4.2

Све општине, као и виши нивои власти, укључујући кантоналне и ентитетске органе власти обавезно да планирају финансијска средства у буџетима, која морају да буду довољна да помогну упис, похађање и завршетак школе све ромске дјеце са тог подручја

Овом мјером постиже се бесплатно образовање за ромску дјецу, односно јавним финансирањем се доприноси отклањању препрека за образовање. Мјера је посебно важна због чињенице да постоје и тзв. скривени трошкови образовања које сноси појединац (од набавке уџбеника до приватних часова), што није доступно сиромашним породицама.

Мјера 4.3

Општинске и образовне установе унутар постојећих система за средње и високо образовање треба да додијеле потребан број стипендија за ромске ученике/студенте, уз њихову обавезу редовног похађања наставе

Овом мјером постижу се бољи образовни резултати код ромске дјеце у погледу постизања већих успјеха и бољег учења.

Мјера 4.4**Повећање заступљености ромског наставног особља у школама**

Овом мјером се постиже да ромска дјеца имају своје узоре у образовним установама, али и доприноси разбијању одређених стереотипа и предрасуда код неромске дјеце.

Мјера 4.5**Обезбиједити финансијске и правне могућности ради ангажовања асистената ромске националне мањине или медијатора у настави**

У законским рјешењима прецизно регулисати и дефинисати улогу Рома асистента/медијатора, тако да буде јасно утврђено ко је одговоран за помагање ученицима на часу, ко им у учењу помаже ван школе, а ко сарађује са родитељима и ромским заједницама.

Мјера 4.6**Успостављање Стручног тима за праћење примјене (спровођења) Ревидираног акционог плана Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома**

Овом мјером се обезбјеђује праћење примјене овог Акционог плана са свим показатељима, али и праћење основних показатеља:

- ниво постигнутог успјеха ромске дјеце у односу на осталу дјецу;
- број исписане ромске дјеце из школе у односу на осталу дјецу;
- показатеље дискриминације у образовању.

Мјера 4.7**Успостављање система обавезног достављања информација Стручном тиму**

Овом мјером се успоставља систем обавезног достављања информација Стручном тиму за праћење примјене (спровођења) Ревидираног акционог плана Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома. Све надлежне институције за примјену овог Акционог плана, ради прикупљања и достављања информација, дужне су да именују особу из реда запосленика (одлуку о именовању доставити Стручном тиму), чија је обавеза достављање релевантних информација Стручном тиму за праћење примјене (спровођења) Ревидираног акционог плана Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома.

АКЦИОНИ ПЛАН О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА У БИХ

ЦИЉ	МЈЕРЕ КОЈЕ ТРЕБА ПРЕДУЗЕТИ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ	ПОКАЗАТЕЉИ	НАДЛЕЖНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ	СУБЈЕКТИ МОНИТОРИНГА	ВРЕМЕНСКИ ОКВИР	БУЏЕТ (годишњи)
Циљ 1 Омогућити да се дјеца припадници ромске националне мањине укључе у систем обавезног основног образовања	1. Промовисати значај обавезног основног образовања у ромским заједницама	1. Сви родитељи информисани о обавези основног образовања у ромским заједницама	1. Број одржаних едукативних семинара и кампања за родитеље о обавези основног образовања	1. Ентитетска, кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ у сарадњи са ромским невладиним организацијама	Одбор за Роме, Савет Рома Ф БиХ, Савез Рома РС, Министарство за људска права и избјеглице и Министарство цивилних послова	2010. и континуирано	37.500 КМ и пројекти и донаторска средства
	2. Обука и подизање нивоа свијести ромске заједнице и ромских активиста о значају програма који се односе на рани развој дјетета	2. Ромска заједница информисана и сви ромски активисти завршили обуку о значају програма који се односе на рани развој дјетета	2. Број одржаних информативних скупова у заједници са ромским активистима едукованим о значају програма који се односе на рани развој дјетета	2. Ентитетска, кантонална министарства образовања, надлежна министарства здравља и министарства за соц. политику, иннадлежне општинске службе	2. Одбор за Роме, Савет Рома Ф БиХ, Савез Рома РС, Министарство за људска права и Министарство цивилних послова	2010. и континуирано	37.500 КМ и пројекти и донаторска средства
	3. Оснивање дневних центара за најмлађу дјецу и пружање услуга младим ромским и другим сиромашним женама и мајкама, те укључивање и упис у ове центре	3. У свим већим ромским заједницама основани дневни центри за најмлађу дјецу (до три или четири године)	3. Број дјеце уписане у постојеће дневне центре, број отворених дневних центара и број младих ромских мајки којима су пружене услуге	3. Ентитетска, кантонална министарства рада и социјалне политике, здравства, образовања и надлежна одјељења Брчко дистрикта БиХ, надлежне општинске службе	3. Одбор за Роме, Савет Рома Ф БиХ, Савез Рома РС, Министарство за људска права и избјеглице и Министарство цивилних послова	2010 - 2014.	690.000 КМ и донаторска средства
1.1. Укључивање ромске дјеце објулова у предшколске програме	1.1.1. Континуирано повећавати број ромске дјеце укључене у предшколско образовање	1.1.1. Проценат дјеце предшколског узраста, укључене у предшколско образовање, сваке године повећан за 20%	1.1.1. Број дјеце укључене у предшколско образовање	1.1.1. Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ	1.1.1. Одбор за Роме, Савет Рома Ф БиХ и Савез Рома РС, ентитетска министарства образовања и одјељење Брчко дистрикта БиХ	2010 - 2014.	180.000 КМ и донаторска средства

1.1.2 Информисање родитеља ромске дјеце о потреби укључивања дјеце у предшколско васпитање и образовање	1.1.2 Сви родитељи ромске дјеце информисани о потреби укључивања дјеце у предшколско васпитање и образовање	1.1.4 Број одржаних информативних скупова и тематских предавања за родитеље	1.1.4 Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ; Јавне установе предшколског васпитања и образовања, локална заједница (општине) ромска удружења	1.1.4 Одбор за Роме, Савет Рома Ф БиХ и Савез Рома РС, ентитетска министарства образовања и одјељење Брчко дистрикта БиХ	2010. и континуирано	37.500 КМ и донаторска средства
1.1.3 Ради припреме ромске дјеце за полазак у школу укључити што већи број ове дјеце у предшколске програме	1.1.3 Проценат дјеце предшколског узраста, укључене у редовне образовате, сваке године повећан за 20%	1.1.3 Проценат ромске дјеце укључене у редовне предшколске програме	1.1.3 Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ	1.1.3 Одбор за Роме, Савет Рома Ф БиХ и Савез Рома РС, ентитетска министарства образовања и одјељење Брчко дистрикта БиХ	2010 - 2014.	Редовна обавезна средства надлежних министарстава
1.1.4 Обезбиједити средства за укључивање дјеце у предшколске програме	1.1.4 Обезбијеђена средства - годишње	1.1.4 Висина новчаних средстава на годишњем нивоу	1.1.4 Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ	1.1.4 Савет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 - 2014.	Редовна обавезна средства надлежних министарстава
1.1.5 Кроз пројекте омогућити и краће дневне програме за ромску дјецу пред полазак у школу	1.1.5 Повећан број дјеце кроз различите програме	1.1.5 Број пројеката и програма (грантови и друга донаторска средства)	1.1.5 Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ. Министарство за људска права и изјеглице и Министарство цивилних послова	1.1.5 Савет Рома ФБиХ и Савез Рома РС и потенцијални донатори	2010 - 2014.	Пројекти и донације
1.1.6 Додатна едукација особља за рад са дјецом из социјално и економски угрожених средина и асистента Рома са завршеном средњом школом, ради помоћи васпитачима	1.1.6 Донесени годишњи планови и програми едукације	1.1.6 Број едукација	1.1.6 Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ, педагошки заводи ентитета и кантона	1.1.6 Агенција за предшколско, основно и средње образовање и Министарство за људска права и изјеглице	2010 - 2014.	Редовна обавезна средства министарстава образовања и пројекти и донације

4. Континуирано повећавати број ромске дјеце укључене у обавезно основно образовање	4. Сва дјеца школског узраста укључена у обавезно основно образовање	4. Број (проценат) дјеце укључене у обавезно основно образовање	4. Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ у сарадњи са ромским невладиним организацијама	Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС, Министарство цивилних послова и Министарство за људска права	2010/11 – 2014.	Редовна обавезна средства министарстава образовања
5. Обезбиједити редовно и систематско прикупљање података о стопи уписа и завршавању школе дјеце Рома	5. Прикупљени и ажурирани подаци о стопи уписа и завршавању школе за дјецу Рома	5. Број дјеце која уписују основну школу и завршавају је	5. Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ, образовне установе (школе) и агенције за статистику	Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС, Министарство за људска права и Министарство цивилних послова	2010/11 – 2014.	У оклопу редовних активности надлежних министарстава
6. Израдити прилагођени наставни план и програм који би се користио као помоћ дјеци која никада нису похађала школу, или су имала дужи временски прекид у похађању школе	6. Урађени и прилагођени наставни планови и програми и отпочела примјена	6. Број програма и број дјеце која су завршила основно образовање по прилагођеном наставном плану и програму	6. Агенција за предшколско, основно и средње образовање и педагошки заводи ентитета и кантона и ентитетска министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ	Агенција за предшколско, основно и средње образовање	2010/11 – 2014.	Надлежна министарства ће у односу на број заинтересоване и пријављене дјеце планирати средства
7. Обезбиједити бесплатне уџбенике, превоз и топли оброк за сву ромску дјецу која похађају основну школу	7. Обезбијеђени бесплатни уџбеници, превоз и топли оброк	7. Број школа и број ученика којима су обезбијеђени бесплатни превоз и топли оброк	7. Ентитетска министарства образовања и Брчко дистрикта БиХ	Савез Рома РС и Савјет Рома ФБиХ	2010/11 – 2014.	2.040.000 КМ
8. Омогућити укључивање Рома у систем ванредног образовања тј. омогућити бесплатно ванредно полагање испита	8. Укључени Роми који желе ванредно образовање	8. Број кандидата који су завршили ванредно образовање	8. Агенција за предшколско, основно и средње образовање и ентитетска и кантонална министарства образовања и завод за образовање одраслих РС за образовање одраслих РС	Агенција за предшколско, основно и средње образовање (Одјељење за образовање одраслих и цијеложивотно учење и средње стручно образовање)	2010/11 – 2014.	Надлежна министарства ће у односу на број заинтересованих планирати средства
9. Промовисати веће учешће родитеља ромске дјеце у органима школа	9. У органе школа укључено 10% родитеља Рома	9. Проценат родитеља који су укључени у органе школа	9. Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ	Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010/11 – 2014.	У оклопу редовних активности надлежних министарстава
10. Спровојести и организовати континуирану едукацију наставног кадра, родитеља и све дјеце у основним школама, ради елиминисања стереотипа и дискриминације у образовању	10. Едукован наставни кадар и педагози у школама - Сви родитељи и ученици упознати с облицима дискриминације и о стереотипима	10. Број школа које су спровеле едукацију и број едукованог наставног кадра; - Број одржаних активности за родитеље и ученике	10. Ентитетска и кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ, педагошки заводи и школе	Савјет националних мањина, Одбор за Роме, Савез Рома РС и Савјет Рома ФБиХ, Министарство за људска права и изјеглице	По усвајању Акционог плана и континуирано	30.000 КМ и донаторска средства

Циљ 2 Подстицање ромске популације за наставак средњошколског, вишег и високог образовања и за оспособљавање за прво занимање	2.1.1 Омогућити бесплатну инструктивну допунску наставу у оквиру припреме за квалификационе испите при упису у средње школе	2.1 Реализована инструктивна настава у оквиру припреме за полагање квалификационих испита при упису у средње школе	2.1 Број дјеце која похађају допунску наставу у оквиру припреме за полагање квалификационих испита при упису у средње школе	2.1 Ентитетска, кантонална, министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ, општинске службе, школе у којима се програми реализују	Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	34.000 КМ
	2.1.2 Обезбиједити квоту уписа ромске дјеце у средње школе	2.2 Задовољена квота уписа ромске дјеце у средње школе	2.2 Број дјеце уписане у средње школе	2.2 Ентитетска, кантонална, министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ, општинске службе, школе у којима се програми реализују	Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	25.000 КМ
	2.1.3 Обезбиједити бесплатне уџбенике за средње образовање и превоз за ученике	2.3 Обезбијеђени уџбеници за средње образовање	2.3 Број дјеце која су добила бесплатне уџбенике	2.3 Ентитетска, кантонална, министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ, општинске службе, школе	Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	400.000 КМ
	2.1.4 Омогућити стипендирање ромске дјеце за редовно похађање средњих школа	2.4 Одобрене стипендије за дјечу у средњим школама	2.4 Број дјеце која су добила стипендије	2.4 Ентитетска, кантонална, министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ и општинске службе	Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	1.200.000 КМ и донаторска средства
	2.1.5 Обезбиједити смјештај у ђачке домове	2.5 Изнађена средства	2.5 Број ученика у ђачким домовима	2.5 Ентитетска, кантонална, министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ	Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	360.000 КМ
	2.1.6 Стварање услова за задржавање ромских ученика у средњим школама	2.6 Допунска настава, едукација и информисање родитеља	2.6 Број ромских ученика у другим разредима трогодишњих и четворогодишњих школа	2.6 Ентитетска, кантонална, министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ, образовне установе (средње школе)	Педагошки заводи ентитета и кантона и Брчко дистрикта БиХ	2010 – 2014.	50.000 КМ
	2.1.7 Омогућити приступ ванредним програмима за стручно оспособљавање	2.7 Реализовани стручни програми	2.7 Број особа које су завршиле стручне ванредне програме; Број запослених особа након завршетка стручног програма	2.7 Стручне школе, Агенција ПОС - одјељење за средње стручно образовање, завод за образовање одраслих РС и надлежна министарства образовања, заводи за запошљавање	Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	50.000 КМ

2.2 Подстицање ромских ученика на стицање вишег и високог образовања	2.2.1 Омогућити бесплатну инструктивну допунску наставу у оквиру припреме за полагање квалификационих испита при упису на више школе и факултете	2.2.1 Реализована бесплатна инструктивна допунска настава у оквиру припреме за полагање квалификационих испита при упису на више школе и факултете	2.1.1 Број уписаних ромских студената на прву годину виших и високошколских установа	2.1.1 Ентитетска, кантонална министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ, универзитети у БиХ	Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	35.000 КМ
	2.2.2. Обезбједити одређену квоту уписа у више и високошколске установе	2.2.2 Уписани студенти ромске националности	2.1.2 Број уписаних студената	2.1.2 Министарство цивилних послова, ентитетска, кантонална министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ, универзитети у БиХ	Министарство за људска права и избјеглице	2010 – 2014.	25.000 КМ
	2.2.3 Омогућити стипендирање за редовно похађање виших и високошколских установа	2.2.3 Одобрене стипендије за редовно похађање виших и високошколских установа	2.1.3(а) Број уписаних студената на факултет 2.1.3(б) Број студената који су завршили факултет	2.1.3 Министарство цивилних послова, ентитетска, кантонална министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ, ромска удружења, локалне заједнице	Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010 – 2014.	540.000 КМ и донаторска средства
	2.2.4 Омогућити смјештај у домовима за одређени број ромских студената	2.1.4 Изнађена средства и повластице за смјештај ромских студената	2.1.4 Број мјеста и повластица додијељених ромским студентима у домовима	2.1.4 Надлежна министарства образовања у БиХ, локалне заједнице, више школе, факултети, ромска удружења	Савјет Рома и Савез Рома	2010 – 2014.	225.000 КМ
2.3 Омогућавање одраслим Ромима обају полова да заврше основну школу и оспособљавање за прво занимање	2.3.1 Омогућити приступ програмима образовања одраслих	2.2.1 Завршени програми образовања одраслих	2.2.1 Број особа са завршеним програмима - број запослених	2.2.1. Установе (заводи) за програме образовања одраслих, НВО-и, ентитетска, кантонална министарства образовања и Одјељење за образовање Брчко дистрикта БиХ и заводи за запошљавање	Одбор за Рома, Савјет Рома и Савез Рома	2010 – 2014.	100.000 КМ

2.3.2 Обезбједити финансирање и друге врсте олакшица за могућност похађања образовних програма за одрасле	2.2.2 Различите олакшице додијељене одраслим особама које су укључене у процес похађања	2.2.2 Број и врсте олакшица додијељених заинтересованима	2.2.2 Институције за образовање, заводи за запошљавање ФБиХ и РС	Савјет Рома и Савез Рома	2010-2014.	50.000 KM
2.3.3 Системски рад на повећању броја одраслих Рома са завршеном основном школом	2.2.3 Израда нацрта Оквирног закона о образовању одраслих у БиХ (Грунтно ову област регулишу: Оквирни закон о основном и средњем образовању у БиХ, Оквирни закон о средњем стручном образовању и обуци у БиХ, Закон о образовању одраслих у РС.)	2.2.3 Припремљен нацрт Оквирног закона о образовању одраслих у БиХ	2.2.3 Министарство цивилних послова и надлежна министарства образовања у БиХ	Министарство цивилних послова и Министарство за људска права	2011 - 2014.	30.000 KM (буџет институција за 2011)
2.3.4 Спровођење образовања за прво занимање (једноставна занимања) према потребама тржишта рада и завода за запошљавање	2.2.4 У оквиру истог програма увести и Грант шеме које ће бити додијељене оним установама, јавним или приватним, које су успоставиле програме за стручно оспособљавање	2.2.4 Број пружаоца услуга образовања одраслих који су укључили одређени број одраслих Рома у завршавање основне школе и оспособљавање за стручна занимања	2.2.4 Пружаци услуга образовања одраслих (школе, јавне и приватне установе, центри за обуку	Одбор за Роме, Савјет Рома и Савез Рома	2011 - 2014.	600.000 KM
3.1 Стандардизација ромског језика – кроз регионалне иницијативе	3.1 Прихваћен регионални модел стандардизованог ромског језика	3.1 Број одржаних регионалних конференција и стручне радионице на тему стандардизације ромског језика	3.1 Стручни тим на државном нивоу; (Министарство за људска права и избјеглице БиХ дужно је да формира Стручни тим на државном нивоу)	Одбор за Роме, Савјет националних мањина, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010/11 – 2014.	50.000 KM буџет институција и донаторска средства
3.2 Израда стручне литературе о историји, култури и традицији Рома	3.2 Израђена литература	3.2 Број школа које користе литературу	3.2 Стручни тим на државном нивоу који је Министарство за људска права и избјеглице БиХ дужно да формира	Савјет националних мањина, Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС, Министарство за људска права и избјеглице	2010/12.	100.000 KM буџет институција и донаторска средства

Циљ 3

Очување и промовисање ромског језика, културе и историје

4.2 Све општине, као и виши нивои власти, укључујући кантоналне и ентитетске власти, обавезно да планирају финансијска средства у буџетима која морају бити довољна да потпомогну упис, похађање и завршетак школе све ромске дјеце са тог подручја	4.2 Планирана средства на свим нивоима	4.2 Висина планираних буџетских средстава на годишњем нивоу	4.2 Ентитетска и кантонална министарства образовања и Брчко дистрикта БиХ, локална заједница – општине на чијем подручју живе припадници ромске националне мањине	4.2 Одбор за Роме, Савез Рома и Савјет Рома и Министарство за људска права и избјеглице БиХ	2010 – 2014.	-
4.3 Општинске и образовне установе унутар постојећих система за средње и високо образовање да додијеле потребан број стипендија за ромске ученике/студенте, уз њихову обавезу редовног похађања наставе	4.3 Планирана средства на свим нивоима	4.3 Број додијељених стипендија	4.3 Ентитетска, кантонална министарства образовања и надлежно одјељење Брчко дистрикта БиХ, локална заједница – општине на чијем подручју живе припадници ромске националне мањине	4.3 Одбор за Роме, Савез Рома РС и Савјет Рома ФБиХ	2010/11 - 2014.	Према броју заинтересованих за стипендије
4.4 Повећање заступљености ромског наставног особља у школама	4.4 Повећан број ромског наставног особља у школама	4.4 Број ромског наставног особља у школама	4.4 Ентитетска, кантонална министарства образовања и Брчко дистрикта БиХ	4.4 Министарство за људска права и избјеглице, Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2010/11 - 2014.	-
4.5 Обезбједити финансијске и правне могућности ради ангажовања асистента Рома, као помоћ у настави, или медијатора	4.5 Усвојена законска рјешења и усклађени буџети	4.5 Законска рјешења и буџет	4.5 Ентитетске, кантоналне владе и министарства образовања и Влада Брчко дистрикта БиХ	4.5 Министарство цивилних послова, Савјет националних мањина, Одбор за Роме, Савјет Рома ФБиХ и Савез Рома РС	2011.	30.000 КМ и донаторска средства (укупна годишња средства за циљеве 1+2+3+4= 7.256.500 КМ)
4.6 Успостављање Стручног тима за мониторинг и оцјену примјене овог Акционог плана	4.6 Све информације о степену примјене (показатељима) доступне у Министарству за људска права и избјеглице БиХ	4.6 Одлука о формирању овог тијела, задацима и дужностима и имена чланова 4.7.1 Годишњи извјештаји Савјета министара БиХ о спровођењу Акционог плана	4.6 Савјет министара БиХ, Министарство за људска права БиХ	4.6 Савјет министара БиХ	2010. одмах по усавајању Акционог плана	Донаторска средства
4.7 Успостављање система обавезног достављања информација Стручном тиму	4.7 Успостављена мрежа сарадње и систем прикупљања података са свим надлежним институцијама за спровођење. 4.8.1. Све надлежне институције именовале особу за доставу информација Стручном тиму	4.7. Прикупљене информације од надлежних институција	4.7. Сва наведена министарства и институције у овом Акционом плану	4.7 Савјет министара БиХ, Министарство за људска права и избјеглице БиХ и Министарство цивилних послова БиХ	2010.	Донаторска средства

п ф ш
и ё д в а
п ц ъ ъ
л з и
д г ж и
ш с е
б

Revidirani akcioni plan
Bosne i Hercegovine za
obrazovne potrebe
Roma

"Svako gledište, izjava i mišljenje izraženo u ovoj publikaciji, a za koje nije izrijekom naznačeno da potječe iz Misije OEES-a u BiH, ne odražava nužno službenu politiku Misije OEES-a u BiH"

"Misija OEES-a u BiH je podržala tiskanje ovog materijala"

10. studenoga 2010. godine

PREDGOVOR

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je, 3. srpnja 2008. godine, usvojilo Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite i na istoj sjednici donesena je odluka o pristupanju Bosne i Hercegovine *Desetljeću uključenosti Roma*, koja je i službeno potpisana 4. rujna 2008. godine na sjednici Upravnoga komiteta *Desetljeća uključenosti Roma*.

Bosna i Hercegovina je ranije donijela Akcioni plan za obrazovne potrebe Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH koji je, nakon što je Bosna i Hercegovina pristupila *Desetljeću uključenosti Roma* (2005.-2015.), bilo potrebno revidirati, s ciljem da se osigura rješavanje problema koji se odnosi na kvalitetniji i odgovorniji pristup pravu na obrazovanje djece Roma, kao djece najbrojnije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini.

Akcionim planom za obrazovne potrebe Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH, što su ga potpisali svi nadležni ministri obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2004. godine, Romima, kao najbrojnijoj nacionalnoj manjini u BiH, bila je omogućena formalna jednakost u pristupu pravu na obrazovanje.

Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine za obrazovne potrebe Roma urađen je sukladno preporukama i prijedlozima dogovorenim na 16. sastanku Međunarodnog upravnog komiteta programa *Desetljeće uključenosti Roma*.

Ovim dokumentom, što ga je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine razmotrilo i usvojilo na 128. sjednici, održanoj 14. srpnja 2010. godine, definirana su četiri cilja i 47 mjera, kako bi djeca ove marginalizirane skupine imala ravnopravnost glede dostupnosti kvalitetnom obrazovanju i mogla stjecati neophodna znanja za kasnije kvalitetnije integriranje u društvo.

Kvalitetno obrazovanje je za Rome jedini put izlaska iz kruga marginalizacije i socijalne izolacije.

SALIHA ĐUDERIJA,

pomoćnica ministra za ljudska prava i izbjeglice

Radna skupina za reviziju Akcionog plana za obrazovne potrebe Roma:

1. Ruzmira Tihić-Kadrić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
2. Milena Jurić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
3. Samir Šlaku, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
4. Almina Jerković, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
5. Vesna Puratić, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine
6. Goran Jurčić, Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti
7. Cvijan Jovanović, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
8. Sead Pašić, Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH
9. Ilijana Vidaković, Pedagoški zavod Republike Srpske
10. Jasminka Bujanović, Ministarstvo obrazovanja, znanosti i kulture Unsko-sanskog kantona
11. Nada Dujković, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, religije i športa Posavskog kantona
12. Fikret Vrtagić, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Tuzlanskog kantona
13. Sefedin Hodžić, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zeničko-dobojskog kantona
14. Amira Borovac, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Bosansko-podrinjskog kantona
15. Elma Opijač, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Hercegovačko-neretvanskog kantona
16. Ljubo Tomić, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona
17. Mirsada Baraković, Ministarstvo obrazovanja i znanosti Kantona Sarajevo

Predstavnici romskoga NVO-a

18. Dervo Sejdić
19. Sanela Bešić
20. Ramo Salešević
21. Salko Musić
22. Azemina Bešić
23. Snježana Mirković
24. Jasmina Hakić
25. Adnan Tahirović
26. Mujo Fafulić
27. Mirsad Bajramović

U radu Radne skupine sudjelovali su i predstavnici UNICEF-a i OEES-a.

■ RAZLOZI ZA DONOŠENJE REVIDIRANOG AKCIONOG PLANA ZA OBRAZOVNE POTREBE ROMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Desetljeće uključenosti Roma, od 2005. do 2015. godine, veliki međunarodni projekt, organiziran sa ciljem da se odgovori izazovu koji je zajednički za sve europske države, a tiče se uključenosti Roma, približava se polovici svoga postojanja. Ovim su projektom obuhvaćene četiri ključne oblasti vezane za prestanak diskriminacije i smanjenje nejednakosti, a to su: smještaj, zapošljavanje, zdravstvo i obrazovanje, kao usklađen, otvoren i transparentan proces.

Na 16. konferenciji Međunarodnog upravnog komiteta programa *Desetljeće uključenosti Roma*, koja je održana u Beogradu, 25. i 26. lipnja 2009. godine, a kojoj su nazočili i predstavnici Bosne i Hercegovine, nazočni predstavnici država članica usuglasili su se oko preporuka i prijedloga, u cilju sprečavanja diskriminacije u obrazovanju.

Sve vlade država, u kojima se provodi program *Desetljeće uključenosti Roma*, trebale bi uzeti načela i preporuke s Beogradske konferencije o obrazovanju, kao „mapu puta“ za buduće faze svoga rada u oblasti obrazovanja, ubrzavanja napretka ka ostvarenju cilja istinskog uključivanja u sustav obrazovanja sve djece.

Obrazovanje je široko prihvaćeno kao ključ za prevazilaženje siromaštva, kao i veoma bitna stavka u prevazilaženju lošeg materijalnog stanja, koje se prenosi kroz generacije. Sveobuhvatno obrazovanje, također, je i put ka prevazilaženju društvene izopćenosti. Pa ipak se Romi, u svim državama u kojima se provodi program *Desetljeće uključenosti Roma* i dalje susreću s niskim stupnjem dostupnosti kvalitetnog obrazovanja, što za posljedicu ima njihovu nisku obrazovnu razinu. Siromaštvo i marginalizacija romskih zajednica, uz segregaciju u školama, smještanje u specijalne škole i odjeljenja, kao i diskriminacija, i dalje pojačavaju ovaj problem. Malo je romske djece koja imaju koristi od usluga vezanih za rani razvoj. Obrazovanje niske kvalitete ne osposobljava mladež za posao, tako da se malo značaja pridaje pohađanju škole.

Samim tim, jednakost, kada je dostupnost kvalitetnog obrazovanja u pitanju, postaje osobito značajna za romsku djecu i mladež.

Napori da se uklone prepreke i promiče uključenost moraju se zasnivati na općeprihvaćenim načelima:

- Pravo svakog pojedinog djeteta mora se prepoznati i poštovati – sva djeca imaju pravo da se razviju do svog punog potencijala;
- Države imaju odgovornost da svoj djeci osiguraju podjednak pristup kvalitetnom i sveobuhvatnom obrazovanju, koje zadovoljava potrebu sve djece u integriranom okruženju;
- Romske zajednice, roditelji i djeca, moraju se konzultirati i sudjelovati u postizanju ovoga cilja;
- Diskriminacija se mora pratiti uspostavljenim mehanizmima, kako bi se osiguralo njeno suzbijanje;
- Rane godine života kritične su za kasniji razvoj djeteta, to se naročito odnosi na razdoblje od rođenja, do treće godine života, gdje je potreban brzi razvoj predškolskih i servisa za podršku roditeljima i djeci, koji pripadaju marginaliziranim društvenim skupinama.

Radi otklanjanja prepreka i promicanja uključenosti, postignut je sporazum o ciljnom djelovanju u četiri kritične oblasti kroz: osiguravanje integriranog ranog obrazovanja, okončanja segregacije i promicanje uključenosti, kreiranje poticajnoga ozračja u školama i učionicama i javno financiranje sveobuhvatnog obrazovanja.

Dok su fokus sastanka činile ove specifične oblasti djelovanja, spomenut je i veliki broj problema, koji se djelomice podudaraju s ovim oblastima, a u kojima je neophodno ostvariti napredak, kako bi se postigle održive promjene.

Za promicanje poboljšanja kvalitete i učinkovitosti sustava obrazovanja, bitno je stalno imati u vidu **načelo poštovanja ljudskih prava**. Njega moraju pratiti:

- Ozbiljan pristup u donošenju zakona protiv diskriminacije u oblastima obrazovanja i zdravstva (donošenje podzakonskih akata, uvođenje inspekcije, itd.);
- Veća edukacija i opća razina svijesti o ljudskim pravima i pravima djeteta;
- Škole postaju te ustanove, koje pristupaju djeci (angažiraju se, kako bi privukle djecu da dolaze u školu i preuzimaju inicijativu u radu s obiteljima), stvaraju prijateljsko ozračje za dijete (osjećaj dobrodošlice u učionicama, humanosti, sigurnosti i odsustvo diskriminacije) i poboljšavaju sposobnosti djece (obučavaju djecu u vještinama koje će im koristiti u daljnjem životu i radu);
- Sagledavanje financiranja obrazovanja u kontekstu ljudskih prava.

Sustav obrazovanja može biti ili najveća prepreka ili najveća pomoć pri društvenoj uključenosti Roma. Za transformaciju sustava obrazovanja bit će potrebni:

- Odlučan zaokret u politici, gdje se rano djetinjstvo prepoznaje kao ključna faza u procesu učenja, koje traje čitav život. Neophodno je romskim obiteljima omogućiti široku dostupnost usluga vezanih za rani razvoj djece;
- Prestanak segregacije romske djece;
- Desegregaciju moraju pratiti promjene u sustavu školstva, uključujući tu i osiguranje poticajnog ozračja u školama i učionicama. Desegregacija mora biti poduprta potrebnim financijskim sredstvima i mehanizmima financiranja, koja daju poticaj lokalnim vlastima da stanu na put podijeljenosti u školstvu.

Nastavno osoblje može najviše doprinijeti u procesu promjena. Njihove sposobnosti moraju se promicati na svim razinama.

- Moraju se ojačati sposobnosti i vještine nastavnoga osoblja za rad u multikulturalnoj sredini i prepoznati vrijednosti kojima romska djeca i njihove obitelji doprinose zajednici;
- Multikulturalno obrazovanje mora se sustavno uvesti u pripremnu obuku, kao i u stručno usavršavanje nastavnika – umjesto oslanjanja na brze tečajeve i fakultativnu obuku;
- Moraju biti doneseni propisi vezani za višu razinu obrazovanja, koji će osigurati postavljanje i izbor nastavnika, edukatora i medijatora romskog podrijetla.

Rješenja ne leže isključivo u obrazovanju. Nije moguće postići održivu i učinkovitu društvenu uključenost radom, samo u jednom sektoru. Potrebno je poduzeti akcije i u oblasti usluga glede smještaja, zapošljavanja i zdravstva. Istodobno, promjene u sustavu obrazovanja mogu biti, tzv. okidač, za pokretanje promjena u drugim sektorima.

Stav većine pučanstva ostaje značajan dio problema u mnogim državama. Jedan od najučinkovitijih načina za otklanjanje predrasuda i smanjenje društvene distance jeste povećanje interakcije među djecom iz različitih društvenih zajednica, kao i osiguranje visokih standarda u školstvu.

Na kraju, **iako su partnerstva uznapredovala, još uvijek postoji disproporcija kada je u pitanju sudjelovanje Roma** u procesu planiranja i odlučivanja. Ovo i dalje ostaje pitanje od suštinskog značaja za napredak.

Osiguravanje kvalitetnog i integriranog ranog obrazovanja

Danas postoje mnogobrojni dokazi o značaju prve tri godine života u razvoju djeteta. Investiranje u usluge vezane za djecu u najranijoj životnoj dobi, donosi odlične rezultate u kasnijim fazama života, pa ipak, takve usluge tek treba omogućiti romskoj djeci. Usluge treba kontinuirano osiguravati, od rođenja, pa kroz čitavo razdoblje formalnog obrazovanja.

Rano uključivanje u sustav obrazovanja djece iz skupina s visokim rizikom od nepovoljnih utjecaja, i prije nego što otpočne obvezno školovanje, mora se aktivno provoditi kroz jednostavno usvajanje jezika, usvajanje vještina i specifičnih znanja, poticanje samopoštovanja i socijalizacije u kulturu nacionalne manjine, za čije se predstavnike provodi formalno obrazovanje.

Zaustavljanje segregacije i promicanje uključenosti

Segregacija Roma poprima različite oblike i njen se obujam razlikuje, u ovisnosti o općini, regiji i državi, ali se njoj mora stati na put kroz djelovanje vlasti. Segregacija se manifestira na različite načine; može rezultirati raspoređivanjem djece u specijalne škole, ili odjeljenja s prilagođenim nastavnim planom i programom i zahtjevima, kroz politiku upisa, koja izravno ili neizravno vodi stvaranju nepromjenjive obrazovne sredine; kroz onemogućenost škola da spriječe ili prevaziđu predrasude roditelja, koji nisu romske nacionalnosti (a ponekad i usuglašavanje samog osoblja

škole s takvim predrasudama); prostorna segregacija romskih naselja i nedostatak prijevoza do drugih škola koji uz nju ide, doprinose segregaciji u sferi obrazovanja. Svi segregacijski modeli višestruko su ukorijenjeni u postojeću praksu, ispunjavanje obrasca o psihičkom stanju i financijske operacije. Kao primjer treba navesti često neslužbeno poticanje roditelja romske nacionalnosti da svoju djecu upišu u specijalne škole.

Javlja se, također, i financijski problemi prilikom pokušaja da se postigne veća heterogenost na razini školstva, jer osiguravanje kvalitetnog obrazovanja za siromašnu romsku populaciju nosi i dodatne troškove. Što se tiče specijalnih obrazovnih ustanova, često se dešava da su one i previše razvijene, da u njima radi veći broj specijalno obučenog osoblja, nastavnog kadra, nego što je to potrebno, da se nudi financijski poticaj za škole, osoblje i obitelji koje upisuju djecu u ovakve ustanove, ali da je sam nastavni plan i program manje zahtjevan, horizontalna i okomita prohodnost nisu osigurane, a procedure za testiranje prilikom upisa pristrane su i zlorabe se. No ipak, jedan od glavnih razloga za upis učenika u specijalne škole jeste nemogućnost zaposlenih u obrazovanju da potpomognu uključenost i omoguće stvaranje školskoga ozračja, gdje nema predrasuda i gdje se prepoznaju kulturne razlike, kao i nedostatak općeg koncepta, koji vodi stvaranju sustava obrazovanja s jednakim pristupom svima.

Najbolji način, koji vodi ka eliminaciji segregacije, vodi kroz poštovanje, osobito, sljedećih preporuka:

- Sve države, u kojima se provodi program *Desetljeće uključenosti Roma*, trebale bi razviti poseban akcioni plan za eliminaciju segregacije djece romske nacionalnosti. Plan se mora baviti neophodnim financijskim, pravnim i administrativnim koracima, mora omogućiti praćenje njegove provedbe i imati određen vremenski okvir i namjenu. Sudjelovanje Roma od suštinskog je značaja, prilikom izrade plana, praćenja njegove primjene i procjene njegova utjecaja.
- Treba odrediti pokazatelje za praćenje segregacije, a oni se mogu zasnivati na udjelu romske djece u ukupnom broju djece u školi ili razredu, na određenom području, kao i na udjelu romske djece koja idu u specijalne škole/odjeljenja i uče po prilagođenom nastavnom planu i programu, u odnosu na udio djece koja nisu romske nacionalne pripadnosti, a koja koriste isti obrazovni model. Prije početka primjene plana treba sakupiti početne podatke sukladne pokazateljima, a treba omogućiti i redovito osuvremenjivanje plana, sukladno novonastalim okolnostima.

Poticažno ozračje u školama i odjeljenjima

Ozračje u školama i učionicama oblikuje dječju predstavu o sebi i drugima, i doprinosi trenutačnim i dugoročnim obrazovnim ambicijama i rezultatima. Romska djeca rjeđe se upisuju, a mnogo češće ispisuju iz škola, ne samo zbog siromaštva, već i zbog nesposobnosti sustava obrazovanja da stvori poticažno ozračje, u kome se glas djeteta čuje, potiče njegovo sudjelovanje, a kulturne razlike visoko vrednuju.

U svim državama, u kojima se provodi program *Desetljeće uključenosti Roma*, veliki postotak djece romske nacionalnosti napušta školu veoma rano, prvenstveno zbog različitih prepreka, koje se javljaju u sustavu obrazovanja i društvu. Postoje brojni dokazi da romska djeca, čak i kada se upišu u redovite škole, ipak ne dobijaju istu kvalitetu obrazovanja, kao ostala djeca, zato što dobijaju manje povratnih informacija, njihovi domaći zadaci rjeđe se pregledaju, sjede u zadnjem dijelu učionice, itd. Nastavno osoblje obično slabije vrednuje njihove sposobnosti i motivaciju, što, dalje, uvjetuje ponašanje nastavnika i slabe rezultate, koji potvrđuju očekivanja nastavnika. Umjesto da ponude dodatnu pomoć u savladavanju gradiva, škole zahtijevaju potporu roditelja, koju roditelji romske djece rijetko mogu pružiti. Roditelji romske djece često su nedostatan zastupljeni u školskim odborima i vijećima roditelja, tako da se njihov glas rijetko čuje.

Primjeri uspješnog uklanjanja jedne, čak i više prepreka, i stvaranja poticajnog i prijateljskog ozračja za dijete, dokazuju kako su promjene ove vrste moguće. Ipak, sustavi obrazovanja moraju uložiti mnogo više napora, nego što je to do sada bio slučaj, kako bi se pobrinuli da romska djeca dobiju odgovarajuću potporu u učenju i razvoju.

Javno financiranje sveobuhvatnog obrazovanja

Program *Desetljeće uključenosti Roma* zagovara povećana dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome. Ostvarenje ovog cilja zahtijeva intervencije, kako u potražnji (roditelji i učenici zahtijevaju kvalitetnije obrazovanje), tako i u ponudi (država/općine nude školstvo visoke kvalitete za svu, pa tako i romsku djecu). Javno financiranje, i način na koji se ova sredstva raspodjeljuju, jesu najznačajnije oruđe koje vlasti koriste u postizanju boljih obrazovnih rezultata kod romske djece, glede njihovih većih postignuća i boljeg učenja. Ukoliko raspodjela sredstava nije odgovarajuće

izvršena, javno financiranje ne samo da ne doprinosi otklanjanju obrazovnih prepreka, već može i odmoći, ukoliko postoje određeni financijski poticaji za segregaciju romske djece i obrazovanja slabije kvalitete za njih. Pored toga, postoje i skriveni troškovi obrazovanja, koje snose pojedinci, kao što su, primjerice, privatni nastavni sati, koji nisu dostupni siromašnim obiteljima, što podrazumijeva da obrazovanje i nije besplatno za sve.

Reforma obrazovanja u središnjoj i jugoistočnoj Europi trebala bi osigurati da sustav financiranja potakne postizanje boljih rezultata za sve, s pomakom u pravcu financiranja po učeniku, upravljanjem, koje se obavlja u samoj školi, i sredstvima, koja se dodjeljuju školama, kao i ka širenju visokokvalitetnih sustava integriranog obrazovanja. Javni servisi za djecu moraju počinjati od servisa, koji se tiču ranog djetinjstva. Pomak ka decentralizaciji mogao bi omogućiti bavljenje pogubnim učincima društvenih nejednakosti na obrazovanje, uključujući ovdje i Rome, ili bi, ukoliko nije pozorno osmišljen, mogao favorizirati institucionalnu segregaciju.

Pomoć djeci marginaliziranoga društvenog položaja, da postignu bolje rezultate u školovanju, zahtijeva i dodatna financijska sredstva za škole. Ipak, ukoliko su dobro raspodijeljene, ove dodatne investicije trebale bi se jako dobro isplatiti u budućnosti – na kraju, rezultirajući pučanstvom više obrazovne razine i veće produktivnosti. Raspodjela sredstava po učeniku, otvara mogućnost da se nadomjesti početne obrazovne nepovoljnosti, tako što će se ova sredstva koristiti za pokrivanje onih dodatnih troškova, koji se odnose na kvalitetno obrazovanje. Iskustva iz ekonomski razvijenih država, glede financiranja obrazovanja, mogu ukazati na pravac, kojim bi države središnje i jugoistočne Europe trebale krenuti u sklopu daljnjih reformi.

MEĐUNARODNI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA O PRAVU NACIONALNIH MANJINA NA OBRAZOVANJE

Bosna i Hercegovina je, kao članica Ujedinjenih naroda od svibnja 1992. godine, a od travnja 2002. godine i kao članica Vijeća Europe, pristupila i/ili potvrdila brojne međunarodne dokumente,¹ koji su od važnosti za zakonodavno uređenje države. To je i na međunarodnom planu stvorilo obvezu da BiH svoje zakonodavstvo uskladi sa svim prihvaćenim međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava - u svim oblastima, te tako i u oblasti ostvarivanja prava nacionalnih manjina na obrazovanje. Zbog toga je veoma važno, u ovom dijelu, da se razmotri koliko je pravno uređenje pitanja prava na obrazovanje u Bosni i Hercegovini, zasnovano na međunarodnim standardima, zbog čega je potrebno da se ovoj problematici posveti dužna pozornost.

Sama činjenica da ljudska prava podrazumijevaju odnos pojedinca i države, a da je pravo na obrazovanje isključivo pravo pojedinca, čije uživanje država mora osigurati, ali i zaštititi, dodatna je obveza svih državnih struktura, koje moraju imati spoznaju o međunarodno priznatim ljudskim pravima, kako bi mogle osigurati njihovu primjenu i, po potrebi, zaštitu. Propusti u omogućavanju uživanja ljudskih prava i njihove zaštite bilo kojem građaninu, mogu dovesti do međunarodne odgovornosti države.

Najviši stupanj razumijevanja ljudskih prava moguće je postići putem izučavanja prava utvrđenih u međunarodnim ugovorima, jer je oko ovih dokumenata postignuta suglasnost većine država, zbog čega se ti ugovori smatraju i međunarodnim standardima ljudskih prava. Svakako da su, s ovog aspekta, značajni standardi Ujedinjenih naroda, jer je većina država njihova članica. Tako su sve države potpisnice Opće deklaracije o temeljnim ljudskim pravima i slobodama, dok je 80% država potvrdilo, tj. ratificiralo, četiri ili više UN-ovih ugovora. Ova činjenica predstavlja izraz stupnja univerzalnosti ljudskih prava i njihova općenitog priznanja.

Aspekt povijesnoga razvoja ljudskih prava ukazuje na to da je prvo postojala potreba za razvojem i zaštitom određenih prava, a u kasnijem stadiju nametnula se potreba razvoja prava određenih skupina, čija su prava više ugrožena. Tako su ljudska prava prve skupine prava, poznata i kao građanska i politička prava. Primjeri tih prava su: pravo na život; zabrana mučenja i lošeg postupanja; pravo na slobodu; pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi; pravo na slobodu mirnoga okupljanja. Ta se prava smatraju temeljnim pravima.

Prava, koja su se razvila šezdesetih godina prošloga stoljeća, smatraju se drugom skupinom prava, koja su poznata još kao ekonomska, socijalna i kulturna prava. Ona podrazumijevaju pravo na socijalnu sigurnost, pravo na zaposlenje, pravo na obrazovanje i pravo na sudjelovanje u životu zajednice.

Osnovna razlika između prve i druge skupine prava upravo je u odnosu države prema tim pravima. Tako se država, kod prve skupine prava, treba suzdržati od svih radnji, koje bi mogle imati za posljedicu kršenje nekog od prava iz prve skupine. Nasuprot tome, ponašanje države prema pravima druge skupine više je aktivno, odnosno, zahtijeva pozitivnu akciju države, usmjerenu na poduzimanje mjera, koje bi trebale rezultirati ostvarivanjem prava iz druge skupine.

Pored ove dvije skupine prava, u međunarodnoj sferi ljudskih prava razvila se i skupina standarda, kojima se štite prava određenih kategorija pučanstva, kao što su: djeca, žene, manjine, i sl.

Bosna i Hercegovina je, kao što je i navedeno, potvrdila sve međunarodne standarde ljudskih prava, čime se, na međunarodnom planu, obvezala da će ih se pridržavati i o tome redovito izvješćivati odgovarajuće međunarodne mehanizme zaštite, dakle, istodobno svoje zakonodavstvo usuglasiti s propisanim standardima. Tako je Bosna i Hercegovina, nakon dobijanja statusa neovisne države, u travnju 1992. godine, a kao država sljednica SFRJ, automatski postala potpisnica ugovora o ljudskim pravima koje je potvrdila SFRJ.²

Međunarodni standardi, koje je BiH, u značajnom dijelu, prihvatila, definiraju i pitanje prava nacionalnih manjina na obrazovanje, kao i obvezu da primjenjuju određene obrazovne standarde i norme.

¹ Nekim međunarodnim standardima BiH je pristupila odmah, nakon priznanja samostalnosti, a neke je potpisala i potvrdila naknadno.

² BiH je potvrdila glavne međunarodne ugovore ljudskih prava: Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima i njegova dva dopunska protokola, Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina, Konvenciju o eliminaciji rasne diskriminacije, Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, s njenim dopunskim protokolom, Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, Konvenciju o pravima djeteta, s dva dopunska protokola i Konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji. Ovi međunarodni dokumenti u potpunosti su integrirani u zakonodavstvo BiH i sadržani su u Aneksu I. Ustava BiH.

Opća deklaracija o ljudskim pravima

Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine predstavljala je novinu, pošto je bila prvi međunarodni instrument, kojim je obrazovanje proglašeno ljudskim pravom.

Članak 26. Deklaracije govori o osnovnom obrazovanju kao obveznom obrazovanju. Člankom se države potiču da tehničko i strukovno obrazovanje učine općedostupnim, a visokoškolsko obrazovanje dostupnim na temelju uspjeha. Člankom se jasno utvrđuje da bi cilj obrazovanja morao biti potpuni razvoj ljudske ličnosti i jačanje i poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. U članku 26. dalje se navodi, da obrazovanje mora promicati razumijevanje, toleranciju, i prijateljstvo među narodima, rasnim i vjerskim skupinama i doprinosti održavanju mira. Člankom se, također, jasno navodi da roditelji imaju prvenstveno pravo da odaberu vrstu obrazovanja, koju će imati njihova djeca.

Članak 26. postavlja okvire otvorenosti i sveobuhvatnosti naknadnim međunarodnim instrumentima, koji su se kasnije pojavili, i koji su potvrdili i dalje razradili pravo na obrazovanje, i u općim kategorijama, i osobito s obzirom na obrazovanje manjina.

Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda

Članak 2. Ustava BiH navodi: "Prava i slobode, predviđene Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenim protokolima, izravno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima." Članak 2. Protokola br. 1 Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda glasi: "Nijedna osoba neće biti lišena prava na obrazovanje. U obavljanju bilo koje funkcije, koju preuzme radi obrazovanja i nastave, država će poštovati pravo roditelja da osiguraju obrazovanje i nastavu, sukladno njihovim vlastitim religijskim i filozofskim ubjeđenjima."

Prema Europskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i sukladno sudskoj praksi, pravo na obrazovanje prošireno je na sve oblike obrazovanja, koje pruža država. Pravo na obrazovanje obuhvata:

- Pravo pristupa obrazovnim institucijama u svakom trenutku;
- Pravo na učinkovito obrazovanje;
- Pravo na službeno priznavanje studija, koji je student uspješno završio.

Dva se posljednja prava uzimaju u značenju da pojedinac treba imati mogućnost da izvuče korist od stečenog obrazovanja, a da student mora dobiti priznanje za svaki stečeni stupanj obrazovanja. To podrazumijeva pravo na stjecanje, u ovoj ili onoj formi, službenog priznanja o završenom studiju.

Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, također, štiti religijska i filozofska ubjeđenja roditelja. Sudska praksa proširila je ovu odredbu, naglašavajući da ima za cilj zaštitu mogućnosti pluralizma u obrazovanju, koje je suštinsko za očuvanje demokratskog društva, onako kako je ono zamišljeno ovom Konvencijom, te utvrđuje da se država mora pobrinuti da se informacije ili znanje, uključeno u nastavni plan i program, prenose na objektivan, kritički i pluralistički način. Državi je zabranjeno da teži cilju indoktrinacije (od države ili nastavnika), što može biti smatrano nepoštovanjem, religijskih i filozofskih ubjeđenja roditelja.

Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

BiH je formalno potvrdila Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 6. ožujka 1992. godine. Sukladno ovom Sporazumu, obrazovni sustav u BiH treba uključiti sljedeće:

Raspoloživost	Obrazovanje mora postojati, mora biti u dostatnom obujmu i mora biti u odgovarajućem kontekstu;
Dostupnost	Obrazovanje mora biti nediskriminatorno i fizički dostupno svima;
Prihvatljivost	Forma i sadržaj obrazovanja, uključujući nastavne planove i programe i nastavne metode, mora biti relevantno i mora, radi kulturološkoga ozračja, odgovarati i učenicima i roditeljima;
Prilagodljivost	Obrazovni sustav mora biti u mogućnosti prilagoditi se potrebama društva koje se mijenja, i odgovoriti potrebama studenata ili učenika, u njihovim raznovrsnim socijalnim i kulturnim sredinama.

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava (CESCR), uspostavljen prema Rezoluciji Vijeća za ekonomska i socijalna pitanja 1985/17, od 28. svibnja 1985. godine, tijelo je sastavljeno od neovisnih stručnjaka, koje prati kako strane potpisnice primjenjuju Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije

BiH je prihvatila Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, 16. lipnja 1993. godine, i na taj način se obvezala da:

- neće počinuti nikakvo djelo rasne diskriminacije ili vršiti rasnu diskriminaciju protiv osoba, skupine osoba ili ustanova, i da će osigurati da se sve javne vlasti i institucije pridržavaju ove obveze;
- neće poticati, braniti ili podržavati rasnu diskriminaciju, koju provodi bilo koja osoba ili organizacija;
- će ponovno razmatrati nacionalne i lokalne vladine politike, da će dopuniti i izmijeniti ili poništiti zakone i propise, koji stvaraju ili održavaju rasnu diskriminaciju;
- će zabraniti i zaustaviti rasnu diskriminaciju, koju provode osobe, skupine ili organizacije;
- će pomagati tzv. multirasne integracionističke organizacije ili pokrete i druga sredstva, koja imaju za cilj ukidanje prepreka između rasa, kao i da će se boriti protiv svega što teži da ojača rasne podjele.

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije (CERD) prvo je tijelo koje su uspostavili Ujedinjeni narodi, s ciljem da prati i kontrolira aktivnosti koje poduzimaju države, kako bi ispunile obveze iz određenog sporazuma o ljudskim pravima. Ovo se tijelo sastoji od neovisnih stručnjaka, koji prate kako države članice primjenjuju Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

Konvencija o pravima djeteta

Konvenciju o pravima djeteta BiH je potvrdila, tj. ratificirala 1993. godine i još potvrdila Aneksom 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir. Članak 28. Konvencije bavi se pravom na obrazovanje (prava na osnovno, srednje, opće, strukovno i visoko obrazovanje), a članak 29.(1) bavi se pravima u obrazovanju. Općim komentarom o njegovoj provedbi dalje se objašnjava da dječje pravo nije samo pitanje pristupa, već i sadržaja i utvrđuje da se člankom 29.(1) podvlači pojedinačno i subjektivno pravo na specifičnu kvalitetu obrazovanja. Zbog toga, nastavni plan i program mora biti neposredno relevantan za djetetov socijalni, kulturni, ekološki i ekonomski bitak.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina jedan je od najznačajnijih međunarodnih pravnih instrumenata za zaštitu i promicanje pravnog položaja nacionalnih manjina. Članak 2. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina izričito navodi da se države članice obvezuju da će promicati jednake mogućnosti pristupa obrazovanju na svim stupnjevima za pripadnike nacionalnih manjina.

Članak 14. navodi da se države članice obvezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči svoj materinski jezik.

Deklaracija UN-a o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama

Delaracija UN-a o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama, također, u svom članku 4. tretira pravo na obrazovanje pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičkih manjina.

Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima

Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima pravni je okvir reference za zaštitu i promociju jezika, koje koriste pripadnici nacionalnih manjina i jedna od ključnih konvencija Vijeća Europe. Bosna i Hercegovina potpisala je ovu Konvenciju, a očekuje se da će je vrlo brzo i potvrditi, tj. ratificirati. Europska povelja na najbolji način promovira jezik i druge manjinske jezike, između ostalog i u oblasti obrazovanja, medija i kulture.

8. Europske povelje izričito se odnosi se na oblast obrazovanja, gdje stoji:

"Glede obrazovanja, na onom teritoriju na kojem su ovi jezici u uporabi, sukladno statusu svakog od ovih jezika, i bez ikakvih ometanja učenja službenog jezika,

a.)

- omogućiti predškolsko obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
- omogućiti značajan dio predškolskog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
- primijene jednu od ovih mjera, barem na one polaznike, čije obitelji tako nešto zahtijevaju, a čiji se broj smatra dostatnim; ili
- ako javne vlasti nemaju izravnih ovlasti u oblasti predškolskog obrazovanja da stimuliraju ili potaknu primjenu mjera koje su navedene;

- b.)**
- omogućće osnovno obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - osiguraju značajan dio osnovnog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - omogućće, u okviru osnovnog obrazovanja, da učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika postane integralni dio nastavnog plana; ili
 - primijene jednu od ove tri mjere, makar na one polaznike čije obitelji tako nešto zahtijevaju, a čiji se broj smatra dostatnim;
- c.)**
- omogućće srednje obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - osiguraju značajan dio srednjeg obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - osiguraju, u okviru srednjeg obrazovanja, uvjete za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika da postane sastavni dio nastavnog plana i programa; ili
 - primijene jednu od ovih mjera, makar na one polaznike koji tako žele, ili ako je to primjenljivo, čije obitelji tako žele i čiji se broj smatra dostatnim;
- d.)**
- omogućće tehničko ili specijalističko obrazovanje na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - osiguraju značajan dio tehničkog obrazovanja na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - u okviru tehničkog ili specijalističkog obrazovanja stvore uvjete za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika u okviru nastavnog plana; ili
 - primijene jednu od ovih mjera, makar prema onim polaznicima koji tako žele ili, ako je to primjenljivo, čije obitelji tako žele, i u broju koji se smatra dostatnim;
- e.)**
- omogućće sveučilišno ili drugo više obrazovanje na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - da omogućće uvjete za studiranje ovih jezika, kao predmeta na sveučilištima ili višim školama; ili
 - ukoliko se prema ulozi države, koju ona ima u odnosu na visokoobrazovne institucije, ne mogu primijeniti spomenuti podstavovi, da potaknu ili dopuste mogućnost sveučilišnog ili drugog višeg obrazovanja na regionalnim ili manjinskim jezicima, ili da stvore uvjete za proučavanje ovih jezika na sveučilištima ili višim školama;
- f.)**
- predvide obrazovanje odraslih putem stalnih tečajeva, koji bi bili održavani, uglavnom ili u potpunosti, na regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - ponude ove jezike kao predmete u okviru obrazovanja za odrasle; ili
 - ako vlasti nemaju izravne ovlasti u oblasti obrazovanja odraslih da stimuliraju ili potaknu proučavanje tih jezika, kao predmeta u okviru obrazovanja odraslih;
- g.)**
- načine aranžmane koji bi omogućili učenje povijesti i kulture, koja se tiče regionalnih ili manjinskih jezika;
- h.)**
- osiguraju osnovno i, kasnije, osposobljavanje nastavnika, potrebno kako bi primijenili odredbe sadržane u točkama od a.) do g.) ovoga stavka, a koje su prihvatile;
- i.)**
- uspostave nadzorno tijelo ili tijela, koja bi bila odgovorna za nadgledanje mjera, koje su preuzete i napretka, koji je ostvaren u proučavanju regionalnih ili manjinskih jezika, kao i za pisanje periodičnih izvješća vlastitih nalaza, koji bi bili objavljivani.

Što se tiče obrazovanja na teritorijima izvan oblasti u kojima su regionalni ili manjinski jezici tradicionalno u uporabi, strane preuzimaju obvezu, ako broj onih koji govore te jezike tako nešto opravdava, da odobre, potaknu ili omogućće učenje na regionalnim ili manjinskim jezicima na svakom od odgovarajućih stupnjeva obrazovanja.

Svi ovi dokumenti u različitoj mjeri proglašavaju pravo manjina da očuvaju svoj kolektivni identitet, posredstvom svoga materinskog jezika. To se pravo, prije svega, ostvaruje obrazovanjem. Isti instrumenti, međutim, podvlače da pravo održavanja kolektivnog identiteta, pomoću jezika manjina, mora biti uravnoteženo s odgovornošću integriranja i sudjelovanja u široj državnoj zajednici. To sudjelovanje zahtijeva stjecanje znanja i o zajednici i o jeziku ili jezicima države. Promicanje tolerancije i pluralizma još je jedan važan sastavni dio ove dinamike.

Postprijemne obveze prema Vijeću Europe

Nakon pristupanja Vijeću Europe, 24. travnja 2002. godine, BiH je preuzela nekoliko obveza u oblasti obrazovanja. Ove, postprijemne, obveze nalažu da BiH mora usvojiti, sukladno standardima Vijeća Europe, Zakon o obrazovanju, kako na razini države, tako i na entitetskoj razini. BiH se, također, obvezala da održi i nastavi reformu u oblasti obrazovanja i da eliminira sve aspekte segregacije i diskriminacije, zasnovane na nacionalnom podrijetlu.

Bolonjski proces

BiH je postala potpisnica *Bolonjskog procesa* u rujnu 2003. godine. *Bolonjski proces* propisuje posebne kriterije i uvjete, koji imaju za cilj reformiranje sektora visokog obrazovanja na temelju istih standarda i normi prihvaćenih širom Europe. Ovaj proces, mada nije pravno obavezujući, politička je obveza, koju su preuzeli ministri obrazovanja 40 država, kako bi uspostavili europski prostor visokog obrazovanja do 2010. godine, te time značajno povećali pokretnost studenata i akademskog osoblja. Bolonjski proces određuje deset pravaca djelovanja, kako bi se reformiralo visoko obrazovanje širom Europe. Ovo uključuje uspostavu tri stupnja strukture diploma: dodiplomske, poslijediplomske i doktorske, uvođenje europskog sustava prijenosa bodova i uspostavu sustava osiguranja kvalitete na institucionalnoj, državnoj i europskoj razini.

Lisabonska konvencija o priznavanju diploma

BiH je potvrdila Lisabonsku konvenciju o priznavanju diploma u siječnju 2004. godine.

Njen je cilj stvaranje mehanizama, definiranje procedura i kriterija za pravedno, nediskriminatorno i transparentno priznavanje kvalifikacija visokog obrazovanja, tj. priznavanja diploma, u Europi.

Obveze koje je preuzela država, između ostalih, su:

- uspostaviti nacionalni informacijski centar, kako bi se osiguralo da procedure i kriteriji, primijenjeni u ocjeni i priznavanju kvalifikacija, tj. diploma, budu transparentni, koherentni i pouzdani.
- osigurati uvjete da postoji pravo pristupa odgovarajućem tijelu za ocjenjivanje kvalifikacija, tj. diploma, u realnim rokovima i dostupno po razumnoj cijeni, priznavanje kvalifikacija, tj. diploma, može biti odbijeno, samo ako postoje značajne razlike između strane kvalifikacije, tj. diplome, i odgovarajuće kvalifikacije, tj. diplome države domaćina na toj razini.

Obveze koje se tiču procesa pristupanja Europskoj Uniji

Načela, prioriteti i uvjeti sadržani u europskom partnerstvu s BiH

- Ispuniti sve preostale postprijemne obveze prema Vijeću Europe, osobito u oblasti obrazovanja i izbora;
- Osigurati da usvajanje Zakona o visokom obrazovanju na državnom razini „poploča” put za primjenu glavnih elemenata *Bolonjskoga procesa* i Lisabonske konvencije o priznavanju diploma;
- Osigurati potpunu usuglašenost domaćeg zakonodavstva s Europskom konvencijom o ljudskim pravima;
- Pojačati napore ka poboljšanju sustava obrazovanja, uključujući osnovno obrazovanje i izraditi suvremeni sustav srednjeg strukovnog obrazovanja i obuke;
- Riješiti problem iscjepkanosti sustava obrazovanja i podudaranja ovlasti između njegovih različitih razina;
- Ojačati izradu politike rada i strateškog planiranja, kako bi se poboljšala kvaliteta obrazovanja.

SPORAZUM O STABILIZACIJI I PRIDRUŽIVANJU
između Europske Unije, njenih država članica i BiH

Strane će surađivati radi podizanja razine općega obrazovanja i srednjega strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini i politike mladeži i rada s mladim ljudima, uključujući i neformalno obrazovanje. Prioritet sustava visokoga obrazovanja bit će postizanje ciljeva *Bolonjske deklaracije* unutar *Bolonjskog procesa*.

Strane će, također, surađivati zbog osiguranja da pristup svim razinama obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini bude oslobođen svakog oblika diskriminacije na temelju spola, rase, nacionalnog podrijetla ili religijske pripadnosti. Prioritet za BiH treba biti ispunjavanje obveza preuzetih u okviru relevantnih međunarodnih konvencija, koje se bave ovim pitanjima.

Odgovarajući programi i instrumenti društvene zajednice doprinijet će promicanju obrazovnih struktura i struktura za obuku, kao i aktivnosti u svezi s njima u Bosni i Hercegovini.

Suradnja će uzeti u obzir prioriteta područja, koja se odnose na naslijeđe društvene zajednice na ovom polju.

ZAKON O ZAŠTITI PRAVA PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

Bosna i Hercegovina je, potvrdom, tj. ratifikacijom Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe 2002. godine, preuzela obvezu da aktivnom politikom, zakonima i drugim aktima, radi na ostvarivanju načela utvrđenih Konvencijom. Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (2003. godine) Bosna i Hercegovina je priznala status nacionalne manjine za 17 manjinskih zajednica. To su: Albanci, Crnogorci, Česi, Talijani, Židovi, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumunji, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci i Ukrajinci.

Zakonom je propisano da pripadnici manjina, pored prava koja uživaju, kao i svi ostali građani, državljani Bosne i Hercegovine, uživaju dodatnu zaštitu i prava utvrđena Okvirnom konvencijom i ovim Zakonom, a osobito u oblasti povijesti, kulture, običaja, tradicije, jezika, pisma, obrazovanja, vjerskih sloboda, itd.

Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srpskoj donesen je 2005. godine („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 2/05).

Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Dokument pod nazivom *Reforma obrazovanja*, kojim je jasno definirano da je reforma obrazovanja nužna, kako bi se Bosni i Hercegovini osigurala bolja budućnost, usvojen je 2002. godine u Bruxellesu. Ovim dokumentom, koji je ujedno i poruka građanima Bosne i Hercegovine, određeni su i ciljevi koji se reformom obrazovanja moraju postići:

„Prioritetni cilj je depolitizirati obrazovanje, uz stvaranje uvjeta, koji će osigurati jednaku mogućnost visokokvalitetnog i modernog obrazovanja širom Bosne i Hercegovine. Naš je cilj prekinuti segregaciju i diskriminaciju u obrazovanju, te potaknuti obitelji povratnika s djecom školskog uzrasta, da se nastave vraćati u svoje domove.“

Također, definirano je da je cilj izvršiti desegregaciju obrazovanja, poštujući bogate kulturološke raznolikosti, koje su obilježje naše države, izgraditi sustav s jakom pravnom osnovom, u kojem će potrebe i interesi svih učenika i djece biti na prvom mjestu, smanjiti višak, dupliranje i neučinkovitost, koji postoje u sustavu obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uključiti načelo sveobuhvatnog obrazovanja za učenike s posebnim potrebama u sve aspekte zakonodavnih i pedagoških reformi, na demokratski i transparentan način, udružiti sve nositelje aktivnosti u oblasti obrazovanja u ove reforme, uključujući studente, roditelje i nastavnike, energično otkloniti sve birokratske i organizacijske prepreke reformi našeg sustava obrazovanja, te promicati i podržati inovacije u učionicama na svim razinama i promovirati provedbu odredaba i kriterija *Bolonjske deklaracije* i Lisabonske konvencije u oblasti visokog obrazovanja.

Reformu obrazovanja potrebno je izvršiti, kako bi se našim građanima kvalitetnim obrazovanjem osigurala bolja budućnost.

Kvalitetno obrazovanje potrebno je za pojedinca, jer jača samopouzdanje i razvoj ličnosti, kao i sposobnost, znanje, vrijednost i stavove, koji su neophodni za mladu osobu na putu da postane dobar i uspješan građanin, ali i za zajednicu, jer ono stvara savjesno i aktivno građanstvo, jača potencijal za napredak zajednice, koja je i pravedna i moralna. Kvalitetno obrazovanje nužno je i za državu u nastojanju da postane moderna europska država, kao neophodan element za njen napredak i integraciju u društvo zasnovano na znanju, što Europska Unija danas jeste.

Kako bi se postigli navedeni ciljevi, ovim dokumentom data je obveza građanima Bosne i Hercegovine da će se osigurati transparentno, konkretno, racionalno i finansijski održivo financiranje javnih resursa i provedba zakonodavstva u oblasti obrazovanja na svim razinama, koje se zasniva na europskim standardima i normama, a što je utemeljeno međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima, i to na sljedeći način:

- Primijenit će se Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kako je propisano obavezama, koje smo prihvatili po pristupanju Vijeću Europe i implementirati ljudska prava i obrazovna načela, utvrđena ovim pristupanjem, te usvajati zakoni u entitetima i kantonima, koji su sukladni ovom Zakonu,
- Primjenjivat će se suvremeni zakonodavstvo i za visoko i za strukovno obrazovanje i obuku,

koje je sukladno najvišim europskim standardima jednakosti i upravljanja, te koje ide ukorak s prioritetnim potrebama države,

- Primjenjivat će se suvremeno zakonodavstvo za predškolsko obrazovanje i uzeti u obzir potreba promicanja i osuvremenjivanja zakonodavstva vezano za obrazovanje odraslih, kao i odgovarajuće zakonodavstvo i instrumenti za potporu cjeloživotnom učenju i usavršavanju.

U oblasti obrazovanja, Obveza 1, dokumenta *Reforma obrazovanja*, koji je ujedno, za poboljšanje statusa Roma u obrazovanju, i najvažniji, glasi:

„Radit ćemo kako bismo osigurali da sva djeca imaju mogućnost kvalitetnog obrazovanja u integriranim multikulturalnim školama na svim razinama, oslobođeni političkih, vjerskih, kulturnih i drugih predrasuda i diskriminacije, gdje se poštuju prava sve djece.“

Ovo ćemo postići na sljedeći način, (a za poboljšanje statusa Roma u obrazovanju je bitno):

- Osigurat ćemo da djeca povratnici imaju neometan pristup obrazovanju u integriranim multikulturalnim školama u njihovim područjima povratka, gdje će biti oslobođeni političkih, vjerskih i kulturoloških predrasuda i diskriminacije;
- Osigurat ćemo da sva djeca, pripadnici nacionalnih manjina, (osobito djeca Romi) budu na odgovarajući način uključena u sustav obrazovanja na prostoru cijele BiH;
- Osigurati da nacionalne manjine, a osobito Romi, budu u mogućnosti definirati vlastite potrebe, i pružiti im našu potporu u procjeni onog što je neophodno za uspješno obrazovanje (ožujak 2003. godine);
- Izraditi dugoročna, stalna rješenja za obrazovanje djece, pripadnika svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina (kolovoz 2003. godine);
- Izraditi fleksibilan plan provedbe za uključivanje sve djece koja pripadaju nacionalnim manjinama (a osobito djece Roma), u sustav obrazovanja koji se bavi problemima mogućnosti obrazovanja, financiranja za udžbenike i/ili prijevoza, za područje cijele Bosne i Hercegovine (kolovoz 2003. godine);
- Osigurat ćemo da svoj djeci bude omogućeno da završe osnovno obrazovanje;
- Prikupiti podatke o upisu u osnovne škole i postotku završavanja škola, kako bi se utvrdili razlozi zašto se djeca, uzrasta za osnovne škole, ne uključuju i/ili ne završavaju osnovnu školu u Bosni i Hercegovini (kolovoz 2003. godine);
- Izraditi fleksibilan plan provedbe, kako bi se osiguralo da sva djeca završe osnovnu školu i kako bi se ispravili propusti glede obrazovanja mladeži, kao što su: lokacije škola i prijevoz, financiranje, potrebe zajednice i alternativno obrazovanje (primjerice, neformalno obrazovanje), (prosinac 2003. godine).

OKVIRNI ZAKON O OSNOVNOM I SREDNJEM OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI („Službeni glasnik BiH”, broj: 18/03)

Sustav obrazovanja Bosne i Hercegovine zahtijevao je reformu na svim razinama, u cilju poboljšanja kvalitete odgoja i obrazovanja uopće, kako bi naša djeca, počevši od predškolskog, osnovnog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, bila osposobljena za zajednički život i rad, u svijetu koji se neprestano mijenja.

Nastavni planovi i programi bili su pretrpani, modeli podučavanja zastarjeli, a učenje često utemeljeno na mehaničkom prijenosu velikog broja činjenica. Sve ovo je žurno zahtijevalo korjenitu promjenu, zasnovanu na kritičkom promišljanju, kreativnosti, sposobnosti rješavanja problema, te ovladavanju upravljanjem novim tehnologijama. Dokumenti, koji su doneseni u proteklom razdoblju, trebaju osigurati kvalitetno integrirano obrazovanje, s jednakim uvjetima za svu djecu.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini utvrđuje i konkretizira tijekom procesa promjena u osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju, a kantonalni zakoni, koji su u tijeku 2004. godine s njim usuglašeni, daju pravnu osnovu za promjenu u osnovnom odgoju i obrazovanju i provedbu tih promjena, kroz zajedničke aktivnosti svih kantona, koje koordinira Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti. Urađena je i nova koncepcija devetogodišnjeg obrazovanja, koje predstavlja prekretnicu i temeljitu promjenu nastavnog plana i programa, metoda rada, poimanja uloge učenika i nastavnika u nastavnom procesu, a čija je srž u promjeni obrazovnoga obrasca, da težište nije na onome što učitelj treba predavati, već na onome što učenik treba znati.

Ovim Okvirnim zakonom uređena su: načela osnovnog i srednjeg obrazovanja i odgoja, obrazovanja odraslih i osnivanja i funkcioniranja institucija za pružanje usluga u obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kao i dopunska nastava za djecu državljana Bosne i Hercegovine u inozemstvu.

Zakonom se regulira sljedeće:

- I. Opće odredbe**
 - 1. Svrha obrazovanja
 - 2. Opći ciljevi obrazovanja, priroda i osnovna polazišta obrazovanja i odgoja
- II. Načela u obrazovanju**
 - 1. Pravo djeteta na obrazovanje
 - 2. Značaj dječjih prava
 - 3. Promicanje poštovanja ljudskih prava
 - 4. Sloboda kretanja
- III. Razina obrazovanja**
- IV. Prava i obveze roditelja**
- V. Javne i privatne škole**
- VI. Uloga i obveze škole**
- VII. Autonomija škole**
- VIII. Standardi u obrazovanju**
- IX. Tijela za uspostavu standarda u obrazovanju**
- X. Upravljanje u školama**
 - 1. Organi upravljanja u školi/školski odbori
 - 2. Ravnatelj škole
 - 3. Vijeće roditelja
 - 4. Vijeće učenika
 - 5. Stručni organi škole
- XI. Praćenje i nadzor nad provedbom ovoga Zakona**
- XII. Zaštita prava**
- XIII. Prijelazne i završne odredbe**

Organi vlasti nadležni za organiziranje sustava obrazovanja u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i kantonima, sukladno Ustavu (u daljnjem tekstu: nadležne obrazovne vlasti), ustanove koje se prema važećim zakonima u Bosni i Hercegovini registriraju za pružanje usluga u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i obrazovanja odraslih (u daljnjem tekstu: škole), i druge stručne institucije u oblasti obrazovanja, obvezni su primjenjivati i poštovati načela i norme, utvrđene ovim Zakonom i osigurati obrazovanje pod jednakim uvjetima za sve učenike.

Načela i standardi, utvrđeni ovim Zakonom i na temelju ovoga Zakona, ne smiju se snižavati.

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, naglašava se značaj ovog dokumenta nakon višegodišnje podijeljenosti obrazovanja po entitetima i kantonima.

Naglasak je stavljen na osiguranje i poticanje razvojnih učinaka ranog učenja, kao ključnog faktora za razvoj sposobnosti učenja uopće. Dijete treba biti aktivni subjekt procesa učenja kroz programe učenja usmjerene na dijete, što je uobičajena praksa mnogih europskih država.

Najvažnija obilježja programa usmjerenih na dijete, jesu aktivnost djeteta u procesu učenja, u kojem je dijete aktivni subjekt, koji kroz igru istražuje i otkriva znanje.

Okvirnim zakonom ističe se kako obrazovanje ima za cilj optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, sukladno njegovim mogućnostima i sposobnostima.

Sukladno ovom Zakonu, od strane škole promovira se načelo **jednako obrazovanje za sve**, aktivno sudjelovanje roditelja u radu škole kroz školske odbore i vijeće roditelja, s ciljem praćenja i vrednovanja rada nastavnika, kao i praćenje postignuća u obrazovanju.

Obveza školskih institucija unutar osnovnoškolskog obrazovanja, koja počinje za djecu koja su do 1. travnja, tekuće godine, napunila šest godina starosti, jeste osiguranje uvjeta za funkcioniranje devetogodišnje osnovne škole. Kada je riječ o nastavnom planu i programu, Zakon nalaže primjenu Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa, u okviru koje školske institucije imaju pravo, odnosno slobodu, izrade i primjene nastavnih sadržaja po izboru, sukladno navedenom zakonodavstvu.

Usvajanjem ovog Zakona u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, otpočela je realizacija Reforme obrazovanja i ispunjenje Obveze 1., iz gore navedenog dokumenta iz Bruxellesa, čime je osigurano da sva djeca imaju mogućnost kvalitetnoga obrazovanja u integriranim multikulturalnim školama na svim stupnjevima, oslobođeni političkih, vjerskih, kulturnih i drugih predrasuda i diskriminacije, gdje se poštuju prava sve djece.

Većina kantonalnih skupština je, u tijeku 2004. godine, ispunila svoje obveze, proistekle iz Okvirnoga zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini i donijela vlastite zakone, usklađene s navedenim. Izuzetak predstavljaju Kanton 10, Srednjobosanski kanton i Zapadnohercegovački kanton.

Visoki predstavnik je, 7. srpnja 2004. godine, donio više odluka o nametanju Zakona o osnovnom školstvu Kantona 10, Zakon o srednjem školstvu Kantona 10, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom školstvu Srednjobosanskog kantona, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu Srednjobosanskog kantona, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom školstvu Zapadnohercegovačkog kantona i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu Zapadnohercegovačkog kantona. Razlog za nametanje ovih zakona leži u činjenici da kantoni nisu pokazivali namjeru da svoje zakonodavstvo usklade s Okvirnim zakonom, odnosno da njihova postojeća rješenja nisu jamčila ista dječja i ljudska prava na obrazovanje za svu djecu na području tih kantona.

Također, zamjenik visokog predstavnika i supervizor za Brčko distrikt BiH, Henry L. Clarke, donio je nalog o nametanju *Zakona o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*.

Skupština Kantona 10 je, 30. studenoga iste godine, usvojila oba zakona u istovjetnom tekstu, kako ih je proglasio visoki predstavnik.

Odluke visokog predstavnika, koje se odnose na izmjene i dopune Zakona za Srednjobosanski kanton, objavljene su u „Službenim novinama SBK“, broj 11/04.

Odluke visokog predstavnika, koje se odnose na izmjene i dopune Zakona za Zapadnohercegovački kanton, nisu objavljene u „Narodnim novinama ZHK“.

Zakon o osnovnoj školi Republike Srpske objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 38/04, a taj Zakon je stavljen izvan snage donošenjem Zakona o osnovnom obrazovanju i odgoju („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 74/08). Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju Republike Srpske objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 74/08. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Republike Srpske objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 119/08.

U Republici Srpskoj donesen je i Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece pripadnika nacionalnih manjina („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 89/04).

U Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, nalogom supervizora nametnut je Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, koji je objavljen u „Službenom glasniku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 9/01, a izmjene i dopune istog Zakona objavljene su u „Službenom glasniku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 28/03.

AKCIONI PLAN ZA OBRAZOVNE POTREBE ROMA I PRIPADNIKA OSTALIH NACIONALNIH MANJINA U BOSNI I HERCEGOVINI (2003.)

Ovaj Akcioni plan bio je zasnovan na činjenici da se nepovoljan položaj Roma u Bosni i Hercegovini ne može prevazići, ukoliko se Romima ne jamče jednake mogućnosti u oblasti obrazovanja, i pri tome se imala na umu Obveza 1. Strategije reforme obrazovanja.

Akcioni plan za obrazovne potrebe Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH dosljedan je odredbama Okvirnoga zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 18/03.) koji utvrđuje da:

Svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti sudjelovanja u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. (članak 4. Okvirnoga zakona)

Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljnjeg obrazovanja. (članak 4. Okvirnoga zakona)

Jezik i kultura svake brojnije manjine, koja živi u Bosni i Hercegovini poštovat će se i uklapati u školu u najvećoj mjeri u kojoj je to izvodivo, sukladno Okvirnoj konvenciji o zaštiti prava nacionalnih manjina. (članak 8. Okvirnoga zakona)

Sve nabrojano sukladno je međunarodnim instrumentima, koji se izravno primjenjuju u Bosni i Hercegovini na temelju Ustava Bosne i Hercegovine, odnosno Aneksa IV. Općega okvirnog sporazuma za mir.

Također, Akcioni plan je dosljedan odredbama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 06/03.), koji utvrđuje da, neovisno o broju pripadnika nacionalne manjine, entiteti i kantoni obvezi su osigurati da pripadnici nacionalne manjine, ako to zahtijevaju, mogu prakticirati učenje svoga jezika, književnosti, povijesti i kulture na jeziku manjine kojoj pripadaju, kao dodatnu nastavu.

Akcionim planom definiran je **sveobuhvatni cilj**, čija je svrha promicati pristup sustavu redovitog obrazovanja Roma u Bosni i Hercegovini putem rješavanja brojnih prepreka s kojima se trenutačno suočavaju i to praktična, sustavna, pitanja šire prirode, istodobno učvršćujući sudjelovanje romskih zajednica i zalaganje za potpuno uključivanje njihove djece u redovito obrazovanje.

U izradbu Akcionog plana za obrazovne potrebe Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH bila su uključena i dva ministarstva Bosne i Hercegovine (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstvo civilnih poslova), s određenom ulogom u koordiniranju i monitoringu aktivnosti u njegovoj provedbi. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je Akcioni plan prihvatilo i predložilo svim ostalim razinama izvršne vlasti u BiH da, također, prihvate sve sadržaje i norme sadržane u njemu i smatra ga sastavnim dijelom *Strategije BiH za rješavanje problema Roma*, u segmentu koji se odnosi na sferu obrazovanja romske nacionalne manjine u BiH.

Međutim, nakon iskustava stečenih u razdoblju od više od šest godina primjene, došlo se do zaključka da **Akcioni plan za obrazovne potrebe Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini**, osobito u dijelu, koji se odnosi na Rome, nije u potpunosti suglasan, kako sadržinski, tako i metodološki, trenutačnim potrebama i na razini teksta, i na razini normi koje propisuje i imperativa koji se nalažu pojedinim relevantnim subjektima vladinog i nevladinog sektora u njegovoj provedbi, koji se, uz mnoge nejasnoće i prepreke, otežano odvija i daje nedostatne rezultate, kako s financijskog aspekta (nabavka udžbenika, pribora, opreme, plaćanje prijevoza, toplih obroka, i sl.), tako i s aspekta povećanog postotka novoupisanih učenika romske nacionalnosti u osnovne škole, organiziranje ljetnih škola, uključivanje pomoćnika u nastavi, romske nacionalnosti u obrazovni proces, itd.

OBRAZLOŽENJE CILJEVA I MJERA U REVIDIRANOM AKCIONOM PLANU BOSNE I HERCEGOVINE ZA OBRAZOVNE POTREBE ROMA

Ovim su dokumentom definirani ciljevi i mjere za jednake mogućnosti sudjelovanja u obrazovanju Roma, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, i pomoć djeci nepovoljnog društvenog položaja da postignu bolje rezultate u školovanju, a sukladno međunarodnim standardima ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje.

CILJ 1. Osiguranje da se djeca, pripadnici romske nacionalne manjine, uključe u sustav obveznog osnovnog obrazovanja

Realizacijom ovog cilja osigurava se romskoj nacionalnoj manjini ispunjavanje potrebnih uvjeta za nastavak daljnjeg školovanja, odnosno upisa u srednje strukovne škole.

Pozitivnom zakonskom regulativom omogućeno je pravo svoj djeci da steknu osnovno obrazovanje, koje ima za cilj optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, sukladno njegovim mogućnostima i sposobnostima.

Kako bi pripadnici romske nacionalne manjine mogli ostvariti ovo zakonsko pravo, potrebno je da prethodno budu ispunjeni određeni uvjeti. Ti uvjeti su utvrđeni kao problemi, za koje se, u cilju njihova rješavanja, kao poseban podcilj izdvaja:

1.1. Uključivanje romske djece oba spola u predškolske programe

Za realizaciju ovog cilja predlaže se šesnaest odgovarajućih mjera.

Mjera 1.

Promovirati važnost obveznog osnovnog obrazovanja u romskim zajednicama

Osnovni uvjet za uključivanje djece pripadnika romske nacionalne manjine u osnovno obrazovanje je da su romske zajednice i roditelji informirani o tome da je osnovno obrazovanje zakonska obveza, ali i ključ za prevazilaženje siromaštva.

(U suradnji s nadležnim ministarstvima u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 2.

Obuka i podizanje razine svijesti romske zajednice i romskih aktivista o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta

Romske zajednice i romski aktivisti trebaju biti upoznati s time da su rane godine kritične za kasniji razvoj djeteta, a naročito razdoblje od rođenja do treće godine života. Usluge, vezane za djecu u najranijoj životnoj dobi, donose odlične rezultate u kasnijim fazama života.

(U suradnji s nadležnim ministarstvima u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 3.

Osnivanje dnevnih centara za najmlađu djecu i pružanje usluga mladim romskim ženama i majkama, te uključivanje i upis u te centre

Dnevni centri za najmlađu djecu pružaju mogućnost ranog uključivanja djece u sustav obrazovanja. Programski bi trebalo da se djeci s visokim rizikom od nepovoljnih utjecaja pomaže da lakše usvoje jezik, vještine i specifična znanja, potiče samopoštovanje i socijalizacija u kulturu nacionalne manjine, za čije se predstavnike provodi formalno obrazovanje.

Mladim romskim i drugim siromašnim ženama i majkama, kroz savjetodavnu pomoć, treninge i slično, treba pomoći da shvate značaj odgoja i obrazovanja njihove djece i razviju svijest o značaju ljudskih prava.

(U suradnji s nadležnim ministarstvima u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Podcilj 1.1. Uključivanje romske djece oba spola u predškolske programe

Realizacijom ovog podcilja daje se veliki prioritet djeci iz siromašnih zajednica za rano pohađanje predškolskih ustanova.

Mjera 1.1.1.

Kontinuirano povećavati broj romske djece uključene u predškolski odgoj i obrazovanje

Osnovi uvjet za postizanje ove mjere je davanje visokog prioriteta djeci, od četiri do šest godina, iz siromašnih romskih zajednica za rano pohađanje predškolskih ustanova. Ova mjera uključuje i besplatne vrtiće za romsku djecu.

Mjera 1.1.2.

Informiranje roditelja romske djece o potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje

Ova mjera bit će postignuta kroz informativne skupove i tematska predavanja za roditelje u romskim zajednicama. Predškolski odgoj i obrazovanje, sukladno Okvirnom zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju, podrazumijeva, za svu djecu, učenje jezika, razvijanje radnih navika, društveno ponašanje, te sve druge aktivnosti, koje potiču ukupan psihofizički razvoj djeteta. Znači, prije upisa djece u predškolsku ustanovu, kao i u prvim mjesecima pohađanja, treba povećati broj dobro osmišljenih sastanaka s roditeljima i otvorenih savjetovanja.

(U suradnji s nadležnim institucijama za provedbu u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 1.1.3.

Radi pripreme romske djece za polazak u školu, treba ih u što većem broju uključiti u predškolski odgoj i obrazovanje

Mjera je značajna zbog činjenice da bi djeca bila bolje pripremljena za polazak u školu i na taj način bi se smanjio obrazovni jaz između romske i neromske djece. Organizirati pripremnu nastavu (ljetne škole, igraonice). Pod ovom mjerom treba pružiti i pomoć roditeljima predškolske djece, uključujući i tečajeve za opismenjivanje.

(U suradnji s nadležnim institucijama za provedbu u ovoj aktivnosti, značajan doprinos mogu pružiti NVO-i.)

Mjera 1.1.4.

Osigurati sredstva za uključivanje djece u predškolske programe

Kako bi se što veći broj romske djece uključio u predškolske programe, neophodno je da nadležna entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH u svojim proračunima planiraju i osiguraju sredstva sukladno broju romske djece, koja trebaju biti uključena u predškolske programe.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, a posredstvom nadležnih centara za socijalni rad, početkom 2010. godine, završilo je popisivanje romske populacije na teritoriju Bosne i Hercegovine. Nadležna ministarstva obrazovanja mogu, od centara za socijalni rad, koja posjeduju evidenciju o romskoj djeci, dobiti sve potrebne podatke za svoje područje nadležnosti.

Mjera 1.1.5.

Kroz projekte omogućiti i kraće dnevne programe za romsku djecu pred polazak u školu

Nadležna entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH trebaju dati stručni doprinos NVO-ima, koji provode projekte kraćih dnevnih programa za romsku djecu pred polazak u školu. Također, nadležna ministarstva obrazovanja, Ministarstvo civilnih poslova i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine trebaju, u svojim proračunima, planirati grantove za nevladine organizacije, koje u svojim programskih aktivnostima provode kraće dnevne programe za romsku djecu pred polazak u školu.

Mjera 1.1.6.

Dodatna edukacija osoblja za rad sa djecom iz socijalno i ekonomski ugroženih sredina i pomoćnika u nastavi romske nacionalnosti (osobe romske nacionalnosti sa završenom srednjom školom, koje pomažu odgajateljima)

Kako bi se ojačale sposobnosti i vještine nastavnog osoblja za rad u multikulturalnim sredinama i prepoznale vrijednosti, kojima romska djeca i njihove obitelji doprinose zajednici, neophodna je dodatna edukacija, koja će biti programski osmišljena i redovito godišnje planirana kao stručno usavršavanje nastavnika. Također, pomoćnici u nastavi romske nacionalnosti, trebaju biti uključeni u dodatnu edukaciju, odnosno, stručno usavršavanje nastavnog kadra.

Mjera 4.

Kontinuirano povećavati broj romske djece uključene u obvezno osnovno obrazovanje

Činjenica je da još uvijek određeni broj romske djece nije upisan u matične knjige rođenih, te da određeni broj roditelja Roma, nije informiran o važnosti i obvezi osnovnog obrazovanja njihove djece, pa ova mjera predviđa kontinuirano povećanje broja romske djece oba spola uključene u obvezno osnovno obrazovanje. Pokazatelj će ove mjere, ujedno, pokazati i koliko se učinkovito provode mjere 1., 2. i 3.

Mjera 5.

Osigurati redovito i sustavno prikupljanje podataka o stopi upisa i završavanju škole djece Roma

Ova je mjera osobito važna zbog obveze nadležnih ministarstava obrazovanja o redovitom i sustavnom prikupljanju podataka, ne samo o stopi upisa romske djece, nego i završavanju škole. Obveza obrazovnih institucija (škola) je da vode evidenciju za svako romsko dijete o redovitom pohađanju nastave i da poduzimaju stimulativne mjere, te vode evidenciju o mjerama koje su poduzeli, kako bi spriječili napuštanje obveznog školovanja romske djece.

Mjera 6.

Izraditi prilagođen nastavni plan i program, koji bi se koristio kao pomoć djeci koja nikada nisu pohađala školu, ili su imala duži vremenski prekid u školovanju

Kako bi se što većem broju romske djece, koja su do sada propustila šansu za polazak u školu, ili imala duži vremenski prekid u školovanju, omogućilo završavanje obveznog osnovnog obrazovanja, nadležne institucije za provedbu izradit će prilagođene nastavne planove i programe, koji će podržavati stjecanje osnovnih znanja i vještina, odnosno, neće umanjivati kvalitetu u obrazovanju.

Mjera 7.

Osigurati besplatne udžbenike, prijevoz i topli obrok (školsku užinu) za svu romsku djecu uključenu u osnovno obrazovanje

S obzirom na to da su romska djeca najsiromašnija skupina u Bosni i Hercegovini, ova mjera bitna je zbog težnje za postizanje jednakosti djece u osnovnom obrazovanju. Osim omogućavanja besplatnih udžbenika, prijevoza i toplog obroka, trebalo bi težiti da se romskoj djeci osigura i odjeća, kako ne bi postojale razlike u odnosu na drugu djecu i kako bi se ljepše i bolje osjećali u školskom ozračju.

Mjera 8.

Omogućiti uključivanje Roma u sustav vanrednog obrazovanja, tj. omogućiti besplatno vanredno polaganje

Ovom bi se mjerom Romima pružila druga šansa da se obrazuju, a samim tim prevaziđu siromaštvo u kome se nalaze.

Mjera 9.

Promovirati veće sudjelovanje roditelja romske djece u radu organa škola

Ova mjera omogućava bolje razumijevanje između roditelja romske i neromske djece, ali i općenito, nastavnog osoblja i rukovodstva u školama.

Mjera 10.

Provoditi i organizirati kontinuiranu edukaciju nastavnog kadra, roditelja i sve djece u osnovnim školama, u cilju eliminiranja stereotipa i diskriminacije u obrazovanju

Ova mjera podrazumijeva edukaciju svih, sa ciljem podizanja razine svijesti, prvenstveno o ljudskim pravima i pravima djeteta. U cilju eliminiranja stereotipa, edukacija treba biti osmišljena i na način da romski identitet bude prihvaćen i razvijan zajedno s drugim identitetima i da omogući djeci, ali i roditeljima, da se upoznaju s različitim kulturama i tradicijama. Također, s obzirom na to da diskriminacija može imati veoma prikrivene forme, potrebno je upoznavanje sa svim njenim oblicima, značenjem i posljedicama.

CILJ 2. Poticanje romske populacije za nastavak srednjoškolskog obrazovanja, višeg i visokog obrazovanja, ali i osposobljavanja za prvo zanimanje

Realizacijom ovog cilja osigurava se pripadnicima romske nacionalne manjine da budu konkurentni na tržištu rada. Kako bi ovaj cilj bio realiziran, osobito su izdvojena tri podcilja, s ukupno 15 aktivnosti.

Podcilj 2.1. Povećanje broja upisanih romskih učenika oba spola u srednje škole

Realizacijom ovog podcilja, osigurava se pripadnicima romske nacionalne manjine da nastave i završe srednjoškolsko obrazovanje.

Mjera 2.1.1.

Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole

Ova mjera omogućava romskoj djeci da budu bolje pripremljena za kvalifikacijske ispite pri upisu u srednje škole, odnosno, da nadoknade eventualno propušteno znanje, koje su trebali steći u osnovnoj školi.

Mjera 2.1.2.

Osigurati kvotu upisa romske djece u srednje škole

Kako bi ova mjera bila primijenjena, romska djeca trebala bi dobiti određeni broj stimulativnih bodova pri upisu u srednje škole.

Mjera 2.1.3.

Osigurati besplatne udžbenike za srednje obrazovanje i prijevoz za učenike

Mjera je bitna zbog same činjenice da su romske obitelji izuzetno siromašne, te da bi nabavka udžbenika i besplatan prijevoz pomogli djeci da nastave daljnje školovanje.

Mjera 2.1.4.

Osigurati stipendiranje romske djece za redovito pohađenje srednjih škola

Stipendiranje romske djece za redovito pohađenje srednjih škola jak je motivacijski faktor za nastavak školovanja.

Mjera 2.1.5.

Osigurati smještaj u učeničke domove

Mjera se odnosi na djecu, koja ne mogu pohađati srednju školu, jer takva srednja škola ne postoji u mjestu gdje žive, kao i na djecu koja nemaju ni minimalne stambene uvjete.

Mjera 2.1.6.

Stvaranje uvjeta za zadržavanje romskih učenika u srednjim školama

Dopunskom nastavom za romske učenike (romska djeca ne mogu očekivati pomoć od svojih roditelja), te određenom edukacijom roditelja i redovitim informacijama o napretku djece, ovo mjerom postiže se da učenici završe srednjoškolsko obrazovanje.

Mjera 2.1.7.

Omogućiti pristup vanrednim programima za strukovno osposobljavanje

Mjerom se postiže da zainteresirana romska djeca, koja nisu nastavila srednje strukovno obrazovanje, dobiju šansu kroz vanredne programe za strukovno osposobljavanje.

Podcilj 2. 2. Poticanje romskih učenika za stjecanje višeg i visokog obrazovanja

Realizacijom ovog podcilja osigurava se romskoj nacionalnoj manjini da nastavi i stekne više i visoko obrazovanje.

Mjera 2.2.1.

Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove

Ova mjera omogućava romskoj nacionalnoj manjini, koja želi nastaviti daljnje školovanje, da bude bolje pripremljena za uspješno polaganje kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove.

Mjera 2.2.2.

Osigurati određenu kvotu za upis na više i visokoškolske ustanove

Romima (oba spola), koji žele nastaviti i steći više i visokoškolsko obrazovanje, treba omogućiti određeni broj stimulativnih bodova, te i na taj način djelovati na popravljivanje neravnopravnog statusa, koji imaju zbog izuzetno siromašnih prilika u kojima se nalaze. Ova mjera osobito je važna za upis na nastavničke fakultete, što treba da da puni poticaj Romima da postanu prosvjetni radnici.

Mjera 2.2.3.

Osigurati stipendiranje za redovito pohađanje nastave na visokim i visokoškolskim ustanovama

Osiguranje stipendija za romsku populaciju nije samo motivacijski faktor, nego nužnost za uspjeh završavanja više i visoke škole.

Mjera 2.2.4.

Osigurati smještaj u domovima, za određeni broj romskih studenata

Mjera se odnosi na romske studente, koji ne žive u mjestima gdje su smješteni fakulteti na koje su upisani, kao i na one studente koji nemaju najnužnije stambene uvjete. Također, nadležne institucije za provedbu ove mjere trebaju javnost informirati o povlasticama koje nude romskim studentima.

Podcilj 2. 3.

Omogućavanje odraslim Romima oba spola završavanje osnovne škole i osposobljavanje za prvo zanimanje

Realizacijom ovog podcilja omogućava se pripadnicima romske nacionalne manjine da steknu propušteno osnovno obrazovanje i da se osposobe za prvo zanimanje, koje će im omogućiti zapošljavanje.

Mjera 2.3.1.

Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole

Nadležne institucije za provedbu ove mjere dužne su romskoj populaciji omogućiti pristup programima obrazovanja odraslih. Nadležne institucije za provedbu trebaju javno informirati o programima obrazovanja odraslih Roma, a osobito romske udruge i NVO-e.

Mjera 2.3.2.

Osigurati financiranje i druge vrste olakšica za mogućnost pohađanja obrazovnih programa za odrasle

Institucije nadležne za provedbu ove mjere dužne su osigurati financiranje i druge vrste olakšica za pohađanje obrazovnih programa za odrasle. Nadležne institucije za provedbu dužne su, o načinima financiranja i drugim vrstama olakšica, javno informirati, a osobito informirati romske udruge i NVO-e. Također, nadležne institucije dužne su voditi godišnje evidencije o financiranju i drugim vrstama olakšica, kako bi nadležna tijela za monitoring mogla bolje pratiti rezultate ove mjere.

Mjera 2.3.3.

Sustavni rad na povećanju broja odraslih Roma sa završenom osnovnom školom

Kako bi mjera bila realizirana, predviđa se izrada nacrti i usvajanje Okvirnoga zakona o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini. Trenutačno, ovu oblast pokrivaju Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, Okvirni zakon o srednjem i strukovnom obrazovanju i obuci u BiH i Zakon o obrazovanju odraslih u Republici Srpskoj.

Mjera 2.3.4.

Provedba obrazovanja za prvo zanimanje (jednostavna zanimanja), prema potrebama tržišta rada i zavoda za zapošljavanje

Provedbom bi se ove mjere popravila konkurentnost romske populacije na tržištu rada. Nadležne institucije o svojim aktivnostima dužne su dostavljati godišnje informacije nadležnom tijelu za monitoring Akcionog plana.

CILJ 3. Očuvanje i promoviranje romskoga jezika, kulture i povijesti

Za realiziranje ovoga cilja predviđeno je devet (9) mjera i potrebna je suradnja na regionalnoj razini.

Mjera 3.1. Standardizacija romskog jezika kroz regionalne inicijative

Provedba ove mjere podrazumijeva regionalnu suradnju i materijalna sredstva koja će biti osigurana iz proračuna institucija BiH, ali i iz donatorskih sredstava.

Mjera 3.2.

Izrada stručne literature o povijesti, kulturi i jeziku Roma

Mjera podrazumijeva izradu nove literature, jer postojeći priručnik o kulturi, baštini i tradiciji nacionalnih manjina ne oslikava u dostatnoj mjeri povijest, kulturu i tradiciju Roma.

Mjera 3.3.

Uvesti romski jezik, kao fakultativni predmet u škole, u kojima su romska djeca u većem broju

Ova mjera predviđena je za školsku 2011./2012. godinu, kako bi se nadležna ministarstva obrazovanja mogla adekvatno pripremiti za realiziranje.

Mjera 3.4.

Osigurati alternativna rješenja izučavanja romskog jezika prema postojećim zakonskim propisima

Ova mjera je, također, predviđena početkom školske 2011. godine, kako bi nadležna ministarstva obrazovanja mogla sačiniti plan alternativnih rješenja.

Mjera 3.5.

Osugurati (iz okruženja) školsku literaturu za izučavanje romskog jezika, u škole u kojima su romska djeca u većem broju.

Mjera predviđa korištenje postojeće školske literature iz susjednih država u školskoj 2010./2011. godini, ali i kontinuirano, pod pretpostavkom da će izbor literature biti veći u sljedećim godinama.

Mjera 3.6.

Stručno osposobljavanje predavača za romski jezik

Kako bi mjera bila provedena, pedagoški zavodi entiteta i kantona trebaju odmah po usvajanju Akcionog plana izvršiti odabir osoba koje žele završiti ovu vrstu edukacije.

Mjera 3.7.

Kroz regionalne inicijative uspostaviti suradnju s odgovarajućim katedrama u regiji

Ovu mjeru treba provesti akademska zajednica – sveučilišta u BiH, a sredstva će biti osigurana iz proračuna institucija BiH i donatorskih sredstava.

Mjera 3.8.

Promoviranje kulture i povijesti Roma kao izvannastavne aktivnosti

Realiziranjem se ove mjere daje poticaj boljem vrednovanju kulturnih razlika i ujedno poticajnom i prijateljskom ozračju za romsku djecu.

Mjera 3.9.

Izraditi priručnik za nastavno osoblje u cilju njihova upoznavanja s romskom tradicijom, kulturom i običajima

Ovom se mjerom postiže bolja pripremljenost nastavnika za rad u multikulturalnim sredinama, koje zahtijevaju razumijevanje drugog i drugačijeg i poštovanje drugih kultura.

CILJ 4. Izgradnja sustavnih rješenja, koja će dovesti do zadovoljavanja u obrazovnim potrebama Roma

Za realiziranje ovoga cilja predviđeno je osam (8) mjera.

Mjera 4.1.

Upisati svu djecu i odrasle osobe romske nacionalne manjine u matične knjige rođenih

Osnovni uvjet za ostvarivanje bilo kakvih prava pripadnika romske nacionalne manjine, uključujući i pravo na obrazovanje, jeste da Romi izvrše upis u matične knjige rođenih, a na temelju toga se stvaraju preduvjeti za dobijanje identifikacijskih dokumenata, što se ovom mjerom i postiže.

Mjera 4.2.

Sve općine, kao i više razine vlasti, uključujući kantonalne i entitetske vlasti, obvezno trebaju planirati financijska sredstva u proračunima, koja moraju biti dostatna da podupru upis, pohađanje i završetak škole sve romske djece s tog područja

Ovom se mjerom postiže besplatno obrazovanje za romsku djecu, odnosno javnim financiranjem se doprinosi otklanjanju obrazovnih prepreka. Mjera je osobito važna zbog činjenice da postoje i skriveni troškovi obrazovanja koje snosi pojedinac (od nabavke udžbenika, do održavanja privatnih nastavnih sati), što nije dostupno siromašnim obiteljima.

Mjera 4.3.

Općinske i obrazovne institucije unutar postojećih sustava za srednje i visoko obrazovanje, trebaju dodijeliti potreban broj stipendija za romske učenike/studente, uz njihovu obvezu redovitog pohađanja nastave

Ovom se mjerom postižu bolji obrazovni rezultati kod romske djece, glede njihovih većih postignuća i boljeg učenja.

Mjera 4.4.

Povećanje zastupljenosti nastavnog osoblja romske nacionalnosti u školama

Ovom se mjerom postiže da romska djeca imaju svoje uzore u obrazovnim ustanovama, ali i doprinosi razbijanju određenih stereotipa i predrasuda kod neromske djece.

Mjera 4.5.

Osigurati financijske i pravne mogućnosti u cilju angažiranja pomoćnika u nastavi ili medijatora romske nacionalnosti u nastavi

U zakonskim rješenjima precizno regulirati i definirati ulogu pomoćnika u nastavi/medijatora romske nacionalnosti, tako da bude jasno utvrđeno tko je odgovaran za pomaganje učenicima na nastavnom satu, tko im pruža izvanškolsku potporu u učenju, a tko surađuje s roditeljima i romskim zajednicama.

Mjera 4.6.

Uspostava Stručnog tima za praćenje primjene (provedbe) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine za obrazovne potrebe Roma

Ovom se mjerom omogućava praćenje primjene ovog Akcionog plana, sa svim pokazateljima, ali i praćenje osnovnih pokazatelja:

- Razine postignuća romske djece u odnosu na ostalu djecu;
- Broja ispisane romske djece iz škole u odnosu na ostalu djecu;
- Pokazatelja diskriminacije u obrazovanju.

Mjera 4.7.

Uspostava sustava obveznog dostavljanja informacija Stručnom timu

Ovom se mjerom uspostavlja sustav obveznog dostavljanja informacija Stručnom timu za praćenje primjene (provedbe) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine za obrazovne potrebe Roma. Sve nadležne institucije za primjenu ovog Akcionog plana, a u cilju prikupljanja i dostavljanja informacija, dužne su imenovati osobu iz reda djelatnika (odluku o imenovanju dostaviti Stručnom timu), čija je obveza dostavljanje relevantnih informacija Stručnom timu za praćenje primjene (provedbe) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine za obrazovne potrebe Roma.

AKCIONI PLAN ZA OBRAZOVNE POTREBE ROMA U BiH

CILJ	MUERE KOJE TREBA PODUZETI	OČEKIVANI REZULTATI	POKAZATELJI	NADLEŽNE INSTITUCIJE ZA PROVEDBU	SUBJEKTI MONITORINGA	VREMENSKI OKVIR	PRORAČUN (godišnji)
Cilj 1. Osigurati da se djeca pripadnici romske nacionalne manjine uključe u sustav obveznog osnovnog obrazovanja	1. Promovirati važnost obveznog osnovnog obrazovanja u romskim zajednicama	1. Svi roditelji informirani o obvezi osnovnog obrazovanja u romskim zajednicama	1. Broj održanih edukativnih seminara i kampanja za roditelje o obvezi osnovnog obrazovanja	1. Entitetska, kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH u suradnji s romskim NVO-ima	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH, Savez Roma RS, Ministarstvo za ljudska prava i Ministarstvo civilnih poslova	2010. godina i kontinuirano	37.500 KM i projekti i donatorska sredstva
	2. Obuka i podizanje razine svijesti romske zajednice i romskih aktivista o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta	2. Romska zajednica informirana i svi romski aktivisti prošli obuku o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta	2. Broj održanih informativnih skupova u zajednici i romskih aktivista educiranih o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta	2. Entitetska, kantonalna ministarstva obrazovanja, nadležna ministarstva zdravstva i ministarstva za socijalnu politiku, i nadležne općinske službe	2. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH, Savez Roma RS, Ministarstvo za ljudska prava i Ministarstvo civilnih poslova	2010. godina i kontinuirano	37.500 KM i projekti i donatorska sredstva
	3. Osnivanje dnevnih centara za najmlađu djecu i pružanje usluga mladim romskim i drugim siromašnim ženama i majkama, te uključivanje i upis u te centre	3. U svim većim romskim zajednicama osnovani dnevni centri za najmlađu djecu (do 3 ili 4 godine)	3. Broj djece upisane u postojeće dnevne centre, broj otvorenih dnevnih centara i broj mladih romskih majki kojima su pružene usluge	3. Entitetska, kantonalna ministarstva rada i socijalne politike, zdravstva, obrazovanja i nadležni odjeli Brčko distrikta BiH, nadležne općinske službe	3. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH, Savez Roma RS, Ministarstvo za ljudska prava i Ministarstvo civilnih poslova	Od 2010. do 2014. godine	690.000 KM i donatorska sredstva
1.1. Uključivanje romske djece oba spola u predškolske programe	1.1.1. Kontinuirano povećavati broj romske djece uključene u predškolsko obrazovanje	1.1.1. Svake godine povećan postotak djece predškolskog uzrasta uključene u predškolsko obrazovanje za 20%.	1.1.1. Broj djece uključene u predškolsko obrazovanje	1.1.1. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH	1.1.1. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	180.000 KM i donatorska sredstva

1.1.2. Informiranje roditelja romske djece o potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje	1.1.2. Svi roditelji romske djece informirani o potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje	1.1.4. Broj održanih informativnih skupova i tematskih predavanja za roditelje	1.1.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH, javne ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja, lokalna zajednica (općine), romske udruge	1.1.4. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH	2010. godina i kontinuirano	37.500 KM i donatorska sredstva
1.1.3. Radi pripreme romske djece za polazak u školu uključiti što veći broj romske djece u predškolske programe	1.1.3. Svake godine povećan postotak djece za 20%, predškolskog uzrasta, uključenih u predškolske programe	1.1.3. Postotak romske djece uključene u redovite predškolske programe	1.1.3. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH	1.1.3. Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, entitetska ministarstva obrazovanja i Odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	Redovita obvezna sredstva nadležnih ministarstava
1.1.4. Osigurati sredstva za uključivanje djece u predškolske programe	1.1.4. Osigurana sredstva - godišnje	1.1.4. Visina sredstava godišnje	1.1.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH	1.1.4. Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	Redovita obvezna sredstva nadležnih ministarstava
1.1.5. Kroz projekte omogućiti i kraće dnevne programe za romsku djecu pred polazak u školu	1.1.5. Povećanje broja djece kroz različite programe	1.1.5. Broj projekata i programa (grantovi i druga donatorska sredstva)	1.1.5. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH, MCP i MLJP	1.1.5. Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS i potencijalni donatori	Od 2010. do 2014. godine	Projekti i donacije
1.1.6. Dodatna edukacija osoblja za rad s djecom iz socijalno i ekonomski ugroženih sredina i pomoćnika u nastavi romske nacionalnosti sa završenom srednjom školom, radi pomoći odgajateljima	1.1.6. Doneseni godišnji planovi i programi edukacije	1.1.6. Broj edukacija	1.1.6. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH, prosvjetno-pedagoški zavodi entiteta i kantona	1.1.6. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i MLJPI	Od 2010. do 2014. godine	Redovita obvezna sredstva ministarstava obrazovanja i projekti i donacije

4. Kontinuirano povećavati broj romske djece uključene u obvezno osnovno obrazovanje	4. Sva djeca školskog uzrasta uključena u obvezno osnovno obrazovanje	4. Broj (postotak) djece uključene u obvezno osnovno obrazovanje	4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH u suradnji s romskim NVO-ima	Od 2010./2011. do 2014. godine	Redovita obvezna sredstva ministarstava obrazovanja
5. Osigurati redovito i sustavno prikupljanje podataka o stopi upisa i završavanju škole djece Roma	5. Prikupljeni i ažurirani podaci o stopi upisa i završavanju škole za djecu Rome	5. Broj djece koja upisuju i završavaju osnovnu školu	5. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH, obrazovne institucije (škole) i agencije za statistiku	Od 2010./2011. do 2014. godine	U sklopu redovitih aktivnosti nadležnih ministarstava
6. Izraditi prilagođeni nastavni plan i program koji bi se koristio kao pomoć djeci koja nikada nisu pohađala školu ili su imala duži vremenski prekid	6. Urađeni i prilagođeni nastavni planovi i programi i otpočela primjena	6. Broj programa i broj djece koja su završila osnovno obrazovanje po prilagođenom nastavnom planu i programu	6. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i pedagoški zavodi entiteta i kantona i entitetska ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010./2011. do 2014. godine	Nadležna ministarstva će u odnosu na broj zainteresirane i prijavljene djece planirati sredstva
7. Osigurati besplatne udžbenike, prijevoz i topli obrok za svu romsku djecu uključenu u osnovno obrazovanje	7. Osigurani besplatni udžbenici, prijevoz i topli obrok	7. Broj škola i broj učenika kojima je osiguran besplatni prijevoz i topli obrok	7. Entitetska ministarstva obrazovanja i Brčko distrikt BiH	Od 2010./2011. do 2014. godine	2.040.000 KM
8. Omogućiti uključivanje Roma u sustav vanrednog obrazovanja, tj. omogućiti besplatno vanredno polaganje	8. Uključeni Romi koji žele vanredno obrazovanje	8. Broj kandidata sa završenim vanrednim obrazovanjem	8. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Zavod za obrazovanje odraslih RS	Od 2010./2011. do 2014. godine	Nadležna ministarstva će, u odnosu na broj zainteresiranih, planirati sredstva
9. Promovirati veće sudjelovanje roditelja romske djece u organima škola	9. 10% roditelja Roma uključenih u rad organa škola	9. Postotak roditelja koji su uključeni u rad organa škola	9. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH	Od 2010./2011. do 2014. godine	U sklopu redovitih aktivnosti nadležnih ministarstava
10. Provoditi i organizirati kontinuiranu edukaciju nastavnog kadra, roditelja i sve djece u osnovnim školama u cilju eliminiranja stereotipa i diskriminacije u obrazovanju	10. Educiran nastavni kadar i pedagozi u školama - Svi roditelji i učenici upoznati s oblicima diskriminacije i stereotipima	10. Broj škola koje su provele edukaciju i broj educiranog nastavnog kadra - Broj održanih aktivnosti za roditelje i učenike	10. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Odjel Brčko distrikta BiH, pedagoški zavodi i škole	Po usvajanju Akcionog plana i kontinuirano	30.000 KM i donatorska sredstva

Cilj 2. Poticanje romske populacije za nastavak srednjoškolskog obrazovanja, višeg i visokog obrazovanja i osposobljavanja za prvo zanimanje	2.1.1. Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole	2.1. Realizirana instruktivna nastava za pripremu kvalifikacijskih ispita	2.1. Broj djece koja pohađaju dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu u srednje škole	2.1. Entitetska, kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, općinske službe, škole u kojima se programi realiziraju	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	34.000 KM
	2.1.2. Osigurati kvotu upisa djece u srednje škole	2.2. Zadovoljena kvota upisa romske djece u srednje škole	2.2. Broj djece upisane u srednje škole	2.2. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, općinske službe, škole u kojima se programi realiziraju	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	25.000 KM
	2.1.3. Osigurati besplatne udžbenike za srednje obrazovanje i prijevoz za učenike	2.3. Osigurani udžbenici za srednje obrazovanje	2.3. Broj djece koja su dobila besplatne udžbenike	2.3. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, općinske službe, škole	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	400.000 KM
	2.1.4. Osigurati stipendiranje romske djece za redovito pohađanje srednjih škola	2.4. Osigurane stipendije za djecu u srednjem obrazovanju	2.4. Broj djece koja su dobila stipendije	2.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH i općinske službe	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	1.200.000 KM i donatorska sredstva
	2.1.5. Osigurati smještaj u učeničke domove	2.5. Osigurana sredstva	2.5. Broj učenika u učeničkim domovima	2.5. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	360.000 KM
	2.1.6. Stvaranje uvjeta za zadržavanje romskih učenika u srednjim školama	2.6. Dopunska nastava, edukacija i informacije roditeljima	2.6. Broj romskih učenika u drugim razredima trogodišnjih i četverogodišnjih škola	2.6. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, obrazovne institucije (srednje škole)	Pedagoški zavodi entiteta i kantona i Brčko distrikta BiH	Od 2010. do 2014. godine	50.000 KM
	2.1.7. Omogućiti pristup vanrednim programima za stručno osposobljavanje	2.7. Realizirani stručni programi	2.7. Broj osoba koje su završile stručne vanredne programe, broj zaposlenih osoba nakon stručnog programa	2.7. Strukovne škole, Agencija POS- Odjel za srednje strukovno obrazovanje, Zavod za obrazovanje odraslih RS i nadležna ministarstva obrazovanja, zavodi za zapošljavanje	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	50.000 KM

2.2. Poticanje romskih učenika na stjecanje višeg i visokog obrazovanja	2.2.1. Omogućiti besplatnu instruktivnu dopunsku nastavu za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove	2.1.1. Realizirana besplatna instruktivna dopunska nastava za pripremu kvalifikacijskih ispita pri upisu na više i visokoškolske ustanove	2.1.1. Broj romskih studenata upisanih na prve godine viših i visokoškolskih ustanova	2.1.1. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, sveučilišta u BiH	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	35.000 KM
	2.2.2. Osigurati određenu kvotu upisa u više i visokoškolske ustanove	2.1.2. Upisani studenti romske nacionalnosti	2.1.2. Broj upisanih studenata	2.1.2. Ministarstvo civilnih poslova, entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, sveučilišta u BiH	MLJP	Od 2010. do 2014. godine	25.000 KM
	2.2.3. Osigurati stipendiranje za redovito pohađanje više i visokoškolske ustanove	2.1.3. Osigurane stipendije za redovito pohađanje visokoškolske ustanove	2.1.3 a. Broj upisanih studenata sveučilišta 2.1.3.b. Broj završenih studenata sveučilišta	2.1.3. Ministarstvo civilnih poslova, entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH, romske udruge, lokalne zajednice	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	540.000 KM i donatorska sredstva
	2.2.4. Osigurati smještaj u studentskim domovima za određeni broj romskih studenata	2.1.4. Osigurana sredstva i povlastice za smještaj romskih studenata	2.1.4. Broj mjesta i povlastica dodijeljenih romskim studentima u studentskim domovima	2.1.4. Nadležna ministarstva obrazovanja u BiH, lokalne zajednice, više škole, sveučilišta, romske udruge	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	225.000 KM
	2.3.1. Omogućiti pristup programima obrazovanja odraslih	2.2.1. Završeni programi obrazovanja odraslih	2.2.1. Broj osoba sa završenim obrazovanjem - broj zaposlenih	2.2.1. Institucije (zavodi) za programe obrazovanja odraslih, NVO-i, entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH i zavodi za zapošljavanje	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010. do 2014. godine	100.000 KM
2.3. Omogućavanje odraslim Romima oba spola završavanje osnovne škole i osposobljavanje za prvo zanimanje							

Cilj 3. Očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i povijesti	2.3.2. Osigurati financiranje i druge vrste olakšica za mogućnost pohađanja obrazovnih programa za odrasle	2.2.2. Različite olakšice dodijeljene odraslim osobama koje su uključene u proces pohađanja obrazovnih programa za odrasle	2.2.2. Broj i vrste olakšica dodijeljenih zainteresiranim osobama	2.2.2. Institucije za obrazovanje, zavodi za zapošljavanje FBiH i RS	Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2011. do 2014. godine	50.000 KM
	2.3.3. Sustavni rad na povećanju broja odraslih Roma sa završenom osnovnom školom	2.2.3. Izrada nacrtu Okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u BiH (trenutačno ovu oblast pokrivalu: Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, Okvirni zakon o srednjem strukovnom obrazovanju i obuci u BiH, Zakon o obrazovanju odraslih u RS)	2.2.3. Pripremljen nacrt Okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u BiH	2.2.3. MCP i nadležna ministarstva obrazovanja u BiH	MCP i MLJP	Od 2011. do 2014. godine	30.000 KM (proračun institucija za 2011. godinu)
	2.3.4. Provedba obrazovanja za prvo zanimanje (jednostavna zanimanja) prema potrebama tržišta rada i zavoda za zapošljavanje	2.2.4. U okviru istog programa implementirati i Grant sheme, koje će biti dodijeljene onim institucijama, javnim ili privatnim, koje su uspostavile programe za stručno osposobljavanje	2.2.4. Broj davatelja usluga obrazovanja odraslih, koji su uključili određeni broj odraslih Roma u završavanje osnovne škole i osposobljavanje za stručna zanimanja	2.2.4. Davatelji usluga obrazovanja odraslih (škole, javne i privatne institucije, centri za obuku)	Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2011. do 2014. godine	600.000 KM
	3.1. Standardizacija romskog jezika – kroz regionalne inicijative	3.1. Pritvraćen regionalni model standardiziranog romskog jezika	3.1. Broj održanih regionalnih konferencija i stručnih radionica na temu standardizacije romskog jezika	3.1. Ekspertski tim na državnoj razini (Ministarstvo za ljudska prava BiH dužno je formirati stručni tim na državnoj razini)	Odbor za Rome, Vijeće nacionalnih manjina, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010./2011. do 2014. godine	50.000 KM proračun institucija i donatorska sredstva
	3.2. Izrada stručne literature o povijesti, kulturi i tradiciji Roma	3.2. Izrađena literatura	3.2. Broj škola koje koriste literaturu	3.2. Ekspertski tim na državnoj razini, koji je Ministarstvo za ljudska prava BiH dužno formirati	Vijeće nacionalnih manjina, Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS, MLJPI	Od 2010./2012. godine	100.000 KM proračun institucija i donatorska sredstva

Cilj 4.
Izgradnja sustavnih
rješenja, koja će dovesti
do zadovoljavanja u
obrazovnim potrebama
Roma

4.2. Sve općine, kao i više razine vlasti, uključujući kantonalne i entitetske vlasti, obvezno da planiraju finansijska sredstva u proračunima, koja moraju biti dostatna da podrže upis, pohađanje i završetak škole sve romske djece s tog područja	4.2. Planirana sredstva na svim razinama	4.2. Visina planiranih proračunskih sredstava na godišnjoj razini	4.2. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Brčko distrikta BiH, lokalna zajednica – općine koje imaju romsku populaciju na svom području	4.2. Odbor za Rome, Savez Roma i Vijeće Roma i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH	Od 2010. do 2014. godine	-
4.3. Općinske i obrazovne institucije unutar postojećih sustava za srednje i visoko obrazovanje, da dodijele potreban broj stipendija za romske učenike/studente, uz njihovu obvezu redovitog pohađanja nastave	4.3. Planirana sredstva na svim razinama	4.3. Broj dodijeljenih stipendija	4.3. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i nadležni Oojel Brčko distrikta BiH, lokalna zajednica – općine koje imaju romsku populaciju na svom području	4.3. Odbor za Rome, Savez Roma RS i Vijeće Roma FBiH	Od 2010./2011. do 2014. godine	Prena broju zainteresiranih za stipendije
4.4. Povećanje zastupljenosti romskog nastavnog osoblja u školama	4.4. Povećan broj romskog nastavnog osoblja u školama	4.4. Broj romskog nastavnog osoblja u školama	4.4. Entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Brčko distrikta BiH	4.4. MLJPI, Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2010./2011. do 2014. godine	-
4.5. Osigurati finansijske i pravne mogućnosti, u cilju angažiranja pomoćnika u nastavi ili medijatora romske nacionalnosti u nastavi	4.5. Usvojena zakonska rješenja i usklađeni proračuni	4.5. Zakonska rješenja i proračun	4.5. Entitetske i kantonalne vlasti i ministarstva obrazovanja i Vlada Brčko distrikta BiH	4.5. MCP, Vijeće nacionalnih manjina, Odbor za Rome, Vijeće Roma FBiH i Savez Roma RS	Od 2011. godine	30.000 KM i donatorska sredstva (ukupna godišnja sredstva za ciljeve 1+2+3+4= 7.256.500 KM)
4.6. Uspostava Stručnog tima za monitoring i ocjenu primjene ovog Akcionog plana	4.6. Sve informacije o stupnju primjene (pokazateljima) dostupne u Ministarstvu za ljudska prava BiH	4.6. Odluka o formiranju ovog tijela, zadacima i dužnostima i imena članova 4.7.1. Godišnja izvješća VM BiH o provedbi Akcionog plana	4.6. Vijeće ministara BiH, Ministarstvo za ljudska prava BiH	4.6. Vijeće ministara BiH	Od 2010. godine, odmah po usvajanju Akcionog plana	Donatorska sredstva
4.7. Uspostava sustava obveznog dostavljanja informacija Stručnom timu	4.7. Uspostavljena mreža suradnje i sustav prikupljanja podataka sa svim nadležnim institucijama za provedbu 4.8.1. Sve nadležne institucije imenovale osobu za dostavu informacija Stručnom timu	4.7. Prikupljene informacije od nadležnih institucija	4.7. Sva navedena ministarstva i institucije u ovom Akcionom planu	4.7. Vijeće ministara BiH, Ministarstvo za ljudska prava BiH i Ministarstvo civilnih poslova BiH	Od 2010. godine	Donatorska sredstva

Bosnako thaj Hercegovinako
revidirano akciono plano
kataro Romengo edukativno
trubujipe

"Sako dikhipe, mothodipe thaj gindipe ande gova publikacija, a pala savo naj len semno kaj si e OESS Misijatar andari BiH, naj si nužno oficijelna OESS Misijaki politika ande BiH."

"Misija OESS-a ande BiH dija vast pala printo pala gova materijalo."

10.11.2010. bršeste

ANGLAVAĆARIPE

Bosnako thaj Hercegovinako Ministrengo Turvinjipe ćerda adaptacija pala Bosnako thaj Hercegovinako Akciono plano pala Romengo problemengo ćhinadipe ande pašimata pala bućako problemu, ćheresko problemu thaj sastipesko arkhipe ando 3. julo 2008. Pe pale gasavi bešimata von ćerde o kris pala Bosnako thaj Hercegovinako andripe ande Dekada pala Romengi inkluzija/andripe so sasa oficijelno semnosardo ando 4. septembro 2008. bršeste pe bešimata ande Upravno Dekadako komiteto.

Bosna thaj Hercegovina angla gova anda o Plano pala akcija kataro edukativno trubujipe pala Romen thaj pala aver nacionalne minoritetura ande BiH. Athoska Bosnako thaj Hercegovinako andripe ande Dekada pala Romenge inkluzija (2005-2015) sasa baro trubujipe pala leski revizija e resesa te ćeren sigurnipe pala problemesko ćhinavipe savo gindisarel pes pe kvalitetno thaj udžilisardo andripe pe čačipe/pravo pala Romenge čhavorenge edukacija sar majzuralo nacionalno minoriteto ande Bosna thaj Hercegovina.

Uzo Akcijako Plano kataro edukativno trubujipe pala Romen thaj pala aver nacionalne minoritetura ande BiH, savo semnosarde sa udžilisarde ministren ande Bosna thaj Hercegovina 2004. bršeste, e Romenge, sar majbaro nacionalno minoriteto ande BiH, sasa dino šajipe pala formalno palegasavipe ande čačipesko krisipesko andripe pe edukacija.

Bosnako thaj Hercegovinako Revidirano akciono plano kataro edukativno trubujipe pala Romen sasa ćerdo ande sklado e turvinjipenca thaj e mothovipenca save avile ćhinde pe 16. bešimata pe Maškarthemsko upravno komiteto pala Dekadako Romengo inkluzijako programo.

E gova lilesa/dokumentesa, savo Bosnako thaj Hercegovinako Ministrengo Turvinjipe dikhla thaj ćerda leski adaptacija pe 128. bešimata savi avili ande 14. 7. 2010. bršeste, sasa dini definicija pala štar resa thaj sarandathajefta mjere sar bi gova čhavorengi marginalizirana grupa resla palegasavipe pe andripe ande kvalitetni edukacija thaj sar bi resla šajipe pala džanglipe pala avindi integracija ande amalipe.

Kvalitetni edukacija pala Romen si jekhorro drom pala iklipe andare marginalizacijaki rota thaj socijalna izolacija.

SALIHA ĐUDERIJA, ministreski ažutipeski dženi

SEVEPO PALA ANIPE PALA REVIDIRANO AKCIONO PLANO KATARO ROMENGO EDUKATIOVNO TRUBUIPE ANDE BOSNA THAJ HERCEGOVINA

Dekada pala Romengi inkluzija, 2005-2015, baro maškarmesko amalipe fundisarda e resipesa te irisarel pe provokacija savi si jekh pala sa evropske phuvja, pala e Romengi inkluzija, avel džiko pesko trajipesko opašin. Dekada si la angažovanje ande štar pašimata pala diskriminacijsko ačhadipe thaj pala maripe opro manušengo ciknjaripe, a gova si pašimata pala čer, bući, sastipe thaj edukacija sar harmonično, putardo thaj transparentno proseo.

Pe 16. bešimata Maškarmesko programesko upravno komiteto „Dekada pala Romengi inkluzija“, savo sasa ande Beogrado, 25. thaj 26. juno 2009. brš, pe savo avile bare manuša andari Bosna thaj Hercegovina, phuvja džene čerde činadipe paša turvinjipa thaj ande resipeste pala diskriminacijsko ačhavipe ande edukacija. Sa phuvja save san džena ande „Dekada pala Romengi inkluzija“ trubuj te anen principa thaj turvinjipa katari Beogradska konferencija pala edukacija sar „dromeski mapa“ pala avinde droma pala bući ande edukacija, siđaripe pala progreso koring resipe pala edukacijsko andripe pala sa čhavoren.

Edukacija si leli sar o putardo opro čororipe, sar but baro phučipe opro bilači materijalna situacija savi džal krzo generacije. Inkluzivni edukacija- inkluzivno siklipe si o drom opro amalipesko bilačipe. Numaj, ande sa phuvja save san džena ande Dekada, Roma maladile e problemencar ande kvalitetni edukacija so pe agoreste si la lengo cikno edukacijsko nivo. E Romengo amalipengo čororipe thaj marginalizacija, uzo uladipe ande škola, andripe ande specijalne škole thaj školake klase thaj diskriminacija, zuralen gova problemo. Ciru si Romane čhavoren save si len mištipe e programendar pala terno bajroviipe. Bilači thaj bikvalitetni edukacija na del e ternenge šajipe pala bući, odolese si kate ciru barikanipe, džanlipe pala škola.

Uzo gova, barabaripen, kana si ande phučipe kvalitetni edukacija, astarel te avel but barikani pala Romane čhavoren thaj terne.

Zuralipe pala gova bilačipe thaj lesko činavipe, thaj zuralipe pala inkluzija trubuj te avel pe gova principura:

- Pravo - čačipe pala sako čavo trubuj te avel pindžardo thaj amen trubuj te pačaven les – savore čhavoren si len čačipe pala bajroviipe džiko lengo pherdo šajipe – pherdo potencijalo.
- Phuvja si len udžilipe te den savorengi čhavorengi pale gasavo andripe ande kvalitetni thaj inkluzivni edukacija, savi čerel čaljipe pala savoren čhavoren ande integrisani pašimata.
- Romane amalipa, deja thaj dada thaj čhavore mora te čeren lačipe krzo vačaripe konsultacija thaj mora te čeren jekhethane pala gova reslipe.
- Trubuj te čuven sama pe diskriminacija krzo mehanizmi te bi čeren diskriminacijako činavipe.
- Terne džuvdipeske brša si but kritične pala majpaluno čhavoresko bajroviipe, gova si majzuralo ande vakto kataro bijandipe džiko trito džuvdipesko brš, kaj si baro trubuipe pala sigo bajroviipe anglaškola thaj aver servisi pala ločaripe pala deja thaj dada thaj čhavoren save peren talo marginalizovane amalipeske grupe.

Pala barijersko činavipe thaj bajroviipe pala inkluzija si les činadipe kataro reslipesko bućarnipe ande štar kritične pašimata krzo: osiguripe pala integrirani majanglalni edukacija, segregacijako činavipe thaj inkluzijako bajroviipe, lačharimata thaj kreiranje pala lačhe pašimata ande škola thaj ande klasa thaj themesko finansiranje pala inkluzivni edukacija.

Džiko fokuso pala gova bešimata sasa specifične pašimata thaj lengo bućarnipe, vačaren pes katara but problemura save džan uzo gova pašimata, ande save trubuj te čeren anglunipe pala zuralipe sar te reslen paruviipe.

Pala bajrovipe thaj zuralipe ande kvaliteto pala edukativno sistemo but barikano si sajekh te džanen **principo pala paćivalipe manušengo čačipengo**. Gova principio mora te traden thaj čhuven sama:

- Seriozno andripe ande krisengo anipeste opro diskriminacija ande edukacijski thaj sastipeski pašimata (anipe talokrisenge akta, andripe pala inspekcija, thaj aver),
- Vući edukacija thaj fundesko godako nivo katara manušengo čačipengo thaj čhavorengo čačipengo;
- Škole musaj te aven gasave save džan- ćeren koring čhavorenge (ćeren programe save e čhavorenge den sama thaj interes te aven ande škola thaj te ćeren inicijativa ande bući e familijenca), amalipeski pašimata pala čhavoren (lačo haćaripe kana čhavore aven ande klase, manušvalipe, sigurnipe thaj bidiskriminacijski pašimata) thaj čhavore zuralen (sikljoven čhavoren bižajipa save šaj te aven mište ande lenge džuvdipe thaj bući);
- Dikhen finansiranje pala edukacija ande konteksto manušengo čačipengo.

Edukacijsko sistemo šaj te avel jal majbari barijera jal majbaro ažutipe ande amalipeski Romengi inkluzija. Pala transformacija ande edukativno sistemo trubuj:

- Zuralo boldipe ande politika, kaj majanglalo čhavore pindžarel pes sar majbari faza ande sikljovipesko proceso savo trajil sasto džuvdipe. But barikano si ande Romane familije te ćeren šajipe pala buhle trubujipa koring majanglalo čhavorengo bajrovipe.
- Ačhadipe pala segregacija – uladipe Romane čhavoren.
- Desegregacija mora te traden paruvipe ande školako sistemo, kaj mora te avel sigurnipe pala zuralipe thaj haćaripe ande školaki pašimata thaj ande klasa. Desegregacija mora te avel zurali thaj pherdi e lovenca thaj e mehanizmenca pala finansije save den turvninjipe koring thanesko kris te ačhen pe dromeste kaj si uladi edukacija.

Sikamnesko dženo si gasavo savo šaj te ćerel paruvipe ande paruvipesko proceso. Lenge bižajipa mora te bajroven pe sa nivoi.

- Mora te zuralen sikamneske bižajipa pala bući ande multikulturalna pašimata thaj pindžaren barvalipa save Romane čhavoren thaj lenge familije ćeren ande amalipeste.
- Multikulturalni edukacija mora sistematski te andrel ande pripremno siklipe sar thaj ande phirnikano – stručno sikamnengo zuralipe – andothan sigo trening thaj kurs thaj varesi opcionalno siklipe.
- Mora te anen krisano ramope pala vući edukacija savi ka osiguril sikamnengo alope, alope pala Romane edukatora thaj medijatora.

Čhinavipa na pašljen numaj ande edukacija. Najma šajipe kaj šaj te resen jek lači thaj mišti amalipeski inkluzija ako ćeren numaj ande jekh sektoro. Trubuj te ćeren akcije ande pašimata save san čheresko trubujipe, bući thaj sastipe. Ando palo gasavo vakto, paruvipa ande edukacijsko sistemo šaj te aven inicijalna kapišla pala paruvipesko miškope ande avere sektorura.

Manušengo forutnengo gindipe ačhel barikano problemesko kotor ande but phuvja. Jekh majzuralo drom pala anglakrisipesko čhinavipe thaj amalipesko distancako ciknjaripe si interakcijsko bajrovipe maškare čhavoren andare diferentne amalimateske amalimatendar, sar sigurnipe pala vučo standardo ande edukacija.

Pe agoreste, **uzo partnereresko bajrovipe, kate si sajekh disproporcija kana si ando phućipe e Romenge participacija** ande proceso pala bući pala plano thaj krisipe. Gova ka ačhel pala durder phućipe savo si les baro džanlipe pala baro šukaripe thaj mištipe.

Kvalitetno thaj integrisano osiguripe pala majanglalni edukacija

Ađive si kate but mothodipa pala džanlipe ande anglune trin džuvdipeske brša ande čhavoresko bajrovipe. Dipe ande ažutipe savo si phanglo pala čhavoren ande majanglalo džuvdipesko vakto, anel but lače rezultatura ande majpalune džuvdipeske faze, thaj pala gova ažutipe trubuj te den šajipe e Romenge čhavorenge. Ažutipe trubuj te avel kontinuirano, katara bijandipe thaj krzo sasto vakto pala formalni edukacija.

Majangluno andripe ande edukativno sistemo pala čhavorengi edukacija andare grupe kaj si vučo riziko katari bilači situacija, angla deso astarel udžilisardi edukacija, mora te džal krzo aktivni thaj lohki čhibaki adaptacija, bižajipeski thaj džanglipeski thaj specifični džanglipeski adaptacija, korkoropaćivalipe thaj socijalizacija ande kultura ande savi ćerel pes ande formalni edukacija.

Segregacijako ačhadipe thaj inkluzijako bajrovipe

E Romengi segregacija si la diferentne forme thaj laki forma si diferentni ande komuna, ande regiono thaj ande phuvjate. Numaj, gova segregacija amen šaj te ačas krzo vlada – rajipe. Segregacija šaj te dikhas pe diferentne droma; šaj te del rezultatura ande čhavorengo uladipeste ande specijalne škole jal klase uzo aver sikamnesko programo thaj rodipa, krzo andralutni politika savi direktno jal indirektno phiravel džiko uniformna edukacijska pašimata; krzo školako bizuralipe te ačhavel jal trujalinel anglakrisipa save si len deja thaj dada save naj len Romano nacionaliteto (a varekan dipe buči e bučarnenge ande škola e govenca anglakrisipenca); thaneski segregacija pala Romane mahale thaj bišajipe pala crdipe džiko aver škola, anen džiko segregacija ande edukacijska sfera. Sa segregacione modelura san butvar handuko ande praksa, mentalne obrasce thaj finasijske operacije. Sar egzamplo trubuj te vačaren kataro bithemesko mujdipe kaj Romane dada thaj deja trubuj te den pire čhavoren ande specijalne škole.

Kate si lovesko problemo kana mangel te zumaven te reslen vučo heterogenost pe edukacijski nivo, odolese so sigurnipe pala kvalitetni edukacija pala čorore Romane čhavoren tradel buteder love. Kana dikhen ande specijalne edukacijske ustanove, but droma san but barvale, thaj kate čeren buči but specijalizovane manuša deso trubuj te čeren, kate si trubujipe pala finasijsko školako bajrovipe, bučarne thaj familije save čeren andripe pala pire čhavoren ande gova ustanove, thaj kaj si sikamnesko plano pocira rodutno, horizontalno thaj vertikalno drom pala džajipe naj ma sigurnipe, procedura pala testiranje pala andripe ande škole si prdal pe amalen thaj majbut si džungale. Šoro problemo pala čhavoresko andripe ande specijalne škole si bučarnengo bišajipe ande edukacija te ažutinen thaj ločharen inkluzija thaj čeren sikamnesko šajipe ande pašimata bizo anglakrisipe thaj kaj pindžaren pes kulturake diferencije, sar thaj bišajipe pala fundesko koncepto savo phiravel koring nevo edukacijsko sistemo kaj san vuče barabaripen.

Majlačho drom koring segregacijska eliminacija – čhnavipe phiravel krzo pačivalipe, thaj majbut, thaj odolese trubuj gova turvinjipa:

- Sa phuvja save si ande Dekada trubuj te bajroven ekstra akciono plano pala segregacijski eliminacija pala Romane čhavoren. Plano mora te istarel but barikane finansijske, krisane thaj administrativne porada, mora te del šajipe pala tradipe pala lesko phiravipe thaj nakhavipe thaj mora te astarel jekh vaktesko ramo thaj reslipe. Roma si but barikane kate thaj si len džanlipe ande buči pala plano, phiravipe pala planesko nakhavipe thaj molipe pala lesko bajrovipe.
- Trubuj te mothoven indikatorura pala segregacijsko tradipe, a von šaj te čeren fundo pe drom kaj dikhen Romane čhavoren ande sasto čhavoresko đindo ande škola jal ande klasa pe varesavi geografski pašimata, thaj sar pe drom kaj đinaven Romane čhavoren save džan ande specijalne škole/klase thaj sikljojen koring adaptivno sićimasko programo ande relacija koring čhavoren save naj len Romano nacionaliteto, a save si len pale gasavo edukativno modelo. Angla anglunipe pala planesko mištipe trubuj te čiden informacije ande harmonija e indikatorenci, a trubuj te den šajipe pala sajekhesko planesko modernipe ande nevi harmonija thaj pašimata.

Haćarni pašimata ande škola thaj ande klasa

Pašimata ande škola thaj ande klasa čerel čhavoresko dikhipe kataro peske thaj averenge thaj anel xarne thaj lunge edukacijske ambicije thaj rezultatura. Romane čhavoren džan andre bibutvarno, a but droma džan avri škola, na numaj pala čororipe, deso pala edukacijsko sistemo thaj lesko bihaćarnipe thaj bikadiripe te čeren pašimata kaj ašunel pes čhavoresko krlo, kaj leski gođi zuralen, thaj kaj kulturake diferencije vučo pačaven.

Ande sa phuvja save si ande Dekada baro procento Romane čhavoren mukljen škola sigo, thaj majangluno andar diferentne barijere save aven ande edukacijko sistemo thaj ande amalipeste. Kate si but mothodipa kaj Romane čhavore kana džan ande rindeski škola, naj len pale gasavo edukacijsko kvaliteto sar aver čhavore, odolese si len cira iripeske informacije, pala lenge čhereske buća khonik na čerel sajekheski kontrola ande škola, von bešen ande majpaluno klasesko kotor, thaj aver, sikamneske bučarne bizuralo thaj džungalo den molipe pala lenge bižajipa thaj motivacija, so durder čerel e sikameneske bučarne bizo motivacija pala Romane čhavore thaj bilače rezultatura save dozačaren sikamnenge dozačaripa. Andothan te den buteder ažutipe pala sićipe, škole roden e dadesko thaj dejako ažutipe, savo von na haćaren thaj našti te den. E Romane čhavoreng daja thaj dada si bibutvarno ande školsko odboro thaj ande lesko turvinjipe, gadija lenge krla na ašunen pes.

Egzempla pala barijersko čhnavipe savo si haćarno thaj amalikano pala čhavo, mothoven sar si kate šajipe pala gova paruvipa. Edukacijske sistemura mora te den but zuralipe deso džiko akana, sar bi Romane čhavore sikljojen thaj len dumo ande siklipe thaj bajrovipe.

Themesko financiripe pala inkluzivni edukacija

Dekada inkluzije e Romen mothovel kvalitetni edukacija pala Romen. Reslipe pala gova trubuj intervencije sar ande rodipecte (deja thaj dada thaj sikade roden but kvalitetni edukacija) gadija ande davipeste (them/komuna den vučo edukacijsko kvaliteto pala savore, thaj gadija pala Romane čhavoren).

Themesko finansiripe thaj o drom pe savo von uladen love, si majbaro alato savo vlade – rajipa len pala reslipe pala lačhe edukacijske rezultatura pala Romane čhavoren, kaj von šaj te reslen vučo reslipe thaj lačno sikavipe.

Te si finansijsko uladipe bilačo thaj naj adekvatno, themesko finansiripe čerel edukacijske barijere bareder, thaj gova šaj te čerel suprotno e ažutipestar, thaj kate san varesave finansijske šajipa pala segregacija pala Romane čhavoren thaj bizurale kvaliteturja pala lengi edukacija.

Uzo gova, kate san garadine edukacijska udžilipa save astaren korkorutne džene - pojekhte, sar si pala egzemplo privatne časurja pala save naj len šajipe čorore familije, so gindisarel kaj edukacija šaj te čerel sa thaj naj si bilovengi pala savore.

Edukacijska reforma ande Centralna thaj Jugoistočna Evropa trubuj te den sigurnipe te sistemo pala finansiripe trubuj te del reslipe pala lačheder rezultatura pala savore. Kate trubuj te avel miškope pe dromeste kaj von den finansije pala sako sikado, kaj von den kris ande škola thaj budžeti save džan pala škola, sar thaj koring buhlipa pala vučo-kvalitetno integrisano edukacijsko sistemo. Themeske servisura pala čhavoren mora te astaren katara servisi pala majanglalno čavoripe. Porado koring decentralizacija šaj te čerel šajipe pala bilačhe efekte pala bibarabaripen pe edukacija, đinaven kate e Roma. Šaj te avel, te si bisamasa gindisardo, te zuravel institucionalna segregacija.

Ažutipe pala čhavoren save si ande bilači amalipeski situacija te resen lačheder rezultatura ande škola rodel buteder love pala škola. Numaj, te si gova love lačhe ulade, gova invensticije trubuj te aven lačhe ande avindipe – forutnipe savo si len vučo edukacijsko nivo thaj vučo produktiviteto. Finansijsko uladipe pe sikadese putarel šajipe pala lačno anglunipe ande edukacija, kaj von čeren lačno andripe ande škola, gadija kaj gova finansije šaj te učaren kvalitetni edukacija. Zumadipe andare ekonomski zurale phuvja savo si phanglo pala edukacijsko finansiripe šaj te mothovel o drom pe savo trubuj te džan phuvja andare Centralna thaj Jugoistočna Evropa ande plano pala avinde reforme.

MAŠKARTHEMESKE STANDARDE E MANUŠENGO ČAČIPENGO KATARO ČAČIPE SAVO SI LEN NACIONALNE MINORITETA PE EDUKACIJA

Bosna thaj Hercegovina ćerda, sar dżeno ande Ujedinjene thema kataro majo 1992. bršeste, thaj kataro aprilo 2002. bršeste sar dżeno ande Evropako Vijeće, andripe thaj/jal ćerda ratifikacija pala but maškartthemeske dokumentura¹ save san but bare pala krisano themesko lačaripe. Gova ćerda udžilipe pe maškartthemesko plano te BiH piro krisipe ćerel koring sa maškartthemeske standarde pala ažutipe e manušengo čačipengo – ande sa pašimata, thaj gadija ande pašimata pala čači pe pala nacionalne minoriteta pe edukacija. Odolese si but barikano, ande gova kotoreste, te dikhen gači si krisano čačipengo lačaripe phuči pe e čačipen pe edukacija ande Bosna thaj Hercegovina fundisardo pe maškartthemesko standardo, thaj odolese si but baro pala gova problematika te den but sama.

Fakto te manušenje čačipa mothoven relacija maškaro jekh dżeno thaj them, thaj te si čači pe pe edukacija numaj čači pe pala pojekhto dżeno thaj leski lačhimata savi lačhimata i phuv mora te del sigurnipe, thaj te del ažutipe savo si phuvesko udžilipe thaj von mora te si len godipe thaj gindisaripe kataro maškartthemeske pindžarde manušenje čačipenge sar šaj te ćeren sigurnipe pala lengo trubujipe thaj arakhipe. Sigurnipesko muklipe pala manušenje čačipenge lačhimata thaj lengo arakhipe pala sako manuš šaj te anel dżiko themesko maškartthemesko udžilipe.

Majbaro stepeno pala hačaripe pala manušengo čačipengo šaj te reslen krzo čačipengo siklipe savo si ande maškartthemeske činadipende thaj paša gova dokumentura si reslo jekhethanipe ande but phuvja – thema, thaj odolese gova činadipa amen hačaren sar maškartthemenge standardi pala manušenje čačipen. Gadija, andaro gova aspekto – dikhi pe si but barikane standarde kataro Ujedinjene nacije odolese so si but phuvja – thema lengo dżeno. Gadija san sa phuvja džene pala Univerzalna deklaracija kataro fundeske manušenje čačipenge thaj tromanipenge, dżiko 80% phuvja ćerda ratifikacija štar jal buteder UN činadipa. Gova fakto mothovel stepeno pala univerzaliteto pala manušenje čačipen thaj pala lengo pindžardipe.

Aspekto pala nakhlipeško bajrovipe e manušengo čačipengo mothovel kaj pe anglunipe sasa trubujipe pala čačipengo bajrovipe thaj arakhipe, thaj athoska sasa trubujipe pala čačipengo bajrovipe ande varesi grupa kaj čačipa avile darade. Gadija manušenje čačipa avile pindžarde pala angluni generacija sar forutnenge thaj politička čačipa. Egzampla pala gova čačipa si: čači pe pe džuvdipe; opripe pe ličaripe thaj bilačo bučaripe; čači pe pe tromanipe; čači pe pe gindesko tromanipe, godipe thaj pačape - religija; čači pe pe tromanipe pe šukarimasa čidipe. Gova čačipa hačaren pes sar fundeske čačipa.

Čačipa save bajrovena ande šovvardešte bršenge nakhlo šelbršutnipe hačaren pes sar dujti čačipeski save si pindžarde sar ekonomska, socijalna thaj kulturna čačipa. Von đinaven čači pe pe socijalno sigurnipe, čači pe pe buči – bučako than, čači pe pe edukacija thaj čači pe pe jekhethano džuvdipe ande amalipeste.

Fundesko uladipe maškare angluni thaj dujti čačipeski generacija si ande phuvjaki – themeski relacija koring gova čačipenge.

Gadija phuv ande angluni čačipeski generacija trubuj te astarel godi thaj te ćerel ačhadipe pala sa so šaj te anel čačipengo phagaripe thaj činavipe andari angluni čačipeski generacija.

Mujal gova, phuvjako - themesko ičaripe koring čačipengo dujte generacije si buteder aktivno, čačo vačardo rodel phuvjaki - themeski pozitivni akcija koring mjere save trubuj te ćeren rezultatura pala čači pe andari dujti generacija.

Uzo gova duj generacije čačipa, ande maškartthemeski sfera pala manušenje čačipen bajrovda grupa e standardengo savenca arakhen pes čačipa pala kategorije sar si: čhavore, romnja, minoriteto thaj aver.

Bosna thaj Hercegovina ćerda, sar vačardo, ratifikacija pala sa maškartthemeske standardenge pala manušenje čačipa, thaj govenca dija alav pe maškartthemesko plano te ka pačavel len thaj e govenca ka ćerel informacije koring maškartthemeske arakhipeske mehanizme, thaj ande pale gasavo vakto piro kris ka thovel ande harmonija e govenca standardenca. Gadija Bosna thaj Hercegovina, athoska lenipe pala piro statuso sar biumblavdi phuv, aprilo 1992. bršeste, a sar i phuv nasljednica SFRJ automatski astarda dżeno ande činadipe kataro manušengo čačipengo pala save ćerda ratifikacija SFRJ.²

1 Ande verese maškartthemeske standarde BiH ćerda andripe sigo athoska pindžardipe pala samostalnost, a varesi semnosarda thaj ćerda ratifikacija majpalal.

2 BiH ćerda ratifikacija pala šorutne maškartthemeske činadipa e manušenje čačipen: Maškartthemesko pakto kataro forutnengo thaj političke čačipengo thaj lenge duj Opcione protokola, Maškartthemesko pakto kataro ekonomske, socijalne thaj kulturne čačipenge, Okvirna konvencija pala arakhipe pala nacionalne minoriteta, Konvencija katari eliminacija pala rasna diskriminacija, Konvencija katari eliminacija pala saki diskriminacijski forma koring romnjen uzo laki Opcioni protokol, Konvencija opro tortura thaj aver bimanušvale dromen thaj khalalen, Konvencija kataro čhavorenge čačipenge uzo duj Opciona protokola thaj Konvencija kataro čačipengo arakhipe pala sa bučarnen migranten thaj džene e lendar familijendar. Gova maškartthemeske dokumentura si len pherdi integracija ande BiH krisipe thaj von san istarde ande Aneks I. Ustav BiH.

Maškarthemeske standarde save mothoda BiH ande gova kotoreste den definicija thaj phučipa e nacionalnenge minoritenge pe edukacija, sar udžilipe te čeren edukacijske standarde thaj norme.

Univerzalna deklaracija katara manušenje čačipenge

Univerzalna deklaracija katara manušenje čačipenge andari 1948. bršeste mothoda nevipe odolese so sasa angluno maškarthemesko instrumento savo mothoda edukacija sar manušenje čačipe.

Člano 26. Deklaracijako mothodel katari fundeski edukacija sar udžilisardi edukacija. Člano čerel phuvja aktivne pala tehnički thaj sićimaski edukacija sar mištipe pala savore, thaj vučiškolaki edukacija sar mištipe pe reslipesko nivo. Člano del čačo edukacijsko reslipe thaj mothodel kaj mora te avel sar sasto manušenje bajrovipe thaj zuralipe thaj manušenje čačipen pačivalipe thaj fundeske tromanipa.

Člano 26. durder mothodel te edukacija mora te bajrovel hačaripe, tolerancija, thaj amalipe maškare themen, maškare rasne thaj pačapenge grupenge thaj čerel fino pala miro - lačipe. Člano mothodel kaj e dada thaj deja si len čačipe te alosaren edukacijsko džuto save trubuj ka sikljoven lenge čhavore.

Člano 26. thovel ramenge pala putardipe thaj sasto pačivalipe ande džuvdipeste e butenca maškarthemenge instrumentenca save avile palal thaj save dije alav thaj čerde čačipe pe edukacija, thaj ande opšte kategorijende, thaj pala pe kaj si ando phučipe minoritetengi edukacija.

Europska konvencija e arakhipeske e manušenje čačipen thaj fundeske tromanipa

Člano 2. Ustav BiH mothodel te "Čačipa thaj tromanipa save san ande Europska konvencija pala arakhipe e manušenje čačipen thaj fundeske tromanipen thaj protokoli si ande trubujipe – aktivne ande Bosna thaj Hercegovina. Gova aktura si len prioriteto upre aver krisengo." Člano 2. Protokol džin. 1 Europska konvencija e arakhipeske e manušenje čačipen thaj fundeske tromanipa mothodel: "Nijekh dženo našti te avel čhindo pala čačipe pe edukacija. Ande bućate ande varesavi funkcija savi trubuj te čerel pala edukacija thaj siklipe, phuv ka paćel e dadenge thaj dejange čačipen te del sigurnipe pala edukacija thaj siklipe save si ande harmonija e religijasa thaj gođaki filozofija."

Koring Europska konvencija e arakhipeske e manušenje čačipen thaj fundeske tromanipa ande harmonična sudska – krisaki praksa, čačipe pe edukacija buhljarda pe sa edukacijske forme save del i phuv. Čačipe pe edukacija istarel:

- čačipe pe andripe ande edukacijske institucije ando sako vakto;
- čačipe pe kvalitetni edukacija;
- čačipe pe oficijelno studijsko pindžardipe savo studento baxtagoralo gatisarda.

Duj agoreske čačipa si ande gođipeste te pojekhto trubuj te si les šajipe te lel mištipe andari istardi edukacija, thaj studento mora te istarel pindžardipe pala sako istardo edukacijsko stepeno. Gova đinel čačipe pe istardipe, ande gova jal gaja forma, pala oficijelno pindžardipe katara gatisardo studij. Europska konvencija e arakhipeske e manušenje čačipen thaj fundeske tromanipa arakhel "religijsko thaj filozofsko gođipe" e dadenge thaj dejange. Krisani praksa buhljarda gova klauzula kaj mothovel reslipe "arakhipe pala šajipe ande pluralizmo ande edukacija ande savi si importantno arakhipe pala demokratsko amalipe", pe drom sar si mothodini ande gova Konvencija, thaj mothovel te i phuv mora te del informacije jal džanlipe savo si istardo ande siklipesko plano thaj programo pe objektivno, kritičko thaj pluralističko drom. E phuvjaće si oprime – bimuklo te džal korig indokrinacijsko reslipe (katari phuv jal sikamno), so šaj te avel haćarno sar bipačivalipe pala e dadenge thaj dejange religijske thaj filozofske gođa.

Maškarthemesko činadipe katara ekonomske, socijalne thaj kulturake čačipenge

BiH čerda formalno ratifikacija Maškarthemesko činadipe katara ekonomske, socijalne thaj kulturake čačipenge 6. marto 1992. bršeste. Ande gova Činadipeste, edukacijsko istaripe BiH trubuj te den andre avinde bare džanlipa:

- Kadiripesko šajipe. Edukacija mora te avel, mora te avel buhli thaj mora te avel ande laćho konteksto;
- Andripesko mukipe. Edukacija mora te avel bizo diskriminacija thaj mora te mukel andripe pala savoreng;
- Istardipesko lenipe. Edukacijska forma thaj istardipe, uzo siklimaske planura thaj programura thaj siklimaske metodura, mora te aven relevantni thaj ande kultura mora te aven laće pala sikade thaj pala roditelji;
- Istardipesko paruvipe. Edukacijsko istardipe mora te avel ande situacija te čerel sa pala amalipesko trubujipe savo parovel, thaj mora te irisarel studenteske trubujipen ande diferentne socijalne thaj kulturne pašimate.

Komiteto pala ekonomske, socijalne thaj kulturne čaćipen (CESCR), savo si ćerdo koring Rezolucija ande Turvinjipe pala ekonomske thaj socijalne phućipen 1985/17 kataro 28. majo 1985. bršeste, si trupo savo si istardo e biadhinalendar phirnendar, savo tradel sar gasave, save semnosarde gova ćhinadipe, ćeren pala Maškarthemesko ćhinadipe katara ekonomske, socijalne thaj kulturake čaćipenge.

Maškarthemeski konvencija katara ćhinavipeske pala sa rasne diskriminacijske formen

BiH dija andripe ande maškarthemeski Konvenciji katara ćhinavipeske pala sa rasne diskriminacijske formen ando 16. juno 1993. bršeste thaj pe gova drom voj si udžilisardi te:

- Na ćerel varesi rasna diskriminacija jal na ćerel rasna diskriminacija koring džene, grupe jal institucije, thaj te ka ćerel sigurnipe pala gova ande sa krisende thaj institucijende save mora te paćaven gova udžilipen;
- Na zuravel, na arakhel jal na bajrovel rasna diskriminacija savi ćerel vareso dženo jal organizacija;
- Te ka dikhel pale nacionalne thaj thaneske krisipeske politike, te ka džipherel thaj te ka paruvel jal te ka ćhinel krisipen thaj krisane ramopen save ćeren jal bajroven rasna diskriminacija;
- Te ka oprisarel thaj te ka aćhavel rasna diskriminacija savi traden džene, grupe jal organizacije;
- Te ka ažutinel multirasne integracionistikake organizacije jal miškope thaj aver sredstva save si len ande reslipe pharipengo ćhinavipe maškare rase, thaj te ka marel opro sa so zuralel rasno uladipe.

Komiteto pala rasno diskriminacijsko ćhinavipe (CERD) si angluno trupo savo fundisarde Ujedinjene thema te ćhuvel sama thaj ćerel kontrola ande aktivitetura save ćeren phuvja sar udžilipa andaro ćhinadipe katara manušenje čaćipenge. Gova trupo si istardo e biumblavdendar phirnendar save ćhuven sama thaj dikhen sar phuvja džene ćeren ande praksa Konvencija katara ćhinavipeske pala sa rasne diskriminacijske formen.

Konvencija katara ćhavoreske čaćipen

Pala konvencija katara ćhavoreske čaćipen BiH ćerda ratifikacija 1993. bršeste thaj dija čaćipesko lil ande Aneks 4. ande Themesko ramesko ćhinadipeste pala miro. Člano 28. ande Konvencija ćerel čaćipe pe edukacija (ćaćipe pe fundeski, maškarutni, themeski, phirnikani thaj vući edukacija), a člano 29.(1) ćerel e čaćipenca ande edukacija. Opšto komentaro kataro lesko trubujipe durder mothodel te "ćhavoresko čaćipe naj si numaj phućipe pala andripe, deso phućipe pala istardipe" thaj mothodel te člano 29.(1) "zuravel jekh po jekh thaj subjektivno čaćipe pe specifićno edukativno kvaliteto... Odolese siklimasko plano thaj programo mora te avel but relevantno pala ćhavoresko socijalno, kulturno, pašimatako thaj ekonomsko konteksto".

Rameski konvencija pala arakhipe pala nacionalne minoriteta

Rameski konvencija pala arakhipe pala nacionalne minoriteta si jekh baro čaćipesko instrumento pala arakhipe, bajrovipe thaj zuralipe pala čaćipesko krisano than pala nacionalne minoriteta. Člano 2. Rameski konvencija pala arakhipe pala nacionalne minoriteta mothodel "te phuvja-džene si len udžilipe te ka bajroven thaj zuralen pale gasave šajipa pala andripe ande edukacija pe sa stepeni pala džena save đinen pes ande nacionalne minoriteta".

Člano 14. mothodel "te sa phuvja-džene si len udžilipe te ćeren pindždardipe pala čaćipe pala sako dženo savo perel talo nacionalno minoriteto te sikljoven piri minoritetski ćhib".

UN Deklaracija katara čaćipen pala džene save pheren ande nacionalne jal etnićke religijske thaj ćhibake minoriteta

UN Deklaracija katara čaćipen pala džene save pheren ande nacionalne jal etnićke religijske thaj ćhibake minoriteta, ande piro člano 4. ćerel čaćipen pe edukacija pala džene save pheren ande nacionalne jal etnićke religijske thaj ćhibake minoriteta. Evropska povelja katara regionalne jal minoritenge ćhibenge.

Evropska povelja katara regionalne jal minoritenge ćhibenge si referensko čaćipesko ramo pala ćhibengo arakhipe thaj promocija save ćeren mištipe pala džene ande nacionalne minoriteta thaj jekh bari konvencija ande Europako Turvinjipe. Bosna thaj Hercegovina semnosarda goja konvenciju thaj dozaćarel laki sigi ratifikacija.

Evropaki povelja pe majlaćho drom ćerel ćhibaki promocija thaj aver minoritetske ćhiba thaj maškare aver ande edukacijaki, medijaki thaj kulturaki pašimata.

Člano 8. ande Evropaki povelja pala pe mothodel pašimata „Edukacija“ kaj romsararel:

„Ande edukacija phuvja si len udžilipe te pe pire teritorija pe save si gova čhiba ande trubujipe, ande harmonija pe situacija pala saki goja čhib, thaj bizo vareso čhinavipe ande siklipe pala oficijelni čhib:

- a)
- te den šajipe pala anglaškolaki edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te den šajipe pala barikano kotor pala anglaškolaki edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te čeren jekh katari gova mjera numaj pala varese anglune džene save familije gova roden jal mangel a ako si lengo đindo reslo - dovoljno; jal
 - te themeske krisa ako naj len direktno zuralipe ande pašimata anglaškolaki edukacija trubuj te den stimulacija jal zuralipe pala mjere save san mothode;
- b)
- te den šajipe pala fundeski edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te čeren baro kotor pala fundeski edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te čeren, ande ramo pala fundeski edukacija, siklipe pala varesi regionalni jal minoritetski čhib kaj gova siklipe trubuj te avel integralni kotor ande siklipesko plano; jal
 - te parujen jekh kataro gova trin mjere pala gasave save familije roden vareso a ako si lengo đindo reslo - dovoljno;
- c)
- te den šajipe pala maškarni edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te čeren baro kotor pala maškarni edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te čeren, ande ramo pala maškarni edukacija, činadipe pala siklipe pala varesi regionalni jal minoritetski čhib ande ramo koring siklipesko plano; jal
 - te čeren jekh katara goja mjere pe gova sikade save gadija mangel jal ako si pala gova lači situacija, save familije roden thaj mangel thaj ako si lengo đindo reslo - dovoljno;
- d)
- te den šajipe pala tehnički jal specijalistički edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te den šajipe pala baro kotor pala tehnički edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te ande ramo ande tehnički jal specijalistički edukacija čeren šajipe jal činadipe pala siklipe pala varesi regionalni jal minoritetski čhib ande ramo koring siklipesko plano;
 - te čeren jekh katara goja mjere pe gova sikade save gadija mangel, primijene jednu od ovih mjera makar prema onim đacima koji tako žele ili, ako si pala gova lači situacija, save familije mangel thaj roden thaj ako si lengo đindo reslo - dovoljno;
- e)
- te den šajipe pala univerzitetski jal aver vuči edukacija pe varesi regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te den šajipe pala situacija - činadipe pala siklipe - studije pala goja čhiba sar predmeto pe univerziteto jal pe vuči škola; jal
 - ako naj len, koring phuv savi voj si la pe vuče edukacijske institucije, šajipe pala gova, von trubuj te zuralen jal čeren situacije thaj šajipe pala univerzitetsko jal aver stepeno ande vuči edukacija pe regionalni jal minoritetski čhib, jal te den šajipe pala siklipe pala goja čhiba pe univerziteti jal pe vuči škola;
- f)
- te čeren situacija pala pherdebršengi edukacija pe drom kaj trubuj te čeren organizacija pala kursevi, save trubuj te istaren majbut jal sasti edukacija pe regionalni jal minoritetski čhib; jal
 - te den goja čhiba sar predmeta ande ramo pala pherdebršengi edukacija; jal
 - ako vlasti naj len direktno krlo ande edukacijska pašimata pala pherdebršenge, te den stimulacija jal zuralipe pala siklipe pala goja čhiba sar predmeta ande ramo pala pherdebršengi edukacija;
- g)
- te čeren aranžmane save ločaren historijsko nakhlipesko thaj kulturako siklipe pala regionalni jal minoritetski čhib;

h)

- te den fundesko thaj athoska sikamnesko kadiripe save si istarde ande romasaripe kataro a. džiko g. andaro gova stavu a save si hačarde thaj istarde;

i)

- te čeren kontrolno trupo jal trupa save trubuj te aven udžilisarde pala kontrola mjera save si čerde ande siklipe ande pašimata pala regionalni thaj minoritetski čhib, sar thaj pala romasaripe kataro vakto pe vakto (vakteske) informacije (izvještaji) savi bi aven džangljarde jal šunavde.

Pala edukacija pe teritorije avri regiono ande save san regionalni thaj minoritetski čhib pe tradicionalno drom ande trubujipe von trubuj te len udžilipe, ako si manušengo đindo save vačaren gova čhib reslo – dovoljno, te den mukipe, te zuralen jal den šajipe pala siklipe pe regionalni jal minoritetski čhib pe sako pe gova edukacijsko stepeno”.

Sa gova dokumentura ande diferentna mjera den čačipe pala minoriteti te arakhen piro kolektivno identiteto uzo piri dejaki čhib. Gova čačipe, angla sa, šaj te čeren krzo edukacija. Pale gasave instrumenti, mothoven kaj čačipe pe arakhipe pala kolektivno identiteto uzo minoritetski dejaki čhib mora te avel ande balanse uzo udžilipe pala integracija thaj andripe ande buhlo themesko amalipe. Gova šajipe rodel lačo džanglipesko istaripe thaj kataro amalipeske thaj e čhibaće jal čhibande ande phuvjate. Zuralipe ande tolerancija thaj i pluralizam si but baro kotor ande gova dinamika.

Postandralutne udžilipa koring Europako Turvinjipe

Athoska andripe ande Europako Turvinjipe (Vijeće Evrope), 24. aprilo 2002. bršeste, BiH lija varegaći udžilipengo pe edukacijaki pašimata (umalate). Gova “postandralutne” BiH udžilipa mothoven te BiH mora te adaptil, uzo Europako Turvinjipe standardi, Kris katari edukacija, sar pe phuvjako nivo, gadija pe entitetsko nivo. BiH lija udžilipe te “istarel thaj lundarel reforma ande edukacijski pašimata thaj te čerel eliminacija pala sa aspekti pala segregacija thaj diskriminacija save san fundisarde pe nacionalno iklipe”.

Bolonjski proces

BiH semnosarda Bolonjski proces ando septembro 2003. bršeste. Bolonjski proces mothovel pala pe kriterije thaj šarta savi si len ando reslipeste reformiranje sektora pala vuči edukacija pe fundeste kaj san pale gasave standardi thaj norme save san istarde ande sasti Evropa. Gova “proces”, a naj si čačipeski udžilisardo, politika si la udžilipe savo istarde ministri pala edukacija andari 40 phuvjende, sar te čeren europako than pala vuči edukacija džiko 2010. brš, thaj govensa zuralen mobiliteto pala studente thaj akademske bučarne. Bolonjski proces del deš dromengo pala bučarnipe, sar bi čerel reformacija pala vuči edukacija ande sasti Evropa. Gova andrel trin stepeni ande struktura pala diplome: džikodiplomske, toskadiplomske thaj doktorske, andripe pala Europsko sistemo pala tradipe pala bodovi thaj andripe pala sistemo pala sigurnipe ande kvaliteto pe institucionalno, phuvjako thaj europsko nivo.

Lisabonska konvencija katare pindžardipe pala diploma

BiH čerda ratifikacija pala Lisabonska konvencija katare pindžardipe pala diploma ande januaro 2004. bršeste.

Lako reslipe si čeripe pala mehanizmo, definiranje pala procedure thaj kriterije pala čačo, bidiskriminirano thaj transparentno kvalifikacijsko pindžardipe pala vuči edukacija, pindžardipe pala diploma, ande Evropa.

Udžilipa save lija phuv, maškare avere, si:

- Čeren nacionalno informaciono centro, sar bi čerel sigurnipe pala procedure thaj kriteriji sar bi den andripe ande kvalifikacijsko molipe thaj pindžardipe, diploma, te aven transparentne, koherentne thaj pačavne.
- Te den sigurnipe te si kate čačipe pala andripe ande varesavo trupo pala kvalifikacijsko molipe, diploma, ande hačarne rokovi thaj pe normalno molipe - love, kvalifikacijsko pindžardipe, diploma, šaj te avel čhudo numaj ako san kate bare kvalifikacijske diferencije, diplome, thaj varesave kvalifikacije, diplome e phuvjatar savi si domaćin pe gova nivo.

Udžilipa save san ande proceso pala andripe ande Europska unija

Načela, prioriteti thaj šarta istarde ande europsko partnerstvo e BiH-sa.

- Te čeren sa postprijamna udžilipa koring Evropako Turvinjipe (Vijeće Europe), pala pe pe umalate pala edukacija thaj alosaripe;
- Sigurnipe pala Krisa katari vuči edukacija pe phuvjako nivo trubuj te den o drom pala trubujipe pala šoreski elementi ande Bolonjskogi proces thaj ande Lisabonska konvencija katara pindžardipe pala diplome;
- Sigurnipe pala sasto činadipe pala thaneski legislativa e Europskensa konvencijensa katara manušengo čačipengo;
- Zuralen zuralipe koring lačhipe ande edukacija, kaj si fundeski edukacija thaj čeren moderno sastavo pala maškarutni strukturni edukacija thaj treningo. Agorisaren problemu ande fragmentiranosti sastava ande edukacija thaj krisipe maškare diferentne nivoi;
- Zuralen politikako čerdipe thaj strateško planiripe, sar te ločharen edukacijsko kvalitetu.

ČHINADIPE KATARI STABILIZACIJA THAJ PAŠLJARIFE

maškari Europska unija, lake phuvja- džene thaj BiH

Saki rig ka čerel jekhethane pala zuralipe ande nivo pala opšti edukacija thaj pala maškarutni strukovni edukacija thaj treningo ande Bosna thaj Hercegovina thaj politika pala terne thaj pala bući e ternenca manušenca, e neformalna edukacijasa. Prioriteto sastava pala vuči edukacija ka avel e resesko e Bolonjske deklaracije ande Bolonjsko proceso.

Saki rig ka čerel pala sigurnipe ande andripe pe sako nivo ande edukacija thaj treninga ande Bosna thaj Hercegovina kaj trubuj te avel muklo e diskriminacijatar pe fundo koring polo, rasa, nacionalno vica jal religijsko peravipe. Prioriteto pala BiH trubuj te avel udžilipa ande ramo pala relevantne maškarthemeske konvencije save čeren bući e gova phučipenca. Lačhe programe thaj instrumenti e amalipeske amalipen ka aven džiko edukacijske strukture thaj strukture pala treningo, sar thaj aktivitetura pala gova ande Bosna thaj Hercegovina.

Jekhethani bući ka len ando phučipe prioritetni pašimata savo problemu džal ande gindipe pala naslijeda ande amalipesko amalipeste ande gova pašimata.

**KRIS KATARE ARAKHIPE PALA ČAČIPE PALA DŽENE SAVE
PEREN TALO NACIONALNO MINORITETO**

Bosna thaj Hercegovina čerda uzo ratifikacija Rameske konvencije pala arakhipe pala nacionalne minoriteta Vijeća Evrope 2002. bršeste thaj lija udžilipe te uzo aktivni politika, krisipe thaj averenca dokumenturenca čerel buči koring astardipe pala načela save si zurarde e Konvencijesa. E krisipesa katara akrakhipe pala čačiipe pala džene save peren tako nacionalno minoriteto (2003. bršeste) Bosna thaj Hercegovina pindžarda statuso pala nacionalne minoriteta pala 17 minoritetske amalipen. Gova si: Albancura, Crnogorcura, Česura, Italijanura, Jevrejura, Mađarura, Makedoncura, Nijemcura, Poljakura, Roma, Rumunura, Rusura, Rusinura, Slovakura, Slovencura, Xoraxanura thaj Ukrajincura.

E krisipesa si mothodino te džene save peren talo nacionalno minoriteto, uzo čačiipe save si len sar savore avere forutne, Bosnake thaj i Hercegovinake themutne, čeren lačiipe pala vadžaj jekh arakhipe thaj čačiipe save si mothode ande Rameski konvencija thaj ande gova kris, a palpale ande pašimata pala nakhipe, kultura, siklipe, tradicija, čhib, romasaripe, edukacija, religijsko tromanipe thaj aver. Kris pala arakhipe pala džene save peren talo nacionalno minoriteto ande Republika Srpska si ando 2005. bršeste („Službeni glasnik Republike Srpske“, đindo 2/05).

Edukacijaki reforma ande Bosna thaj Hercegovina

Dokumento talo akhardipe Edukacijaki reforma si mothodino thaj definirano te si edukacijaki reforma trubujipe ande Bosna thaj Hercegovina thaj pala lačo avindipe, romasarda 2002. bršeste ande Brisel. E gova dokumentesa, savo si sar bičhaldi vorba koring Bosnake thaj Hercegovinake themutne, mothode si resa save mora te resen uzo edukacijaki reforma:

„Prioritetno res si čeren depolitiziranje ande edukacija, uzo šajipa save ka čeren sigurnipe pala jekh pale gasavi šajipe pala vučikvalitetni thaj moderni edukacija ande sasti Bosna thaji Hercegovina. Amaro res si te činen segregacija thaj diskriminacija ande edukacija, zuraven familije save irisaren ande BiH e čhavorenca save trubuj te džan ande škola ande lenge čera.“

Vi gova, definirano si te si res te čeren edukacijaki desegregacija, pačaven barvale kulturološke diferencije, save si barvalipe ande amari phuvjate, čeren sistemo e zuralesa čačipesa fundesa, kaj si trubujipa thaj interesi pala sa sikaden thaj čhavoren pe angluno than, ciknjaren butipe, dupliranje thaj neefikasnosti save si ande edukacijako sistemo ande Bosna thaj Hercegovina, astaren principio pala inkluzivna edukacija pala sikaden save si len posebne trubujipen ande sa aspekte pala krisane thaj pedagoške reforme, pe demokratsko thaj transparentno drom, thoven jekhethane savore save inđaren aktivnosti ande edukacijski pašimata ande gova reforme, thaj studente, roditelje thaj sikamne, energično thoven rigate sa birokratske thaj organizacijske barijere save san kate pala reforma ande amaro edukacijsko sistemo, thaj bajroven thaj zuraven inovacije ande klase pe sako nivo, thaj čeren promocija pala mištipe pala činadipe thaj kriteriji ande Bolonjska deklaracija thaj Lisabonska konvencija ande pašimata pala vuči edukacija.

Edukacijaki reforma trubuj te traden sar bi amarenge forutnenge uzo kvalitetni edukacija čeren sigurnipe pala lačo avindipe.

Kvalitetni edukacija si trubujipe pala pojekhtno odolese so zuravel korkoropeske thaj dženesko bajrovipe, kadiripe, džanglipe, molipe thaj gindipe save san trubujipe pala terno dženo savo si pe dromeste te avel lačo thaj reslo forutno, thaj pe amalipe odolese so gova čerel lačo thaj gođalo forutnipe, vov si baro potencijalo pala čačutno thaj moralno amalipesko avindipe. Kvalitetni edukacija si trubujipe pala phuv odolese so Bosna thaj Hercegovina trubuj te avel moderni europaki phuv, sar barikano elemento pala lako avindipe thaj integracija ande amalipe savo si fundosardo pe džanglipeske, thaj Europska unija si gova ađive.

Te bi reslen gova resa, e gova dokumentesa si e Bosnake thaj Hercegovinake forutnenge dino alav te ka osigurin transparentno, konkretno, racionalno thaj finansijski šajutno finansiranje pala themeske resursi thaj pala implementacija krisipesko ande edukacijski pašimata pe sako nivo, savo si fundo pe evropsko nivo thaj norme, thaj so si fundisardo pe maškarthemeske konvencije katara manušengo čačipengo, pe avindo drom:

- Ka čeren implementacija pe Rameski kris katara fundeski thaj maškarutni edukacija ande

Bosna thaj Hercegovina, sar si mothodino e udžilepenca, save amen istardam uzo andripe ande Vijeće Evrope thaj ćeren implementacija pala manušenje čaćipen thaj edukacijake principura e gova andripesa, te adaptin krisa ande entitetimi thaj kantoni, save san ande harmonija e gova Krisesa,

- Ka ćeren implementacija pala moderno krisipe thaj pala vuči thaj phirnikani edukacija thaj treningo, savo si ande harmonija e majbarena europake standardenca e barabaripeske thaj phiravipeske, thaj savo džal e poradesa uzo prioritene trubujipa ande phuvjate,
- Ka ćeren implementacija pala moderno krisipe pala džikoškolaki edukacija thaj len ando dikhipe trubujipe pala bajrovipe pala moderno krisipe pala pherdebršengi edukacija, sar šajutno krisipe thaj instrumenti pala trubujipe pala sastodžuvdipesko siklipe thaj gođako bajrovipe.

Ande edukacijaki pašimata, uzo alav ande jekh dokumento Edukacijaki reforma, savo si ande gova pala zuralipe thaj lačhipe pala Romengo statuso ande edukacija thaj savo si majbaro, e forutnenge si dino alav savo bućol:

„Ka ćeras sar bi das sigurnipe pala savore čhavore te si len šajipe pala kvalitetni edukacija ande integrirane multikulturalne školende pe sako stepeno, bizo politikake, religijske, kulturne thaj aver anglakrisipa thaj diskriminacije, kaj paćaven pes čaćipen pala savore čhavoren.

Gova šaj te reslas pe avindo drom, a zuralipe thaj bajrovipe pala Romengo statuso ande edukacija si but baro:

- Ka ćeras sigurnipe te čhavore, save aven pale ande phuv, si len biproblemesko andripe ande edukacija ande integrirane multikulturalne škole pe thaneste kaj von dživisaren, kaj ka aven mukle e politikake, religijske thaj kulturološke anglakrisipendar thaj diskriminacijatar.
- Ka ćeras sigurnipe te savore čhavore, save san ande nacionalne minoriteta, (pala pe Romane čhavore) aven andre pe laćho drom ande edukacijsko sistemo ande sasti phuv.
- Ka ćeren te nacionalna minoriteta, a pala pe Roma, aven ande šajipe te ćeren definicija pala peske trubujipa, thaj den lenge amare vasta ande procjena pala gadija so si trubujipe pala resli edukacija (marto 2003).
- Ka ćeren lungovakteske, sajekheske činadipe pala čhavorengi edukacija, save san džene ande sa konstitutivne thema thaj nacionalne minoriteta (augusto 2003. bršeste).
- Ka ćeren fleksibilno plano pala andripe ande edukacija pala savore čhavore save si ande nacionalne minoriteta (a pala pe Romane čhavore), ande edukacija savi ćerel bući e problemenca pala edukacijsko šajipe, lilengo finansiranje thaj/jal prijevozo, mobiliteto pe ralacija čer-škola thaj škola-čer, pala sasti Bosna thaj Hercegovina (augusto 2003. bršeste).
- Ka ćeras sigurnipe pala šajipe e savorengi čhavorengi te gatisaren fundeski edukacija.
- Ka ćiden informacije kataro andripe ande fundeske škole thaj kataro čhavoresko procento save gatisaren škola, sar bi džanen sose čhavore save san phure pala fundeski škola na džan thaj/jal na gatisaren fundeski škola ande Bosna thaj Hercegovina (augusto 2003. bršeste).
- Ka ćeren fleksibilno plano pala provedbe sar bi ćeren sigurnipe te savore čhavore gatisaren fundeski škola thaj sar te ćeren lačhipe ande gova mukljaripe - bandipe pala ternengi edukacija, sar si: školaki lokacija–than thaj prijevozo (mobiliteto, čer-škola thaj škola-čer) finansiranje, amalipeske trubujipa thaj alternativni edukacija (pe egzemplo, biformalni edukacija), (decembro 2003. bršeste).

RAMESKO KRISIPE KATARO FUNDESKI THAJ MAŠKARUTNI EDUKACIJA ANDE BOSNA THAJ HERCEGOVINA („Službeni glasnik BiH“ Đindo: 18/03)

Bosnako thaj Hercegovinako edukacijsko sistemo roda reforma pe sako nivo ande resipe pala zuralipe pala bajrovipesko thaj edukacijsko kvaliteto, sar amare čhavore e angloškolake, fundeske thaj maškarutne bajrovipestar bi aven kadire pala jekhethano džuvdipe thaj bući ande themeste savo parujen pes sajekh.

Siklipeske planura thaj programura avile but pherde e materijalenca, modeli avile phure, thaj siklipe sasa sar fundo pe mehaničko tradipe pala baro informacijako đindo. Sa gova roda fundesko paruvipe pe kritičko gindipe, kretivnost, kadiripe pala problemesko činavipe, thaj mištipe ande phiravipe e nevi tehnologijenca. Dokumentura save avile ande ande nakhlo vakto, trbuj te den sigurnipe pala kvalitetni integrirani edukacija uzo pale gasave šajipa - šarta pala sa čhavoren.

Ramesko krisipe katara fundeski thaj maškarutni edukacija ande Bosna thaj Hercegovina dija thaj čerel konkretizacija pala paruvipesko proceso ande fundeski edukacija thaj bajrovipe, thaj kantonalne kriza save čerde e govenca jekhethane ande 2004. bršeste, den krisipesko fundo pala paruvipe ande fundesko bajrovipe thaj edukacija thaj ande implementacija pala gova paruvipe krzo jekhethane aktivnosti ande sa kantoni, kaj Federalno ministarstvo pala edukacija thaj sičipe-džanglipe čerel koordinacija. Čerdi si nevi koncepcija pala injabršengi edukacija, savi mothovel baro paruvipe thaj fundesko paruvipe ande siklipesko plano thaj programo, ande bučako methodo, rola savi si len sikade thaj sikamne ande siklipesko proceso, thaj savo fundo si ande paruvipe pala edukacijska paradigma kaj mezo naj si gadija so sikamno trubuj te mothodel, deso gova so čhavo trubuj te džanel.

E gova Rameske krisipesa lačharde si: principura pala fundeski thaj maškarutni edukacija thaj bajrovipe, pherdebršengi edukacija thaj fundipe thaj funkcija ande institucije pala ažutipe ande edukacija ande Bosna thaj Hercegovina, sar džipherdino siklipe pala čhavoren Bosnake thaj Hercegovinake themutnenge ande avralutnipeste.

E krisipesa čeren pes:

I Opća činavipa

1. edukacijski res
2. opće edukacijske resa, natura thaj edukacijsko thaj bajrovipesko fundesko astaripe

II Načela ande edukacija

1. čhavoresko čačipe pe edukacija
2. baro džanlipe pala čhavoreng e čačipen
3. bajrovipe e manušengo čačipengo pačivalipesko
4. mobilizacijko tromanipe

III Edukacijake nivoi

IV E dadeske thaj dejake čačipa thaj udžilipa

V Themeske thaj privatne škole

VI Školaki Rola thaj udžilipa

VII Školaki autonomija

VIII Standarda ande edukacija

IX Trupo pala standardesko tradipe ande edukacija

X Ortosaripe ande škole

1. ortosaripesko trupo (organi) ande škola/školake odbori
2. školako direktoro
3. e dadengo thaj dejango turvinjipe
4. sikadengo turvinjipe
5. phirnikane školake trupa (organi)

XI Tradipe thaj kontrola prdal pe aktiviteto pala gova kris

XII Čačipengo arakhipe

XIII Nakhavne thaj agoreske činadipa.

E kriseske trupa (organi) si udžilisarde pala organizacija ande edukacijsko sistemo ande Bosnako thaj Hercegovinako Brčko Distrik, Republika Srpska, Bosnaki thaj Hercegovinaki Federacija thaj kantoni, ando skaldo e Ustavesa (ande duresko teksto: udžilisarde edukacijske krisipa), ustanove save si len koring aktuelne krisipa ande Bosna thaj Hercegovina registracija pala ažutipe ande pašimata pala džikoškolaki, fundeski thaj maškarutni edukacija thaj pherdebršengi edukacija (ande duresko teksto: škole), thaj aver sičipeske institucije ande edukacijaki pašimata, si udžilisarde te čeren thaj pačaven principura thaj norme mothode ande gova kris thaj trubuj te čeren sigurnipe pala edukacija uzo pale gasave činadipa pala savore sikade.

Principura thaj standardura si mothode ande gova krisipe thaj pe gova fundo našti te ciknjaren pes. E Ramese krisipesa kataro fundeski thaj maškarutni edukacija ande Bosna thaj Hercegovina, but barikano si baro džanglipe pala gova dokumento athoska butbršengo edukacijsko uladipe koring entiteti thaj kantoni.

Akcento si pe sigurnipe thaj zuralipe pala bajrovipeške efekte pala majanglalni edukacija, sar faktoro pala kadiripesko bajrovipe pala siklipe uoće. Čhavo trubuj te avel aktivno subjekto ande siklipesko proceso krzo siklipeske programen save si čerde pala čhavo, so si normalna praksa ande but europske phuvjende.

Majbare programeske semna pala čhavo si čhavoresko aktivitetu ande siklipesko proceso, kaj si o čhavo aktivno subjekto, savo krzo čhelipe rodel thaj phučarel džanglipe. E Romesko krisipe mothodel sar edukacija si la pala res optimalno intelektualno, fizičko moralno thaj amalipesko bajrovipe pala sako pojekhto ande harmonija – sklado uzo leske šajipa thaj kadiripa.

Ande sklado e gova krisesa krzo škola čerel pes načelo «pale gasavi edukacija pala savore», aktivni e dadeski thaj dejaki bući ande školaki bući krzo školake odbore thaj e dadeske thaj dejake turvinjipa, e resesa pala sikamnesko dikhipe thaj bućako molipe, sar reslipesko dikhipe ande edukacija.

Udžilipe savo si len školake institucije ande fundeski školaki edukacija, savo astarel pala čhavore save pherde džiko angluno aprilo šov bršengo si te čeren sigurnipe pala šajipe pala funkcija injabršengi fundeski škola. Kana si alav e siklipeske planeske thaj programese, Kris mothodel trubujipe pala Jekhethano mezo ande siklimaske planura thaj programura ande rameste save školake institucije si len čačipe, tromanipe, pala čeripe thaj trubujipe pala siklimaske istardipa uzo alosaripe ando sklado koring mothodi legislativa.

E adaptacijasa pala gova Kris ande Bosnaki thaj Hercegovinaki Parlamentarna skupština, astarda realizacija pala Edukacijaki reforma thaj pherdipe pala Dendo alavipe 1 andare upre mothodino briselsko dokumento, kaj si čerdo sigurnipe te sa čhavore si len šajipe pala kvalitetni edukacija ande integrirane multikulturalne školende pe sako stepeno, mukline e politikake, religijske – pačapeske, kulturne thaj aver anglakrisipendar thaj diskriminacijatar, kaj pačaven pes čačipa pala savore čhavoren.

Ande 2004. bršeste but kantonalne skupštine pherde pire udžilipa save si ikliste andare Ramesko krisipe katari fundeski thaj maškarutni edukacija ande Bosna thaj Hercegovina thaj ande pire krisa save si ande harmonija e mothodine krisipenca. Ekstra mothoden Kantono 10, Srednjobosansko kantono thaj Zapadnohercegovačko kantono.

Vučo mothodipesko manuš - predstavniko anda 7. julo 2004. bršeste but krisengo kataro trubujipe pala Krisipe katari fundeski edukacija ande Kantono 10, Krisipe katari maškarutni edukacija pala Kantono 10, Krisipe kataro paruvipe thaj džipherdipe pala Krisipe katare fundeski edukacija pala Srednjobosansko kantono, Krisipe katare paruvipe thaj džipherdipe pala Krisipe katari fundeski edukacija pala Zapadnohercegovačko kantono thaj Krisipe katare paruvipe thaj džipherdipe pala Krisipe katare maškarutni edukacije pala Zapadnohercegovačko kantono. Gova si odolese so gova krisipa pašljaren ande fakto kaj kantoni na mothoven gođi te piro krisipe thoven ande harmonija e Ramesa krisipesa, te lenge džiakanutna činadipa na istarde garancija pala pale gasave čhavorengi thaj manušenge čačipen pe edukacija pala sa čhavoren pe gova kantoni. Pale gaja, Zamjeniko pala vučo predstavniko thaj Supervizor pala Brčko Henry L. Clarke anda Nalogo pala trubujipe pala Krisipe katari edukacija ande fundeske thaj maškarutne školende pala Brčko Distrikto Bosna thaj Hercegovina.

Skupština Kantona 10 čerda adaptacija 30. novembro pale gasavo brš pala liduj krisen ande pale gasavo teskto pe dromeste sar mothoda vučo predstavniko.

E vučeske predstavnikeske krisa save džan pe krisesko paruvipe thaj džipherdipe pala Srednjobosansko kantono sasa šunavde ande Službene novine SBK đin. 11/04.

E vučeske predstavnikese krisa save džan pe krisesko paruvipe thaj džipherdipe pala Zapadnohercegovačko kantono naj avile šunavde ande Narodne novine ZHK.

Kris pala fundeski škola ande Republika Srpska sasa šunavdo ande „Službenom glasniku Republike Srpske“, đindo 38/04, a gova kris si avri zuralipesko uzo anipe pala Kris katari fundeski edukacija thaj bajrovipe („Službeni glasnik Republike Srpske“, đindo 74/08). Kris pala maškarutni edukacija thaj bajrovipe ande Republika Srpska sasa šunavdo ande „Službeni glasnik Republike Srpske“, đindo 74/08. Kris katari džiakoškolaški edukacija thaj bajrovipe ande Republika Srpska sasa šunavdo ande „Službeni glasnik Republike Srpske“ đindo 119/08.

Ande Republika Srpska ando si Pravilniko katare bajrovipe thaj edukacija pala čhavoren save si nacionalna minoriteta („Službeni glasnik Republike Srpske“, đindo 89/04).

Ande Brčko Distrikto ande Bosna thaj Hercegovina, uzo nalogo savo dija supervizoro kate si Kris katari edukacija ande fundeske thaj maškarutne škole ande Brčko Distrikto ande Bosna thaj Hercegovina, savo sasa šunavdo ande „Službeni glasnik Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine“, đindo 9/01, a paruvipa thaj džipherdipa pala pale gasavo kris sasa šunavdo ande „Službeni glasnik Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine“, đindo 28/03.

PLANO PALA AKCIJA KATARE EDUKATIVNE TRUBUJIPA PALA ROMEN THAJ AVER NACIONALNE MINORITETA ANDE BOSNA THAJ HERCEGOVINA (2003.)

Gova Akciono plano sasa ćerdo pe fakto te si ande Bosna thaj Hercegovina bilaćhi Romengi situacija savi nane šajipe pala laćhipe ako Roma naj len garancija pala pale gasave šajipa ande pašimata edukacija thaj uzo gova ako naj len pe gođate Udžilipe jekh pala Strategija pala edukacijake reforme. Plano pala akcija katara edukativne trubujipa pala Romen thaj aver nacionalne minoriteta ande BiH si mothodino ande ćhinadipende ande Ramesko kris pala fundeski thaj maškarutni edukacija ande Bosna thaj Hercegovina („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, đindo 18/03.) savo mothovel te: Sako ćhavo si les pale gasavo ćaćipe thaj pale gasavo šajipe pe andripe ande kvalitetni edukacija, bizo saki diskriminacijski forma. (Ćlano 4. Ramesko kris)

Pale gasavo andripe thaj pale gasavo šajipe đinaven sigurnipe pala pale gasave ćhinavipa thaj šajipa pala savore, pala anglunipe thaj pala lundaripe pe edukacija. (Ćlano 4. Ramesko kris)

Ćhib thaj kultura pala sako baro minoriteto ande Bosna thaj Hercegovina ka paćaven pes thaj ka džan ande škola ande majvući mjera ande savi si kate šajipe, ande sklado e Ramese konvencijensa katara arakhipe pala ćaćipen pala nacionalne minoriteta. (Ćlano 8. Ramesko kris)

Sa so si mothodino si ande sklado e maškarthemski instrumentenca save si ande direktno trubujipe ande Bosna thaj Hercegovina pe fundo pe Bosnako thaj Hercegovinako Ustavo, jal Anekso IV Opće ramesko ćhinavipe pala miro.

Pale gaja, Akciono plano ćerel ćaćo thaj laćho koring ćhinavipenge andare Krisipeste katara arakhipe pala ćaćipen pala nacionalne minoriteta („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, đindo 06/03.) savo mothovel kaj bizo gindipe katara dženengo đindo save san ande nacionalne minoriteta, entiteti thaj kantoni si udžilisarde te ćeren sigurnipe te nacionalen minoriteta, te gova roden, šaj te astaren piro ćhibako siklipe, literatura, nakhipe thaj kultura pe ćhibaće ande savo minoriteto peren, sar džipherdino siklipe.

Uzo Akciono plano si definirano **sasto resipe - res** kaj šoro problemu si te ćeren andripe ande sistemo pala rindomi Romengi edukacija ande Bosna thaj Hercegovina e dromesa kaj ćhinen but barijere save si akana lenca thaj gova si praktićna, sistemska, phućipa buhle naturako, ande pale gasavo vaktu zuraven andripe pala Romane amalipa thaj bući pala sasto andripe pala lenge ćhavoren ande rindomi edukacija.

Ande bući pala Plano pala akcija katara Romenge edukacijske trubujipenge thaj pala džene save si ande aver nacionalne minoriteta ande BiH andre avile thaj duj ministarstva andari Bosna thaj Hercegovina, (Ministarstvo pala manušenje ćaćipa thaj našavde thaj Ministarstvo pala civilne buća) uzo rola ande koordinacija thaj monitoring pala aktivitetura ande implementacija pala gova. Bosnako thaj Hercegovinako Vijeće ministara lija Akciono plano thaj del turvinjipe pe aver nivoi ande izvršna vlast ande BiH te len sa istardipe thaj norme save si andre thaj gova đinaven sar kotor ande Strategija BiH pala Romengo problemengo ćhinavipe, ande segmento savo đinel pe edukacijaki sfera pala Romano nacionalno minoriteto ande BiH.

Numaj, athoska zumadipe savo si istardo pe buteder deso šov bršengo e trubujipesko, kate si agorutno gindo – phanglo alav te **Akciono plano katara edukacijska trubujipen pala Romen thaj pala dženon save peren ande aver nacionalne minoriteta ande Bosna thaj Hercegovina**, pal pale ande segmento savo mothovel e Romenge naj si sasto haćarno, sar ande istardipe gadija ande metodologija, ande momentalne trubujipen thaj von si bihaćarne pe tekstualno nivo. Pale gasavo von si bihaćarde pe nivo normi save mothovel thaj pe nivo imperativa pala varese relevantne subjekte ande vladino thaj nevladino sektoro thaj leski implementacija. Gova šaj te ćeren, uzo but bihaćaripe thaj barijere, but phare thaj bilaće rezultatura sar ande finansijsko aspektu (lila thaj literatura, pribor, oprema, poćinipe pala prevozo, tato xape thaj aver), gadija e aspekteste kaj si baro procento nevoromasardine Romane ćhavoren ande fundeske škole (organizacija pala milajeske škole, andripe pala Romane asistentura ande edukacijsko procesu thaj aver).

DENDO GINDIPE PALA RESA THAJ MJERE ANDE REVIDIRANO AKCIONO PLANO ANDE BOSNA THAJ HERCEGOVINA KATARE ROMENGE EDUKACIJSKE TRUBUJPE

Gova dokumentesa si definirane resa thaj mjere pala pale gasavo šajipe pala Romengo andripe ande edukacija, bizo saki diskriminacijska forma, thaj ažutipe e čhavoreng save si ande bilači amalipeski situacija te resen lače rezaltarura ande edukacija, thaj ande sklado uzo maškarthemeske standardura pala manušenge čačipa e čačipeske pala nacionalne minoriteta pe edukacija.

RES 1. Sigurnipe pala čhavoren save peren talo Romano nacionalno minoriteto te den andripe ande sistemo pala udžilisardi fundeski edukacija

Realizacija pala gova res del sigurnipe pala Romano nacionalno minoriteto pherdipe pala trubujpen pala edukacijsko lundaripe, thaj andripe ande maškarutne phirnikane škole. Uzo pozitivna kriseski regulativa kate si šajipe pala čačipe e savoreng čhavoreng pala fundeski edukacija savi si la pe res optimalno intelektualno, fizičko moralno thaj amalipesko bajrovipe pala sako pojekhto uzo leske šajipen thaj kadiripen.

Džene save peren talo Romano nacionalno minoriteto te bi len gova krisesko čačipe angla sa trubuj te pherden varese činadipa. Gova činadipa si len identifikacija sar problemura, thaj odolese, pe reseste pala lenge činavipen, sar pala pe talo res uladel:

1.1. Andripe pala Romane čhavoren liduj pola ande džikoškolske programen

Pala realizacija pala gova res si o gindipe pala šovvardeš mjere.

Mjera 1.

Čeren promocija pala barikanipe pala udžilisardi fundeski edukacija ande Romane amalipende

Fundesko činavipe pala andripe e čhavoren save si džene ande Romani nacionalno minoriteto ande fundeski edukacija si te Romane amalipa thaj e dada thaj deja aven lače informisani te si fundeski edukacija krisano udžilipe thaj putardo pala čororipesko činavipe.

(Jekhethane uzo nadležna ministarstva ande gova aktivnost but bari bući thaj reslipe šaj te den NVO.)

Mjera 2.

Treningo thaj gođako vazdipe ande Romano amalipeste thaj vazdipe e Romane aktivistura katara programengo barikanipe savo si phanglo pala majanglano čhavoreshko bajrovipe

Romane amalipa thaj Romane aktivistura trubuj te pindžaren te san majanglalne brša but kritične pala majpaluno čhavoreshko bajrovipe, thaj majbut vakto katara bijandipe džiko trinto džuvdipesko brš. Ažutipa save si phangle pala čhavoren ande majanlano džuvdipesko vakto anen but lače rezultatura ande majpalune džuvdipeske faze.

(Jekhethane uzo nadležna ministarstva ande gova aktivnost but bari bući thaj reslipe šaj te den NVO.)

Mjera 3.

Fundesko dipe pala điveske centra pala majterne čhavoren thaj ažutipe e Romane džuvljende thaj dajende, thaj andripe ande pale gasave

Điveske centra pala majterne čhavoren den šajipe pala majangluno čhavoreshko andripe ande edukacijsko sistemo. Ande programo trubuj te avel šajipe pala čhavoren save si len vući bilači situacija pala čhibaki adaptacija, bižajipe thaj specifične džanglipen, te zuralen korkoropačivalipe thaj socijalizacija ande kultura ande savi đinavel pes formalni edukacija.

Ažutinen e ternende Romende thaj avere čorore džuvljende thaj dejende, krzo turvinjipesko ažutipe, treninge thaj aver, ažutinen te len gođate bajrovipesko thaj edukacijsko baripe pala lenge čhavoren thaj te bajroven gođi katara baripe pala manušenge čačipen.

(Jekhethane uzo nadležna ministarstva ande gova aktivnost but bari bući thaj reslipe šaj te den NVO.)

Talo res 1.1. Romane čhavorengo andripe, liduj polo, ande angloškolake programura

Uzo realizacija pala gova talo res baro prioriteto džal e čhavorengo e čorore amalipendar pala majangluno andripe ande angloškolake ustanove.

Mjera 1.1.1.

Kontinuirano bajroven Romano čhavorengo đindo save si andre ande angloškolako bajrovipe thaj edukacija

Fundesko činavipe pala reslipe pala gova mjera si prioriteto pala čhavoren, kataro 4 džiko 6 bršengo, e čorore Romane amalipendar pala majangluno andripe ande angloškolake ustanove.

Mjera 1.1.2.

Informiranje e daden thaj dejen e Romane čhavorendar e trubujipeske pala čhavorengo andripe ande angloškolako bajrovipe thaj edukacija

Gova mjera ka reslen pes krzo info grupe thaj tematske siklipa pala e daden thaj dajen ande Romane amalipende. Anglaškolako bajrovipe thaj edukacija ande sklado uzo Ramesko krisipe katara anglaškolako bajrovipe thaj edukacija đinaven, pala savore čhavoren, čhibako siklipe, bajrovipe pala haćaripe pala bući, haćaripe pala amalipe, ićardiipe thaj aver aktivitetura save si laće thaj bajroven sasto psihofizičko čhavoresko bajrovipe. Odolese, angla čhavorengo andripe ande anglaškolaki ustanova, sar ande anglune đive, trubuj te bajroven bešimatako đindo uzo dada thaj deja thaj putarde turvinjipa.

(Jekhethane uzo nadležna ministarstva ande gova aktivnost but bari bući thaj reslipe šaj te den NVO.)

Mjera 1.1.3.

Pala e Romane čhavorengo gatipe pala andripe ande škola den andripe pala but baro đindo e Romane čhavoren ande angloškolake programura.

Mjera si barikani pala fakto te bi čhavore aven laće gatisarde pala andripe ande škola thaj pe gova drom bi avel pocira edukacijsko bimangipe maškare Romane thaj Na-Romane čhavoren. Te ćeren gatisardo siklipe (milajeski škola, ćhelipa). Talo gova mjera trubuj te den ažutipe e čhavorengo e dadenge thaj dajenge, thaj den šajipe pala kursevi pala lilvaripe.

(Jekhethane uzo nadležna ministarstva ande gova aktivnost but bari bući thaj reslipe šaj te den NVO.)

Mjera 1.1.4.

Ćeren sigurnipe pala sredstva pala čhavorengo andripe ande angloškolake programura

Te bi baro đindo e Romane čhavoren den andripe ande angloškolake programa udžilisarde entitetske thaj kantonalne ministarstva pala edukacija thaj udžilisardo biro Brčko Distrikto trubuj te ćeren, ande pire budžeti, plano thaj den sigurnipe pala sredstva ande sklado e đindesa e Romane čhavoren save trbuj te aven andre ande angloškolake programa. Bosnako thaj Hercegovinako Ministarstvo pala manušenje čaćipen thaj našavden, uzo udžilisarde centre pala socijalni bući pe anglunipe ande 2010. gatirsarda proseo pala evidentitiranje pala Romani populacija pe Bosnaki thaj Hercegovinaki teritorija. Udžilisarde ministarstva pala edukacija šaj te len sa informacije thaj podatkura save san trubujipe pala lengi bući ande saki pašimata katara centra pala socijalni bući savi si len evidentirane Romane čhavoren.

Mjera 1.1.5.

Krzo projektura ćeren šajipe thaj xarne điveske programura pala Romane čhavoren angla andripe ande škola

Udžilisarde entitetska thaj kantonalna ministarstva pala edukacija thaj udžilisardo biro Brčko Distrikto trubuj te den phirnikano dipe NVO save istarde projekte pala xarne điveske programa pala Romane čhavoren angla andripe ande škola. Pale gaja, udžilisarde ministarstva pala edukacija, Ministarstvo pala civilne buća thaj Bosnako thaj Hercegovinako Ministarstvo pala manušenje čaćipen thaj našavden trubuj ande pire budžeti te ćeren plano pala grantovi pala NVO save ande pire programenske aktiviterura phiraven xarne điveske programen angla andripe ande škola.

Mjera 1.1.6.

Džipherdi edukacija pala personalo pala bući e čhavorenca e socijalno thaj ekonomski čorore pašimatendar thaj pala Romane asistentura (Romane referentura save gatisarde maškarutni škola pala ažutipe e personalenge)

Sar bi zuralen sikamnenge kadiripa thaj bižajipa thaj sikamnenge pala bući ande multikulturalne pašimatende thaj bi pindžaren molipa e savenca Romane čhavore thaj lenge familije den reslipe trubuj te ćeren džipherdi edukacija savi trubuj te avel programski lače gindisardi thaj rindoski ande bršesko plano sar phirnikano – petalosardo sikamnengo džanglipesko barvalipe.

Mjera 4.

Kontinuirano bajroven e Romane čhavorengo đindo save si andre ande udžilisardi fundeski edukacija

Fakto kaj varesavo đindo e Romane čhavoren naj si semnosardo ande matične bijandipeske lila, thaj kaj varesavo đindo e Romane daden thaj dajen naj len informacija katara udžilipe pala fundeski edukacija pala lenge čhavoren mjera dikhel kontinuirano đindesko bajrovi e Romane čhavoren pala liduj polo save trubuj te aven andre semnosarde ande udžilisardi fundeski edukacija. Indikatori pala goja mjera ka mothovel gaći si efikasno nakhadipe pala gova mjera 1., 2. i 3.

Mjera 5.

Sigurnipe pala rindosko thaj sistematsko informacijako ćidipe katara procento „porado“ pala školako andripe thaj agoripe pala Romane čhavoren

Goja mjera si but barikani pala udžilipe save si len udžilisarde ministarstava pala edukacija katara rindosko thaj sistematsko informacijako ćidipe pala na numaj katara „porado“ pala školako andripe pala Romane čhavoren deso pala lengo školako agoripe. E edukacijake institucijake (školake) udžilipa si te phiraven evidencija pala sako Romano čhavo katari rindoski škola thaj ćeren stimulativne mjere, thaj te phiraven evidencija katara mjere save ćerde, te bi ačhaven muklipe andare udžilisardi edukacija pala Romane čhavoren.

Mjera 6.

Ćeren adaptivno siklimasko plano thaj programo savo bi avel sar ažutipe e čhavorenge save nikana naj avile ande škola jal e čhavorenge save naj avile lungo vakto ande škola

Sar bi te ćeren šajipe, pala baro đindo e Romane čhavorenge save naj avile ande škola thaj e čhavorenge save naj avile lungo vakto ande škola, te gatisaren udžilisardi fundeski edukacija udžilisarde institucije pala implementacija ka ćeren adaptivne siklimaske planura thaj programura save ka bajroven istardipa pala fundeske džanglipa thaj bižajipa, thaj na ciknjaren kvaliteto ande edukacija.

Mjera 7.

Ćeren sigurnipe pala bilovenge lila, prevozo thaj tato xape (marno) pala savore Romane čhavoren save si ande fundeski edukacija

Pala gova kaj si Romane čhavore majčorore grupacija ande Bosna thaj Hercegovina gova mjera si but barikani pala reslipe pala barebaripe ande fundeski edukacija. Paša sigurnipe pala lilen - knjiške, prevozo thaj tato xape trubuj te ćeren sigurnipe pala šeja –ujravipe pala Romane čhavoren sar na bi avel diferencija koring avere čhavore thaj sar bi haćaren pes lačheder ande školaki pašimata.

Mjera 8.

Ćeren šajipe pala e Romengo andripe ando sistemo pala vanredni edukacija, ćeren šajipe pala bilovengo vanredno testiranje

E goja mjerasa si bari Romengi šansa pala edukacija, a pe gova drom kate si šajipe pala lengo čororipesko nakhadipe.

Mjera 9.

Ćeren promocija pala Romane čhavorenge dada thaj deja te den andripe ande školake trupura –organura

Goja mjera ćerel lačo haćaripe maškare dada thaj deja Romane thaj Naj-Romane čhavoren thaj maškare sasto sikamnesko personalo thaj lenge šefura ande školende.

Mjera 10.

Phiraven thaj ćeren organizacija pala kontinuirani edukacija pala sikamesko personalo, daden thaj dajen thaj savore ćhavoren ande fundeske školende, kaj si o res opro eliminacija pala stereotipo thaj diskriminacija ande edukacija

Goja mjera đinavel edukacija pala savore uzo res pala gođako bajrovipe a majbut katare manušenje čačipenge thaj ćhavoreng e čačipenge. Ande res pala stereotipsko eliminiranje – ćhnavipe edukacija trubuj te avel gođaverni pe drom te bi Romano identiteto avel lino thaj bajrardo jekhethane e averenca identitena thaj dino šajipe e ćhavoreng e, thaj e dadenge thaj dejange, te ka pindžaren pes e aver diferentne kulturenca thaj tradicijenca. Pale gaja, odolese so diskriminacija šaj te avel ande diferentne garadine forme kate trubuj lako pindžardipe e saste diskriminacijake formenca, semnenca thaj palpalunipenca.

RES 2. Romano populacijako zuralipe pala maškarutno edukacijsko lundaripe, pala vuči thaj majvuči edukacija thaj pala kadiripesko dipe pala angluni buči

Uzo realizacija pala gova res kate si sigurnipe pala Romano nacionalno minoriteto te aven konkurentura pe bućako bazari. Te bi gova res avel ande realizacija kate si pala pe ulade trin talo resa uzo 15 aktivitetura.

Talo res 2.1 Romane ćhavoreng e bajrovipesko andripe, luduj polo, ande maškarutne škole.

Uzo realizacija pala gova talo res kate si sigurnipe pala Romano nacionalno minoriteto te lundaren thaj agorisaren maškarškolaki edukacija.

Mjera 2.1.1.

Den šajipe pala bilovengo instruktivno džipherdino siklipe pala gatipe pala kvalifikacione testura ande maškarutne škole.

Goja mjera del šajipe e Romane ćhavoreng e te aven lačheder gatisardine pala kvalifikacione testura pala andripe ande maškarutne škole, so bućol te sikljovent eventualno muklino džanglipe savo von mukle ande fundeski škola.

Mjera 2.1.2.

Ćeren sigurnipe pala andripeski kvota pala Romane ćhavoren ande maškarutne škole.

Te bi goja mjera avili implementirana Romane ćhavoren trubuj te istaren vareso đindo e stimulativenge bodureng e kana den andripe ande maškarutne škole.

Mjera 2.1.3.

Ćeren sigurnipe pala bilovenge lilen pala maškarutni edukacija thaj prevozo pala sikadura.

Mjera si barikani pala fakto te si Romane familije but ćorore, te bi e lilengo ćinipe thaj bilovengo prevozo ažitinen e ćhavoren te lundaren edukacija.

Mjera 2.1.4.

Ćeren sigurnipe e Romane ćhavoren pala stipendije pala rindosko džape ande maškarutni škola.

Stipendijsko dipe pala e Romane ćhavoren pala rindosko džape ande maškarutni škola si zuralo motivacijako faktoro pala edukacijsko lundaripe.

Mjera 2.1.5.

Ćeren sigurnipe pala thodipe ande sikadenge ćherende/domura.

Mjera đinavel pes e ćhavoren save naj len maškarutni škola ande thaneste kaj dživisaren, sar thaj e ćhavoren save naj len fundeske stambene - ćhereske šajipa.

Mjera 2.1.6.

Šajipe pala Romano ćhavoreng e ačhadipe e Romane ande maškarutnende školende.

E džipherdinesa siklipesa pala Romane ćhavoren (Romane ćhavore našti te dozaćaren ažitipe e pirendar dadendar thaj dejendar) uzo varese edukacije pala daden thaj dajen thaj uzo rindoske

informacije e čhavorengo bajrovipese e gova mjerasa šaj te reslen te sikade agorisaren maškaroškolaki edukacija.

Mjera 2.1.7.

Šajipe pala andripe ande vanredne programura pala phirnikano kadiripe.

E mjerasa resel pes e Romane čhavorengo intereso pala gasave save na lundarde maškarutni phirnikani edukacija te si len šansa pala peski edukacija krzo vanredne programura pala phirnikano kadiripe.

Talo res 2. 2 Romano sikadesko zuralipe pala vuči thaj majvuči edukacija

Uzo realizacija pala gova talo res čeren pes sigurnipe pala Romano nacionalno minoriteto te lundaren thaj reslen vuči thaj majvuči edukacija.

Mjera 2.2.1.

Šajipe pala bilovengo instruktivno džipherdino siklipe pala kvalifikacijsko testurengo gatipe uzo andripe pe vuče thaj majvučeškolake institucije.

Goja mjera del šajipe e Romane nacionalne minoriteske savi mangel te lundaren durdereski edukacija, te avel lačheder gatisardi pala reslo testiranje ande kvalifikacione testura uzo andripe pe vuče thaj majvučeškolake institucije.

Mjera 2.2.2.

Čeren sigurnipe pala lači kvota pala andripe pe vuče thaj majvučeškolake ustanove.

E Romenge (liduj polo), save mangel te lundaren thaj istaren vuči thaj majvučiškolaki edukacija trubuj te den šajipe pala vareso đindo e stimulativnengo bodurengo thaj pe gova drom čeren lačharipe pala bi pale gasavo statuso ande savo si pala but čorori situacija ande savi dživisaren. Goja mjera si but barikani pala andripe pe siklipeske fakultete so trubuj te den pherdo zuralipe e Romenge te aven sikamne thaj nastavnikura.

Mjera 2.2.3.

Čeren sigurnipe pala stipendije pala rindosko džape pe vuče thaj majvučeškolake ustanove.

Stipendijako sigurnipe pala Romani populacija naj si numaj motivaciono faktoro deso trubujipe pala reslipe pala vučo thaj majvučoškolo gatisaripe.

Mjera 2.2.4.

Čeren sigurnipe pala thodipe ande čherende/domura pala vareso đindo e Romane studentura.

Mjera džal pe Romane studentura save dživisaren ande thanende kaj naj len fakulteti save mangel te studirinen, thaj pala studentura save naj len fundeske čhereske šajipa. Pale gaja, udžilisarde institucije pala gatisaripe pala gova mjera trubuj themesko te informinen e gova lačenge šajipenge save si len Romane studentura.

Talo res 2. 3

Šajipe e pherdebršenge Romenge liduj polo pala fundesko školako agorutnipe thaj kadiripe pala angluni buči.

E realizacijasa e talo resa den šajipe e Romano nacionalno minoriteto te istaren muklini fundeski edukacija thaj te den kadiripe thaj šajipe pala lenge bučen.

Mjera 2.3.1.

Šajipe pala bilovengo instruktivno džipherdino siklipe pala kvalifikacijsko testurengo gatipe uzo andripe ande maškarutne škole.

Udžilisarde institucije pala gatipe pala mjere, udžile si te den šajipe e Romane populacijaće andripe ande programura pala pherdebršengi edukacija. Udžilisarde institucije pala gatipe trubuj themeski te informinen e programurengo pala pherdebršengi Romengi edukacija, a pala pe Romane amalipen thaj NVO.

Mjera 2.3.2.

Sigurnipe pala financiranje thaj aver ažutipenge džuta pala šajipe pala andripe ande edukacijske programura pala pherdebršenge.

Institucije save si udžilarde pala gatipe e goja mjerako udžile si te ćeren sigurnipe pala finansiranje thaj aver ažutipenge džutenge pala andripe ande edukacijske programura pala pherdebršenge. Udžilarde institucije pala gatipe udžile si te den themeski informacija e dromenge pala financiranje thaj aver ažutipenge džutenge pala gova, a pala pe e Romane amalipenge thaj NVO. Pala goja, udžilarde institucije udžile si te phiraven bršeski evidencija katara financiranje thaj katara avere ažutipenge džutenge sar bi udžile trupa pala monitoring čhuven sama pala lake rezultatura.

Mjera 2.3.3.

Sistemske bući pe đindesko bajrovipe e pherdebršenge Romen save gatisarde fundeski škola.

Sar bi mjera avel ande realizacija trubuj te ćeren nacrtu pala adaptacija pala Ramesko krisipe katari edukacija ande Bosna thaj Hercegovina. Akana, gova pašimata učaren Ramesko krisipe katara fundeski thaj maškarutni edukacija ande BiH, Ramesko krisipe pala katara maškarutni thaj phirnikani edukacija thaj treningo ande BiH thaj Kris katara pherdebršengi edukacija ande Republika Srpska.

Mjera 2.3.4.

Edukacijsko nakhadipe pala angluni bući (jednostavna buća) koring trubujipenca pe bućako bazaro thaj biroa pala bući.

Nakhadipe pala goja mjera šaj te lačharel konkurentnost pala Romani populacija pe bućako bazaro. Udžilarde institucije katara pire aktivitetura udžile si te ćeren bršeske informacije e udžilardeške trupeske pala monitoring pala Akciono plano.

RES 3 Arakhipe thaj
promocija e Romane
čhibake, kulturake thaj
nakhipesko

Pala gova realizacija trubuj te ćeren 9 mjere thaj trubuj kooperacija pe regionalno nivo.

Mjera 3.1.
Standardizacija e Romane čhibake krzo regionalne inicijative.

Nakhadipe pala gova mjera đinavel regionalna kooperacija thaj materijalna sredstva save trubuj te aven resle andare budžeto andare BiH institucijende thaj andare donatorska sredstva.

Mjera 3.2.

Ćerdipe phirnikane literature katara nakhipe, katari kultura thaj čhib e Romengo.

Mjera đinavel ćerdipe neve literature, odolese so gova lil katari kultura, tradicija thaj siklipe pala nacionalne minoriteta na del čači slika thaj na del dosta mjere pala nakhipe, kultura thaj tradicija e Romenge.

Mjera 3.3.

Den andripe pala Romani čhib sar fakultativno predmeto ande škole kaj si but Romane čhavoren.

Gova mjera si dikhavni pala školsko 2011 – 2012 brš, te bi udžilarde edukacijske ministarstva astaren adekvatno gatipe pala laki realizacija.

Mjera 3.4.

Ćeren alternativna činadipa pala Romano čhibako siklipe koring džiakanutno krisano ramo.

Goja mjera si dikhavni pe anglunipe ande školsko 2011 brš sar bi udžilarde ministarstva pala edukacija ćeren šajipe pala plano pala alternativna činadipa.

Mjera 3.5.

Den šajipe (andari pašimata) pala školaki lektira pala Romano čhibako siklipe ande školende kaj si but Romane čhavoren.

Mjera dikhel džiakanutni školaki litertura andare perutne thema ande školsko 2010 – 2011.brš., thaj kontinuirano mištipe uzo šajipe kaj alope pala literatura ka avel bareder ande avinde bršende.

Mjera 3.6.

Phirnikano sikamnesko kadiripe pala Romani čhib.

Pala goja mjera pedagoški zavodi entiteta thaj kantona trubuj sigo thanende athoska adaptacija pala Akciono plano te ćeren alope e dženenge save mangel te gatisaren gova edukacijsko džuto.

Mjera 3.7.

Krzo regionalne inicijative ćeren kooperacija e katedrenca ande regijate.

Goja mjera trubuj te phiraven akademsko amalipe – univerzitetura ande BiH a sredstva ka aven andaro budžeto andare BiH institucijende thaj donatorska sredstava.

Mjera 3.8.

Promocija e Romenge kulturake thaj nakhipeske sar avrisiklipesko aktivitet.

Uzo goja realizacija ka den šajipe pala bareder molipe ande kulturaki diferencija thaj ande palo vakto sar zuralipeski thaj amalipeski pašimata pala Romane čhavoren.

Mjera 3.9.

Ćeren lil – priručniko pala sikamnesko personalo ande res pala lengo pindžardipe e Romane tradicijasa, kulturasa thaj siklipesa.

Gadija reslen pes lačheder sikamnesko gatipe pala bući ande multikulturalne pašimatende save roden haćaripe e averendar thaj haćaren diferencije thaj paćivalipe koring avere kulturende.

RES 4. Ćerdipe pala systemske Pala goja realizacija dikhavno si 7 mjere.

ćhinadipa save ka
phiraven džiko ćaljipe
ande edukacijske
trubujipende e Romen

Mjera 4.1.

Semnosaren savore čhavoren thaj pherdebršenge manušen save si Romano nacionalno minoriteto ande matične bijandipenge lila

Fundesko ćhinadipe pala gova čaćipa pala džene save si Romano nacionalno minoriteto, thaj čaćipe pe edukacija, si te ćerel andripe ande bijandipeske lila, pe savo drom si kate sigurnipe pala identifikacijske dokumentura.

Mjera 4.2.

Sa komune /opštine/općine sar majvučo krisengo nivo thaj majvuče nivoi kantonalne thaj entitetske krisipengo trubuj te ćeren plano pala financijska sredstva ande budžeti save mora te aven resle /dovoljne pala školako andripe, džaipe thaj agoripe pala savore Romane čhavoren save dživisaren pe gova teritorija.

Goja mjerasa reslen pes bilovengi edukacija pala Romane čhavoren, thaj uzo themesko finansiripe reslen barijersko ćhinavipe ande edukacija. Mjera si pala pe barikani pala fakto te si kate garadine edukacijske udžilipa save idarel pojekhte (katara lil džiko privatne časura) so naj len čorore familije.

Mjera 4.3.

Komunake/Općinske thaj edukacijske institucije ande akanutne sistemi pala maškarutni thaj majvuči edukacija, te den jekh đindo stipendije pala Romane sikadura/studentura uzo lengo udžilipe pala rindosko džaipe pe siklipe.

E goja mjerasa reslen pes lačheder edukativne rezultatura e Romane čhavorenca, ando gindipe kaj von reslen majbare reslipa thaj siklipa.

Mjera 4.4.

Romano siklipesko personalesko bajroviše ande školende.

E goja mjerasa resel pes te Romane čhavoren si len pire idole ande obrazovne institucijende thaj stereotipsko thaj anglakrisipengo činaviše save si len na-Romane čhavoren.

Mjera 4.5.

Ćeren sigurniše pala financijske thaj čačipeske šajipa ande res pala angažiranje pala Romane asistenatura jal medijatora ande siklipeste.

Ande krisipeske činadipende čačo ćeren regulacija thaj definicija pala rola pala Romano asistento/ medijatoro gadija te aven pindžardo kon si udžilisardo pala ažutiše pala sikadura pe časura, kon trubuj te del avriškolako ažutiše ande siklipeste, thaj kon trbubuj te ćerel e dadenca thaj dejasa ande Romane amalipende.

Mjera 4.6.

Fundosariše e Phirnikano timo pala tradiše/ trubujiše (phiravdiše) pala Bosnako thaj Hercegovinako Revidirano akciono plano katara Romengo edukativno trubujiše.

E goja mjerasa si reslo tradiše pala trubujiše pala gova Akciono plano uzo sa indikatori thaj tradiše pala fundeske indikatora:

- Reslipesko nivo e Romane čhavoren koring na-Romane čhavoreng;
- Romano čhavoreng đindo save mukle škola koring aver čhavoreng;
- Diskriminacijake indikatura ande edukacija.

Mjera 4.7.

Fundosariše pala sistemo pala udžilisardo informacijsko anipe koring e Phirnikano timo.

E gova mjerasa ćeren sistemo pala udžilisardo informacijsko anipe koring e Phirnikano timo pala tradiše/phiraviše pala Bosnako thaj Hercegovinako Revidirano akciono plano katara Romengo edukativno trubujiše. Sa udžilisarde institucije pala tradiše pala gova Akciono plano, ande res pala informacijsko ćidiše thaj diše, musaj thaj udžile si te den dženesko mujdiše andaro personalo, (gova kris den e Phirnikano timo) thaj gova udžiliše si informacijsko relevantno koring Phirnikano timo pala tradiše/phiraviše pala Bosnako thaj Hercegovinako Revidirano akciono plano katara Romengo edukativno trubujiše.

BOSNAKO THAJ HERCEGOVINAKO REVIDIRANO AKCIONO PLANO KATARO ROMENGO EDUKATIVNO TRUBUJIPE

RES	MJERE SAVE TRUBUU TE ČEREN	DOZAČARNE REZULTATURA	INDIKATORI	UDŽILISARDE INSTITUTE PALA IMPLEMENTACIJA	SUBJEKTURA PALA MONITORING	VAKTESKO RAMO	BUDŽETO (bršesko)
Res 1. Sigurnipe pala čhavoren save peren telo Romano nacionalno minoriteto te den andripe ande sistemo pala udžilisardi fundeski edukacija.	1. Čeren promocija pala barikanipe pala udžilisardi fundeski edukacija ande Romane amalipende	1. Savore dada thaj deja si len informacija kataro udžilipe pala fundeski edukacija ande Romane amalipende	1. Đindo pala istarde edukativne seminarura thaj kampanjura pala daden thaj dejen kataro udžilipe pala fundeski edukacija	1. Entitetska, kantonalna ministarstva pala edukacija thaj udžilisardo sektoro pala Brčko Distrikto ande kooperacija e Romane NVO-ca	Odboro pala Romen, Romengo Turvinjipe ¹ (Vijeće Roma) F BiH, Romengo Savez ² (Savez Roma) RS, Ministarstvo pala manušenje čaćipen thaj Ministarstvo pala civilne bučen	2010. thaj kontinuirano	37.500 KM thaj projektura thaj donatorska sredstva
	2. Treningo thaj godako vazdipe ande Romano amalipeste thaj vazdipe e Romane aktivistura kataro programengo barikanipe savo si phanglo pala majanglano čhavoresko bajrovipe	2. Romano amalipe si les informacija thaj sa Romane aktivistura nakhle treningo e barikanipeske programengo save si phangile pala majanglano čhavoresko bajrovipe	2. Đindo pala istarde info skupura ande amalipeste thaj Romane aktivistura save si len edukacija e barikanipeste programengo save si phangile pala majanglano čhavoresko bajrovipe	2. Entitetska, kantonalna ministarstura pala edukacija, udžilisarde ministarstura pala sasipe thaj ministarstura pala soc politika, thaj udžilisarde komunake/općinske službe	2. Odboro pala Romen, Vijeće Roma F BiH, Savez Roma RS, Ministarstvo pala manušenje čaćipen thaj Ministarstvo pala civilne bučen	2010. thaj kontinuirano	37.500 KM thaj projektura thaj donatorska sredstva
	3. Fundesko dipe pala điveske centra pala majterne čhavoren thaj ažulipe e Romane džuvjende thaj dajende, thaj andripe ande pale gasave	3. Ande sa bare Romane amalipende fundisarde điveske centra pala majterne čhavoren (džiko 3' jal 4 bršengo)	3. Đindo e semnosarde čhavorende ande akanutne điveske centura, đindo e putardenge điveske centura thaj đindo e terne Romane dajenge save istarde ažulipe	3. Entitetska, kantonalna ministarstura pala bući thaj socijalna politika, sasipe, edukacija thaj udžilisarde sektura pala Brčko Distrikto, udžilisarde općinske službe.	3. Odboro pala Romen, Vijeće Roma F BiH, Savez Roma RS, Ministarstvo pala manušenje čaćipa thaj Ministarstvo pala civilne bučen	Kataro 2010. džiko 2014	690.000 KM thaj donatorska sredstva
1.1. Romane čhavorende andripe, iduju polo, ande angloškolake programura	1.1.1. Kontinuirano bajroven Romano čhavorengo đindo save si andre ande angloškolaki edukacija	1.1.1. Sako brš bajardo pala 20% procento čhavoren pala angloškolako bajrovipe save si andre ande angloškolaki edukacija	1.1.1. Čhavorengo đindo save si andre angloškolaki edukacija	1.1.1. Entitetska thaj kantonalna ministarstva pala edukacija thaj udžilisardo sektoro pala Brčko Distrikto	1.1.1. Odboro pala Romen, Vijeće Roma F BiH thaj Savez Roma RS, entitetska ministarstura pala edukacija thaj sektoro BD ³	Kataro 2010. džiko 2014	180.000 KM thaj donatorska sredstva

¹ Romengo turvinjipe/ ande avindo teksto Vijeće Roma

² Romengo Savezo/ ande avindo teksto Savez Roma

³ BD / Brčko Distrikto

1.1.2. Informiranje e daden thaj dejen e Romane čhavorendar e trubujpeske pala čhavorengo andripe ande angloškolako bajrovipe thaj edukacija	1.1.2. Sa e Romane čhavorengo dada thaj dejen si len informacija e trubujpeske pala čhavorengo andripe ande angloškolako bajrovipe thaj edukacija	1.1.4. Dindo pala istarde skupura thaj tematske mothovipa pala daden thaj dajen	1.1.4. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija Brčko Distriktio Themeske ustanove pala angloškolako bajrovipe thaj edukacija, thanengo amalipe (općina) Romane amalipa	1.1.4. Odboro pala Romen, Vijeće Roma F BiH thaj Savez Roma RS, entitetska ministarstura pala edukacija thaj sektoro BD	2010. thaj kontinuirano	37.500 KM thaj donatorska sredstva
1.1.3. Pala e Romane čhavorenge gatipe pala andripe ande škola den andripe pala but baro dindo e Romane čhavoren ande angloškolake programura.	1.1.3. Sako brš bajardo pala 20% procentura e angloškolake čhavoren save san ande ande angloškolake programura	1.1.3. E Romengo čhavorengo procento save si ande ande rindoske angloškolake programura	1.1.3. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo sektoro Brčko Distriktio	1.1.3. Odboro pala Romen, Vijeće Roma F BiH thaj Savez Roma RS, entitetska ministarstura pala edukacija thaj sektoro BD	Kataro 2010. džiko 2014	Rindosko udžilipe thaj sredstva save den udžilisarde ministarstura
1.1.4. Čeren sigurnipe pala sredstva pala čhavorengo andripe ande angloškolake programura	1.1.4. Sigurna sredstva - bršeske	1.1.4. Vučipe pala sredstva-bršesko	1.1.4. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo sektoro Brčko Distriktio	1.1.4. Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	Kataro 2010. džiko 2014	Rindosko udžilipe thaj sredstva save den udžilisarde ministarstura
1.1.5. Krzo projektura čeren šajipe thaj xarne diveske programura pala Romane čhavoren angla andripe ande škola	1.1.5. E čhavorengo dindosko bajrovipe krzo diferentne programura	1.1.5. Projekturengo thaj programurengo dindo (grantovi thaj aver donatorska sredstva)	1.1.5. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo sektoro Brčko Distriktio, MCB ⁴ thaj MMC ⁵	1.1.5. Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS thaj potencijalne donatura	2010. – 2014.	Projektura thaj donacije
1.1.6. Džipherdi edukacija pala personalo pala bući e čhavorenga e socijalno thaj ekonomski čorore pašimatendar thaj pala Romane asistentura save gatisarde maškarutni škola pala ažitipe e personalenge	1.1.6. Ande bršeske planura thaj programura pala edukacija	1.1.6. Edukacijende dindo	1.1.6. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo sektoro Brčko Distriktio, sikovipeske pedagoške zavodura entiteta thaj kantona	1.1.6. Agencija pala angloškolaki, rindoski thaj maškarutni edukacija thaj MMC ⁶	2010. – 2014.	Rindosko udžilipe min.eduk. thaj projektura thaj donacije

⁴ MCB/Ministarstvo pala civilne bućen/Ministarstvo civilnih poslova

⁵ MMC/Ministarstvo pala manušenje čaćipen/Ministarstvo za ljudska prava

⁶ MMCN/Ministarstvo pala manušenje čaćipen thaj našavden/Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

4. Kontinuirano bajroven e Romane čhavorengo dindo save si andre ande udžilisardi fundeski edukacija	4. Savore pala škola bare čhavore save si andre ande udžilisardi fundeski edukacija	4. E čhavorengo dindo (procento) save si andre ande udžilisardi fundeski edukacija	4. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo sektoro Brčko Distrikt e jekhetane bučasa e Romane NVO-nc	Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS, Ministarstvo pala civilne bučen thaj Ministarstvo pala manušenge čačpen	2010/2011. – 2014.	Rindoske udžilipeske sredstva save den ministarstura pala edukacija
5. Sigurnipe pala rindosko thaj sistematsko informacijako čidipe kataro procento „porado“ pala školo andripe thaj agoripe pala Romane čhavoren	5. Čidine thaj lačharde podatūra kataro porado/procento pala školo andripe thaj gatisaripe pala Romane čhavoren	5. E čhavorengo dindo save andren thaj gatisaren Fundeski škola	5. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo Sektoro Brčko Distrikt, institucije (škole) pala edukacija thaj agencije pala statistika	Vijeće Roma F BiH thaj Savez Roma RS, MCB thaj MMCN	2010. – 2014.	Jekhetane uzo rindoske aktivetura save den udžilisarde ministarstura
6. Čeren adaptivno siklimesko plano thaj programo savo bi avel sar ažutipe e čhavorengo save nikana naj avile ande škola jal e čhavorengo save naj avile lungu vaktu ande škola	6. Čerde thaj adaptirane sikadeske planura thaj programura thaj lengo leipe thaj trubujipe	6. E programengo dindo thaj e čhavorengo dindo pala gasave save gatisarde fundeski edukacija savi sasa adaptivni koring sikamnesko plano thaj programo	6. Agencija pala angloškolački, fundeski thaj maškarutni edukacija thaj pedagoške zavodura entiteta thaj kantona thaj entitetske ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo Sektoro Brčko Distrikt	Agencija pala angloškolački, fundeski thaj maškarutni edukacija	2010. – 2014.	Udžilisarde ministarstura ka čeren plano pala sredstva koring e čhavorengo dindo save si len intereso thaj save si semnosarde andre
7. Čeren sigurnipe pala bilovenge lila, prevozo thaj tato xape (mamo) pala savore Romane čhavoren save si ande fundeski edukacija	7. Sigurne bilovenge lila, prevozo thaj tato xape	7. Školango dindo thaj sikadengo dindo save si len bilovengo prevozo thaj tato xape	7. Entitetska ministarstura pala edukacija thaj BD	Savez Roma RS thaj Vijeće Roma FBiH	Kataro 2010 džiko 2014.	2.040.000 KM
8. Čeren šajipe pala e Romengo andripe ando sistemo pala vanredni edukacija, čeren šajipe pala bilovengo vanredno testiranje	8. Semnosarde Roma save mangen vanredni edukacija	8. Dindo pala vanredne kandidatura save gatisarde	8. Agencija pala angloškolački, fundeski thaj maškarutni edukacija thaj entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj zavodo pala pherdebršengi edukacija RS	Agencija pala angloškolački, fundeski thaj maškarutni edukacija (Sektoro pala pherdebršengi edukacija thaj sastodžudjipesko sikipe thaj maškarutno sičipesko)	2010. – 2014.	Udžilisarde ministarstura save ka čeren plano pala sredstva koring dikhipe pe džanesko dindo save si len intereso
9. Čeren promocija pala Romane čhavorengo dada thaj deja te den andripe ande školake trupura – organura	9. 10% Romenge daden thaj dajen save si semnosarde ande školake trupen	9. E dadengo thaj dejande procento pala gasave save si andre semnosarde ande školake trupen	9. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo Sektoro Brčko Distrikt	Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	Ande redovne aktivetura pala udžilisarde ministarstura
10. Phiraven thaj čeren organizacija pala kontinuirani edukacija pala sikamnesko personalo, daden thaj dajen thaj savore čhavoren ande fundeske školende, kaj si o res opro eliminacija pala stereotipo thaj diskriminacija ande edukacija	10. Edukativno sikamnesko kadro thaj pedagogura ande školende – Savore dada thaj deja thaj sikade save pindžarde saki diskriminacijska forma thaj stereotipura	10. E školande dindo save nakhle edukacija thaj sikamengo edukovano kadresko dindo - Dindo pala istarde aktivetura pala daden thaj dajen thaj sikaden	10. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžilisardo Sektoro Brčko Distrikt, pedagoške zavodura thaj škole	Vijeće pala nacionalne minoriteta, Odboro pala Romen, Savez Roma RS thaj Vijeće Roma FBiH, MMCN	Pe istardipe AP thaj kontinuirano	30.000 KM thaj donatorska sredstva

Res 2. Romano populacijako zuralipe pala maškarutno edukacijsko lundaripe, pala vuči thaj majvuči edukacija thaj pala kadripeško dipe pala angluni buči	2.1.1. Den šajipe pala bilovengo instruktivno džipherdino siklipe pala gatipe pala kvalifikacione testura ande maškarutne škole.	2.1. Realizirano instruktivno siklipe pala kvalifikaciono phučipengo gatipe.	2.1. E čhavorengo đindo save džan ande džipherdi nastava pala kvalifikaciono phučipengo gatipe angla andiipe ande maškarutne škole.	2.1. Entitetska, kantonalna, ministarstura pala edukacija thaj Sektoro pala edukacija Brčko Distrikto, općinske/opštinske službe, škole ande save džal programengi realizacija.	Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	34.000 KM
	2.1.2. Čeren sigurnipe pala andripeski kvota pala Romane čhavoren ande ande maškarutne škole.	2.2. Čajli andripeski kvota pala Romane čhavoren ande maškarute škole.	2.2. E čhavorengo đindo save si semosarde andre ande maškarutne škole.	2.2. Entitetska, Kantonalna, ministarstura pala edukacija thaj sektoro pala edukacija Brčko Distrikto, opštinske službe, škole save čeren realizacija pala gova programura.	Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	25.000 KM
	2.1.3. Čeren sigurnipe pala bilovenge ilen pala maškarutni edukacija thaj prevozo pala sikadura.	2.3. E ilengo sigurnipe pala maškarutni edukacija.	2.3. E čhavorengo đindo save istarde bilovenge ilia.	2.3. Entitetska, kantonalna, ministarstura pala edukacija thaj sektoro pala edukacija Brčko Distrikto, opštinske službe, škole.	Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	400.000 KM
	2.1.4. Čeren sigurnipe e Romane čhavoren pala stipendije pala rindosko džape ande maškarutni škola.	2.4. Stipendijako sigurnipe pala čhavoren ande maškarutni edukacija.	2.4. E čhavorengo đindo save istarde stipendije.	2.4. Entitetska, kantonalna, ministarstura pala edukacija thaj Sektoro pala edukacija Brčko Distrikto thaj opštinske službe.	Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	1.200.000 KM thaj donatorska sredstva
	2.1.5. Čeren sigurnipe pala thodiipe ande sikadenge čherende/domura.	2.5. Sigurna sredstva	2.5. E čhavorengo đindo ande sikadenge domurende	2.5. Entitetska, kantonalna, ministarstura pala edukacija thaj sektoro pala edukacija Brčko Distrikto	Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	360.000 KM
	2.1.6. Šajipe pala Romano čhavorengo ačadipe e Romane ande maškarutnde školende.	2.6. Džipherdi nastava, edukacija thaj informacije e dadenge thaj e dejande	2.6. Romano sikadengo đindo ande aver klase ande trinbršenge thaj štarbršenge školande	2.6. Entitetska, kantonalna, ministarstura pala edukacija thaj sektoro pala edukacija Brčko Distrikto, Institucije pala edukacija (maškarutne škole)	Pedagoške zavodura entiteta thaj kantona thaj BD	2010. – 2014.	50.000 KM
	2.1.7. Šajipe pala andripe ande vanredne programura pala phirnikano kadripe.	2.7. Realizirane siklipeske/ phimikane programura.	2.7. Dženengo đindo pala gasave save gatisarde phimikane siklipeske vanredne programura. Đindo pala bučarne athoska varesavo phimikano programo.	2.7. Phirnikane škole, Agencija POS-sektoro pala maškarutni phimikani edukacija, zavodo pala edukacija pala pherdebršenge ande RS thaj udžilisarde ministarstura pala edukacija, Zavodi pala bučako dipe	Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	50.000 KM

2.2. Romano sikadesko zuralipe pala vuči thaj majvuči edukacija	2.2.1. Šajipe pala bilovengo instruktivno džipherdino sikilpe pala kvalifikacisko testurenge gatipe uzo andripe pe vuče thaj majvučeškola institucije.	2.1.1. Realizirani bilovengi instruktivni džipherdi nastavalsiklana pala kvalifikacisko phucipengo gatipe uzo andripe pe vuče thaj majvuče škola institucije.	2.1.1. Romane studenturenge dindo save si semnosarde pe anglune bršeste ande vuče thaj majvuče škola institucije.	2.1.1. Entitetska, kantonalna ministarstura pala edukacija thaj Sektoro pala edukacija Brčko Distrikt, Univerzitetura ande BiH.	Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	35.000 KM
	2.2.2. Čeren sigurnipe pala lachi kvota pala andripe pe vuče thaj majvučeškola ustanove.	2.1.2. Semnosarde studentura save si Romano nacionaliteto.	2.1.2. Dindo pala semnosarde studentura.	2.1.2. Ministarstvo pala civilne bučen, entitetska, kantonalna ministarstura pala edukacija thaj sektoro pala edukacija Brčko Distrikt, Univerzitetura ande BiH.	MMČ	2010. – 2014.	25.000 KM
	2.2.3. Čeren sigurnipe pala stipendije pala rindosko džape pe vuče thaj majvučeškola ustanove.	2.1.3. Sigurne stipendije pala rindosko džape pe majvuče škola ustanove.	2.1.3.a. Dindo pala semnosarde univerzitetiske studentura. 2.1.3.b. Dindo pala gatsarde univerzitetiske studentura.	2.1.3. Ministarstvo pala civilne bučen, Entitetska, kantonalna ministarstura pala edukacija thaj Sektoro pala edukacija Brčko Distrikt, Romane amalipa, thanenge amalipa.	Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010. – 2014.	540.000 KM thaj donatorska sredstva
	2.2.4. Čeren sigurnipe pala thodipe ande čherende/domura pala vareso dindo e Romane studentura.	2.1.4. Sigurna sredstva thaj majbaro šajipe pala Romane studenturenge lodipe.	2.1.4. Thanengo dindo thaj majbaro šajipe savo si dino pala Romane studentura ande domurende.	2.1.4. Udžilisarde ministarstura pala edukacija ande BiH, thanenge amalipa, vuče škole, univerzitetura, Romane amalipa.	Vijeće Roma thaj Savez Roma	2010. – 2014.	225.000 KM
2.3. Šajipe e ptherdebršenge Romenge liduj polo pala fundesko školako agorutnipe thaj kadripe pala angluni buči.	2.3.1. Čeren sigurnipe e programenge pala ptherdebršengi edukacija.	2.2.1. Gatsarde programura pala ptherdebršengi edukacija.	2.2.1. Dindo pala gatsarde džena, - dindo pala džene save si len buči.	2.2.1. Institucije (zavodura) pala programura pala ptherdebršengi edukacija NVO, Entitetska, kantonalna ministarstura pala edukacija thaj Sektoro pala edukacija Brčko Distrikt thaj zavodura pala bučako dipe	Odboro pala Romen, Vijeće Roma thaj Savez Roma	2010. – 2014.	100.000 KM

Res 3. Arakhipe thaj promocija e Romane čhibake, kulturake thaj nakhipesko	2.3.2. Sigumipe pala financiranje thaj aver ažutpenge džuta pala šajipe pala andripe ande edukacijske programura pala pherdebršenge.	2.2.2. Diferentne lačhipa pala pherdebršenge save si ande ande džaipesko proceseste	2.2.2. Đindo thaj džuto pala lačhipa save si len gasave save si len intereso.	2.2.2. MCB thaj Udžilisarde ministarstura pala edukacija ande BiH	Vijeće Roma thaj Savez Roma	2010-2014	50.000 KM
	2.3.3. Sistematski bući pala đindesko bajrovipe pala pherdebršenge Romen save gatisarde fundeski škola.	2.2.3. Čeripe pala nacroto pala Ramesko kris katar pherdebršengi edukacija ande BiH (akanutno gova pašumata učarden: Ramesko kris katar fundeski thaj maškarutni edukacija ande BiH, Ramesko kris katar maškarutni edukacija thaj treningo ande BiH, Kris pala pherdebršengi edukacija ande RS.)	2.2.3. Gatisardo Nacroto pala ramesko kris katar pherdebršengi edukacija ande BiH	2.2.3. MCB thaj Udžilisarde ministarstura pala edukacija ande BiH	MCB thaj MMČ	2011. - 2014.	30.000 KM (institucijsko budžeto pala 2011.)
	2.3.4. Edukacijsko nakhavipe pala angluni bući (jednostavne buća) koring trubujpenge pala bućako bazaro thaj pala zavodo pala bućako dipe	2.2.4. Ande rameste gova programeske čeren implementacija thaj Grant šeme save ka džan ande institucije, themeske thaj privatne, save čerde programura pala phirnikano personalo.	2.2.4. Đindo e manušenge save den edukacija pala pherdebršenge Romen save si ande ande gapesko proceso pala fundeski škola thaj ande kadiripeste pala phimikane bućen.	2.2.4. Gasave save den edukacija pala pherdebršenge (škola, themeske thaj privatne institucije, centru pala treningo).	Odboro pala Romen, Vijeće Roma thaj Savez Roma	2011-2014	600.000 KM
	3.1. Standardizacija e Romane čhibake krzo regionalne inicijative.	3.1. Adaptirano regionalno modelo pala standardizirani Romani čhib	3.1. Đindo pala istarde reg. Konferencije thaj ekspertske radionice pe tema Standardizacija pala Romani čhib.	3.1. Ekspertska timo pe phuvjako/ themesko nivo. (Ministarstvo pala manušenge čaćipen BiH si udžilisardo te fundisarel Ekspertska timo pe phuvjako/themesko nivo.)	Odboro pala Romen, Vijeće pala nacionalne minoriteta, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2010/2011 - 2014	50.000 KM institucijsko budžeto thaj donatorska sredstva
	3.2. Čerdipe phirnikane literature kataro nakhipe, katar kultura thaj čhib e Romengo.	3.2. Gatisardi literatura	3.2. Đindo pala škola save si len gova literatura ande sikipe / nastava	3.2. Ekspertska timo pe phuvjako/ themesko nivo save MMČ BiH si udžilisardo te fundisarel	Vijeće pala nacionalne minoriteta, Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS, MMČN	2010/2012	100.000 KM institucijsko budžeto thaj donatorska sredstva

3.3. Den andripe pala Romani čhib sar fakultativno predmeto ande škole kej si but Romane čhavoren.	3.3. Andi Romani čhib sar fakultativno predmeto.	3.3. Đindo pala škole save ande Romani čhib sar fakultativno predmeto.	3.3. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj Distrikto Brčko.	Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS, MMČN	2011/2012 - kontinuirano	30.000 KM
3.4. Čeren alternativna činadipa pala Romano čhibako siklipe koring džikanutho krisano ramo.	3.4. Sigurna alternativna činadipa pala Romano čhibako siklipe.	3.4. Čerdo plano pala alternativna činadipa.	3.4. Entitetska ministarstura pala edukacija thaj udžilsardo Sektoro Distrikto Brčko	Odboro pala Romen, Vijeće pala nacionalne minoriteta, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS	2011 - kontinuirano	20.000 KM
3.5. Den šajipe ((andari pašimata) pala školaki lektira pala Romano čhibako siklipe ande školende kaj si but Romane čhavoren.	3.5. Literatura gatisardi, printime ande reslo tizažo thaj uladi e savorengi Romane čhavorengi.	3.5. Procento pala leli lileški literatura pala bajrovipe kataro 1-5 klaso ande fundeski škole.	3.5. Vijeće pala ilerengi politika ande jekhetane bučate e udžilsarde ministarstvena pala edukacija thaj e Prosvetno pedagoške zavodurenga.	3.5. Odboro pala Romen, Vijeće pala nacionalne minoriteta, Vijeće Roma thaj Savez Roma	2010/2011 - kontinuirano	30.000 KM
3.6. Phimikano sikamnesko kadipe pala Romani čhib.	3.6. Phimikano kadiro kadro/ personalo, Kataro 12 džiko 15 džene gatisarde edukacija ande regija (certificirani)	3.6. Đindo pala neve Roma ande BiH save sikloven edukacija pala Romološke studije ande Regija (Džiko sa sikamne si len sistematski edukacija)	3.6. Pedagoške zavodura Entiteta thaj Kantona	3.6. Odboro pala Romen thaj Vijeće pala nacionalne minoriteta	Od 2010/2011 i kontinuirano	100.000 KM thaj donatorska sredstva
3.7. Krzo regionalne inicijative čeren kooperacija e katedrenca ande regijate pala Romološke studije.	3.7. Jekhetani buči e regionalne inicijativenga	3.7. Đindo pala dine regionalne kontakta	3.7. Akademsko amalipe – Univerzitetura ande BiH	3.7. Vijeće pala nacionalne minoriteta thaj Odboro pala Romen	Akanak pe adaptacija AP ⁷	50.000 KM Institucijsko budžeto thaj donatorska sredstva
3.8. Promocija e Romenge kulturake thaj nakhipeske sar avrisklipesko aktivitet.	3.8. Rindosko medijako tradipe pala kulturna istardipa thaj tradipe pala bare Romane datume.	3.8. Đindo pala škole ande save sikloven pes NM ⁸ -engi kulturna thaj nakhipa, a p pala pe Romengi	3.8. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj Distrikto Brčko, edukacijske institucije (škola)	3.8. Vijeće nacionalnih manjina, Odbor za Rome, Savez Roma RS i Vijeće Roma FBiH	Akanak pe adaptacija AP.	20.000 KM thaj donatorska sredstva
3.9. Čeren ili – priručniko pala sikamnesko personalo ande res pala lengo pindžardipe e Romane tradicijasa, kulturna thaj siklipesa.	3.9. Gatisardo ili thaj dino e sikamneske personalne.	3.9. Đindo pala škole thaj sikamnesko personalo savo si len thaj čeren buči koring gova ili ande pire bučate.	3.9. Pedagoške zavodura entiteta thaj kantona	3.9. Vijeće pala nacionalne minoriteta thaj Odboro pala Romen	2012.	(Planirpe pala sredstva pala 2012)

⁷ AP/Akciono plano

⁸ NM/Nacionalne minoriteta

Res 4. Čerdipe pala sistemske činadipa save ka phiraven džiko čalipe ande edukacijske trubujpende e Romen	4.1. Semnosaren savore čhavoren thaj pherdebršenge manušen save si Romano nacionalno minoriteto ande MBL ⁹	4.1. Savore čhavore thaj pherdebršenge save si Romano nacionalno minoriteto thaj save si semnosarde andre ande MBL	4.1. Procento pala čhavoren thaj pherdebršenge save si Romano nacionalno minoriteto save si semnosarde andre ande MBL	4.1. Ministarstvo pala thaneski uprava thaj samouprave thaj ja sektor ande ministarstvo pala entitetsko čačipe, matični uredi, udžlisarde općinske/opštinske službe/sektura thaj neve referentura pala Romani populacija ande općinende/opštinnende, bijanipeske čhara, MCB – sektoro pala sastipe thaj edukacija	4.1. Ministarstvo pala manušenje čačipen thaj našavde BiH, Odboro pala Romen, Vijeće pala nacionalne minoriteta, Savez Roma RS thaj Vijeće Roma FBiH	2010.	50.000 KM thaj donatorska sredstva
	4.2. Sa komunne /opštine/općine sar majvučo krisengo nivo thaj majvuče nivoi kantonalne thaj entitetske krispengo trubuj te čeren plano pala financijska sredstva ande budžeti save mora te aven resle /dovoljne pala školako andipe, džalpe thaj agoripe pala savore Romane čhavoren save dživisaren pe gova teritorija.	4.2. Planirana sredstva pe sa nivoi	4.2. Vučipe pala planirane budžetske sredstva pe bršeski nivo	4.2. Entitetska thaj kantonalna ministarstura pala edukacija thaj Distrikto Brčko, thanesko amalipe – opštine/općine save si len Romani populacija pe piri teritorija	4.2. Odboro pala Romen, Savez Roma thaj Vijeće Roma thaj Ministarstvo pala manušenje čačipen thaj našavde BiH	2010 - 2014	-
	4.3. Komunake/Općinske thaj edukacijske institucije ande akanutne sistemi pala maškarutni thaj majvuči edukacija, te den jekh dindo stipendije pala Romane sikadura/studentura uzo lengo udžilipe pala rindosko džalpe pe siklpe.	4.3. Planirana sredstva pe sa nivoi	4.3. Dindo pala dine stipendije	4.3. Entitetska, kantonalna ministarstura pala edukacija thaj udžlisardo Sektoro Distrikto Brčko, thanesko amalipe – opštine/općine save si len Romani populacija pe piri teritorija	4.3. Odboro pala Romen, Savez Roma RS thaj Vijeće Roma FBiH	2010/2011 -2014	Koring đindeske e gasavendar save si len intereso pala stipendije
	4.4. Romano siklipesko personalesko bajrovipe ande školende.	4.4. Bajardo dindo e Romane sikammen ande školende.	4.4. Dindo e Romane sikammen ande školende.	4.4. Entitetska Kantonalna ministarstura pala edukacija thaj Brčko Distrikto.	4.4. MMČN, Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS.	2010/2011-2014	-
	4.5. Čeren sigurnipe pala financijske thaj čačipeske šajpa ande res pala angažiranje pala Romane asistenatura ja medijatora ande siklpeste.	4.5. Adaptarime kriseske činadipa thaj budžetura.	4.5. Kriseske činadipa thaj budžeto.	4.5. Entitetske Kantonalne vlade thaj ministarstura pala edukacija thaj Vlada Brčko Distrikto.	4.5. MCB, Vijeće pala nacionalne minoriteta, Odboro pala Romen, Vijeće Roma FBiH thaj Savez Roma RS.	2011.	30.000 KM thaj donatorska sredstva <i>(saste bršeske sredstva pala resene 1+2+3+4= 7.256.500 KM)</i>
	4.6. Fundosaripe e Phimikano timo pala tradipe/ trubujipe (phiravdipe) pala Bosnako thaj Hercegovinako Revidirano akciono plano katara Romengo edukativno trubujipe.	4.6. Sa informacije katara stepeno pala adaptacija (indikatori) san dine ande Ministarstvo pala manušenje čačipen BiH.	4.6. Kris katara fundosaripe pala gova trupo, udžilipa thaj dženenge anava. 4.7.1. Bršeske raportura VM BiH katara AP nakhipesko.	4.6. Vijeće ministara BiH, Ministarstvo pala manušenje čačipen BiH.	4.6. Vijeće ministara BiH	2010. Akanak pe adaptacija AP	Donatorska sredstva
	4.7. Fundosaripe pala sistemo pala udžlisardo informacijsko anipe koring e Phimikano timo.	4.7. Čerdipe pala lačni mreža pala jekhetant buči thaj sistemo pala informacijako čidipe pe sa udžlisarde institucijende pala implementacija. 4.8.1. Sa udžlisarde institucije dije dženesko anav pala informacijako andipe S.T.	4.7. Čidine informacije e udžlisarde institucijendar.	4.7. Sa gova ministarstura thaj institucije ande gova AP.	4.7. Vijeće ministara BiH, Ministarstvo pala manušenje čačipen BiH thaj Ministarstvo pala civilne bučen BiH.	2010.	Donatorska sredstva

⁹ MBL/Matične bijandipeske lila

Revised Action Plan of Bosnia and Herzegovina on Roma Educational Needs

"Any view, statement and opinion expressed in this publication, which is not specifically attributed to the OSCE Mission to BiH, does not necessarily reflect the official policy of the OSCE Mission to BiH"

"Printing of this material was supported by the OSCE Mission to BiH"

10 November 2010

INTRODUCTION

On 3rd July 2008 the Council of Ministers of Bosnia and Herzegovina adopted a BiH Action Plan for resolving the problems of the Roma population in the areas of employment, accommodation and health protection. It was decided at the same session that Bosnia and Herzegovina would become party to the Decade of Roma Inclusion, which was officially signed on 4th September 2008 in a Decade Steering Committee session.

Bosnia and Herzegovina had earlier adopted the Action Plan on the Educational Needs of Roma and Other National Minorities in BiH which, following Bosnia and Herzegovina's accession to the Decade of Roma Inclusion (2005 – 2015), had to be revised in order to provide a solution to the problem of seeking a more qualitative and responsible approach to the right to education of Roma children, as the largest national minority in Bosnia and Herzegovina.

With the Action Plan on the Educational Needs of Roma and Other National Minorities in BiH signed in 2004 by all competent ministers of education in Bosnia, the Roma, as the largest national minority, have formally been provided with equal access to the right to education.

A revised Action Plan of Bosnia and Herzegovina on the Educational Needs of Roma was developed in accordance with the recommendations and proposals agreed in the 16th meeting of the International Steering Committee of the Decade for Roma Inclusion programme.

This document, which was deliberated by the Council of Ministers of BiH, and adopted on their 128th session on 14th July 2010, defines four objectives and forty seven measures aimed at providing equal access to quality education to this marginalized group of children so that they can acquire the necessary knowledge for further more quality integration into society.

Quality education for the Roma is the only way out of a vicious circle of marginalization and social isolation.

SALIHA ĐUDERIJA, Assistant Minister

Working group for revision of Action Plan of Bosnia and Herzegovina on Roma Educational Needs:

1. Ruzmira Tihić – Kadrić, Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina
2. Milena Jurić, Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina
3. Samir Šlaku, Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina
4. Almina Jerković, Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina
5. Vesna Puratić, Ministry of Civil Affairs of Bosnia and Herzegovina
6. Goran Jurčić, Ministry of Education and Science of the Federation of Bosnia and Herzegovina
7. Cvijan Jovanović, Ministry of Education and Culture of the Republika Srpska
8. Sead Pašić, Education Department of the Government of the Brčko District BiH,
9. Ilijana Vidaković, Pedagogical Institute of the Republika Srpska
10. Jasminka Bujanović, Ministry of Education, Science, Culture and Sport of Una-Sana Canton
11. Nada Dujković, Ministry of Education, Science, Culture and Sport of Posavina Canton
12. Fikret Vrtagić, Ministry of Education, Science, Culture and Sport of Tuzla Canton
13. Sefedin Hodžić, Ministry of Education, Science, Culture and Sport of Zenica-Doboj Canton
14. Amira Borovac, Ministry of Education, Science, Culture and Sport of Bosnia-Podrinje Canton
15. Elma Opijač, Ministry of Education, Science, Culture and Sport Herzegovina-Neretva Canton
16. Ljubo Tomić, Ministry of Education, Science, Culture and Sport of West Herzegovina Canton
17. Mirsada Baraković, Ministry of Education and Science of Sarajevo Canton

Representatives of Roma NGOs:

18. Dervo Sejdić
19. Sanela Bešić
20. Ramo Salešević
21. Salko Musić
22. Azemina Bešić
23. Snježana Mirković
24. Jasmina Hakić
25. Adnan Tahirović
26. Mujo Fafulić
27. Mirsad Bajramović

Representatives of the OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina and UNICEF have also participated in the work of the working group.

Reasons behind the Revised Action Plan on Roma Educational Needs in Bosnia and Herzegovina

The 'Decade of Roma Inclusion' (2005-2015) is an international initiative established to address the challenges of Roma inclusion common to all European countries. This international partnership identified four key areas of action. They were:

Accommodation;
Employment;
Health; and
Education.

At the 16th International Steering Committee's meeting of the Programme 'The Decade of Roma Inclusion' held in Belgrade on 25th and 26th of June 2009, all member countries agreed upon the recommendations and proposals put forward to combat discrimination in the education process.

The governments of all member countries involved in the 'Decade of Roma Inclusion' should take the principles and recommendations from the Belgrade Conference on Education as the "road map" for future phases of their work in education in order to speed up progress towards true inclusion of all children into education.

Education is widely accepted as key for overcoming poverty and inclusive education is vital for overcoming social deterioration. Roma in all countries of 'Decade' are faced with limited availability of qualitative education inevitably leading to low levels of education amongst the group. Poverty and marginalization of Roma communities, segregation in schools, placement into special schools and departments, as well as discrimination are further exacerbating this problem. There are a small number of Roma children who benefit in the early educational stages but early education does not qualify young people for a job, so little significance is given to it.

The accessibility of qualitative education is especially significant for Roma children and youth.

Efforts to remove obstacles and to improve inclusion must be based on the following generally accepted principles:

- The right of each child must be recognized and respected – all children have the right to develop their full potential.
- Countries have a responsibility to ensure that children have equal access to a qualitative and inclusive education that satisfies the needs of all children in an integrated environment.
- Roma communities, parents and children must be consulted and encouraged to participate in achieving this goal.
- Discrimination must be monitored by the established mechanisms in order to ensure its suppression.
- The early years of life are critical for the later development of a child. This relates especially to the period from the birth to the third year of age. Therefore marginalized social groups should have access to pre-schools and social support services.

In order to remove all obstacles and to improve inclusion, an agreement on targeted action in four critical fields was reached. These four fields are:

- Ensuring early education integration;
- Ending segregation and improving inclusion;
- Creating a supportive environment in schools and classrooms; and
- Public financing of inclusive education.

Whilst the focus of the meeting was these four specific areas, a great number of issues overlapped. Improvement in these additional areas is also necessary in order to achieve sustainable change.

To ensure the delivery of a qualitative and more efficient education system, it is necessary to constantly bear in mind **the principle of respect for human rights**. The principle should be implemented in the following ways:

- A serious approach to the adoption of anti-discrimination Laws in the fields of education and health;
- More education and general awareness of human rights and the rights of the child;
- A more proactive approach from schools in attracting children to come by undertaking initiatives to work with families and becoming a more friendly environment for children to be in.
- Reviews of the financing of education in the context of human rights.

The education system can be either the biggest obstacle or the biggest aid in the process of the social inclusion of Roma. For the transformation of the education system it will be necessary:

- To have a decisive turning point in politics, where early childhood is recognized as a key phase in the learning process. It is necessary to give Roma families widespread access to services related to the early development of children.
- To stop the segregation of Roma children.
- To have desegregation followed by changes to the education system to ensure a supportive environment in schools and classrooms. Desegregation must be supported by the necessary financial means and mechanisms which encourage local authorities to put an end to divided education systems.

Teaching personnel can contribute the most in the process of change.

Their qualifications must be improved at all levels.

- the capability and skills of teachers must be strengthened for work in a multi-cultural environment and there must be recognition of the values contributed by Roma children and families in a community.
- multi-cultural education must be introduced systematically in preparatory training, as well as in the professional development of teachers, instead of relying on short courses and optional training.
- Regulations must be brought in that will ensure the establishment and the selection of teachers, educators and mediators of Roma origin.

The solution does not lie explicitly in education. It is not possible to achieve sustainable and efficient social inclusion by working only in one segment. It is also necessary to bring changes in the areas of accommodation, employment and health. At the same time, the changes in the education system could be a trigger for initiating changes in other areas.

The point of view of the majority of the population remains a significant part of the problem in many countries. One of the more effective ways for overcoming prejudices and decreasing social distance is to increase interaction among children from different social communities, as well as to ensure high standards in the education system.

Finally, even though partnerships have improved, there is still disproportion when it comes to the participation of Roma in the planning and decision making process. This remains the issue of utmost significance for improvement.

Ensuring qualitative and integrative early education

Today, there are numerous examples of the significance of the first three-years of life in a child's development. The investment in services related to children at the earliest age brings excellent results in the later stages of life; still, such services are yet to be opened up to Roma children. These services should be ensured from birth and continued throughout formal education.

Early inclusion of children into the education system from groups with a high risk of negative influences must be encouraged through the adoption of language, skills, specific knowledge and also by encouraging self-respect and socialization in the culture where education is to take place.

Stopping segregation and improving inclusion

The segregation of Roma people assumes different shapes and its magnitude is dependent on the municipality, the region and the country, but only decisive government action can put a stop to it. Segregation is manifested in different ways but can be resolved by placing children into special schools or departments with adjusted teaching programmes; by an enrolment policy that directly or indirectly leads to the creation of a uniformed educational environment; by enabling schools to address the prejudices of parents who are not of Roma nationality and also to address the interpersonal relationships among school employees with such prejudices.

Segregation is deeply-rooted in current practice, mentality and financial operations. Practices such as the unofficial support for Roma parents to enrol their children into special schools and the physical segregation of Roma settlements and lack of transportation to schools, all contribute to segregation in education.

There are also financial considerations to bear in mind when attempts to reach greater heterogeneity at school level is attempted because ensuring qualitative education for the poorer Roma population brings additional expenditure. As for special educational institutions; often these institutions are too developed and there is a larger number of specialized teaching personnel than are needed; financial stimulant is provided for schools, personnel and families, who enrol their children in such institutions, but the curricula are less demanding, horizontal and vertical flow are not ensured, while procedures for testing during the enrolment process are biased and misused. Still, one of main reasons for enrolling children into the special schools is the lack of employees in the education sector who can aid inclusion and provide a teaching environment where there are no prejudices and where cultural diversities are recognized.

The best way to eliminate segregation is through respect, especially through the following recommendations:

- All countries of 'Decade' should develop a special action plan for the elimination of Roma segregation. The plan should deal with the necessary financial, legal and administrative steps; it must provide monitoring of its implementation and it must have a defined timeframe and intention. The participation of Roma is of crucial significance during the drafting of the Plan, monitoring of its implementation and the evaluation of its influence.
- The indicators for segregation should be determined and could be based on the percentage of Roma children in a school or a classroom in a certain geographical region, as well as the percentage of Roma children who attend special schools/departments and learn according to the adjusted teaching programme compared to the percentage of children who are not of Roma origin and who are using the same educational model. Before the implementation of the Plan, one should collect initial data in accordance with the indicators and should provide regular updates to the Plan in accordance with new developments.

Encouraging environment in schools and departments

The environment in schools and classrooms shapes the child's perception about himself/herself and others and contributes to current and long-term educational ambitions and results. Roma children are rarely enrolled and are frequently withdrawn from school. This is not because of poverty but because of the inability of the educational system to create an encouraging environment where the voice of a child can be heard, his/her participation is encouraged and cultural diversities are highly valued.

In all countries of 'Decade', a great percentage of Roma children leave school at an early age; firstly, due to the different obstacles in the education system and society. There are numerous examples of Roma children who, when enrolled in regular schools, still do not receive the same quality of education as the other children, because they receive less feedback, their homework is scrutinized less, they sit at the back of a classroom, etc. Teaching personnel usually grade their skills and motivation poorly, which further conditions the behaviour of teachers and encourages weak results that confirm teachers' expectations. Instead of offering additional learning assistance, schools request support from Roma parents; support they are rarely able to give. In addition, Roma parents often are less represented on school boards and in parents' councils, so their voice is rarely heard.

Successful removal of one or more obstacles creates an environment that is encouraging and friendly for a child. Still, the education system must invest a lot more effort in order to make it possible for Roma children to receive the appropriate support for learning and development.

Public financing of inclusive education

The 'Roma Decade' advocates for the increased availability of qualitative education for Roma people. The accomplishment of such a goal requires that parents and pupils demand qualitative education and that state/municipalities offer high quality education for all, including Roma Children. Public financing and distribution of funds is the most significant tool that governments can utilize to achieve better educational results among Roma children. If funds are not adequately distributed, then public financing is not just contributing to educational obstacles, but is actually creating them by giving financial stimulators for the segregation of Roma children and for the provision of poor

quality education for them. Above all, there are the individual hidden educational expenditures, like private classes that are not available to poor families, which implies that while education may be free of charge, it is not charge-free for all.

Any reform of the education system in Central and South-East Europe should ensure that the system of financing encourages the achievement of better results for all, with budgets allocated per pupil, self management of school budgets as well as the provision of financing towards highly qualitative systems of integrated education. Public services for children must begin from early childhood. The breakthrough towards decentralization could tackle the damaging effects of social inequalities in education, or it could, if it is not carefully implemented, favour institutional segregation.

Assisting disadvantaged children to achieve better educational results requires additional financial expenditure from the school. If financial means are allocated properly, the additional investments should be cost-effective in the future – resulting in a population with a higher educational level and higher productivity. The allocation of financial means per pupil opens up the possibility of correcting early educational disadvantages by using these means to cover additional costs related to qualitative education. The experiences of economically developed countries in education financing could be examples to the countries of Central and South-East Europe in deciding how to move forward with the reform process.

INTERNATIONAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS ON THE RIGHT OF NATIONAL MINORITIES TO EDUCATION

Bosnia and Herzegovina, as a member of United Nations since 1992 and of the Council of Europe since April 2002, has ratified numerous international documents for the legislative management of the country. It is obligated at the international level to harmonize legislation in accordance with all accepted international standards for the protection of human rights in all areas; including the rights of National Minorities to education. Thus, it is very important, to consider how much the legal establishment of rights to education in BiH has adopted international standards and special attention must be paid to this issue.

Human rights law governs the relationship between an individual and a state. The right to education is a fundamental right which the state must ensure and protect. Accordingly, all state institutions must be familiar with internationally recognized human rights in order to be able to ensure implementation and protection. An individual state will be held accountable internationally for any failure to uphold human rights law.

International agreements are the key to understanding human rights legislation; Of course, the standards of the United Nations are significant since the majority of states are United Nations' members. All states are members of the Universal Declaration of Human Rights while 80% of states have ratified four or more UN agreements.

The historical development of human rights shows that the need for the development and protection of certain human rights existed first, and then later the need for the development of the rights of certain groups, whose rights were endangered, was recognized. The first generation of human rights are known as civil and political rights. The examples are: the right to life; the prohibition of torture and ill-treatment; the right to freedom; the right to freedom of consciousness, expression and religion; the right to freedom of assembly. These are considered basic rights.

The rights that were developed during the sixties are considered the second generation of rights, which are known as economic, social and cultural rights. They consider the right to social safety, the right to employment, the right to education and the right to the participation in a life of a community.

The basic difference between first and second generation rights is in the relationship of the state to these rights. The state should abstain from all activities that could violate any right from the first generation. The attitude of state toward the rights of the second generation is more active and requires positive action from the state to undertake measures to accomplish second generation rights.

Aside from these two generations of laws, within the sphere of international human rights, a group of standards have emerged that protect the rights of certain categories such as children, women, minorities, etc.

Bosnia and Herzegovina ratified all International Standards of Human Rights, and pledged to respect these standards and to report regularly to the appropriate international protection mechanisms, as well as to harmonize its legislation with these standards. Therefore, BiH, upon obtaining the status of independent state in April 1992, automatically became a party to the Agreement on Human Rights, which was ratified by SFRY. These International Standards define the issue of the Right of National Minorities to education as an obligation to apply certain educational standards and norms.

Universal Declaration on Human Rights

The Universal Declaration on Human Rights from 1948 represented novelty, since it was the first international instrument that declared education to be a human right.

Article 26 of the Declaration states that primary education is obligatory. It encourages states to make technical and expert education accessible, and higher education available based on merit. It clearly determines that the goal of education should be the complete development of human personality and the strengthening and respecting of human rights and basic freedoms. Further, article 26 states that education must improve understanding, tolerance and friendship between people, race and religious groups, as well as contributing to the preservation of peace. Also, it clearly states that parents take the precedence over the kind of education their children receive.

Article 26 sets forth the framework on subsequent international instruments, and further develops the right to education, and, especially the education of Minorities.

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Article 2 of the Constitution of BiH states that the "Rights and Freedoms foreseen by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its protocols directly are being applied in Bosnia and Herzegovina. These documents have priority over all other Laws." Article 2 of the Protocol, number 1 of the European Convention on the Protection of Human Rights and Basic Freedoms says' "No one will be denied the right to education. In carrying out any function for the benefit of education and teaching, the state will respect the right of a parent to ensure education and classes in accordance with their religious and philosophical beliefs."

According to the European Convention on the Protection of Human Rights and Basic Freedoms and in accordance with judiciary practice, the right to education is extended to all kinds of education offered by the state. The right to education includes following:

- the right to have access to educational institutions anytime;
- the right to have efficacious education;
- the right to official recognition of completed studies.

The last two rights are so that an individual should not only have the opportunity to benefit from their education and but also that they receive official recognition for any completed level of education.

The European Convention on the Protection of Human Rights and Basic Freedoms also protects "the religious and philosophical beliefs" of parents. The aim is also "to protect the possibility of pluralism in education, which is essential for the preservation of a democratic society", in the way envisaged by the Convention; further, it determines that a state must ensure that information or knowledge, incorporated into a teaching plan and programme, are transmitted in an objective, critical and pluralistic manner. Indoctrination by a state or teachers of ideas or beliefs that are contradictory to the parents' religious and philosophical beliefs is expressly forbidden.

International Agreement on Economic, Social and Cultural Rights

Bosnia and Herzegovina ratified the International Agreement on Economic, Social and Cultural Rights on 06th March, 1992. In accordance with the Agreement, education in BiH should be the following:

Available	-	in sufficient scope and in appropriate context;
Assessable	-	form and content, including teaching plans, programmes and methods must be relevant and must respond to students and parents needs and cultural environment;
Accessible	-	non-discriminatory and physically accessible to all;
Adjustable	-	in a position to adjust to the needs of a changing state and to the needs of students in their different social and cultural environments.

The Committee for Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), established according to the Resolution of the Council for Economic and Social Issues 1985/17 on 28th of May, 1985, is a body comprised of independent experts who monitor whether foreign signees are applying the International Agreement on Economic, Social and Cultural Rights.

International Convention on Abolishing all kinds of Racial Discrimination

In accordance with the Convention on Abolishing all kinds of Racial Discrimination, on 16th of June 1993 BiH pledged that:

- It will not commit any act of racial discrimination nor it will racially discriminate against any person, group of people or institution, and it will ensure that all authorities and institutions will hold to these obligations;
- It will not encourage, defend or support racial discrimination carried out by any person or organization;
- It will reconsider national and local government's policies, it will supplement and change or abolish laws and regulations that create or maintain racial discrimination;
- It will forbid and stop racial discrimination carried out by persons, groups or organizations;
- It will assist multi-racial organizations and movements with the goal of abolishing obstacles among races, as well as fighting against anything that seeks to strengthen racial segregation.

The Committee for Abolishment of Racial Discrimination (CERD) is the body that was established by the United Nations in order to monitor and control activities undertaken by states, so that they could fulfil their obligations under the Agreement on Human Rights.

Convention on the Rights of the Child

The Convention on the Rights of the Child was ratified by BiH in 1993 and confirmed Annex 4 of the General Framework Peace Agreement. Article 28 of the Convention deals with the right to education (the right to primary, secondary, general, vocational and higher education), and article 29 (1) deals with rights within education. General comment on this provision further explains that "the child's right is not just the issue of accessibility, but it is also about the content", and it determines that article 29. (1) "underlines individual and subjective right to the specific quality of education... Therefore, the teaching plan and programme must be indirectly relevant for the child's social, cultural, environmental and economic context".

Framework Convention for the Protection of National Minorities

The Framework Convention for the Protection of National Minorities is one of the most significant international legal instruments for the protection and improvement of the legal position of National Minorities. Article 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities explicitly states "that the member states are pledged to improve equal possibilities of accessible education at all levels for the members of national minorities".

Article 14 states "that the member states are obliged to recognize the right of each member of a national minority to learn his/her language of minority".

UN Declaration on the Rights of Individuals who belong National or Ethnic Religious and Lingual Minorities

The UN Declaration on the Rights of Individuals who belong to National or Ethnic Religious and Lingual Minorities in its article 4 provides the right to education to the members of national or ethnic religious and lingual minorities.

The European Charter on Regional or Minority Languages

The European Charter on Regional or Minority Languages is a legal framework reference for the protection and promotion of languages used by the members of national minorities and it is one of the key Conventions of Council of Europe. BiH signed this Convention and it is anticipated that BiH will ratify it soon. The European Charter promotes regional and minorities' languages in the best manner possible in the fields of education, media and culture, amongst others.

Article 8 of the European Charter explicitly relates to the field of 'Education', where it states:

"1. With regard to education, the Parties undertake, within the territory in which such languages are used, according to the situation of each of these languages, and without prejudice to the teaching of the official language(s) of the State:

- a.
 - to make available pre-school education in the relevant regional or minority languages; or
 - to make available a substantial part of pre-school education in the relevant regional or minority languages; or
 - to apply one of the measures provided for under i and ii above at least to those pupils whose families so request and whose number is considered sufficient; or
 - if the public authorities have no direct competence in the field of pre-school education, to favour and/or encourage the application of the measures referred to under i to iii above;
- b.
 - to make available primary education in the relevant regional or minority languages; or
 - to make available a substantial part of primary education in the relevant regional or minority languages; or
 - to provide, within primary education, for the teaching of the relevant regional or minority languages as an integral part of the curriculum; or
 - to apply one of the measures provided for under i to iii above at least to those pupils whose families so request and whose number is considered sufficient;
- c.
 - to make available secondary education in the relevant regional or minority languages; or
 - to make available a substantial part of secondary education in the relevant regional or minority languages; or
 - to provide, within secondary education, for the teaching of the relevant regional or minority languages as an integral part of the curriculum; or
 - to apply one of the measures provided for under i to iii above at least to those pupils who, or where appropriate whose families, so wish in a number considered sufficient;

- d.
 - to make available technical and vocational education in the relevant regional or minority languages; or
 - to make available a substantial part of technical and vocational education in the relevant regional or minority languages; or
 - to provide, within technical and vocational education, for the teaching of the relevant regional or minority languages as an integral part of the curriculum; or
 - to apply one of the measures provided for under i to iii above at least to those pupils who, or where appropriate whose families, so wish in a number considered sufficient;
- e.
 - to make available university and other higher education in regional or minority languages; or
 - to provide facilities for the study of these languages as university and higher education subjects; or
 - if, by reason of the role of the State in relation to higher education institutions, sub-paragraphs i and ii cannot be applied, to encourage and/or allow the provision of university or other forms of higher education in regional or minority languages or of facilities for the study of these languages as university or higher education subjects;
- f.
 - to arrange for the provision of adult and continuing education courses which are taught mainly or wholly in the regional or minority languages; or
 - to offer such languages as subjects of adult and continuing education; or
 - if the public authorities have no direct competence in the field of adult education, to favour and/or encourage the offering of such languages as subjects of adult and continuing education;
- g.
 - to make arrangements to ensure the teaching of the history and the culture which is reflected by the regional or minority language;
- h.
 - to provide the basic and further training of the teachers required to implement those of paragraphs a to g accepted by the Party;
- i.
 - to set up a supervisory body or bodies responsible for monitoring the measures taken and progress achieved in establishing or developing the teaching of regional or minority languages and for drawing up periodic reports of their findings, which will be made public.

With regard to education and in respect of territories other than those in which the regional or minority languages are traditionally used, the Parties undertake, if the number of users of a regional or minority language justifies it, to allow, encourage or provide teaching in or of the regional or minority language at all the appropriate stages of education."

All of these documents reiterate the right of minorities to preserve their collective identity through their mother tongue. First of all, this right is accomplished through education. The same instruments, however, underline that the right of preservation of collective identity through language must be harmonized with the responsibility of integration and participation within the wider state community. Participation requires knowledge about a community and about the language or languages of a state. The improvement of tolerance and pluralism is an integral part of this dynamic.

Post-accession obligations towards the Council of Europe

Upon accession to the Council of Europe on 24th of April 2002, BiH undertook several obligations in the field of education. These "post-accession" obligations require BiH to adopt Laws on Education at State as well as at entity level in accordance with the standards of the Council of Europe. Also, BiH pledged itself to "uphold and continue reform in the field of education and to eliminate all aspects of segregation and discrimination based on national origin".

Bologna Process

BiH became a signatory to the Bologna Process in September 2003. The Bologna Process prescribes special criteria and conditions that aim to reform the higher education sector to bring it into line with standards and norms accepted throughout Europe. This "process", even though is not obligatory, is a political commitment taken by the Ministers of Education of 40 countries in order to standardize

European higher education and to significantly increase the mobility of students and academic staff. The Bologna Process outlines ten directions of action in order to reform higher education throughout Europe. This includes the establishment of three levels of diploma structures: bachelors, masters and PhD, the introduction of the European system of transferring credits and the establishment of a system to ensure quality at the institutional, state and European level.

The Lisbon Convention on Diploma Recognition

BiH ratified the Lisbon Convention on Diploma Recognition in January 2004. Its goal is to create mechanisms, define procedures and establish criteria for the fair, non-discriminatory and transparent recognition of higher education qualifications in Europe. The state obligations include the following:

- To establish a national information centre to ensure procedures and criteria are applied. Also to ensure that the grading and recognition of qualifications is transparent, coherent and reliable.
- To ensure that there is the right of access to the relevant qualification assessment body within a reasonable timeframe and at reasonable cost. Qualification recognition diplomas can be refused only if there are significant differences between foreign qualification standards and the standard of the equivalent qualification in the host country.

Obligations related to the accession process to the European Union

Principles, priorities and conditions contained in the European Partnership with BiH

- To fulfil all remaining post-accession obligations towards the Council of Europe, especially in the fields of education and election;
- To ensure the adoption of the Law on High Education at state level in order to pave the road for the application of the main elements of the Bologna Process and the Lisbon Convention on Diploma Recognition;
- To ensure full harmonization between domestic legislation and the European Convention on Human Rights;
- To strengthen efforts to improve the education system (including primary education) and to create a modern system of secondary vocational education and training.
- To resolve the issue of the fragmentation of the education system and the overlap of authority between its different levels;
- To strengthen drafting policy and strategic planning in order to improve the quality of education.

AGREEMENT ON STABILIZATION AND ACCESSION

Between the European Union, its member states and Bosnia and Herzegovina

All parties will co-operate in order to raise the level of general education and secondary vocational education and training in BiH. The priority of the higher education system will be to achieve the goals of Bologna Declaration within the Bologna Process.

Parties will also co-operate to ensure that access to all levels of education and training in BiH will be free of any kind of discrimination based on gender, race, national origin or religious affiliation. The priority for BiH should be the fulfilment of obligations undertaken within the framework of relevant international conventions.

Appropriate programmes and instruments of civic society will contribute to the promotion of educational and training structures.

DOMESTIC LEGISLATION REGULATING THE RIGHT OF NATIONAL MINORITIES TO EDUCATION

THE LAW ON THE PROTECTION OF RIGHTS OF NATIONAL MINORITIES

Bosnia and Herzegovina ratified the Framework Convention for the Protection of National Minorities of the Council of Europe in 2002 and undertook an obligation to accomplish, through active politics, laws and other acts, the principles set out in the Convention. In accordance with The Law on the Protection of Rights of National Minorities (2003) BiH acknowledged the status of 'National Minority' for 17 minority communities: Albanians, Montenegrins, Czechs, Italians, Jews, Hungarians, Macedonians, Germans, Polish, Roma, Romanians, Russians, Ruthenians, Slovaks, Slovenians, Turks and Ukrainians.

The Law prescribes that the members of minorities, aside from the rights they enjoy as citizens of Bosnia and Herzegovina, should enjoy additional protection and rights determined by the Framework Convention and this Law, especially in the fields of history, culture, tradition, customs, language, education, religious freedoms, etc.

The Law on Protection of Rights of National Minorities in Republika Srpska was passed in 2005 ("Official Gazette of Republika Srpska", number 2/05)

Education Reform in Bosnia and Herzegovina

A document called 'Education Reform', which clearly defined that education reform is necessary for a better future for BiH was adopted in Brussels 2002. This document serves both as a message to citizens of Bosnia and Herzegovina and also determines the goals that need to be met by this reform:

"The priority goal is the de-politicization of education by creating conditions that will ensure equal opportunities for highly qualitative and modern education throughout Bosnia and Herzegovina. Further, our goal is to stop segregation and discrimination in education as well as to encourage the families of returnees with school age children to continue to return to their homes."

Its stated goals are the desegregation of education, respect for rich cultural diversity, the development of a system where the needs and interests of all pupils would be prioritized, and the decrease of inefficiencies that exist in the BiH education system.

These stated goals also include:

- addressing the need for inclusive education for special needs pupils throughout all legislative and pedagogical reforms in a democratic and transparent manner;
- bringing together all actors in the field of education and reform, including students, parents and teachers;
- removing all bureaucratic and organizational obstacles to the reform of the education system;
- improving and supporting innovations in classrooms at all levels
- promoting the implementation of the provisions and criteria of the Bologna Declaration and the Lisbon Convention in the field of higher education.

Education reform needs to be carried out in order to ensure a better future for citizens through qualitative education. Qualitative education is needed for an individual because it strengthens self-esteem and personality development, as well as encouraging the skills, knowledge, values and standpoints that are necessary for a young person on his/her path to becoming a productive citizen. It is also necessary for the improvement of a community because it creates a conscientious and active citizenry, thus strengthening the potential for community development. Qualitative education is also necessary for BiH in its attempts to become a modern European country and a necessary element for integration into a society founded on knowledge, which is the European Union today.

In order to achieve the aforementioned goals, this document gives assurances that the citizens of BiH will have transparent, concrete, rational and financially sustainable financing of public resources. The implementation of legislation in the field of education at all levels will be founded on European standards and based on the international conventions on human rights, to include the following:

- The Framework Law on Primary and Secondary Education in Bosnia and Herzegovina will be implemented, as prescribed in the Pledges accepted during accession to the Council of Europe. Human rights and educational principles, determined by this accession, will be implemented and laws adopted for entities and cantons in accordance with this Law.

- Modern legislation for higher and vocational education and training will be implemented, in accordance with the highest European Standards for Equality and Management in line with the country's needs,
- Modern legislation for preschool education. Consideration must be given to the need for development of modern legislation for adult education as well as the appropriate legislation and instruments for the support of the life-long learning and professional development.

Pledge 1 of the Reform Education document, the most important for the improvement of the status of Roma people in education, promises citizens that:

"We are going to work in order to ensure that all children have the possibility of qualitative education in integrated multi-cultural schools at all levels, bias free of political, religious, cultural and other prejudices and discriminations, where the rights of all children are respected."

This is necessary for the improvement of the status of Roma in education, and will be achieved in the following ways:

- Ensuring that children returnees have undisturbed access to education in integrated multi-cultural schools in their areas of return, where they will be free of political, religious and cultural prejudices and discriminations.
- Ensuring that all children, members of national minorities, (especially Roma children), are included in the education system through out the country in appropriate ways.
- Ensuring that National Minorities, especially Roma, have the opportunity to define their own needs and are provided with support in the evaluation of what is necessary for successful education (March 2003).
- Developing long-term, permanent solutions for the education of children of members of all Constitutive Peoples and National Minorities (August 2003).
- Developing a flexible plan of implementation for the inclusion of all children, who belong to national minorities (and especially Roma children), into the system of education that deals with the issues of educational opportunities, financing of textbooks and/or transportation for the whole area of Bosnia and Herzegovina (August 2003).
- Ensuring that all children are able to finish primary education.
- Collecting data on primary school enrolment and the percentage of those completing primary education in order to determine the reasons why children are not included and/or do not complete primary school in BiH (August, 2003)
- Developing a flexible implementation plan in order to ensure that all children finish primary school and to correct omissions with regard to youth education, such as the location of a school, transportation, financing, needs of the community and alternative education (for example, informal education), (December, 2003).

The Framework Law on Primary and Secondary Education in Bosnia and Herzegovina (Official Gazette of BiH", no: 18/03)

The Education System of BiH has needed reform at all levels in order to improve the quality of up-bringing and education in general, so that children, throughout preschool, primary and secondary up-bringing and education, would be skilled to live and work together in a world of constant change.

Teaching Plans and Programmes were overloaded, teaching models were outdated and learning was very often based on the mechanical transfer of a great deal of facts. All of these factors urgently needed radical change based on critical thinking, creativity, the ability to resolve problems, and the mastery of new technologies. The documents need to ensure qualitatively integrated education with equal conditions for all children.

The Framework Law on Primary and Secondary Education in Bosnia and Herzegovina determines and establishes the processes of change in primary up-bringing and education. Cantonal laws, which were harmonized with the Framework Law during 2004, give legal ground for the change in primary up-bringing and education, as well as direction for the implementation of those changes through the joint activities of all Cantons co-ordinated by the Federal Ministry of Education and Science. Further, a new concept of nine-year primary education was established that represents a turning point and basic change of teaching programmes, methods of work, perceptions of the role of pupils and teachers in the teaching process, the core of which is in the change of educative paradigm to focus not on what a teacher should teach, but on what a child needs to know.

This Framework Law addresses the following: the principles of primary and secondary education and up-bringing, education of adults and the establishment and functioning of institutions that provide services in education in BiH, as well as supplementary classes for children and citizens of BiH abroad.

The Law regulates the following:

I General Provisions

1. The Purpose of Education
2. General Goals of Education, the Nature and Basic Starting Points of Education and Up-bringing

II Principles in Education

1. The Right of a Child to Education
2. The Importance of a Child's Rights
3. The Enhancement of the Respect of Human Rights
4. The Freedom of Movement

III The Levels of Education

IV The Rights and Obligations of Parents

V Public and Private Schools

VI The Role and Obligations of Schools

VII The Autonomy of Schools

VIII Standards in Education

IX Bodies for the Establishment of Standards in Education

X Management in Schools

1. Bodies of management in schools / school boards
2. School Directors
3. Parents' Council
4. Pupils' Council
5. Expert Bodies of the School

XI The Monitoring and Supervision of the Implementation of this Law

XII The Protection of Rights

XIII The Interim and Final Provisions.

The authorities responsible for organizing the education system in the Brcko District of BiH, Republika Srpska, the Federation of BiH, Cantons and all educational institutions, are obliged to apply and to respect the principles and norms determined by the law and to ensure education under equal conditions for all pupils. The principles and standards determined by this Law and based on this Law cannot be diminished.

Emphasis is put onto ensuring and encouraging the developmental effects of early learning, as a key factor for the development of learning skills in general. Child focused learning programmes are

the common practice of many European countries. The most significant characteristic of these child focused programmes is that the child is an active subject in the learning process, exploring and discovering knowledge through play.

The Framework Law emphasises that the goal of education is the optimal intellectual, physical, moral and social development of an individual in accordance with his/her possibilities and capabilities.

In accordance with the Law, schools should promote the principle of "equal education for all", to include the active participation of parents through school boards and parents' councils, in order to monitor and appreciate the work of teachers, as well as to monitor educational achievements.

The obligation of school institutions within primary education, which starts for children at the age of six, is to ensure the conditions for the functioning of nine-years of primary education. When speaking about Teaching Plans and Programmes, the Law stipulates the use of the Common Core Curriculum within which education institutions have the freedom to develop and apply teaching content accordingly.

In adopting the Law at the Parliamentary Assembly of BiH, the process of Education Reform has started, ensuring that all children have the opportunity to receive qualitative education in integrated multi-cultural schools at all levels, free of political, religious, cultural and other prejudices and discrimination, where the rights of all children are respected.

During 2004, the majority of Cantonal Assemblies fulfilled their obligations to the Framework Law on Primary and Secondary Education in BiH and all harmonized their own laws with the aforementioned. The exceptions are Canton 10, Srednjobosanski Canton and Zapadnohercegovački Canton.

The High Representative made several decisions in 07th July 2004 to impose the Law on Primary Education on Canton 10, Law on Secondary Education on Canton 10, Law on Changes and Addendums of the Law on Primary Education on Srednjobosanski Canton, Law on Changes and Addendums of the Law on Secondary Education on Srednjobosanski Canton, Law on Changes and Addendums of the Law on Primary Education on Zapadnohercegovački Canton and the Law on Changes and Addendums of the Law on Secondary Education on the Zapadnohercegovački Canton. The reason for imposing all of these laws was the fact that these cantons did not demonstrate any intention to harmonize their legislation with the Framework Law and their current practises did not guarantee the same children's and human rights to education in these cantonal areas.

Also, the Deputy of the High Representative and Supervisor for Brcko, Henry L. Clarke, passed an Order to Impose the Law on Education in Primary and Secondary Schools in the Brcko District of BiH.

The same year on 30th November, the Assembly of Canton 10 adopted both laws in the manner prescribed by the High Representative

The Decisions of the High Representative relating to the changes and addendums to the laws for Srednjobosanski Canton are published in the Official Gazettes of SBC, no: 11/04.

The Decisions of the High Representative relating to the changes and addendums to the laws for Zapadnohercegovački Canton were not published in the Official Gazettes of ZHC.

The Law on Primary Schools of Republika Srpska, published in the "Official Gazette of Republika Srpska", no: 38/04, is rendered obsolete by the passing of the Law on Primary Education and Up-bringing ("the Official Gazette of Republic of Srpska", no: 74/08). The Law on Secondary Education and Up-bringing of Republika Srpska was published in the "Official Gazette of Republika Srpska", no: 74/08. The Law on Preschool Up-bringing and Education of Republika Srpska was published in the "Official Gazette of Republika Srpska", no: 119/08.

The Book of Rules on Up-bringing and Education of Children, members of National Minorities was brought in in Republika Srpska ("Official Gazette of Republic of Srpska", no: 89/04).

With the Order of the Supervisor the Law on Education in Primary and Secondary Schools of Brcko District of BiH was imposed in Brcko District of BiH, published in the "Official Gazette of Brcko District of BiH", no: 09/01 and the changes and addendums to the Law were published in the "Official Gazette of Brcko District of BiH", no: 28/03.

The Action Plan on the Educational Needs of Roma and Members of Other National Minorities in Bosnia and Herzegovina (2003)

This Action Plan is based on the fact that the position of Roma in BiH cannot be improved if Roma people are not guaranteed equal opportunities in the field of education.

The Action Plan on the Educational Needs of Roma and Members of Other National Minorities in BiH is consistent with the provisions of the Framework Law on Primary and Secondary Education in BiH ("Official Gazettes of Bosnia and Herzegovina", no: 18/03), which determines that:

- Each child has a right to access and the opportunity to participate in relevant education without being discriminated against at any level (Article 4 of the Framework Law).
- The language and culture of each significant Minority that resides in BiH will be respected and be incorporated into the school as much as possible in accordance with the Framework Convention on the Protection of Rights of National Minorities. (Article 8 of the Framework Law)

The aforementioned is in accordance with international instruments directly applied in BiH based on the Constitution of BiH, Annex IV of the General Peace Framework Agreement.

Also, the Action Plan is consistent with the provisions of the Law on the Protection of Rights of National Minorities' Members ("Official Gazette of Bosnia and Herzegovina", no: 06/03), which determines that regardless of the number of members of National Minorities, the entities and cantons are obliged to ensure that members of National Minorities, if they request it, can learn their own language, literature, history and culture in the language of the minority they belong to, as supplementary classes.

The Action Plan defines an **overall goal** whose purpose is to improve access to regular education for Roma in BiH, to resolve the numerous obstacles they are currently facing and at the same time strengthen the participation of Roma communities and efforts for full inclusion of their children into regular education.

In the drafting process of the Action Plan on the Educational Needs of Roma and Members of Other National Minorities in BiH two BiH ministries were involved (the Ministry for Human Rights and Refugees and the Ministry of Civil Affairs) with the specific role of co-ordinating and monitoring the activities of the implementation process. The Council of Ministers of BiH accepted the Action Plan and proposed to all levels of executive powers in BiH that they also accept all contents and norms contained in it. Further, the Council found it an integral part of the Strategy of BiH to resolve the issue of Roma in the sphere of education of the Roma National Minority in BiH.

However, based on six-years of experience, the conclusion is that the **Action Plan on the Educational Needs of Roma and Members of Other National Minorities in BiH**, is in accordance neither in content nor in methodology with current needs, prescribed norms and imperatives, which advise the governmental and non-governmental sector in its implementation. This is demonstrated by a lack of results in the financial area (purchase of textbooks, tools, equipment, tax payment, food allowances, etc) as well as in the area of an increased percentage of newly enrolled Roma pupils in primary schools (organization of summer schools, inclusion of Roma assistants in the education process, etc.).

EXPLANATION OF GOALS AND MEASURES IN THE REVISED ACTION PLAN OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ON THE EDUCATIONAL NEEDS OF ROMA PEOPLE

This document defines the goals and measures for equal opportunities for Roma in the education system, without discrimination at any level and with assistance provided to children from a disadvantaged social position to achieve better results in education in accordance with international human rights standards on the right of national minorities to education.

Goal 1. To ensure that child members of the Roma National Minority are included in the system of compulsory primary education

The implementation of this goal ensures that the Roma National Minority fulfils the necessary conditions for the continuation to further education and enrolment into secondary vocational schools.

Positive legal regulation gives the right to primary education to all children to the goal of which is to ensure the optimal intellectual, physical, moral and social development of the individual in accordance with his/her possibilities and capabilities.

It is necessary to fulfil certain conditions in order for members of the Roma National Minority to accomplish this legal right. These conditions are problematic and the following sub-goals are set out in order to address the issue:

1.1. Inclusion of Roma Children of both genders into preschool programmes

Sixteen appropriate measures are proposed for the implementation of this goal.

Measure 1.

To promote the importance of compulsory primary education in Roma communities

The basic condition for the inclusion of child members of the Roma National minority into primary education is that Roma communities and parents are informed that primary education is not only a legal obligation but also key for overcoming poverty.

(In co-ordination with the relevant ministries on this activity, a significant contribution could be given by NGOs.)

Measure 2.

Training and awareness raising of Roma communities and Roma activists on the importance of programmes related to the early childhood development

Roma communities and activists should be informed that the early age is critical for the later development of a child, especially the period from the birth till the third year of age. The services related to children in the earliest age bring excellent results in later phases of life.

(In co-ordination with relevant ministries on this activity, the significant contribution could be given by NGO.)

Measure 3.

Establishment of day centres for the youngest children and providing services to young Roma women and mothers, as well their inclusion and enrolment

Day centres for the youngest children offer the possibility of early inclusion of children into the education system. Programmatically, children with a high risk of inappropriate influences should be helped to adopt the language, skills and specific knowledge, to encourage self-esteem and socialization in the culture where formal education is to take place.

Young Roma and other low income women and mothers, through advisory assistance, trainings and similar activities, could be helped to realize the importance of the up-bringing and education of their children, so that they can develop an awareness of the significance of human rights.

(In co-ordination with relevant ministries on this activity, the significant contribution could be given by NGO.)

Sub-Goal 1.1. Inclusion of Roma Children of Both Genders in Preschool Programmes

The implementation of this sub-goal gives high priority to the early attendance of pre-school institutions for children from poorer communities.

Measure 1.1.1.

Continuously increase the number of Roma children included in preschool up-bringing and education

This measure gives high priority to children, from 4 to 6 years of age, from low income Roma communities for early attendance of preschool institutions. This measure includes also free-of-charge kindergartens for Roma children.

Measure 1.1.2.

To inform parents of Roma children on the need to include children in preschool and the education process.

This measure can be achieved through info gatherings and thematic lectures for parents in Roma communities. Preschool up-bringing and education in accordance with the Framework Law on Preschool Up-bringing and Education encourages, for all children, the learning of language, the development of working skills, and all other activities that encourage the full psycho-physical development of a child. Therefore, before the enrolment of children into a preschool institution as well as during the first months of attendance, a number of well-organized meetings with parents and open advisory meetings should be held.

(In co-ordination with relevant ministries on this activity, the significant contribution could be given by NGO.)

Measure 1.1.3.

To include a larger number of Roma children in preschool programmes in order to prepare Roma children for school

This measure is important because it would better prepare the children for school and would decrease the educational gap between Roma and non-Roma children. The organization of preparatory classes (summer schools, play-rooms, etc) would aid this process. Further, the measure should provide assistance to parents of preschool-age children, such as adult literacy courses.

(In co-ordination with relevant ministries on this activity, the significant contribution could be given by NGO.)

Measure 1.1.4.

To ensure means for the inclusion of children into preschool programmes

It is necessary, in order to have a larger number of Roma children included in preschool programmes, for financial planning in relevant entity budgets to be in line with the number of Roma children included in preschool programmes.

The Ministry for Human Rights and Refugees of BiH, through relevant centres for social work, finalized the process of recording the Roma population in the territory of BiH at the beginning of 2010. The relevant ministries of education could access social work centre records to gather all the necessary data for their respective area of responsibilities

Measure 1.1.5.

Enable short daily programmes for Roma children before they start to go to school

Relevant entity and cantonal ministries of education and the relevant Brcko District department should provide expert contribution to NGOs to help introduce short daily programmes for Roma children before they start school. Also, relevant ministries of education, the Ministry of Civil Affairs and the Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina should plan in their budgets grants for non-governmental organizations to implement short daily programmes for Roma children, before they start to go to school.

Measure 1.1.6.

Additional Education of staff to work with children coming from socially and economically deprived areas and the hiring of Roma assistants (Roma Referents who have completed secondary school should be hired as assistants to educators)

In order to enhance the capabilities and skills of teachers and in order to recognize the values contributed by Roma children and their families to a community, it is necessary to have regular additional education for the professional development of teachers. Further, Roma assistants should be involved in additional education for the expert professional development of teaching staff.

Measure 4.

Continuously increase the number of Roma children included in compulsory primary education

The fact is that there are still a certain number of Roma children who are not registered in the Birth Registry Books and there are a certain number of Roma parents who are not well informed about the importance and obligation for their children to have primary education; therefore, the measure foresees continuously increasing the number of Roma children of both genders involved in compulsory primary education. The indicator for the measure will at the same time show how efficiently measures 1, 2, and 3 have been implemented.

Measure 5.

To ensure regular and systematic data collection on school enrolment and completion of Roma children

This measure is important because the relevant ministries of education have an obligation to regularly and systematically collect data not only on the enrolment rate of Roma children but also on school completion. The obligation of the educational institutions (schools) is to keep records of every Roma child who attends school regularly and to undertake stimulating measures, as well as to keep a record of the measure they have undertaken in order to prevent Roma children leaving compulsory education.

Measure 6.

To develop harmonized teaching plans and programmes that would be used in order to assist children who have never attended school or have had long pauses from school

In order to enable as large a number of Roma children as possible, who missed the chance to go to school or who have had long breaks in their education, to complete compulsory primary education, the relevant institutions for implementation should develop harmonized teaching plans and programmes that will support acquiring basic knowledge and skills whilst not decreasing educational quality.

Measure 7.

To ensure free textbooks, transportation and warm meals for all Roma children included in primary education

Considering the fact that Roma children are the poorest group in BiH, this measure is important in order to achieve equality for children in primary education. Aside from ensuring free textbooks, transportation and warm meals, Roma children also need clothing similar to that of the other children to avoid obvious differences and to ensure that they feel better and more comfortable in the school environment.

Measure 8.

To ensure the inclusion of Roma into extraordinary part-time education, to enable extraordinary part-time passing of exams

This measure would provide the Roma with a second chance to get educated and at the same time to overcome poverty

Measure 9.

To promote larger participation of Roma parents in school bodies

The measure provides better understanding between Roma and non-Roma parents, and also with teaching staff and school management.

Measure 10.

To carry out and organize the continuous education of teaching staff, parents and all children in primary school in order to eliminate stereotypes and discrimination in education

This measure has the aim of raising awareness about human rights and the rights of child. In order to eliminate stereotyping, education should be approached in a way that Roma identity is accepted and developed jointly with other identities so that children, and also parents, become acquainted with different cultures and traditions. Also, since discrimination can have many hidden forms, it is necessary to be familiar with all its shapes, meanings and consequences.

GOAL 2. Encouraging the Roma population to continue to secondary, high and higher education but also to be trained for a vocation.

Meeting this goal would ensure that the Roma National Minority become more competitive in the labour market. It is necessary to set aside three sub-goals out of 15 total activities in order to fulfil this goal.

Sub-goal 2.1 The enrolment increase of Roma pupils of both genders into secondary schools

The fulfilment of this goal encourages the Roma National Minority to continue and to finish secondary education.

Measure 2.1.1.

To enable free-of-charge instructive supplementary classes for the application of qualification exams during the enrolment process into secondary schools

Ensures that Roma children are better prepared for qualifying exams while enrolling into secondary schools, to catch up with any missed primary education.

Measure 2.1.2.

To ensure enrolment quota of Roma children into secondary school

In order to implement this measure, Roma children should get a certain number of 'credit' points when enrolling into secondary schools.

Measure 2.1.3.

To ensure free textbooks for secondary education and free transportation for pupils

This measure is important because Roma families are extremely poor, so buying textbooks and providing free-of-charge transportation would help children to continue their further education.

Measure 2.1.4.

To provide scholarships for Roma children for regular attendance in secondary schools

Providing scholarships for Roma children for regular attendance in secondary schools is a very strong motivating factor for continuation of education.

Measure 2.1.5.

To provide accommodation in secondary students' dormitories

The measure relates to the children who do not have secondary school in their place of residence as well as to children who do not have basic accommodation conditions.

Measure 2.1.6.

Creating conditions to keep Roma pupils in secondary schools

With supplementary classes for Roma pupils (Roma children cannot expect assistance from their parents) as well as education for parents and regular provision of information about the achievements of children, this measure enables pupils to finish their secondary education.

Measure 2.1.7.

To enable access to extraordinary programmes for vocational education

This measure enables Roma children who were willing but not able to continue their secondary vocational education, to get a chance for vocational education through extraordinary programmes

Sub-goal 2. 2 The encouragement of Roma Pupils to obtain higher and high education

This sub-goal ensures that the Roma National Minority acquire higher and high education.

Measure 2.2.1.

To provide free-of-charge instructive supplementary classes for preparation for qualifying exams when enrolling to higher and high educational institutions

The measure enables the Roma National Minority, who wish to further their education, to be better prepared for the successful passing of qualifying exams while enrolling to higher and high educational institutions.

Measure 2.2.2.

To ensure certain quota for enrolment at higher and high educational institutions

Roma people (both genders), who want to continue and acquire higher and high education, should be provided with a certain number of 'credit' points, so that they could balance the uneven status they have due to the extremely poor conditions they live in. This measure is very important for enrolment at faculties for teachers in order to encourage Roma people to become teachers and professors.

Measure 2.2.3.

To ensure scholarships for regular attendance at higher and high educational institutions

Enabling scholarships for Roma is not just a motivating factor but it is also a necessity for successful completion of higher and high schools.

Measure 2.2.4.

To ensure accommodation in dormitories for a certain number of Roma students

This measure refers to Roma students who do not live in an area where educational faculties are located as well as for those students who do not have basic living conditions. Also, the relevant institutions for the implementation of this measure should publicize the benefits offered to Roma students.

Sub-goal 2. 3 To enable adult Roma people to finish primary school and to be educated for their first profession/vocation

Implementing this sub-goal enables the Roma National Minority to gain primary school education and to be educated for their first profession / vocation, which could offer them the opportunity of employment

Measure 2.3.1.

To enable free-of-charge supplementary classes to prepare for qualifying exams when enrolling into secondary schools

Relevant institutions for the implementation of this measure should enable the Roma population access to adult education programmes. The relevant implementing institutions should inform the public about the educational programmes available to Roma adults, especially Roma Associations and NGOs.

Measure 2.3.2.

To ensure financing and other kinds of privileges to encourage attendance of adult education programmes.

The relevant institutions should ensure financing and other kinds of privileges for adult attendance of educational programmes. They should be obliged to inform the public about the ways of financing and other privileges, and especially inform Roma Associations and NGOs. Further, institutions should keep annual records about financing and other kinds of privileges in order for relevant monitoring bodies to more easily monitor the results of this measure.

Measure 2.3.3.

Systematically work on increasing the number of Roma adults with completed primary school education.

This measure requires the drafting and adoption of the Framework Law on Adult Education in BiH, covered by the Framework Law on Primary and Secondary Education in BiH, the Framework Law on Secondary and Vocational Education in BiH and the Law on Adult Education in Republic of Srpska.

Measure 2.3.4.

Carrying out education for first professions/vocations according to the needs of the labour market and the Employment Bureau

The implementation of this measure would increase the level of competitiveness of the Roma population in the labour market. The relevant institutions should submit annual information on their activities to the relevant bodies for the monitoring of the Action Plan

GOAL 3. Preservation and promotion of Roma Language, Culture and History

The implementation of this goal foresees 9 measures and co-operation at the regional level is needed.

Measure 3.1.

Standardizing of Roma Language through regional initiatives

The implementation of this measure requires regional co-operation and material means to be provided from the budgets of both BiH institutions and Donors.

Measure 3.2.

Developing expert literature about Roma history, culture and language

This measure requires the development of new literature, since the current Manual on the Culture, Inheritance and Tradition of National Minorities does not sufficiently reflect the history, culture and traditions of the Roma people.

Measure 3.3.

To introduce the Roma Language as an optional subject in schools where Roma children are present in larger numbers.

This measure is foreseen for the 2011 – 2012 school year in order for the relevant ministries of education to be adequately prepared for implementation.

Measure 3.4.

To provide alternative solutions for studying the Roma Language according to current legislative regulations

This measure is also foreseen for the beginning of 2011 school year in order for the relevant ministries of education to prepare a plan of alternative solutions.

Measure 3.5.

To provide (from the region) school literature for studying the Roma Language in schools where there are larger numbers of Roma children

The measure foresees the utilization of current school literature from neighbouring states in the 2010 – 2011 school year, but also working on the assumption that the selection of literature will increase in coming years.

Measure 3.6.

Expert education of lecturers for the Roma Language

Entity and Cantonal Pedagogical Institutes should immediately, upon the adoption of the Action Plan, select a person who wants to finish this kind of education.

Measure 3.7.

Through regional initiatives establish co-operation with sub-departments in the region

This measure should be implemented by academic communities BiH, with financing provided from the budgets of BiH institutions and Donors'.

Measure 3.8.

Promotion of the Culture and History of the Roma as an extracurricular activity

The implementation of this measure promotes greater appreciation of cultural differences and at the same time an encouraging and friendly environment for Roma children.

Measure 3.9.

Develop a Manual for teaching staff aiming at familiarizing them with Roma traditions, culture and customs

This measure tries to achieve better preparedness of teachers for work in multi-cultural environments which require understanding of and respect for other cultures.

GOAL 4. To develop systematic solutions that will lead to the fulfilment of the educational needs of the Roma people

The implementation of this goal foresees 7 measures.

Measure 4.1.

To enrol all children and adults of the Roma National Minority into Birth Registry Books

The basic condition for the successful implementation of rights for members of the Roma National Minority, including the right to education, is to have them register

in Birth Registry Books, from which identification documents are issued.

Measure 4.2.

All municipalities as well as higher levels of authorities, including cantonal and entity, to plan budgets sufficient to support the enrolment, attendance and completion of school of all Roma children from that area

This measure enables free education for all Roma children by public financing, which contributes to the removal of obstacles. The measure is especially important because there are hidden educational expenditures (from purchasing textbooks to private classes), not available to low income families.

Measure 4.3.

Municipal and educational institutions, within existing systems for secondary and high education, to allocate sufficient numbers of scholarships for Roma pupils/students.

This measure achieves better educational results amongst Roma children and promotes better learning and educational achievement.

Measure 4.4.

To increase the presence of Roma teaching staff at schools

This measure ensures that Roma children have role models in educational institutions but also removes certain stereotypes and prejudices among non-Roma children.

Measure 4.5.

To ensure the financial and legal possibility of engaging Roma assistants or mediators in classes

To precisely regulate and legally define the role of Roma assistants/mediators, to clearly define their role in assisting pupils in class, providing extracurricular support in learning, and liaising with parents and Roma communities.

Measure 4.6.

To establish an Expert Team for monitoring the implementation of the Revised Action Plan of Bosnia and Herzegovina on the Educational Needs of Roma

This measure provides monitoring of the implementation of the Action Plan with all indicators, but also monitoring of the basic indicators:

- The level of achievements of Roma children compared to other children;
- The number of official Roma children withdrawn compared to other children;
- Indicators of discrimination in the education system.

Measure 4.7.

The establishment of a compulsory system for the submission of information to the Expert Team

This measure establishes a system of compulsory submission of information to the Expert Team for monitoring the implementation of the Revised Action Plan of Bosnia and Herzegovina on the Educational Needs of Roma. All relevant institutions for the application of the Action Plan, in order to collect and submit information, should appoint a person whose role is the submission of relevant information to the Team for monitoring the implementation of the Revised Action Plan.

ACTION PLAN ON THE EDUCATIONAL NEEDS OF THE ROMA POPULATION IN BIH

OBJECTIVE	MEASURES TO BE TAKEN	EXPECTED RESULTS	INDICATORS	COMPETENT INSTITUTIONS FOR IMPLEMENTATION	SUBJECTS OF MONITORING	TIME FRAME	BUDGET (annual)
Objective 1. To include child members of the Roma National Minority into compulsory primary education.	1. To promote the importance of compulsory primary education in Roma communities.	1. All parents to be informed about compulsory primary education in Roma communities.	1. Number of education seminars held and campaigns for parents on compulsory primary education.	1. Entity, Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District in co-operation with Roma NGO's	1. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH, Ministry of Civil Affairs of BiH	2010 and continuous	37.500 KM and projects and donor funds
	2. Training and awareness raising of Roma Community and Roma activists on importance of programmes regarding the early development of the child	2. Roma Community informed and all Roma activists received training on importance of programmes regarding the early development of the child	2. Number of info gatherings held in the community and Roma activists educated on the importance of programmes regarding the early development of the child	2. Entity, Cantonal Ministries of Education, competent Ministries of Health and Ministries for Social Welfare and competent municipal departments	2. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH, Ministry of Civil Affairs of BiH	2010 and continuous	37.500 KM and projects and donor funds
	3. Establishment of day centres for the youngest children and the provision of services to young Roma and other low income women and mothers, and inclusion and enrolment into these centres.	3. Established centres for the youngest children (up to 3-4 years of age) in all larger Roma Communities	3. Number of children enrolled into existing day centres, number of open day centres, and number of young Roma mothers to whom the services were provided.	3. Entity, Cantonal Ministries of Labor and Social Welfare, Health, Education, competent departments of Brčko District, and competent municipal departments.	3. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH and Ministry of Civil Affairs of BiH	2010 to 2014	690.000 KM and donor funds
1.1. Inclusion of Roma children of both genders, into preschool programmes	1.1.1. Continually increase the number of Roma children included in preschool education	1.1.1. 20 % annual increase of preschool children included in preschool education	1.1.1. Number of children included in preschool education	1.1.1. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District	1.1.1. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, entity ministries of education and BD department	2010 to 2014	180.000 KM and donor funds
	1.1.2. Informing the parents of Roma children about the need to include children in preschool education.	1.1.2. All parents of Roma children informed about the need of including children in preschool education.	1.1.4. Number of info gatherings held and thematic lectures for parents.	1.1.4. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, public institutions for preschool education, local community (municipalities) Roma organizations.	1.1.4. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, entity ministries of education and BD	2010 and continuous	37.500 KM and donor funds

1.1.3. Include Roma children as much as possible in preschool programmes in order to prepare them for school enrollment.	1.1.3. 20 % annual increase of preschool children included in preschool education	1.1.3. Percentage of Roma children included in regular preschool programmes.	1.1.3. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District	1.1.3. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, entity ministries of education and BD	2010 – 2014	Regular obligatory funds of competent ministries
1.1.4. To provide funds for the inclusion of Roma children into preschool programmes.	1.1.4. Provided annual funds	1.1.4. Amount of annual funds	1.1.4. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District	1.1.4. Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	Regular obligatory funds of competent ministries
1.1.5. To provide shorter daily programmes for Roma children before they go to school through projects	1.1.5. Increase of number of children through different programmes.	1.1.5. Number of projects and programmes (grants and other donor funds)	1.1.5. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, Ministry of Civil Affairs of BiH and Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	1.1.5. Council of Roma FBiH, RS Council of Roma and potential donors.	2010 – 2014	Projects and donations
1.1.6. Additional education of staff for working with children from socially and economically deprived environments and Roma assistants with completed secondary school in order to help educators.	1.1.6. Adopted annual plans and programmes of education.	1.1.6. Number of educational trainings	1.1.6. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, entity and cantonal Pedagogical Institutes.	1.1.6. Agency for preschool, primary and secondary education and Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	2010 – 2014	Regular and obligatory funds of ministries of education, projects and donations
4. Continually increase the number of Roma children included in compulsory primary education.	4. All school age children included in compulsory primary education.	4. Number (percentage) of children included in compulsory primary education.	4. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, in co-operation with Roma NGO's	Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Civil Affairs of BiH and Ministry of Human Rights and Refugees of BiH.	2010/2011 – 2014	Regular and obligatory funds of ministries of education
5. To provide regular and systematic collection of data on enrollment rate and completion rate of primary education of Roma children.	5. Collected and updated data on enrollment rate and completion rate for Roma children.	5. Number of children who enroll and complete primary school	5. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, education institutions (schools) and Statistics Agency	Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Civil Affairs of BiH and Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	2010 – 2014	Within regular activities of competent ministries
6. To develop adjusted curricula which would be used as a tool for children who never attended classes or had a longer discontinuation.	6. Developed and adjusted curricula and application of curricula.	6. Number of programmes and number of children who have completed primary education in the adjusted curriculum.	6. Agency for Preschool, Primary and Secondary Education, Entity and Cantonal Pedagogical institutes, Entity Ministries of Education and competent department of Brčko District	Agency for preschool, primary and secondary education	2010 – 2014	Competent ministries will plan funds depending on the number of interested children and children who applied
7. To provide free textbooks, transport and hot meals for all Roma children included in primary education	7. Free textbooks, transport and hot meals provided	7. Number of schools and number of students who are provided with free transport and hot meals	7. Entity Ministries of Education and BD	Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	2,040,000 KM

Objective 2. Encouraging Roma population to continue secondary education, higher and high education and training for their first occupation 2.1. Povećanje upisa romskih učenika oba spola u srednje škole	8. To enable inclusion of Roma into a system of extraordinary education, with the aim of providing free extraordinary exams.	8. Included Roma who want extraordinary education.	8. Number of extraordinary candidates who completed their education.	8. Agency for Preschool, Primary and Secondary Education, Entity and Cantonal Ministries of Education and Institute for Adult Education of RS	Agency for preschool, primary and secondary education (Department for adult education, life long learning and vocational education)	2010 – 2014	Competent ministries will plan their funds depending on number of interested parties
	9. To promote better participation of Roma parents in school bodies.	9. 10% of Roma parents included in school bodies.	9. Percentage of parents included in school bodies	9. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District	Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	Within regular activities of competent ministries
	10. To implement and organize the continuous education of teaching staff, parents and all children in primary schools with the goal of eliminating stereotypes and discrimination in education.	10. Educated teaching staff and pedagogues in schools - All parents and students familiar with forms of discrimination and stereotypes.	10. Number of schools which implemented education and number of educated teaching staff - Number of activities conducted for parents and students.	10. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, pedagogical institutes and schools.	National Minority Council, Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	After the adoption of AP and continuous	30.000 KM and donor funds
	2.1.1. To provide free additional tutorial classes for preparation of qualification exams while enrolling in secondary schools.	2.1. Realized tutorial classes for preparation of qualification exams.	2.1. Number of children who attend additional classes in preparation for qualification exams while enrolling in secondary schools.	2.1. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, municipal services, schools in which programmes are being realized.	Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	34.000 KM
	2.1.2. To provide the quota of enrollment of Roma children in secondary schools.	2.2. Quota of enrollment of Roma children in secondary schools met.	2.2. Number of children enrolled in secondary schools.	2.2. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, municipal services, schools in which programmes are being realized.	Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	25.000 KM
	2.1.3. To provide free textbooks and transport for students in secondary education.	2.3. Provided textbooks for secondary education.	2.3. Number of children who received free textbooks.	2.3. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, municipal services, schools	Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	400.000 KM
	2.1.4. To provide scholarships for Roma children for regular attendance of secondary schools.	2.4. Provided scholarships for children in secondary education.	2.4. Number of children who received scholarships.	2.4. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, municipal services	Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	1.200.000 KM and donor funds
	2.1.5. To provide accommodation in student homes.	2.5. Provided funds	2.5. Number of students in student homes.	2.5. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District	Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	360.000 KM

2.1.6. Developing conditions for the retention of Roma students in secondary schools.	2.6. Additional classes, education, and information for parents	2.6. Number of Roma students in other grades of three and four year schools.	2.6. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, education institutions (secondary schools)	Entity and Cantonal Pedagogical Institutes and BD	2010 – 2014	50.000 KM
	2.1.7. To provide access to extraordinary programmes for vocational training	2.7. Realized vocational programmes.	2.7. Number of persons who completed vocational extraordinary programmes. Number of employed persons after vocational programme.	Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010 – 2014	50.000 KM
2.2. Encouraging Roma students to acquire higher and high education	2.2.1. To provide free additional tutorial classes for the preparation for qualification exams for enrollment in higher and high education institutions.	2.1.1. Realized free additional tutorial classes for the preparation for qualification exams for enrollment in higher and high education institutions.	2.1.1. Number of Roma students enrolled in the first year of higher and high education institutions.	2.1.1. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, Universities in BiH.	2010 – 2014	35.000 KM
	2.2.2. To provide specified quota of enrollment in higher and high education institutions.	2.1.2. Enrolled students of Roma nationality.	2.1.2. Number of enrolled students.	2.1.2. Ministry of Civil Affairs of BiH, Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, Universities in BiH.	2010 – 2014	25.000 KM
	2.2.3. To provide scholarships for regular attendance of higher and high education institutions.	2.1.3. Provided scholarships for regular attendance of higher and high education institution.	2.1.3.a. Number of students enrolled in Universities. 2.1.3.b. Number of students with completed University degree.	2.1.3. Ministry of Civil Affairs of BiH, Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, Roma organizations, local communities.	2010 – 2014	540.000 KM and donor funds
	2.2.4. To provide accommodation in student homes for a specified number of Roma students.	2.1.4. Provided funds and benefits for the accommodation of Roma students.	2.1.4. Number of places and benefits assigned to Roma students in student homes.	2.1.4. Competent Ministries of Education in BiH, local communities, 2 year course schools, universities, Roma organizations.	2010 – 2014	225.000 KM

2.3. Enabling adult Roma of both genders to complete primary school education and to undertake training for their first occupation	2.3.1. To provide access to programmes of adult education.	2.2.1. Completed programmes of adult education.	2.2.1. Number of persons who completed programmes, - number of employees.	2.2.1. Institutions for programmes of adult education, NGO, Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, Employment bureaus.	Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of RomaS	2010 – 2014	100.000 KM
	2.3.2. To provide financing and other types of privileges to encourage attendance of adult education programmes.	2.2.2. Different privileges allotted to adults who are included in the process of attending.	2.2.2. Number and types of privileges allotted to interested people.	2.2.2. Education institutions, Employment bureaus FBiH and RS	Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2011-2014	50.000 KM
	2.3.3. Systematically work on increasing the number of adult Roma with completed primary school.	2.2.3. Development of the draft of Framework Law on adult education in BiH (at the moment this domain is covered by: Framework Law on Primary and Secondary Education in BiH, Framework Law on Secondary Vocational Education and Training in BiH, Law on Adult Education in RS.)	2.2.3. Prepared draft of the Framework Law on adult education in BiH	2.2.3. Ministry of Civil Affairs of BiH and competent Ministries of education in BiH.	Ministry of Civil Affairs of BiH and Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	2011-2014	30.000 KM (budget for institutions for 2011)
	2.3.4. Implementation of education for first occupation (simple occupations) according to the needs of the labour market and the employment bureau.	2.2.4. Within the same programme to implement grant schemes which will be assigned to those institutions, public or private, which have introduced programmes for vocational training.	2.2.4. Number of providers of services for adult education who have included a certain number of adult Roma in the completion of primary school and vocational training.	2.2.4. Providers of services for adult education (schools, public and private institutions, training centres.)	Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2011-2014	600.000 KM
Objective 3. Preserving and promoting the Roma language, culture and history	3.1. Standardizing Roma language – through regional initiatives	3.1. Adopted regional model of standardized Roma language	3.1. Number of held Regional Conferences and expert workshops regarding the standardization of Roma language.	3.1. State level expert team (Ministry of Human Rights and Refugees of BiH is obliged to form State level Expert team).	Board of Roma, National Minorities Council, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010/2011 - 2014	50.000 KM budget for institutions and donor funds
	3.2. Development of expert literature on history, culture and tradition of Roma.	3.2. Developed literature	3.2. Number of schools using the literature	3.2. State level expert team which has to be formed by the Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	Board of Roma, National Minorities Council, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	2010/2012	100.000 KM budget for institutions and donor funds

	3.3. To introduce Roma language as an electoral subject in schools in which there are Roma children in larger numbers.	3.3. Intro elec num bers.
--	---	--

4.2. All municipalities as well as higher levels of authority, including Cantonal and Entity authorities must plan financial funds in their budgets which will be sufficient to support the enrollment, attendance and completion of classes for all Roma children in that area.	4.2. Planned funds on all levels.	4.2. Annual level of planned budget funds	4.2. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, local community – municipalities that have a Roma population in their area.	4.2. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH	2010 - 2014	-
4.3. Municipal and education institutions to allocate necessary number of scholarships for Roma students within existing systems for secondary and higher education obliging them to regularly attend classes	4.3. Planned funds on all levels.	4.3. Number of allocated scholarships.	4.3. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District, local community – municipalities that have a Roma population in their area.	4.3. Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010/2011-2014	According to the number of persons interested in scholarships
4.4. To increase representation of Roma teaching staff in schools.	4.4. Increased number of Roma teaching staff in schools.	4.4. Number of Roma teaching staff in schools.	4.4. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District	4.4. Ministry of Human Rights and Refugees of BiH, Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2010/2011-2014	-
4.5. To provide financial and legal framework to enable the engagement of Roma assistants and mediators in teaching.	4.5. Adopted legal decisions and harmonized budgets.	4.5. Legal decisions and budget.	4.5. Entity and Cantonal Ministries of Education and competent department of Brčko District	4.5. Ministry of Civil Affairs of BiH, National Minorities Council, Board of Roma, Council of Roma FBiH, RS Council of Roma	2011	30.000 KM and donor funds (total annual funds for objectives 1+2+3+4= 7.256.500 KM)
4.6. Establishment of Expert Team for monitoring and assessment of Action Plan implementation.	4.6. All information regarding the degree of implementation (indicators) available in the Ministry of Human Rights and Refugees of BiH.	4.6. Decision on formation of this body, tasks and obligations, and names of members of the body. 4.7.1. Annual Report of Council of Ministers of BiH re implementation of AP.	4.6. Council of Ministers of BiH, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH.	4.6. Council of Ministers BiH	2010 Right after the adoption of AP	Donor funds
4.7. Establishment of a system for obligatory sharing information with the Expert Team.	4.7. Established network of co-operation, and data collecting system with all relevant institutions for implementation. 4.8.1. All competent institutions appointed focal point for data sharing with the Expert Team.	4.7. Collected data from the competent institutions.	4.7. All listed Ministries and institutions in this AP.	4.7. Council of Ministers BiH, Ministry of Human Rights and Refugees of BiH and Ministry of Civil Affairs of BiH.	2010	Donor funds

